

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा
31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या वर्षाचा सामान्य आणि
सामाजिक क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांवरील अहवाल
**Report of the
Comptroller and Auditor General of India on
General & Social Sector and Public Sector Undertakings
for the year ended 31 March 2019**

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

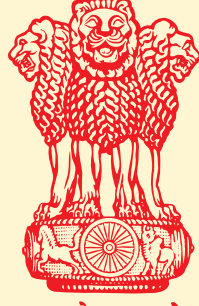
English

Marathi

**महाराष्ट्र शासन
Government of Maharashtra**

वर्ष 2020 चा अहवाल क्रमांक 3
Report No. 3 of the year 2020

सत्यमेव जयते

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा
31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र
व
सार्वजनिक उपक्रमांवरील अहवाल

लोकहितार्थ सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

महाराष्ट्र शासन
वर्ष 2020 चा अहवाल क्रमांक 3

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा
31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या वर्षाचा
सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र
व
सार्वजनिक उपक्रमांवरील अहवाल

महाराष्ट्र शासन
वर्ष 2020 चा अहवाल क्रमांक 3

अनुक्रमणिका

	संदर्भ	
	परिच्छेद	पृष्ठ
प्रास्ताविक		vii
भाग-अ (सामान्य व सामाजिक क्षेत्र)		
प्रकरण I		
प्रस्तावना		
या अहवाला संबंधी	1.1	1
लेखापरीक्षणार्थीची रूपरेषा	1.2	1
लेखापरीक्षेसाठी प्राधिकार	1.3	2
प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर, या कार्यालयांची संघटनात्मक संरचना	1.4	3
लेखापरीक्षेचे नियोजन व अंमलबजावणी	1.5	3
लेखापरीक्षेतील महत्त्वाची निरीक्षणे	1.6	3
लेखापरीक्षेस शासनाचा प्रतिसाद	1.7	7
प्रकरण II		
व्यवहारांची लेखापरीक्षा		
मृद व जलसंधारण विभाग		
जलयुक्त शिवार अभियानाची अंमलबजावणी	2.1	9
नगर विकास विभाग		
भूमिगत उपयोगिता सेवांचे नकाशा रेखन	2.2	21
वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग		
पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करण्यासाठी आणि पदव्युत्तर जागा निर्माण करण्यासाठी राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/ दर्जावाढ	2.3	31
नगर विकास विभाग		
भाडेपट्टी करारानुसार अधिमुल्याची वसुली न करणे	2.4	47
नगर विकास विभाग		
वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न केल्यामुळे महसुलाचे नुकसान	2.5	50
गृहनिर्माण विभाग		
जमीन खरेदीतील नुकसान	2.6	53
गृहनिर्माण विभाग		
विकासकास अवाजवी फायदा	2.7	55

आदिवासी विकास विभाग निष्क्रीय व्यय	2.8	58
आदिवासी विकास विभाग आदिवासी शेतकऱ्यांना तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप पुरवठा करण्याच्या योजनेत निधी अवरुद्ध झाला	2.9	60
सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग अनियमित बांधकाम	2.10	63
सार्वजनिक आरोग्य विभाग ट्रॉमा केअर सेंटरच्या स्थापनेवर निष्क्रीय खर्च	2.11	65
उच्च आणि तंत्रशिक्षण विभाग बिगर सरकारी तांत्रिक संस्थांना सहायता अनुदानाचे अनियमित अति प्रदान	2.12	67
भाग-ब सार्वजनिक उपक्रम		
स्थूल आढावा		69
प्रस्तावना		
राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे कामकाज		
सर्वसाधारण	1-2	73
उत्तरदायित्वाचा ढाचा	3-4	74
सार्वजनिक उपक्रमांनी लेखे सादर करणे	5-6	75
महाराष्ट्र शासनाने राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (पीएसयूज) केलेली गुंतवणूक	7-9	76
प्रकरण III		
राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे कामकाज	3.1.1- 3.1.24	79
प्रकरण IV		
राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांसंबंधी अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद		
ऊर्जा विभाग (उद्योग, ऊर्जा व कामगार)		
महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित कमी दाबाची बिलिंग तयार करणे	4.1	101
महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची कमी वसुली	4.2	111
प्रकरण V		
राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) कामकाज	5.1.1- 5.1.30	113

प्रकरण VI		
राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद		
सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग		
वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित शासकीय निर्णयाचे उल्लंघन	6.1	139
वैधानिक महामंडळ		
गृह विभाग (परिवहन व बंदरे)		
महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ		
सदोष निविदा मूल्यमापनामुळे टाळता येण्याजोगा अतिरिक्त खर्च	6.2	140
महसुलाचे नुकसान	6.3	142

परिशिष्टे	संदर्भ	
	परिशिष्ट	पृष्ठ
डिसेंबर 2018 पर्यंत जारी केलेले परंतु 30 जून 2019 पर्यंत प्रलंबित असलेल्या निरीक्षण अहवाल/परिच्छेदाचा विभाग निहाय तपशील	1.1	145
शासनाकडून स्पष्टीकरणात्मक जापने प्राप्त न झालेल्या आढावे/परिच्छेद यांची संख्या दर्शविणारे विवरणपत्र	1.2	148
लोकलेखा समितीच्या शिफारसीवरील कार्यवाही प्रलंबित असलेल्या टिप्पण्यांचा विभाग-निहाय तपशील	1.3	149
निवडलेल्या 58 गावांमध्ये अभियानाच्या अंमलबजावणी पूर्व आणि पश्चात भूजल पातळीची स्थिती	2.1.1	150
प्राध्यापक घटकांतर्गत मंजूर निधीचे विचलन दर्शविणारे विवरण	2.3.1	156
आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाची परवानगी प्राप्त करण्यास विलंब झाल्यामुळे नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु झाले नाही/पदव्युत्तर जागांमध्ये वाढ झाली नाही	2.3.2	157
बाबनिहाय निधीसाठी विनंती पाठविली नाही	2.3.3	158
अतिरिक्त संवितरित अनुदान दर्शविणारे विवरण	2.12.1	159
राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांमधील 31 मार्च 2019 रोजी असलेल्या भांडवल व प्रलंबित कर्जे यांची स्थिती दर्शविणारे विवरणपत्र	3.1.1	160

लेख्यांना अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अद्ययावत वर्षामधील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांची संक्षिप्त वित्तीय फलिते दर्शविणारे विवरणपत्र	3.1.2	161
स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत ऊर्जा क्षेत्रातील दोन उपक्रमांमधील राज्य शासनाने गुंतविलेला निधी यांचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र	3.1.3	162
31 मार्च 2019 रोजी राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमासंबंधी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) भांडवल व प्रलंबित कर्जे यांचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र	5.1.1	163
31 मार्च 2019 रोजी भांडवल, कर्जे व हमी यांच्या शिल्लकीबाबत महाराष्ट्र शासनाचे वित्तीय लेखे व राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेखे यामधील तफावत दर्शविणारे विवरणपत्र	5.1.2	169
ज्यांचे लेखे प्रलंबित आहेत अशा कार्यरत राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) राज्य शासनाने केलेल्या गुंतवणूकीचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र	5.1.3	172
लेख्यांना अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अद्ययावत वर्षामधील राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) संक्षिप्त वित्तीय फलिते दर्शविणारे विवरणपत्र	5.1.4	173
राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) राज्य शासनाने दिलेला निधी दर्शविणारे विवरणपत्र	5.1.5	178

प्रास्ताविक

31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या वर्षासाठीचा हा अहवाल भारताच्या संविधानाच्या अनुच्छेद 151 अंतर्गत, महाराष्ट्र राज्याच्या राज्यपालांना सादर करण्यासाठी तयार करण्यात आला आहे.

हा अहवाल भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी जारी केलेल्या नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 आणि लेखापरीक्षा व लेखा यावरील विनियम, 2007 यांमधील तरतुदींच्या अंतर्गत असून ह्यापैकी भाग-अ हा शासकीय विभागांच्या सामान्य व सामाजिक क्षेत्राच्या लेखापरीक्षेशी संबंधित आहे आणि भाग-ब महाराष्ट्र शासनाच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेखापरीक्षणाशी संबंधित आहे. हा अहवाल भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 151(2) अंतर्गत राज्य विधानमंडळासमोर सादर करणे आवश्यक असते.

या अहवालात समाविष्ट असणारी प्रकरणे ही वर्ष 2018-19 मध्ये लेख्यांची चाचणी तपासणी करतेवेळी लक्षात आलेल्या प्रकरणांपैकी तसेच आधीच्या वर्षात लक्षात आलेली परंतु मागील लेखापरीक्षा अहवालात परामर्श न घेतलेली प्रकरणे आहेत. वर्ष 2018-19 च्या पुढील कालावधी संबंधित प्रकरणे ही आवश्यक तिथे या अहवालात समाविष्ट केलेली आहेत.

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी जारी केलेल्या लेखापरीक्षणाच्या मानकांनुसार लेखापरीक्षण करण्यात आलेले आहे.

टिप: मूळ इंग्रजी अहवालावरून अनुवादित; शंका समाधानासाठी कृपया इंग्रजी अहवाल पहावा.

भाग- अ
सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्र

प्रकरण - I

प्रस्तावना

**पृष्ठ
1 ते 8**

प्रकरण ।

प्रस्तावना

1.1 या अहवालासंबंधी

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांचा हा अहवाल महाराष्ट्र शासनाच्या सामान्य आणि सामाजिक क्षेत्रातील शासकीय विभागांच्या व स्वायत्त संस्थांच्या आणि सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रमांच्या अनुपालन लेखापरीक्षेतून उद्भवलेल्या बाबींसंबंधी आहे.

भारताच्या राज्यघटनेच्या तरतुदी, संबंधित कायदे, नियम, विनियम आणि सक्षम अधिका-यांनी जारी केलेले विविध आदेश आणि सूचनांच्या अनुपालनाची खातरजमा करून घेण्यासाठी लेखापरीक्षा केलेल्या संस्थांच्या खर्चाच्या व्यवहारांची तपासणी करणे यास अनुपालन लेखापरीक्षा म्हणतात.

लेखापरीक्षेचे महत्त्वाचे निष्कर्ष राज्य विधिमंडळाच्या नजरेस आणून देणे हा अहवालाचा प्रमुख हेतु असतो. स्वरूप, परिमाण आणि व्यवहारांची व्याप्ती याच्या अनुरूप सादरीकरणाचा स्तर असावा हे लेखापरीक्षेच्या मानकांत अभिप्रेत असते. सुधारणात्मक कार्यवाही करण्यास तसेच धोरण ठरविण्यास, निर्देश देण्यास लेखापरीक्षेचे निष्कर्ष कार्यका-यांना असे सहाय्यभूत ठरावेत की ज्यामुळे संस्थांची प्रचालन कार्यक्षमता व आर्थिक व्यवस्थापन सुधारीत करता येईल, जेणेकरून उत्तम शासन व्यवस्थेस हातभार लागेल.

हे प्रकरण, नियोजन आणि लेखापरीक्षेची व्याप्ती यांचे स्पष्टीकरण करण्यासह, निवडक योजना/प्रकल्प यांच्या अंमलबजावणीतील महत्त्वाच्या उणीवा, व्यवहारांच्या लेखापरीक्षेदरम्यान उपस्थित केलेली महत्त्वाची लेखापरीक्षा अभिक्षणे तसेच मागील अहवालांचा पाठपुरावा याची रूपरेषा सादर करते. या अहवालातील प्रकरण II मध्ये शासकीय विभागांच्या आणि स्वायत्त संस्थांच्या व्यवहारांच्या लेखापरीक्षेबाबत निरीक्षणे आहेत.

1.2 लेखापरीक्षणार्थीची रूपरेषा

राज्यातील सचिवालय स्तरावर सामान्य व सामाजिक क्षेत्रातील विभाग, यांचे विभागप्रमुख अतिरिक्त मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव हे आहेत व ज्यांना त्यांच्या अधिपत्याखालील संचालक/आयुक्त तसेच कनिष्ठ अधिकारी सहाय्य करतात.

मागील वर्षाच्या तूलनेत वर्ष 2018-19 मधील राज्य शासनाच्या राजकोषीय व्यवहारांची संक्षिप्त स्थिती तक्ता 1.1 मध्ये दिली आहे.

तक्ता 1.1: 2018-19 मधील राजकोषीय व्यवहारांची संक्षिप्त स्थिती

(₹ कोटीत)

2017-18	जमा	2018-19	2017-18	संवितरणे	2018-19
भाग अ: महसुली					एकूण
243654	महसुली जमा	278996	241571	महसुली खर्च	267022
167932	कर महसूल	187436	78535	सर्वसाधारण सेवा	84765
16242	करेतर महसूल	15844	93054	सामाजिक सेवा	109391
37219	केंद्रीय कर/शुल्कांचा हिस्सा	42054	54189	आर्थिक सेवा	52759
22261	भारत सरकारकडून अनुदाने	33662	15793	सहाय्यक अनुदाने आणि अंशदाने	20107
भाग ब-भांडवली व इतर					
0	संकीर्ण भांडवली जमा	0	26842	भांडवली खर्च	35049
1778	कर्ज आणि अग्रिमांची वसुली	1604	979	कर्ज आणि अग्रिमांची संवितरणे	1545
48075	लोक ऋण जमा [§]	26025 [§]	15782	लोक ऋणांचे परतावे [§]	25116 ^{§#}
0	आकस्मिकता निधीतून विनियोजने	1528	0	आकस्मिकता निधीस विनियोजने	3528
0	आकस्मिकता निधी	3528	0	आकस्मिकता निधी	1528
81877	लोक लेखा जमा	90665	70491	लोक लेखांची संवितरणे	89758
27853	प्रारंभीची रोख शिल्लक (अ) कर्ज निवारण निधि	33971	33971	अंतिम रोख शिल्लक (अ) कर्ज निवारण निधि	34488
40897	(ब) रोख शिल्लक	54498	54498	(ब) रोख शिल्लक	32781
444134	एकूण	490815	444134	एकूण	490815
#निम्न पूर्णांकित					
§अर्थापाय अग्रिमे वगळून (जमा: निरंक व संवितरणे: निरंक)					
स्त्रोत: संबंधित वर्षाचे वित्तीय लेखे					

1.3 लेखापरीक्षेसाठी प्राधिकार

भारतीय राज्य घटनेच्या अनुच्छेद 149 आणि 151 अन्वये आणि भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 अन्वये भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांना लेखापरीक्षेचे अधिकार प्राप्त झाले आहेत. भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक, महाराष्ट्र शासनाच्या विभागांच्या खर्चाची लेखापरीक्षा भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या (कर्तव्ये, अधिकार आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, 1971 च्या तरतुदीनुसार आणि भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांनी निर्गमित केलेल्या, लेखापरीक्षा आणि लेखांवरील विनियम, 2007 नुसार करतात.

1.4 प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर, या कार्यालयांची संघटनात्मक संरचना

भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षकांच्या निर्देशानुसार प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई आणि महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर विविध शासकीय विभाग आणि त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील कार्यालये/स्वायत्त संस्था/संस्थांची लेखापरीक्षा करतात. कोकण आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील 17 जिल्हे प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I, मुंबई यांच्या लेखापरीक्षा कार्यक्षेत्रात येतात आणि विदर्भ आणि मराठवाडयातील उर्वरीत 19 जिल्हे महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-II, नागपूर यांच्या लेखापरीक्षा कार्यक्षेत्रात येतात.

1.5 लेखापरीक्षेचे नियोजन व अंमलबजावणी

महाराष्ट्र शासनाचे विविध विभाग सामोरे जात असलेल्या जोखीमेच्या निर्धारणाने लेखापरीक्षेची प्रक्रिया सुरु होते जी, केलेला खर्च, कार्यालयांमधील गंभीरता/गुंतागुंत, प्रदान केलेल्या वित्तीय अधिकारांची पातळी, एकंदर अंतर्गत नियंत्रणाचे निर्धारण आणि हितैषींचे संबंध यांवर आधारीत असते. या प्रक्रियेत पूर्वी केलेल्या लेखापरीक्षेचे निष्कर्षही विचारात घेण्यात येतात. या जोखीमांच्या निर्धारणेच्या आधारावर लेखापरीक्षेची वारंवारीता आणि व्याप्ती निश्चित करण्यात येते. वर्ष 2018-19 मध्ये 5,335 दल दिवस वापरून विविध विभाग/संस्थांच्या 395 कार्यालयांची लेखापरीक्षा (अनुपालन लेखापरीक्षा आणि संपादनूक लेखापरीक्षा) करण्यात आली. लेखापरीक्षकांनी ज्या कार्यालये/संस्थांना लक्षणीय प्रमाणात धोका असल्याचे अंदाजित केले होते त्यांचा समावेश लेखापरीक्षा आराखडयात करण्यात आला.

प्रत्येक कार्यालयाची लेखापरीक्षा पूर्ण झाल्यावर लेखापरीक्षेची निष्पत्ती असलेले निरीक्षण अहवाल विभागांच्या प्रमुखांना पाठविण्यात येतात. निरीक्षण अहवाल प्राप्त झाल्यापासून एक महिन्यात लेखापरीक्षा निष्पत्तीवर उत्तर देण्याची विनंती विभागांना करण्यात येते. जेव्हा उत्तरे प्राप्त होतात तेव्हा लेखापरीक्षा निष्पत्ती निकाली काढण्यात येते किंवा अनुपालनाची पुढील कार्यवाही करण्याचा सल्ला दिला जातो. निरीक्षण अहवालांमध्ये नोंदविलेली महत्त्वाची लेखापरीक्षा निरीक्षणे लेखापरीक्षा अहवालात समाविष्ट करण्यासाठी संस्कारीत करून ते भारतीय राज्यघटनेच्या अनुच्छेद 151 (2) नुसार राज्यपालांना सादर करण्यात येतात.

1.6 लेखापरीक्षेतील महत्त्वाची निरीक्षणे

मागील काही वर्षात लेखापरीक्षकांनी संपादनूक लेखापरीक्षेतून विविध कार्यक्रमांची/कार्याची अंमलबजावणी करण्यातील तसेच निवडक विभागांतील अंतर्गत नियंत्रणाच्या दर्जातील लक्षणीय त्रुटी निदर्शनास आणून दिल्या होत्या. त्याचप्रमाणे शासकीय विभागांच्या/संस्थांच्या अनुपालन लेखापरीक्षेतून निदर्शनास आलेल्या उणीवा देखील अहवालात नमूद केल्या होत्या.

1.6.1 शासकीय व्यवहारांची अनुपालन लेखापरीक्षा

यामध्ये अनुपालन लेखापरीक्षेतून उद्भवलेले 12 लेखापरीक्षा परिच्छेद (तीन विषयाधारित लेखापरीक्षा परिच्छेद) आहेत. महत्त्वाच्या लेखापरीक्षा निष्पत्ती खालीलप्रमाणे आहेत.

- पुरवठा व्यवस्थापन हस्तक्षेप ज्यामध्ये पावसाच्या पाण्याचा अपवाह अडवून तो जिरवण्यासाठी साठवण संरचनांची निर्मिती करणे आणि मागणी व्यवस्थापन हस्तक्षेप ज्यामध्ये कमी पाणी लागणाऱ्या पिकांवर लक्ष केंद्रित करून पीक पद्धतीमध्ये बदल करणे, वापराच्या कार्यक्षमतेत वाढ करणे व भूगर्भातील पाण्याच्या पातळीत वाढ करणे आणि महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी करणे यांच्या एकत्रीकरणातून गावे दुष्काळ मुक्त करण्याच्या एकूण उद्देशाने राज्यात जलयुक्त शिवार अभियान (अभियान) राबविण्यात आले. गाव आराखडा बनविण्यात त्रुटी होत्या त्यामुळे कमी साठवणीचे नियोजन केले गेले. निवडलेल्या ब-याच गावांमध्ये नियोजित साठवण संरचनासुद्धा निर्माण केल्या नव्हत्या. कामांच्या गुणवत्तेच्या सुनिश्चितीसाठीचे समवर्ती मुल्यमापन अपर्याप्त होते. अपुऱ्या निधीमुळे अभियानांतर्गत केलेल्या कामांच्या दुरुस्ती व देखभालीवर परिणाम झाला. महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी न केल्यामुळे अभियानांतर्गत परिकल्पित केलेला मागणी व्यवस्थापन हस्तक्षेप परिणामकारक नव्हता, परिणामी नगदी पिकांच्या लागवडीत वाढ झाली. ₹ 9,633.75 कोटी खर्च करूनही जल परिपूर्णता साध्य करण्यात व भूजल पातळी वाढविण्यातसुद्धा अभियानाचा प्रभाव कमी पडला. केलेल्या कामांचे अपर्याप्त समवर्ती व त्रयस्थ संस्थेकडून मुल्यमापन, कामांच्या कार्यान्वयनात पारदर्शकता सुनिश्चित करण्यासाठी संकेतस्थळावर छायाचित्रे अपलोड करण्यातील अपूर्णता आणि मोठ्या संख्येत गावांना जल परिपूर्णता साध्य करण्यात आलेले अपयश विभागाचे अपूरे संनियंत्रण दर्शविते.

(परिच्छेद 2.1)

- मलनिःसारण खात्याकडे नकाशे अद्ययावत करण्यासाठी आंतरिक कक्ष होते परंतु घातलेल्या एकूण मलनिःसारण वाहिन्यांच्या दस्तवेजांच्या अभावामुळे नकाशा रेखन कितपत पूर्ण केले होते याची खात्री करता आली नाही. जल अभियंता खाते व पर्जन्य जल वाहिन्या खाते यांच्याकडे अद्ययावत नकाशे नव्हते व ते बाह्य अभिकरणांवर नकाशांच्या अद्ययावतीकरणासाठी अवलंबून होते. विदेची विधिग्राह्यता/संरेखन चाचणी पूर्ण न झाल्याने मोठी अचूकता असलेले जीआयएस नकाशांचा उपयोग मलनिःसारण खाते व जल अभियंता खात्याने केला नाही. वैयक्तिक इमारती/आस्थापने यांना पाण्याचा पुरवठा करणा-या 100 मिमि पेक्षा कमी व्यासाच्या पाणी पुरवठा जाळ्यांचे नकाशा रेखांकन केले जात नव्हते. ओपन कट पध्दतीचा वापर करून विविध भूमिगत उपयोगिता पुरविण्यासाठी बाह्य अभिकरणांनी केलेले खंदक यांचे नकाशे बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने प्राप्त केले

नाहीत तर क्षैतिज्य दिशात्मक ड्रिलींग/सूक्ष्म खंदक पध्दतीचा वापर करून केलेले खंदक यांचे प्राप्त केलेले जीआयएस नकाशांचा काहीच उपयोग केला गेला नाही.

(परिच्छेद 2.2)

- वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय आणि महाराष्ट्र सरकारच्या निर्देश आणि देखरेखी विना जरी भारत सरकारला प्रस्ताव पाठविण्यात आले होते, तथापि, निधी मिळविण्यासाठी आणि खर्चाला प्राधान्य देण्याचे विस्तृत आराखडे तयार केले नव्हते. अर्थसंकल्पीय आणि खर्च नियंत्रणाचा अभाव दिसून आला. जरी भारत सरकार आणि महाराष्ट्र शासनाने 75:25 या प्रमाणात अनुरूप अनुदान प्रदान करायचे होते. तरी अनुदानाच्या बहालीमध्ये समन्वयिता नव्हती. विहित केल्याप्रमाणे प्रत्यक्ष प्रगतीचा आणि निर्धारित लक्ष्ये गाठल्याचा कोणताही अहवाल महाराष्ट्र शासनाद्वारे तयार केला नव्हता आणि सादर केला नव्हता. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालये, मुक्त केलेल्या निधीपैकी 91 टक्के खर्चून, लक्षित 692 जागांपैकी फक्त 79 (11 टक्के) पदव्युत्तर जागा, योजनेच्या प्रारंभापासून सात वर्षांनंतर सुद्धा ज्यात दोन वर्षांचा विस्तारित कालावधी समाविष्ट आहे, निर्माण करू शकले. अशाप्रकारे, योजनेच्या कमकुवत अंमलबजावणीमुळे पदव्युत्तर शिक्षणाच्या सुविधांचे दर्जेवाढ, पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांची ग्रहण क्षमता वाढवणे, नवीन आणि उच्च अभ्यासक्रम सुरू करणे, देशातील तज्ञांची कमतरता दूर करणे, भारतीय वैद्यक परिषदेने दर्शविलेल्या कमतरता दूर करणे जेणे करून विद्यमान अभ्यासक्रमांच्या अमान्यतेपासून महाविद्यालये वाचू शकतील आणि वैद्यकीय शिक्षणाची गुणवत्ता, संशोधन आणि नैदानिक उपचार सुधारणे ही उद्दिष्टे साध्य करता येऊ शकली नाहीत.

महाराष्ट्र शासनाद्वारे योजनेचे संनियंत्रण आणि मूल्यमापन कमकुवत होते. म्हणून, महाराष्ट्र शासन/शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाद्वारे आवश्यकतेप्रमाणे अंतर विश्लेषण आयोजित करण्याची निकड आहे आणि राज्य शासकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/ दर्जावाढ योजनेच्या निदान दुसऱ्या चरणात अपेक्षित उद्दिष्ट्ये साध्य करण्यासाठी तसेच चांगल्या कार्यान्वयनाकरिता तपशीलवार प्रस्ताव तयार करावयास हवे.

(परिच्छेद 2.3)

- स्पोर्ट्स क्लबकडील नियतकालिक माहिती/आर्थिक विवरणपत्रे प्राप्त करून भाडेपट्टी कराराच्या अनुपालनावर संनियंत्रण ठेवण्यात बृहन्मुंबई महानगरपालिकेस आलेल्या अपयशाच्या परिणामी क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रमांपासून ₹ 20.55 कोटींच्या अधिमुल्याची वसुली झाली नाही.

(परिच्छेद 2.4)

- नगर विकास विभागास पुणे महानगरपालिकेने हाती घेतलेल्या मेट्रो रेल्वे प्रकल्पास महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प म्हणून घोषित करण्याची अधिसूचना वेळेवर

जारी करण्यात आलेले अपयश व नगर विकास विभागाने अधिसूचना जारी केल्यानंतरही ठाणे महानगरपालिकेने वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न केल्याने ₹ 513.15 कोटींचे नुकसान.

(परिच्छेद 2.5)

- विकास अशक्य असलेल्या, उपयोगितांमुळे बाधित झालेल्या जमिनीच्या हिश्यासाठी अ-बाधित क्षेत्रासाठी लागू असलेला ज्यादा दर प्रदान केल्यामुळे ₹ 5.37 कोटींचे नुकसान झाले.

(परिच्छेद 2.6)

- ना हरकत प्रमाणपत्राच्या अटींचे पालन न करता देखील विकाऊ इमारतीच्या संपूर्ण विक्री घटकासाठी मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्बाधणी मंडळाने ना हरकत प्रमाणपत्र दिल्याने विकासकास ₹ 32.12 कोटी इतका अवाजवी फायदा झाला.

(परिच्छेद 2.7)

- शासकीय आदिवासी वसतीगृहाची इमारत टाईप प्लॅननुसार न बांधल्यामुळे ₹ 1.65 कोटी इतके खर्च निष्क्रीय झाले आणि वसतीगृहाच्या भाड्यापोटी ₹ 13.50 लाख इतके टाळता येणारे प्रदान करण्यात आले शिवाय आदिवासी विद्यार्थी योग्य शासकीय वसतीगृह इमारत सुविधेपासून वंचित राहिले.

(परिच्छेद 2.8)

- तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप खरेदी आणि वितरण करण्यात आदिवासी विकास विभागाला आलेल्या अपयशामुळे ₹ 54.58 कोटी निधी अवरोधित झाला आणि आदिवासी शेतकरी सिंचन सुविधेपासून वंचित राहिले.

(परिच्छेद 2.9)

- शासकीय दिशा निर्देशांचे पालन करण्यात सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभागाच्या अपयशाचा परिणाम, चिंचोली, नागपूर स्थित खाजगी जमिनीवर डॉ. बी.आर. आंबेडकर यांच्या वैयक्तिक वस्तुंसाठी स्मारक आणि संग्रहालयावर ₹ 22.15 कोटीच्या अनियमित बांधकामात झाला

(परिच्छेद 2.10)

- वैजापूर, जिल्हा औरंगाबाद येथील ट्रॉमा केअर सेंटर गत सहा वर्षांपासून विद्युत पुरवठ्या अभावी कार्यरत नसल्यामुळे ₹ 1.66 कोटीचा खर्च निष्क्रीय झाला.

(परिच्छेद 2.11)

- उच्च व तंत्रशिक्षण कार्यालय, अमरावती द्वारे गतवर्षी झालेल्या निधीच्या अति प्रदानाचे समायोजन न केल्यामुळे ₹ 1.34 कोटी सहायता अनुदानाचे अनियमित अति प्रदान झाले जे विहित नियमांच्या विरुद्ध होते.

(परिच्छेद 2.12)

1.7 लेखापरीक्षेस शासनाचा प्रतिसाद

1.7.1 प्रलंबित निरीक्षण अहवाल

शासकीय विभागांच्या व्यवहारांची चाचणी तपासणी करण्यासाठी आणि विहित नियम व कार्यपद्धतीनुसार त्यांच्या लेखांकनाचे आणि इतर महत्त्वपूर्ण दस्तावेज ठेवले जात आहेत अथवा नाहीत याची पडताळणी करण्यासाठी त्यांच्या नियतकालिक तपासण्या केल्या जातात. या निरीक्षणांनंतर निरीक्षण अहवाल तयार केले जातात जे तपासणी केलेल्या कार्यालयांच्या प्रमुखांना पाठविण्यात येतात आणि त्यांच्या प्रती निकटतम उच्च प्राधिका-यांना पाठविण्यात येतात. या निरीक्षण अहवालांमध्ये समाविष्ट असलेल्या लेखापरीक्षा अभिक्षणांवर केलेल्या कार्यवाहीवर संनियंत्रण करणे सुलभ व्हावे यासाठी संबंधित विभागांच्या सचिवांना प्रलंबित निरीक्षण अहवालांचे अर्धवार्षिक अहवाल पाठविण्यात येतात.

जून 2019 रोजी 2,887 निरीक्षण अहवाल (12,148 परिच्छेद) निपटा-यासाठी प्रलंबित होते. निरीक्षण अहवाल आणि परिच्छेद यांचा वर्षनिहाय तपशील **परिशिष्ट 1.1** मध्ये विषद केला आहे.

1.7.2 प्रारूप परिच्छेद व संपादनूक लेखापरीक्षांना विभागाचा प्रतिसाद

एप्रिल 2019 व जून 2020 दरम्यान संबंधित विभागांच्या अतिरिक्त मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिवांना अर्धशासकीय पत्राद्वारे चार आठवड्यांच्या आत उत्तर पाठविण्याच्या विनंतीसह प्रारूप परिच्छेद (विषयाधारित लेखापरीक्षा परिच्छेदसहित) व संपादनूक लेखापरीक्षा अहवाल पाठविण्यात आले. तीन संपादनूक लेखापरीक्षा, दोन संकल्पनाधारीत परिच्छेद आणि तीन प्रारूप परिच्छेदांसंबंधी शासनाची उत्तरे प्राप्त झाली, परंतु, या अहवालातील, एकाही प्रारूप परिच्छेदांसंबंधी (विषयाधारित लेखापरीक्षा परिच्छेदसहित) उत्तर प्राप्त झाले नव्हते.

1.7.3 लेखापरीक्षा अहवालांचा पाठपुरावा

जानेवारी 2001 मध्ये महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाने जारी केलेल्या सूचनांनुसार, राज्य विधीमंडळाला लेखापरीक्षा अहवाल सादर केल्यावर तीन महिन्यांच्या आत प्रशासकीय विभागांनी भारताचे नियंत्रक आणि महालेखापरीक्षक यांच्या लेखापरीक्षा अहवालात समाविष्ट असलेल्या परिच्छेदांविषयी स्पष्टीकरणात्मक जापने लेखापरीक्षकांच्या पडताळणीनंतर महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालयाला सादर करणे आवश्यक होते. परंतु, प्रशासकीय विभागाने या निर्देशांचे पालन पूर्णपणे केले नाही. वर्ष 2012-13 ते 2017-18 मधील प्रलंबित स्पष्टीकरणात्मक जापनांची स्थिती **तक्ता 1.2** मध्ये दर्शविली आहे. **परिशिष्ट 1.2** मध्ये विभाग-निहाय तपशील दर्शविला आहे.

तक्ता 1.2 : 2012-18 या कालावधीतील स्पष्टीकरणात्मक जापनांच्या सादरीकरणाची स्थिती

लेखापरीक्षा अहवाल	अहवाल सादर करण्याचा दिनांक	परिच्छेदांची व आढाव्यांची संख्या	प्राप्त झालेल्या स्पष्टीकरणात्मक जापनांची संख्या	शिल्लक
2012-13	14 जून 2014	13	12	01
2013-14	10 एप्रिल 2015	10	10	00
2014-15	05 ऑगस्ट 2016	09	08	01
2015-16	11 ऑगस्ट 2017	12	10	02
2016-17	28 मार्च 2018	20	16	04
2017-18	02 जुलै 2019	14	0	14
एकूण		78	56	22

लेखापरीक्षा अहवालामध्ये भाष्य केलेल्या सर्व मुद्द्यांविषयी कार्यका-यांची जबाबदारी निश्चित करण्याच्या उद्देशाने लोक लेखा समिती प्रत्येक प्रकरणांत तिच्या शिफारशींवर विभागांनी किती कालावधीत कार्यवाही केल्याच्या टिप्पण्या पाठविणे आवश्यक आहे ते निश्चित करते.

2010-11 ते 2016-17 या वर्षासाठीच्या लेखापरीक्षा अहवालांशी संबंधित 294 परिच्छेदांवर लोक लेखा समितीमध्ये चर्चा करण्यात आली आणि समितीने 541 शिफारशी दिल्या ज्यापैकी 438 शिफारशींवरील कार्यवाही केल्याच्या टिप्पण्यांची प्रलंबित होत्या जे तक्ता 1.3 मध्ये दर्शविले आहे.

तक्ता 1.3 : लोक लेखा समितीच्या शिफारशींवरील कार्यवाही केल्याच्या प्रलंबित टिप्पण्यांची स्थिती

लेखापरीक्षा अहवालाचे वर्ष	लोक लेखा समितीचा अहवाल क्रमांक	लोक लेखा समितीचे वर्ष	लोक लेखा समितीच्या शिफारशींची संख्या	प्रतिक्षित असलेल्या कार्यवाही केल्याच्या टिप्पण्यांची संख्या
2010-11	12, 17	2015-16	47	21
2011-12	29, 32, 34	2017-18	166	132
2012-13	24	2015-16	19	19
	27, 31	2017-18	112	70
2013-14	19	2015-16	61	61
2014-15	47, 52, 57	2017-18	79	79
2015-16	40, 41	2017-18	39	38
2016-17	58, 59	2017-18	18	18
एकूण			541	438

लोक लेखा समितीच्या ज्या शिफारशींवर कार्यवाही केल्याच्या टिप्पण्या प्राप्त झाल्या नव्हत्या त्यांची विभाग-निहाय स्थिती परिशिष्ट 1.3 मध्ये दर्शविली आहे.

प्रकरण - ॥

पृष्ठ

व्यवहारांची लेखापरीक्षा

9 ते 68

- 2.1 जलयुक्त शिवार अभियानाची अंमलबजावणी
- 2.2 भूमिगत उपयोगिता सेवांचे नकाशा रेखन
- 2.3 पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु करण्यासाठी आणि पदव्युत्तर जागा निर्माण करण्यासाठी राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/ दर्जावाढ
- 2.4 भाडेपट्टी करारानुसार अधिमुल्याची वसुली न करणे
- 2.5 वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न केल्यामुळे महसुलाचे नुकसान
- 2.6 जमीन खरेदीतील नुकसान
- 2.7 विकासकास अवाजवी फायदा
- 2.8 निष्क्रीय व्यय
- 2.9 आदिवासी शेतकऱ्यांना तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप पुरवठा करण्याच्या योजनेत निधी अवरुद्ध झाला
- 2.10 अनियमित बांधकाम
- 2.11 ट्रॉमा केअर सेंटरच्या स्थापनेवर निष्क्रीय खर्च
- 2.12 बिगर सरकारी तांत्रिक संस्थांना सहायता अनुदानाचे अनियमित अति प्रदान

प्रकरण ॥

व्यवहारांची लेखापरीक्षा

शासकीय विभाग, त्यांची क्षेत्रीय कार्यालये तसेच स्वायत्त संस्थांच्या व्यवहारांच्या लेखापरीक्षेत साधन संपत्तीचे व्यवस्थापन आणि नियमितता, औचित्यता आणि काटकसर यांच्या मानकांचे पालन करण्यात त्रुटी आढळून आल्या. यापुढील परिच्छेदांमध्ये त्या प्रस्तुत केल्या आहेत.

मृद व जलसंधारण विभाग

2.1 जलयुक्त शिवार अभियानाची अंमलबजावणी

2.1.1 प्रस्तावना

महाराष्ट्रामध्ये 82 टक्के जमीन कोरडवाहु आहे, तर 52 टक्के क्षेत्र अवर्षण प्रवण आहे. महाराष्ट्र शासनाच्या भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे यांनी त्यांच्या सर्वेक्षणामध्ये असे प्रतिपादित केले (ऑक्टोबर 2014) होते की 188 तालुक्यांमधील 2,234 गावांमध्ये पाण्याचे गंभीर दुर्भिक्ष जाणवण्याची शक्यता आहे. महाराष्ट्र शासनाच्या महसूल व वन विभागाने राज्यातील 22 जिल्ह्यांमधील 19,059 गावांमध्ये दुष्काळसदृश परिस्थिती असल्याचे जाहीर (नोव्हेंबर 2014) केले. ह्या पार्श्वभूमीवर, महाराष्ट्र शासनाच्या जलसंधारण विभागाने (मे 2017 मध्ये मृद व जलसंधारण विभाग असे पुनर्नामकरण झाले) महाराष्ट्राला 2019 पर्यंत दुष्काळ मुक्त करण्याचा प्रयत्न करण्यासाठी अस्तित्वातील जलसंधारण योजनांचे अभिसरण करून जलयुक्त शिवार अभियान (अभियान) हा कार्यक्रम मोहीम स्वरूपात राबविण्याचे जाहीर केले. या उद्देशासाठी, 2015-2019 दरम्यान अभियानांतर्गत समावेश करण्यासाठी 5,000 गावांचे वार्षिक लक्ष्य निश्चित केले गेले.

अभियानाचे उद्दीष्ट, इतर गोष्टींबरोबरच, पावसाचे जास्तीत जास्त पाणी गावाच्या शिवारातच अडविणे, भूगर्भातील पाण्याच्या पातळीत वाढ करणे, राज्याच्या सिंचन क्षेत्रात वाढ करणे, शेतीसाठी संरक्षित पाणी व पाण्याच्या वापराच्या कार्यक्षमतेत वाढ करणे, विकेंद्रीत पाणी साठे निर्माण करणे आणि महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी करणे असे होते.

विविध शासकीय विभागांतर्गत¹ मंजूर असलेल्या विविध योजनांच्या मंजूर निधीचे अभिसरण करून, अशासकीय संस्था/उद्योजक सामाजिक जबाबदारी यांच्याकडील निधि आणि लोकसहभाग/अंशदान यांच्या मार्फत कामे करण्यासाठी मृद व जलसंधारण विभाग हा नोडल विभाग होता.

¹ कृषी विभाग, वन विभाग, ग्राम विकास व पंचायत राज, मृद व जलसंधारण विभाग, जल संपदा विभाग, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग इत्यादी.

अभियानाच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी विभागीय, जिल्हा व तालुका स्तरावर संबंधित विभागीय आयुक्त, जिल्हाधिकारी व उप-विभागीय अधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली समित्या स्थापन केल्या होत्या. अभियानाच्या अंमलबजावणीचे संनियंत्रण करण्यासाठी मंत्रालयात ट्रान्सफॉर्मेशन समिती सुद्धा स्थापन केली होती.

2.1.2 लेखापरीक्षेची व्याप्ति व कार्यपद्धती

अभियानाच्या कार्यक्षम व परिणामकारक अंमलबजावणीसाठी पर्याप्त नियोजन केले होते, पुरेसा निधि पुरविला होता, संनियंत्रण प्रभावी होते व राज्यातील दुष्काळी परिस्थितीवर मात करण्यासाठी अभियान सक्षम होते का ह्याचे निर्धारण करण्यासाठी जानेवारी 2019 ते डिसेंबर 2019 या कालावधीमध्ये लेखापरीक्षण करण्यात आले.

या उद्देशाकरिता, महाराष्ट्र शासनाच्या मृद व जलसंधारण विभाग, कृषी आयुक्तालय, पुणे आणि भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांच्या अभिलेख्यांची चाचणी-तपासणी केली. शिवाय, अभियानाची अंमलबजावणी केलेल्या 34 जिल्ह्यांपैकी सर्वात जास्त खर्च असलेले सहा जिल्हे (अहमदनगर, बीड, बुलडाणा, पालघर, नागपूर व सोलापूर) आणि 12 तालुके (निवडलेल्या प्रत्येक जिल्ह्यातील दोन तालुके) तपासणीसाठी निवडले गेले. निवडलेल्या 12 तालुक्यांमधील 120 गावे (प्रत्येक तालुक्यातील 10 गावे) तपासणीसाठी यादृच्छिक पद्धतीने ² निवडली गेली. निवडलेल्या जिल्ह्यांतील/तालुक्यांतील जिल्हाधिकारी कार्यालये, जिल्हा अधीक्षक कृषी कार्यालये, तालुका कृषी कार्यालये, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, जिल्हा मृद व जलसंधारण कार्यालये आणि इतर अंमलबजावणी अभिकरणांच्या ³ कार्यालयातील अभिलेख्यांची चाचणी-तपासणी केली गेली. यादृच्छिक पद्धतीने निवडलेल्या (निवडलेल्या प्रत्येक गावातील जास्तीतजास्त 10 कामे) 1,128 कामांच्या अभिलेख्यांची छाननी केली आणि अंमलबजावणी अभिकरणांच्या कर्मचाऱ्यांसोबत या निवडलेल्या कामांचे संयुक्तपणे प्रत्यक्ष निरीक्षण केले गेले.

शासनाला लेखापरीक्षा निष्पत्ति जारी (जून 2020) केल्या, शासनाचे उत्तर जून 2020 पर्यंत प्रतिक्रित होते.

लेखापरीक्षा निष्पत्ति

2.1.3 नियोजन

2.1.3.1 अयोग्य गाव आराखडा तयार करणे

अभियानांतर्गत निवडलेल्या गावांचे तालुका कृषी कार्यालय गाव आराखडा तयार करतात, ज्यामध्ये भौगोलिक क्षेत्र, सरासरी पर्जन्यमान, पीक-निहाय लागवडीयोग्य

² ज्या गावात निरीक्षण विहीर होती किंवा एक्झिट प्रोटोकॉल अहवाल बनविलेला होता किंवा दोन्ही होते, अशा गावांमधून यादृच्छिक आधारावर गावांची निवड केली होती.

³ कृषी, वन, लघू पाटबंधारे (स्थानिक स्तर), सामाजिक वनीकरण, पाणी पुरवठा व स्वच्छता, जलसंपदा व जिल्हा परिषदा इत्यादी.

क्षेत्र, मनुष्य तसेच पशुधन संख्या, पर्जन्य जलाचा अपवाह, अस्तित्वातील साठवण संरचना, अस्तित्वातील संरचनेच्या दुरुस्ती/बदलासहीत तयार करण्याच्या अतिरिक्त संरचना यांची विस्तृत माहिती असते. संबंधित ग्रामसभेकडून गाव आराखडयाला मंजूरी मिळाल्यावर, तालुका कृषी कार्यालय प्रत्येक गावातील मंजूर आराखडयाचा समावेश असलेला तालुकास्तरीय आराखडा तयार करतात आणि मंजूरीसाठी जिल्हास्तरीय समितीकडे सादर करतात. मंजूरी नंतर नियोजित कामे संबंधित अंमलबजावणी अभिकरणांकडून कार्यान्वित होतात.

निवडलेल्या 120 गावांच्या गाव आराखडयाची लेखापरीक्षेने छाननी केली ज्यात खालील बाबी आढळून आल्या:

- जास्तीतजास्त पर्जन्यजल अडवणे व जिरवणे आणि जास्तीतजास्त अपवाह रोखणे हे अभियानाचे उद्दीष्ट होते. त्यानुसार, गावांनी गाव आराखडा तयार केला ज्यात 10 वर्षांच्या सरासरी पावसाच्या आधारावर अपवाह परिगणित केला होता. तथापि, लेखापरीक्षेस असे निदर्शनास आले की 120 चाचणी-तपासणी केलेल्या गावांपैकी 76 गावांमध्ये⁴ अंदाजित अपवाहपेक्षा 1.64 लाख हजार क्युबिक मीटर (टिसीएम) ने कमी साठवणीचे नियोजन केले होते. गाव आराखडयामध्ये अंदाजित अपवाहपेक्षा कमी साठवण संरचना प्रस्तावित केल्याबद्दल कोणतेही कारण नमूद केले नव्हते, ना गाव आराखडा मंजूर करण्याआधी जिल्हा स्तरीय समितीने कुठले स्पष्टीकरण मागितले होते.
- या 76 गावांपैकी 10 गावांमध्ये अपवाहचे प्रगणन करण्यासाठी वापरण्यात येणाऱ्या शिघ्र सिद्धगणक तक्त्यामधील चुकीचा गुणाकार घटक घेतल्यामुळे प्रगणित केलेले अपवाह प्रत्यक्ष अपवाहपेक्षा कमी प्रगणित झाला.

2.1.4 अभियानाची अंमलबजावणी

अपवाह अडवून जिरवण्यासाठी नवीन संरचना निर्माण करणे किंवा अस्तित्वातील संरचनेची क्षमता वाढविणे याद्वारे पुरवठ्यामध्ये हस्तक्षेप करणे आणि कमी पाणी लागणाऱ्या पिकांवर भर देऊन लागवडीच्या पध्दतीत बदल करणे आणि जलक्षमता सुधारणे याद्वारे मागणीमध्ये हस्तक्षेप करणे असे अभियानात परिकल्पित केले होते. अभियानांतर्गत विविध कामे जसे की सिमेंट नाला बांध, साखळी सिमेंट काँक्रीट नाला बांध, सलग समतल चर, कंपार्टमेंट बंडिंग/ढालीची बांधबंदिस्ती, शेत तळे, मातीचा नालाबांध, रिचार्ज शाफ्ट, जुन्या बांधकामांची दुरुस्ती जसे की पाझर तलाव, साठवण तलाव, कोल्हापूर पध्दतीचा बंधारा इत्यादी, अशी कामे अंमलबजावणी अभिकरणांकडून हाती घेतली होती.

अभियानांतर्गत 22,586 गावे (51 टक्के) समाविष्ट केली गेली होती आणि 2015-19 दरम्यान 6.14 लाख कामे होती घेतली होती. या 6.41 लाख कामांपैकी, 6.30 लाख कामे पूर्ण झाली होती (98 टक्के) तर उर्वरत कामे प्रगतीपथावर होती आणि या पूर्ण

⁴ अहमदनगर: 15; बीड: चार; बुलडाणा: 20; नागपूर: 12; पालघर: 14 आणि सोलापूर: 11.

झालेल्या/प्रगतीपथावरील कामांवर झालेला अद्ययावत खर्च ₹ 9,633.75 कोटी होता (डिसेंबर 2019).

वर्ष 2015-19 दरम्यान निवडलेल्या सहा जिल्ह्यांतील 8,540 गावांपैकी, 1.77 लाख कामे 5,194 (61 टक्के) गावांमध्ये हाती घेतली होती. हाती घेतलेल्या 1.77 लाख कामांपैकी 1.74 लाख कामे (98 टक्के) पूर्ण झाली तर उर्वरीत कामे प्रगतीपथावर होती आणि पूर्ण झालेल्या/प्रगतीपथावरील कामांवर झालेला अद्ययावत खर्च ₹ 2,617.38 कोटी (डिसेंबर 2019) होता.

अभियानाच्या अंमलबजावणीतील लेखापरीक्षण निष्पत्ती पुढील परिच्छेदांमध्ये चर्चित्या आहेत.

अ पुरवठा व्यवस्थापनासाठी हस्तक्षेप

2.1.4.1 साठवण निर्मिती सापेक्ष नियोजित साठवणूकीतील कमतरता

निवडलेल्या 120 गावांपैकी 83 गावांमध्ये, गाव आराखड्यामध्ये दर्शविल्याप्रमाणे पिण्याकरिता व लागवडीकरिता आवश्यक पाण्याची गरज भागविण्यासाठी निर्माण केलेली साठवण ही 61,045 हजार क्युबिक मीटर इतक्या प्रमाणात पुरेशी नव्हती. 83 गावांपैकी 37 गावांमध्ये नियोजनापेक्षा कमी साठवणीची निर्मिती केल्यामुळे पाण्याची गरज भागविण्यात कमतरता निर्माण झाली. शिवाय, या 37 गावांपैकी 25 गावांमध्ये नियोजित साठवण सापेक्ष साठवण निर्मितीतील कमतरता 20 टक्क्यांपेक्षा जास्त होती. परिणामस्वरूप, या 83 गावांपैकी 17 गावांमध्ये गावांची पाण्याची गरज भागविण्याकरिता पाण्याचे टँकर उपयोजित केले होते. कमतरतेची कारणे ना जल परिपूर्ण अहवालात⁵ नमूद केली होती ना ती जिल्हास्तरीय समितीने निश्चित केली होती. अशाप्रकारे, साठवण निर्मितीमधील कमतरतेमुळे गावांना त्यांची पाण्याची गरज भागविण्यात अपयश आले आणि गावे दुष्काळमुक्त करण्याचे उद्दिष्ट सफल झाले नाही.

2.1.4.2 कार्यान्वित कामांचे अपर्याप्त समवर्ती मुल्यमापन

अभियानानुसार, कामे प्रगतिपथावर असतानाच वेळेत दोष निवारण करण्यासाठी कामातील त्रुटी शोधून कामांच्या गुणवत्तेची खात्री करण्यासाठी कामांचे दोन वेळा समवर्ती मुल्यमापन करावयाचे होते. यासाठी बाजूच्या जिल्ह्यातील निरीक्षणासाठी जिल्हाधिका-यांनी प्रत्येक जिल्ह्यात एक चमू स्थापन करणे गरजेचे होते. दोन जिल्ह्यांनी, म्हणजे अहमदनगर आणि सोलापूर यांनी सादर केलेल्या समवर्ती मुल्यमापनाची स्थिती तक्ता 2.1.1 मध्ये दर्शविली आहे.

⁵ नियोजित काम पूर्ण झाले आणि गावाच्या पाण्याची गरज, निर्माण केलेल्या जल साठवणीने, भागवली गेली तर गाव जल परिपूर्ण घोषित करून प्रत्येक गावासाठी जल परिपूर्ण अहवाल बनविला जातो.

तक्ता 2.1.1: अहमदनगर व सोलापूर जिल्ह्यांच्या समवर्ती मुल्यमापनाची स्थिती

जिल्ह्याचे नाव	वर्ष	कामे (पूर्ण/प्रगतीपथावर)	केलेले समवर्ती मुल्यमापन	समवर्ती मुल्यमापनातील कमतरता (टक्केवारीत)
अहमदनगर	2015-18	32,047	32,047	निरंक
	2018-19	6,220	निरंक	100
सोलापूर	2015-17	61,811	7,658	88
	2017-19	10,893	निरंक	100
एकूण		1,10,971	39,705	64

स्त्रोत: जिल्ह्याच्या जिल्हा अधिक्षक कृषी कार्यालयाने सादर केलेली माहिती

कामाच्या गुणवत्तेच्या खात्रीसाठी समवर्ती मुल्यमापन अत्यावश्यक होते, तरी निवडलेल्या जिल्ह्यांमध्ये जिल्हास्तरीय समित्या/जिल्हा अधिक्षक कृषी कार्यालये यांनी कामांच्या मुल्यमापनामधील प्रगती संनियंत्रित करण्यासाठी निरीक्षण चमूकडून नियतकालिक अहवाल प्राप्त केले नव्हते. मृद व जलसंधारण विभागानेसुध्दा कामांच्या समवर्ती मुल्यमापनामधील प्रगती संनियंत्रित करण्यासाठी कोणतेही अहवाल प्राप्त केले नव्हते. अशाप्रकारे, कामाच्या गुणवत्तेच्या खात्रीसाठी अभियानांतर्गत महत्त्वाची कार्यपध्दतीची प्रभावीपणे अंमलबजावणी केली नव्हती.

2.1.4.3 अभियानांतर्गत केलेल्या कामांची सुमार परिरक्षा

अभियानांतर्गत गावामध्ये बनविलेल्या सार्वजनिक संरचनांची दुरुस्ती व देखभाल याकरिता निधि हा लोकसहभागातून उभा करावयाचा होता. संरचनेच्या दुरुस्ती व देखभालीकरिता गोळा करावयाच्या उपकराची रक्कम ग्रामसभेने ठरवावयाची होती. दुरुस्ती व देखभालीसाठी गावाने उभारलेल्या निधीसमान पण कमाल प्रतिवर्ष ₹ दोन लाखापर्यंत प्रोत्साहन अनुदान महाराष्ट्र शासन देणार होती.

लेखापरीक्षेच्या असे निदर्शनास आले की, निवडलेल्या 120 गावांपैकी एकाही गावामध्ये संरचनेच्या दुरुस्ती व देखभालीसाठी ग्रामसभेने उपकर गोळा केला नव्हता. त्यामुळे महाराष्ट्र शासनाने कोणतेही प्रोत्साहन अनुदान पुरविले नव्हते. अशाप्रकारे, निर्मित संरचनांची पाणी साठवण क्षमता कायम राखणे आणि त्यायोगे भूजल पातळी वाढविता यावी याकरिता त्यांच्या दुरुस्ती व देखभालीसाठी निधि उपलब्ध नव्हता.

कामांच्या संयुक्त निरीक्षणांमध्ये कार्यान्वयन केलेल्या कामांची सुमार दुरुस्ती व देखभाल उघड झाली. महत्त्वाच्या निष्पत्ती तक्ता 2.1.2 मध्ये दर्शविल्या आहेत.

तक्ता 2.1.2: संयुक्त निरीक्षणादरम्यान सुमार देखभाल व दुरुस्तीची आढळून आलेली महत्त्वाच्या निष्पत्ती

कामाचे स्वरूप	चाचणी तपासणी केलेल्या कामांची संख्या	निष्पत्ती
सिमेंट नाला बांध	440	208 कामांमध्ये (47 टक्के) झुडपे व वनस्पतींची बेसुमार वाढ व गाळ साचलेला दिसून आला. बर्म्स म्हणजेच सिमेंट नाला बांधाच्या बाजूने घट्ट मातीचा केलेला उंचवटा/अडथळा, 55 कामांमध्ये (12 टक्के) दिसून आला नव्हता परिणामी मातीची धूप झाली आणि सिमेंट नाला बांधामध्ये गाळ साचला.
कंपार्टमेंट बंडिंग	218	16 कामांमध्ये बर्म्स दिसले नाहीत ज्यामुळे मातीची धूप झाली आणि कंपार्टमेंट बंडिंगमध्ये गाळ साचला. 34 कामांमध्ये (16 टक्के) बंधा-याच्यावरील भागाला (हेड) कॉम्पॅक्शन आणि ड्रेसिंग व्यवस्थित नसल्याचे दिसून आले ज्यामुळे बंधा-याची स्थिती खालावत गेली.
पाझर तलावांची दुरुस्ती	48	22 कामांमध्ये (46 टक्के) पिचिंग क्षेत्र हे झाडे, झुडपे व वनस्पतींनी आच्छादलेले होते. वर्ष 2015-17 दरम्यान पूर्ण झालेल्या पाच दुरुस्तीच्या कामांमध्ये (10 टक्के) साठवलेल्या पाण्याची गळती दिसून आली.
केटी बंधारांची दुरुस्ती	33	 <p>10 कामांमध्ये (30 टक्के) केटी बंधारांच्या नीडल्स दिसल्या नाहीत तर चार कामांमध्ये (12 टक्के) त्या खराब झाल्यामुळे साठविलेल्या पाण्याची गळती होत होती.</p> <p>गाव-रिंगणाबोडी, तालुका-काटोल, जिल्हा-नागपूर केटी बंधारांच्या नीडल्स दिसल्या नव्हत्या</p>

स्त्रोत: अंमलबजावणी विभाग/अभिकरणे यांच्या अधिका-यांसमवेत केलेले संयुक्त निरीक्षण

असेही दिसून आले होते की निवडलेल्या चार जिल्ह्यांमध्ये (अहमदनगर, बीड, बुलडाणा व सोलापूर) कंपार्टमेंट बंडींगच्या 103 कामांमधील खंदक ज्यांच्या शेतात कंपार्टमेंट बंडींग बांधले होते त्या शेतकऱ्यांनी बुजवले होते आणि त्यामुळे निर्माण केलेले साठवण पूर्णपणे खराब झाले होते. कंपार्टमेंट बंडींग बांधण्यापुर्वी जरी शेतकऱ्यांची संमती घेतली होती तरी शेतकऱ्यांकडून अंमलबजावणी अभिकरणांनी केलेल्या कामाचे नुकसान न होण्याबद्दलची खात्री करण्यासाठी अभिकरणांनी शेतकऱ्यांकडून करारनामा/हमीपत्र घेण्यासाठी कोणतीही यंत्रणा उभारली नव्हती.

अशाप्रकारे, अभियानांतर्गत उभारलेल्या लक्षणीय संख्येतील मत्तांच्या सुमार देखभालीमुळे साठवण क्षमता कमी होईलच शिवाय मत्तांच्या जीवन मर्यादेवर दुष्परिणाम होऊ शकतो, ज्यावर निवडलेल्या सहा जिल्ह्यांमध्ये ₹ 2,617.38 कोटी खर्च झाला होता.

ब अभियानांतर्गत मागणी व्यवस्थापनासाठी हस्तक्षेप

अभियानांतर्गत केवळ पिण्याच्या पाण्याची गरज भागविण्यासाठी ग्राम पंचायतीने बोअरवेल खोदण्याचा निर्णय घेणे आवश्यक होते आणि पाण्याच्या उपलब्धतेनुसार कृषी विभाग/कृषी विद्यापीठाच्या सल्ल्याने पीक पद्धती ठरवावयची होती. अभियानाने विहीरीतील वापरत असलेल्या पाण्यासाठी ठिबक सिंचन अवलंबणे, कमी पाणी लागणाऱ्या पिकांची लागवड आणि महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी यावर भर दिला होता. लेखापरीक्षा निष्पत्ती पुढील परिच्छेदात चर्चिल्या आहेत.

2.1.4.4 महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी न करणे

महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 हा 1 जून 2014 रोजी अधिसूचित झाला व अंमलात आणला गेला. महाराष्ट्र जलसंपत्ती नियमन प्राधिकरणाला अधिनियमांतर्गत राज्य भूजल प्राधिकरण म्हणून घोषित केले गेले आणि इतर गोष्टींबरोबरच, भूजल विकास व व्यवस्थापन नियमनासाठी क्षेत्रे अधिसूचित करण्याचे अधिकार दिले गेले. तथापि, अधिनियमाच्या अंमलबजावणीकरिता नियम अंतिम न (जानेवारी 2020) केल्याच्या अभावी, अधिनियमातील महत्त्वाच्या तरतुदी, जसे की भूजल सर्वेक्षण व विकास यंत्रणेच्या शिफारशीनुसार भूजल उपसा किंवा वापराच्या विनियमनासाठी क्षेत्र अधिसूचित करणे, भूजल पुनर्भरणासाठी पावसाचे पाणी अडवणे आणि जिरवणे यासाठी आवश्यक मार्गदर्शक सूचना जारी करणे, जास्त पाणी लागणारे पीक घेण्याकरिता भूजलाचा वापर करणाऱ्यांना प्रोत्साहन न देण्याबाबत मार्गदर्शक तत्त्वे जारी करणे, शासकीय प्राधिकरणांना अधिसूचित क्षेत्रातील भूजल वापर योजनेवर आधारित भविष्यलक्षी पीक योजना तयार करण्यासाठी सल्ला देणे, विहीर मालकांची नोंदणी, ड्रिलिंग रीग मालक व चालकांची नोंदणी इत्यादींची अंमलबजावणी झाली नाही.

लेखापरीक्षेत असे दिसून आले की चाचणी-तपासणी केलेल्या 120 गावांमध्ये अभियानाच्या अंमलबजावणी पश्चात विहीर खोदकाम आणि बोअरवेलच्या बांधकामांमध्ये अनुक्रमे 10 टक्के व नऊ टक्के वाढ झाली. बोअरवेल मध्ये सर्वात जास्त वाढ नागपूर (46 टक्के) आणि बुलडाणा (40 टक्के) या जिल्ह्यांत प्रत्येकी चाचणी-तपासणी केलेल्या 20 गावांमध्ये होती. रीग मालक व चालक यांच्या नोंदणीच्या अभावी अनधिकृत बोअरवेलची खोदणी व त्यामुळे भूजल पातळीवर होणारा विपरित परिणाम याची शक्यता नाकारता येत नाही.

2.1.4.5 जास्त पाणी लागणाऱ्या नगदी पिकांच्या लागवडीतील वाढ

जल परिपूर्ण अहवालावरून लेखापरीक्षेला असे दिसून आले की, निवडलेल्या 112 पैकी 65⁶ गावांमध्ये नगदी पिकांची लागवड 19,666 हेक्टर वरून वाढून 22,610 हेक्टर (15 टक्के) इतकी झाली. ह्यावरून असे दिसून येते की, अभियानाच्या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये नमूद केल्याप्रमाणे या गावांची पीक पद्धती अंतिम करताना ग्राम सभेने कृषी विभाग/कृषी विद्यापीठाचा सल्ला घेतला नव्हता. शेतकऱ्यांना कमी पाणी लागणाऱ्या पिकांच्या लागवडीकडे परिवर्तित करण्यासाठी प्रोत्साहित करणे आणि त्याचबरोबर भूजल पातळीचा स्तर घटण्यास अटकाव करण्यासाठी जास्त पाणी लागणाऱ्या पिकांची लागवड करण्यास प्रोत्साहन न देण्यासाठी शासनाने रणनीती तयार करण्याची गरज आहे.

2.1.5 प्रभाव निर्धारण

2.1.5.1 जल परिपूर्णतेची असाध्यता

पाण्याची उपलब्धता दरवर्षी होणा-या पावसानुसार बदलत राहते हे लक्षात घेऊन अभियानामध्ये पुरवठा व्यवस्थापनात हस्तक्षेप व मागणी व्यवस्थापनात हस्तक्षेप, जे महत्त्वपूर्ण होते, परिकल्पित केले होते. दुष्काळाची पुनरावृत्ती टाळण्याकरिता पाण्याची मागणी पुरवठ्याएवढी करणे हे महत्त्वाचे होते. पुरवठ्यापेक्षा मागणी जास्त झाल्यास भूजलाचा अतिरिक्त उपसा होऊ शकतो. अभियानांतर्गत केलेल्या कामांच्या परिणामांचे निर्धारण करण्यासाठी मृद व जल संधारण विभागाने जल परिपूर्ण अहवाल बनविण्याकरिता विस्तृत कार्यपद्धती जारी केली (ऑक्टोबर 2017). जल परिपूर्ण अहवालात इतर गोष्टींबरोबरच निर्माण केलेली साठवण, लागवड केलेली पिके, पीक पद्धतीतील बदल, गावाची पाण्याची गरज, आणि पाण्याची गरज भागविण्यातील कमतरता इत्यादि माहिती असते. ज्या गावांमध्ये पाण्याच्या उपलब्धतेबरोबर पाण्याची गरज अनुरूप होती ती गावे जल परिपूर्ण म्हणून तालुका स्तरीय समितीने घोषित करावयाची होती. ज्या गावांनी जल परिपूर्णता साध्य केली नव्हती तेथे गाव आराखड्यानुसार कामे करावयाची होती आणि पाण्याच्या वापरातील कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी कार्यवाही करावयाची होती.

चाचणी-तपासणी केलेल्या 120 गावांच्या अभिलेख्यांच्या तपासणीमध्ये असे उघड झाले की:

- अभियानांतर्गत कामे पूर्ण झालेली असूनही आठ गावांनी⁷ (बीड:4; नागपूर:4) जल परिपूर्ण अव्हाल बनविला नव्हता.

⁶ 19 गावांमध्ये नगदी पिकांच्या लागवडीमध्ये घट झाली होती. तीन गावांमध्ये नगदी पीक लागवडीमध्ये काहीही फरक नव्हता तर उर्वरित 25 गावांमधील लागवडीचा विदा जल परिपूर्ण अहवालामध्ये उपलब्ध नव्हता.

⁷ (i) बीड जिल्हा: बीड तालुक्यातील लिंबा गणेश व नमळगाव; आष्टी तालुक्यातील हिंगणी आणि चिंचोली (ii) नागपूर जिल्हा: काटोल तालुक्यातील गोंडीमोहगाव व शेकापूर; नरखेड तालुक्यातील लोहरा आणि रोहोना.

- जल परिपूर्ण अहवालामध्ये दिलेल्या माहितीनुसार ज्या 112 गावांनी जल परिपूर्ण अहवाल बनविले होते, त्यापैकी 74 (66 टक्के) गावांनी जल परिपूर्ण अहवालानुसार आवश्यक पाण्यापेक्षा निर्माण केलेला साठवण कमी असल्यामुळे जल परिपूर्णता साध्य केली नव्हती.
- लेखापरीक्षेच्या असे दिसून आले की जल परिपूर्ण म्हणून घोषित केलेल्या 80 गावांपैकी केवळ 29 गावेच प्रत्यक्षात जल परिपूर्ण होती. उर्वरीत 51 गावांमध्ये जल परिपूर्ण अहवालात दर्शविलेल्या गरजेपेक्षा साठवण निर्मिती जरी कमी होती, तरी गावे जल परिपूर्ण म्हणून घोषित करण्यात आली होती.
- 10 गावांमध्ये तालुका स्तरीय समितीने जरी त्यांना जल परिपूर्ण नाही म्हणून घोषित केले होते तरी अभियानाच्या मार्गदर्शक तत्वांप्रमाणे पाणी वापरातील कार्यक्षमता वाढविण्यासाठी कोणतीही कार्यवाही केली नव्हती.
- पिकांसाठी पाणी वापराचे चुकीचे निकष अनुसरल्यामुळे जल परिपूर्णता अहवालात पिक उत्पादनावर आधारित पाण्याची गरज चुकीची प्रगणित झाली होती. पाणी वापराचे निकष हे अहमदनगर आणि बीड येथील कृषी विद्यापीठाने जारी केलेली प्रकाशने, जल व भू-व्यवस्थापन संस्था, औरंगाबाद व कृषी आयुक्तालय, पुणे यांनी वेळोवेळी जारी केलेल्या परिपत्रकानुसार स्विकारले होते. 112 गावांच्या जल परिपूर्ण अहवालात दर्शविल्याप्रमाणे 3.03 लाख हजार क्युबीक मिटर पाण्याच्या तुलनेत पिकासाठी वापराचे निकषांनुसार पाण्याची गरज ही 7.56 लाख हजार क्युबिक मिटर एवढी प्रगणित झाली होती. जल परिपूर्ण अहवालामध्ये पाण्याच्या गरजेच्या चुकीच्या प्रगणनामुळे केवळ एकच गाव जल परिपूर्ण म्हणून पात्र ठरले तर 111 गावे जल परिपूर्ण म्हणून पात्र ठरली नाहीत.
- उपलब्ध पाणी पुरवठ्याबरोबर पिण्यासाठी, लागवडीसाठीचे पाणी समप्रमाण करून जल परिपूर्णता साध्य करणे हे सुनिश्चित करते की भूजलाचा अतिरिक्त उपसा होत नाही. या अनुषंगाने गावच्या पिण्याच्या पाण्याची गरज पूर्ण करण्यावर भर देता येईल आणि त्यायोगे पाण्याच्या टँकरवर अवलंबून राहणे टाळता येईल. अभियानाची अंमलबजावणी होऊन सुध्दा निवडलेल्या सहा जिल्ह्यांमध्ये टँकरद्वारे पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा 2017 मधील 3,368 टँकरवरून 2019 मध्ये 67,948 इतका वाढला. यावरून हे तथ्य प्रतिपादित होते की अभियानांतर्गत परिकल्पित केलेल्या मागणी व्यवस्थापनेतील हस्तक्षेपाचा पर्याप्तपणे अवलंब करून गावे जल परिपूर्णता साध्य करू शकली नाहीत.

2.1.5.2 भूजल पातळीमधील घट

भूजल पातळीत वाढ करणे हे अभियानाचे एक उद्दीष्ट होते. हे उद्दिष्ट कितपत साध्य झाले याचे निर्धारण करण्याकरिता, 58 निवडलेल्या गावांमधील भूजल पातळीची तुलना लेखापरीक्षेने केली ज्यासाठी अभियानाच्या अंमलबजावणीपूर्वीची व नंतरची भूजल पातळीची माहिती भूजल सर्वेक्षण व विकास प्राधिकरण यांच्याकडे उपलब्ध होती. तुलनेसाठी अभियानाच्या अंमलबजावणीनंतरचे पर्जन्यमान अभियानापूर्वीच्या पर्जन्यमानापेक्षा ज्या वर्षी जास्त होते, ते विचारात घेतले गेले. असे सिध्दगणित

केलेल्या वर्षानंतर आलेल्या मे महिन्यातील भूजल पातळीची तुलना भूजल पातळीतील वाढ किंवा घटीचे निर्धारण करण्यासाठी केली गेली. विदेच्या विश्लेषणात असे उघड झाले की 58 गावांपैकी 35 गावांमध्ये (58 टक्के) अभियानाच्या अंमलबजावणीपश्चात भूजल पातळीत घट झाली होती तर एका गावामध्ये भूजल पातळीत काहीही बदल झाला नव्हता (परिशिष्ट 2.1.1). उर्वरीत 22 जिल्ह्यांपैकी जिथे भूजल पातळीमध्ये वाढ झाली होती, त्या गावांपैकी चार गावांतील, पर्जन्यमानामध्ये 18 ते 49 टक्के दरम्यान वाढ झालेली असूनही भूजल पातळीतील वाढ केवळ चार ते 15 टक्के इतकी होती. अशाप्रकारे, पुष्कळशा गावांच्या भूजल पातळीतील घट रोखण्यात अभियान यशस्वी झाले नाही त्यायोगे भूजल पातळी वाढविण्याचे उद्दिष्ट फोल ठरले.

2.1.6 संनियंत्रण

अभियानाच्या संनियंत्रणासाठी, मंत्रालयात स्थापित ट्रान्सफॉर्मेशन कार्यालयाखेरीज, विभागीय समन्वय समिती, जिल्हा स्तरीय समिती आणि तालुका स्तरीय समिती ह्या अभियानांतर्गत कार्यान्वित कामांच्या संनियंत्रणाकरीता जबाबदार होत्या. लेखापरीक्षा निष्पत्ती पुढील परिच्छेदात चर्चितल्या आहेत.

2.1.6.1 कामांचे त्रयस्थ संस्थेकडून अपर्याप्त मुल्यमापन

अभियानांतर्गत कामे पूर्ण झाल्यानंतर त्यांचे त्रयस्थ संस्थेकडून मुल्यमापन करण्यासाठी जिल्हाधिका-यांनी अभिकरण नियुक्त करावयाचे होते. चाचणी-तपासणी केलेल्या जिल्ह्यांत 2015-19 दरम्यान पूर्ण झालेल्या 1.74 लाख कामांपैकी केवळ 37,001 कामांचे (21 टक्के) त्रयस्थ संस्थेकडून मुल्यमापन झाले होते. 2017-18 मध्ये पूर्ण झालेल्या (बुलडाणा सोडून सर्व सहा जिल्ह्यांमध्ये) 25,199 कामांचे आणि सर्व सहा जिल्ह्यांतील 2018-19 दरम्यान पूर्ण झालेल्या 16,688 कामांचे त्रयस्थ संस्थेकडून मुल्यमापन झालेले नव्हते.

निवडलेल्या तालुका/गावांच्या त्रयस्थ संस्थेच्या मुल्यमापन अहवालांमध्ये केलेल्या कामांमधील विविध त्रुटी जसे की ठिकाणांची अयोग्य निवड, संरचनात्मक दोष इत्यादी बाबींचा उल्लेख होता. वर्ष 2015-16 दरम्यान निदर्शनास आलेल्या पालघर जिल्ह्यातील निवडलेल्या जव्हार व मोखाडा तालुक्यामधील प्रमुख उणीवा खालील प्रमाणे होत्या:

- जव्हार तालुक्यामध्ये बांधलेल्या 13 सिमेंट नाला बांधपैकी, सात (54 टक्के) सिमेंट नाला बांध संरचनात्मकदृष्ट्या अयोग्य, अयोग्य ठिकाणी बांधले होते आणि स्ट्रीम बेड तुटके असून त्यामुळे पाण्याचा साठा होत नव्हता. मोखाडा तालुक्यामध्ये 36 सिमेंट नाला बांधपैकी सहा सिमेंट नाला बांध (16 टक्के) संरचनात्मकदृष्ट्या योग्य नसल्याचे नमूद केले होते.
- बांधलेल्या 174 शेत तळ्यांपैकी, 48 शेत तळी (28 टक्के) संरचनात्मकदृष्ट्या योग्य नव्हती.

- दुरुस्त केलेल्या 17 सिमेंट नाला बांधपैकी, सहा (35 टक्के) संरचनात्मकदृष्ट्या योग्य नव्हती.
- मोखाडा तालुक्यातील 24 सिमेंट नाला बांध खोलीकरण कामांपैकी, 13 कामे (54 टक्के) संरचनात्मकदृष्ट्या योग्य नव्हती आणि त्यामुळे साठवण करण्यासाठी उपयोगी नव्हती.

याशिवाय, निवडलेल्या तालुक्यांत (डिसेंबर 2019) 635 कामांमध्ये दाखवून दिलेल्या कमतरतांबाबत कोणतीही कार्यवाही केलेली नव्हती. अशाप्रकारे, मुल्यमापन अहवालातील त्रुटी सुधारण्यावरील जिल्हा आयुक्तालयाचे संनियंत्रण अपर्याप्त होते.

2.1.6.2 कामांची छायाचित्रे संकेतस्थळावर अपलोड करण्यातील कमतरता

भौगोलिक माहिती प्रणालीवर (जीआयएस) आधारित (अक्षांश व रेखांशासहित) कामाआधीचे, कामादरम्यानचे व काम झाल्यानंतरची छायाचित्रे संबंधित अंमलबजावणी अभिकरणांनी महाराष्ट्र रिमोट सेन्सिंग ॲप्लीकेशन केंद्राच्या संकेतस्थळावर अपलोड करावयाची होती. वेब आधारित माहिती संचामध्ये गावातील प्रत्येक कामाला विशिष्ट ओळख क्रमांक वाटप करणे, कामाच्या आधीची, दरम्यानची व कामानंतरची छायाचित्रे अपलोड करण्याची तरतूद होती.

निवडलेल्या सहा जिल्ह्यांतील हाती घेतलेल्या 1.77 लाख कामांपैकी, केवळ 1.01 लाख कामांचे जीआयएस प्रणालीवर आधारित छायाचित्रे संकेतस्थळावर अपलोड केली होती. कामांच्या विविध टप्प्यांवरील छायाचित्रे संकेतस्थळावर अपलोड केल्यामुळे दुरुस्ती कामांसहित कामे प्रत्यक्षात झालेली आहेत याची शाश्वती देत पारदर्शकता आणते. अंमलबजावणी विभागांना/अभिकरणांना छायाचित्रे अपलोड करण्यात आलेल्या अपयशामुळे अभियानांतर्गत परिकल्पित पारदर्शकता दूषित झाली.

2.1.7 निष्कर्ष

पुरवठा व्यवस्थापन हस्तक्षेप ज्यामध्ये पावसाच्या पाण्याचा अपवाह अडवून तो जिरवण्यासाठी साठवण संरचनांची निर्मिती करणे आणि मागणी व्यवस्थापन हस्तक्षेप ज्यामध्ये कमी पाणी लागणाऱ्या पिकांवर लक्ष केंद्रित करून पीक पद्धतीमध्ये बदल करणे, वापराच्या कार्यक्षमतेत वाढ करणे व भूगर्भातील पाण्याच्या पातळीत वाढ करणे आणि महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी करणे यांच्या एकत्रीकरणातून गावे दुष्काळ मुक्त करण्याच्या एकूण उद्देशाने राज्यात जलयुक्त शिवार अभियान (अभियान) राबविण्यात आले. गाव आराखडा बनविण्यात त्रुटी होत्या त्यामुळे कमी साठवणीचे नियोजन केले गेले. निवडलेल्या ब-याच गावांमध्ये नियोजित साठवण संरचनासुद्धा निर्माण केल्या नव्हत्या. कामांच्या गुणवत्तेच्या सुनिश्चितीसाठीचे समवर्ती मुल्यमापन अपर्याप्त होते. अपुऱ्या निधीमुळे अभियानांतर्गत केलेल्या कामांच्या दुरुस्ती व देखभालीवर परिणाम झाला. महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी न केल्यामुळे अभियानांतर्गत परिकल्पित केलेल्या मागणी व्यवस्थापन हस्तक्षेप परिणामकारक

नव्हता, परिणामी नगदी पिकांच्या लागवडीत वाढ झाली. ₹ 9,633.75 कोटी खर्च करुनही जल परिपूर्णता साध्य करण्यात व भूजल पातळी वाढविण्यातसुद्धा अभियानाचा प्रभाव कमी पडला. केलेल्या कामांचे अपर्याप्त समवर्ती व त्रयस्थ संस्थेकडून मुल्यमापन, कामांच्या कार्यान्वयनात पारदर्शकता सुनिश्चित करण्यासाठी संकेतस्थळावर छायाचित्रे अपलोड करण्यातील अपूर्णता आणि मोठ्या संख्येत गावांना जल परिपूर्णता साध्य करण्यात आलेले अपयश विभागाचे अपूरे संनियंत्रण दर्शविते.

2.1.8 शिफारसी

शासनाने सुनिश्चिती करावी की:

1. पाण्याचा अपवाह जास्तीत जास्त अडवून तो जिरवण्यासाठी आणि नियोजन केलेल्या संरचना निर्माण करण्यासाठी गाव आराखडा परिश्रमपूर्वक तयार केला आहे;
2. कामांचे समवर्ती मुल्यमापन होत आहे आणि सुधारात्मक उपाययोजना विनाविलंब केली जात आहे;
3. निधि निर्माण करण्याची विद्यमान यंत्रणा यशस्वी न झाल्यामुळे अभियानांतर्गत निर्माण केलेल्या संरचनांची दुरुस्ती व देखभालीसाठी करण्यात आलेल्या निधि यंत्रणेचे पुनर्विलोकन करावे;
4. शेतकऱ्यांना कमी पाणी लागणाऱ्या पिकांच्या लागवडीकडे परिवर्तित करण्यासाठी प्रोत्साहित करावे आणि भूजल पातळीचा स्तर घटण्यास अटकाव करण्यासाठी शासनाने भरपूर पाणी लागणाऱ्या पिकांची लागवड करण्यास परावृत्त करावे; आणि
5. राज्यातील भूजलाचा वापर किंवा उपसा यांचे विनियमन होऊन त्यायोगे त्याचे अपचय रोखण्यासाठी महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) अधिनियम, 2009 ची अंमलबजावणी करण्यासाठी प्राधान्यक्रमाने नियम अंतिम करावे.

नगर विकास विभाग

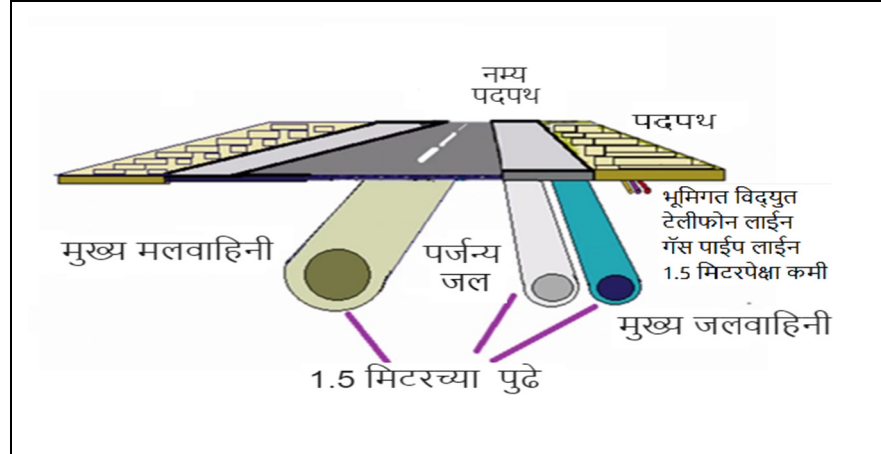
बृहन्मुंबई महानगरपालिका

2.2 भूमिगत उपयोगिता सेवांचे नकाशा रेखन

2.2.1 प्रस्तावना

बृहन्मुंबई महानगरपालिका आपल्या हद्दीत मलनिःसारण वाहिन्या, पाणी-पुरवठा वाहिन्या आणि पर्जन्य जल वाहिन्या⁸ या सारख्या भूमिगत उपयोगिता सेवा पुरविते. निमसरकारी अभिकरणे आणि खाजगी अभिकरणे जसे की महानगर टेलिफोन निगम लिमिटेड, बृहन्मुंबई विद्युत पुरवठा आणि परिवहन उपक्रम व महानगर गॅस लिमिटेड ह्यासुध्दा अनुक्रमे टेलिफोन, वीज व पाईपद्वारे गॅस या सारख्या उपयोगिता सेवा पुरविण्यासाठी बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या हद्दीत जमिनी खाली पाईप/केबल घालतात. बृहन्मुंबई महानगरपालिका, निमसरकारी व खाजगी अभिकरणे पुरवित असलेल्या भूमिगत उपयोगिता सेवांचे चित्रमय वर्णन आलेख 2.2.1 मध्ये दर्शविले आहे.

आलेख 2.2.1: रस्त्याचे विविध भाग व भूमिगत उपयोगिता सेवांचे स्थान

टिप: टेलिफोन, वीज व गॅससाठीच्या पाईप/केबल पदपथाच्या खाली 1.5 मिटरपर्यंतच्या खोलीवर घातल्या जातात. पर्जन्य जल वाहिन्या व पाणी पुरवठा वाहिन्यांसाठीचे पाईप नम्य पदपथाखाली घातले जातात तर मलनिःसारण वाहिन्या मुख्य रस्त्याच्या मध्यभागी 1.5 मिटरपेक्षा जास्त खोलीवर घातल्या जातात.

बांधकाम झालेली मलनिःसारण गटारे, पाणी पुरवठा वाहिन्या व पर्जन्य जल वाहिन्या यांचे नकाशा रेखन बृहन्मुंबई महानगरपालिका करते. नवीन भांडवली कामांचे नियोजन करण्यासाठी, दुरुस्ती/देखभाल करण्यासाठी आणि खंदक खणताना/खोदकाम करताना भूमिगत उपयोगितांचे नुकसान टाळण्यासाठी भूमिगत उपयोगितांचे पूर्ण व अचूक नकाशा रेखन करणे अतिशय महत्त्वाचे आहे.

⁸ पावसाचे वाहणारे पाणी पर्जन्य जल वाहिन्यांमध्ये मार्गीकृत केले जाते ज्याचा निचरा नदी/समुद्रात केला जातो.

बृहन्मुंबई महानगरपालिका हद्दीतील सर्व भूमिगत उपयोगिता सेवांच्या नकाशा रेखनासंदर्भात अस्तित्वात असलेल्या प्रभावी प्रणालीच्या परिक्षणासाठी नोव्हेंबर 2018 ते एप्रिल 2019 दरम्यान लेखापरीक्षण करण्यात आले. यासाठी 2015-16 ते 2017-18 कालावधीतील तीन खात्यांच्या जसे, मलनिःसारण, जल अभियंता व पर्जन्य जल वाहिन्या यांच्या दस्तावेजांची चाचणी-तपासणी तीन विभागांपैकी एकामध्ये (पश्चिम उपनगरे) आणि निवडक विभागातल्या नऊ प्रभाग कार्यालयांपैकी दोन (के/पूर्व प्रभाग व पी/उत्तर प्रभाग) कार्यालयांमध्ये केली गेली.

शासनाला लेखापरीक्षा निष्पत्ती जारी (फेब्रुवारी 2020) केल्या होत्या, जून 2020 पर्यंत शासनाचे उत्तर प्रतिक्रित होते.

लेखापरीक्षा निष्पत्ती

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या मलनिःसारण, जल अभियंता आणि पर्जन्य जल वाहिन्या ही खाती भूमिगत उपयोगिता घालण्याचे काम करतात. खात्यांनी तयार केलेल्या/मंजूर नकाशांप्रमाणे ह्या उपयोगिता घातल्या जातात आणि खात्यांकडून मूळ नकाशे सुस्थितीत ठेवणे व वापर करणे अपेक्षित असते. परंतु, लेखापरीक्षेने असे निरीक्षण केले की मूळ नकाशे पर्याप्तपणे सुस्थितीत ठेवले जात नव्हते.

ही खाती कंत्राटे देऊन भांडवली कामे करतात. कंत्राटातील शर्तीनुसार कंत्राटदाराने मलनिःसारण खाते व जल अभियंता खाते यांना 'ठरवून दिलेला नकाशा' (अॅझ-लेड मॅप) आणि पर्जन्य जल वाहिन्या खात्याला 'बांधकाम पूर्ण नकाशा' (अॅझ-बिल्ट मॅप) भांडवली कामे पूर्ण झाल्यावर सादर करावयाचे असते.

ही खाती रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात आणि ऑटोकॅड स्वरूपात नकाशे ठेवतात जे कंत्राटदाराने काम पूर्ण झाल्यावर सादर केलेल्या 'ठरवून दिलेला नकाशा' किंवा 'बांधकाम पूर्ण नकाशा' च्या आधारावर अद्ययावत केले जातात. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने भौगोलिक माहिती प्रणाली (जीआयएस) स्वरूपात भूमिगत उपयोगितांचे नकाशा रेखन सुध्दा सुरु केले आहे ज्यामुळे सामान्य व्यासपीठावर त्यांचे एकात्मिकरण सुलभ होईल आणि बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या वेगवेगळ्या खात्यांना भविष्यातील नियोजन करण्यास उपलब्ध होईल जसे, नवीन भांडवली कामे करण्यासाठी ना हरकत प्रमाणपत्र जारी करणे, अस्तित्वातील वाहिन्यांची दुरुस्ती व परिरक्षण इत्यादी.

कंत्राटदारांकडून मिळालेल्या नकाशांची पूर्तता, अचूकता व वापरासाठी असलेले नकाशा रेखन प्रणालीची तपासणी या तीन खात्यांमध्ये केली असता खालीलप्रमाणे उघड झाले:

2.2.2 नकाशा रेखनाची पूर्णता

अ) मलनिःसारण खाते

मलनिःसारण खात्यामध्ये तीन स्वतंत्र खात्यांचा समावेश होतो जसे, मलनिःसारण प्रकल्प, मलनिःसारण प्रचालन आणि मुंबई मलनिःसारण प्रकल्प. मलनिःसारण

खात्यातील विभाग कामे पूर्ण झाल्यावर माहिती जाळे पत्रिका (नेटवर्क इन्फॉर्मेशन शीट) तयार करतात. मलनिःसारण वाहिन्यांची विविध गुणधर्म माहिती जाळे पत्रिकेत नोंदविले असतात जसे, रस्त्याचे नाव, पाईपचे परिमाण व आकार, इनवर्ट पातळी⁹, खुण इत्यादी, जे भौगोलिक माहिती प्रणालीत (जीआयएस) नकाशांच्या परिरक्षणासाठी मलनिःसारण खात्यात स्थापित केलेल्या मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राकडे (सीवरेज यूटिलिटी मॅनेजमेंट सेंटर) पाठविण्यात येते. कंत्राटदाराकडून प्राप्त झालेला 'ठरवून दिलेला नकाशा' रिप्रोड्यूसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात ठेवलेले नकाशे अद्ययावत करण्यासाठी मलनिःसारण प्रकल्प खात्यामधील नियोजन व संकल्पचित्र कक्षाकडे पाठविण्यात येतो.

लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की, बृहन्मुंबई महानगरपालिका क्षेत्रात घातलेल्या मलनिःसारण वाहिन्यांच्या एकूण जाळ्यांची नोंद मलनिःसारण खात्याने ठेवली नव्हती. परंतु, मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राने 2,014 किलोमीटर (किमी) मलनिःसारण वाहिन्यांचे जीआयएस नकाशा रेखन नोव्हेंबर 2019 पर्यंत पूर्ण केले होते. दस्तावेजाच्या अभावामुळे, मलनिःसारण खात्याने कितपत नकाशा रेखन पूर्ण केले याची खातरजमा लेखापरीक्षणात करता आली नाही.

लेखापरीक्षणात असेही निदर्शनास आले की मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राला 4,725 पैकी 757 माहिती जाळे पत्रिकांसंदर्भात जीआयएस नकाशा रेखन करता आले नाही कारण माहिती जाळे पत्रिकांमध्ये महत्त्वाची माहिती जसे की उत्स्रोत (अपस्ट्रीम) व अनुवाह (डाउनस्ट्रीम) नोड क्रमांक, अनुवाह लांबी, पूर्ण केल्याचा दिनांक आणि दोष दायित्व कालावधी यांचा अभाव होता. जरी मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राने ह्या माहिती जाळे पत्रिका 2015-16 ते 2019-20 दरम्यान विभागांना परत केल्या होत्या, तरी ह्या माहिती जाळे पत्रिका विभागांनी परत पाठविल्या होत्या का, याची खातरजमा करण्यासाठी मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्रात दस्तावेज उपलब्ध नव्हते. माहिती जाळे पत्रिका जीआयएस मध्ये अंतिमतः नकाशा रेखांकित होतील याची सुनिश्चिती करण्यासाठी विभागांकडून प्राप्त झालेले माहिती जाळे पत्रिकांची नोंद ठेवण्याची पध्दत मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राकडे होती. परंतु, नकाशा रेखनमधील पूर्णत्वाची सुनिश्चिती करण्यासाठी त्यांच्याकडे पाठपुरावा करून पूर्ण भरलेले माहिती जाळे पत्रिके मागविण्याची प्रणाली नव्हती.

के/पश्चिम प्रभागातील एसव्हिपी नगर, म्हाडा लेआऊट, अंधेरी (पश्चिम) येथे 400 मिमी व 350 मिमी व्यासाची मलनिःसारण वाहिनी पुरविणे व घालण्याच्या कामाचे माहिती जाळे पत्रिका जरी मार्च 2019 मध्ये मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्रामध्ये प्राप्त झाल्या होत्या, तरी लेखापरीक्षणात मुद्दा उपस्थित केल्यानंतरच, त्या डिसेंबर 2019 मध्ये नकाशा रेखांकित केल्या गेल्या. एप्रिल 2017 ते नोव्हेंबर 2019 दरम्यान प्राप्त झालेल्या 958 माहिती जाळे पत्रिकांचे जीआयएस नकाशा रेखनसुध्दा

⁹ टाऊन हॉल डेटमच्या संदर्भात पाईपची तळ पातळी.

मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राकडे प्रलंबित होते. विश्लेषण केल्यावर असे उघड झाले की 958 माहिती जाळे पत्रिकांपैकी, 240 माहिती जाळे पत्रिका (25 टक्के) 2017-18 पासून प्रलंबित होत्या, 279 माहिती जाळे पत्रिका (29 टक्के) 2018-19 पासून तर 439 माहिती जाळे पत्रिका (46 टक्के) 2019-20 पासून होत्या. सॉफ्टवेअर व नेटवर्कमधील बाधा, मोठ्या रजेमुळे कर्मचा-यांची अनुपलब्धता, विशिष्ट सॉफ्टवेअरमध्ये कर्मचा-यांना प्रशिक्षित करण्याची गरज आणि माहितीच्या अभावामुळे माहिती जाळे पत्रिके रोखून ठेवणे ही कारणे मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राने नकाशा रेखनांतील विलंबनासाठी दिली. ही कारणे नकाशा रेखनातील अल्पकाळ विलंबनासाठी जरी मान्य करता येण्याजोगी होती, तरी नकाशा रेखनातील 2017-18 पासूनच्या विलंबनासाठी ती समर्थनीय नव्हती.

चाचणी-तपासणी केलेल्या विभागात दस्तावेजांची छाननी केली असता खालीलप्रमाणे पध्दतीय उणीवा दिसून आल्या:

- कामे पूर्ण झाल्यावर रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात नकाशे सादर करण्यात कंत्राटदारांना आलेल्या अपयशासाठी दंड आकारला नव्हता आणि कसूरदार कंत्राटदारांच्या जोखीम व किंमतीवर रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात नकाशे बनविण्याची काही प्रणालीही नव्हती. अवधुत नगर रोड, दहिसर (पूर्व) येथे मलनिःसारण वाहिन्या पुरविण्याचे व घालण्याचे काम पूर्ण झाल्यावर कंत्राटदाराने रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात नकाशे सादर केले नव्हते. परंतु, अंतिम प्रदानापूर्वी (एप्रिल 2016) कंत्राटदाराकडून ना दंड वसूल केला होता ना रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात नकाशे तयार केले होते, जेणेकरून नियोजन व संकल्पचित्र कक्षाला मलनिःसारण वाहिन्यांचे अद्ययावत नकाशे रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात सुस्थितीत ठेवता आले असते. विभागाने सुध्दा पूर्ण झालेल्या कामाचे माहिती जाळे पत्रिका तयार केली नव्हती आणि त्यामुळे, जीआयएस मध्ये नकाशा रेखन सुध्दा झाले नव्हते. हे पूर्ण झालेल्या कंत्राटांबाबतीत माहिती जाळे पत्रिका तयार करण्याच्या प्रणालीतील दुर्बलता दर्शविते.
- अनेक कामांचा समावेश असलेल्या कंत्राटातील इतर कामे जरी पूर्ण झाले नसतील व कंत्राट मुदतपूर्व बंद केले असेल तरी पूर्ण झालेल्या कामांचे माहिती जाळे पत्रिके तयार केले जातील याची सुनिश्चिती करण्याची प्रणाली खात्याकडे नव्हती. एच/पश्चिम प्रभागातील तीन ठिकाणी मलनिःसारण वाहिनी पुरविणे व घालणे अशा तीन कामांचा समावेश असलेले कंत्राट, स्टेशन रोड, वांद्रे (पश्चिम) पशुवधगृह मार्ग ते बडी मशीद या मार्गावरील काम पूर्ण व्हायचे बाकी असताना, मुदतपूर्व बंद केले. परंतु, मे 2010 मध्ये पूर्ण झालेली दोन कामांची माहिती जाळे पत्रिका जीआयएस मध्ये अद्ययावत करण्यासाठी तयार करण्यात आल्या नव्हत्या.

ब) जल अभियंता खाते

जल अभियंता खात्याच्या जाळ्यामध्ये तलावापासून जल शुद्धिकरण केंद्रापर्यंत (प्राथमिक जाळे), जल शुद्धिकरण केंद्रापासून जलाशयापर्यंत (द्वितीय जाळे) आणि जलाशयापासून वेगवेगळ्या ग्राहकांपर्यंत जलवाहिन्या (तृतीयक जाळे) यांचा समावेश होतो. काम पूर्ण झाल्यावर कंत्राटदाराने जलवाहिन्यांचे 'ठरवून दिलेले' नकाशे रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात सादर करावयाचे असते. रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात नकाशे प्राप्त झाल्यावर विभाग कार्यालय संबंधित प्रभाग कार्यालयास ते पाठवितात.

प्राप्त झालेले उपलब्ध नकाशे प्रभाग कार्यालयांनी नकाशे अद्ययावत करण्यासाठी वापरले नाहीत. जल अभियंता खात्याने 1998-99 मध्ये ऑटोकॅडमध्ये नकाशे तयार केले होते पण त्यानंतर ते अद्ययावत केले नाहीत. ऑटोकॅड मधून नकाशांचे जीआयएस स्वरूपात स्थलांतर करण्याकरिता बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने एका कंत्राटदाराची नियुक्ती केली (एप्रिल 2014). कंत्राटानुसार 7,500 किमीच्या जल वाहिनीचे स्थलांतर, 2,100 किमीचे स्थळ सर्वेक्षण¹⁰ आणि 50 सेंमी पर्यंतची स्थितीजन्य अचूकतेसह 7,000 किमीच्या मुख्य जलवाहिन्यांच्या अक्षांश व रेखांश काबीज करण्यासाठी संरेखन चाचणी जुलै 2019 पर्यंत पूर्ण करावयाची होती. कंत्राटदाराने जुलै 2019 पर्यंत 5,132 किमी (68 टक्के) नकाशांचे ऑटोकॅडमधून जीआयएस मध्ये स्थलांतर केले होते, 1,823 किमीचे स्थळ सर्वेक्षण (87 टक्के) आणि 1,484 किमीची संरेखन चाचणी (21 टक्के) केली होती.

जल अभियंता खात्याने नकाशांचे अद्ययावतीकरण आणि जीआयएस नकाशा रेखनासाठी कोणतीही आंतरिक यंत्रणा उभारली नव्हती. जल अभियंता खाते नकाशा रेखनासाठी बाह्य अभिकरणांवर अवलंबून होते. ह्याचा प्रतिकूल परिणाम झाला होता कारण कामे पूर्ण झाल्यावर सातत्यपूर्ण धर्तीवर नकाशांचे अद्ययावतीकरण केले जात नव्हते. चाचणी-तपासणी केलेल्या सहा पूर्ण झालेल्या कामांच्या बाबतीत जरी कंत्राटदारांनी रिप्रोड्युसिंग ट्रेसिंग फिल्म स्वरूपात नकाशे सादर केले होते तरी अद्ययावतीकरणाच्या प्रणालीचा अभाव यामुळे ती जीआयएस मध्ये अद्ययावत केली नव्हती. जल अभियंता खात्याने तथ्य मान्य करित सांगितले (जुलै 2019) की जीआयएस स्वरूपात नकाशांचे अद्ययावतीकरण करण्याकरिता प्रक्रिया तयार करण्यात येत होती.

लेखापरीक्षणात असेही निदर्शनास आले की कंत्राटदाराला काम बहाल करताना, जल वाहिनीचे जाळे 7,500 किमी अंदाजित केले होते, परंतु, त्यानंतर (एप्रिल 2014) जलवाहिनीच्या जाळ्यामध्ये झालेल्या वाढीचा तपशील जल अभियंता खात्याकडे नव्हता. परिणामी, जल वाहिन्या खात्यामध्ये नकाशा रेखन कितपत पूर्ण झाले होते याची खातरजमा लेखापरीक्षणांत करता आली नाही. तसेच, पूर्ण झालेली कामे व

¹⁰ एकूण स्थळ सर्वेक्षण पृष्ठभागावरील वैशिष्ट्ये काबीज करते आणि उभ्या व आडव्या कोन, उतार व सर्वेक्षणासाठी वापरलेल्या उपकरणापासूनचे अंतर यांचे मोजमाप करते.

जलवाहिनी जाळ्यातील वाढ यांचा तपशील/दस्त्यावेज ठेवण्यासाठी कोणतीही प्रणाली अस्तित्वात नव्हती.

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेत डिसेंबर 2019 पर्यंत 3,28,373 ग्राहक (वैयक्तिक इमारती/आस्थापने) होते ज्यांना नजीकच्या रस्त्यालगत असलेल्या मुख्य जलवाहिनीमधून 100 मिमि पेक्षा कमी व्यासाच्या पाण्याच्या पाईपलाईनद्वारे पाणी पुरविले जात होते. परंतु, त्या नकाशा रेखांकित केल्या जात नव्हत्या, ज्यामुळे खोदकाम करताना/खंदक खणताना ह्या पाईपलाईनींना नुकसान होण्याचा मोठा धोका संभवू शकतो.

क) पर्जन्य जल वाहिन्या खाते

पर्जन्य जल वाहिन्या खात्यामधील जाळ्यामध्ये रस्त्यालगतची खुली गटारे, बंदिस्त गटारे, बॉक्स नाले, मोठे नाले¹¹ व छोटे नाले¹² यांचा समावेश होतो. एकूण जाळ्याची लांबी 3,825 किमी होती.

पर्जन्य जल वाहिन्या खात्याकडे जीआयएस आधारित समोच्च (कंटूर) नकाशे¹³ आहेत ज्यात मोठ्या नाल्यांच्या एकूण लांबीपैकी (262 किमी) उपनगरीय क्षेत्रातील फक्त 193 किमी (74 टक्के) लांबीच्या मोठ्या नाल्यांचे नकाशा रेखांकित केले गेले ज्याची अचूकता पातळी 0.2 मी होती. एक खाजगी संस्था नियुक्त करून एप्रिल 2018 पर्यंत ह्या अद्ययावत केल्या गेल्या. तथापि, पर्जन्य जल वाहिन्या खात्याने 3,825 किमीच्या एकूण जाळ्यापैकी छोटे नाले, रस्त्यालगतची गटारे, बॉक्स नाले, बंदिस्त गटारे व 69 किमीचे मोठे नाले अशा एकूण 3,632 किमीचे (95 टक्के) नकाशे रेखांकित केले नव्हते. वर्ष 1991 मध्ये शहर क्षेत्रातील बॉक्स व बंदिस्त गटारे शेवटचे अद्ययावत केले होते. रस्त्यालगतचे व छोटे नाल्यांचे जीआयएस मध्ये नकाशा रेखन करण्यासाठी सल्लागाराची नियुक्ति करण्याकरिता पर्जन्य जल खात्याने मार्च 2015 मध्ये निविदा मागविल्या. परंतु बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने सदर काम विभागांतर्गत करून घेण्यासाठी निविदा रद्द केली. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने फेब्रुवारी 2018 मध्ये पुन्हा ई-निविदा मागविल्या पण त्या रद्द केल्या (जुलै 2018) व त्यानंतर काहीही कार्यवाही केली नाही.

ऑटोकॅडमधील 'ठरवून-दिलेले' नकाशे कंत्राटदाराकडून विभाग कार्यालयात सादर करण्यात येत होते. परंतु, नकाशे अद्ययावत करण्यासाठी त्यांचा उपयोग केला जात नव्हता. बहाल केलेली कामे पूर्ण झाल्यावर कंत्राटदाराकडून सादर केलेले नकाशे अद्ययावत करण्यासाठी कोणतीही यंत्रणा/प्रणाली नव्हती. त्यामुळे, नंतरच्या काळात पर्जन्य जल वाहिन्या खाते नकाशांच्या अद्ययावतीकरणासाठी बाह्य अभिकरणांवर अवलंबून होती ज्यामुळे नकाशे अद्ययावत झाले नव्हते.

¹¹ 1.5 मिटर रूंदीपेक्षा जास्त असणारे नाले.

¹² 1.5 मीटर रूंदीपेक्षा कमी असणारे नाले.

¹³ समान उंचीच्या जागांना जोडणा-या कंटूर रेषांचा कंटूर नकाश्यात समावेश होतो.

जानेवारी 2015 ते मे 2018 दरम्यान पूर्ण झालेल्या सहा कामांच्या चाचणी-तपासणीमध्ये लेखापरीक्षणात असे निदर्शनास आले की ऑटोकॅडस्वरूपातील "ठरवून-दिलेला नकाशा" फक्त एकाच कामात सादर झाला होता. परंतु, पर्जन्य जल वाहिन्या खात्याने कसूरदार कंत्राटदाराच्या किंमतीवर बाह्य अभिकरणामार्फत 'ठरवून-दिलेला' नकाशा तयार करण्याची तसेच निविदा शर्तीनुसार दंड वसुलीची कारवाई केली नाही. हे पर्जन्य जल वाहिन्या खात्यामधील उचित प्रणालीचा अभाव दर्शविते. पर्जन्य जल वाहिन्या खात्याने अस्तित्वातील नकाशांचे अद्ययावतीकरण करण्यासाठी प्रणाली अस्तित्वात नसल्याची कबूली देत (ऑगस्ट 2019) आश्वासन दिले की आवश्यक सॉफ्टवेअरची खरेदी केली जाईल व अद्ययावतीकरणाची प्रक्रिया सुरु केली जाईल.

2.2.3 नकाशा रेखनामधील अचूकता

अ) मलनिःसारण खाते

मलनिःसारण उपयोगिता व्यवस्थापन केंद्राकडे तयार करून सादर केलेल्या माहिती जाळे पत्रिकांमध्ये गटारात उतरण्यासाठी असलेली तोंडे (मॅनहोल)/वाट करून देण्यासाठी असलेले पन्हाळे (वेंट शाफ्ट) निदर्शित करण्यासाठी रेखांश व अक्षांश बदलची माहिती नव्हती. मलनिःसारण जाळ्याच्या जीआयएस नकाशांची अचूकता पातळी 5.0 मि पर्यंतची होती. 1.0 मि पेक्षा कमीची स्थितिजन्य अचूकता साध्य करण्यासाठी मलनिःसारण खात्याने अक्षांश व रेखांश काबीज करण्याकरिता संपूर्ण मलनिःसारण जाळ्याची तपासणी रोवरचा (हाताळण्याजोगे टर्मिनल) वापर करून करण्याचे ठरविले (एप्रिल 2016). विभागांतर्गत काम करण्यात आले आणि डिसेंबर 2019 अखेरीस 67,365 मॅनहोल (72,858 मॅनहोलपैकी) व सर्व 3,678 वेंट शाफ्टची तपासणी पूर्ण होऊन अस्तित्वातील जीआयएसमध्ये नोंद करण्यात आली. परंतु, तपासणीनंतर मॅनहोल व वेंट शाफ्टचे स्थान मॅनहोल व वेंट शाफ्टला पूर्वी दिलेल्या संदर्भ क्रमांकाशी जीआयएस प्रणालीत सत्यापित केले नव्हते. विदेची (डेटा) विधिग्राह्यतेच्या अभावामुळे मोठी अचूकता असलेले जीआयएस नकाशा रेखनाचा वापर मलनिःसारण खात्याला करता आला नाही.

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की, इतर उपयोगिता सेवांच्या अडचणीमुळे व मलनिःसारण वाहिन्यांना झालेल्या नुकसानीमुळे काही कामांचा परित्याग करावा लागला जे खाली चर्चित्या प्रमाणे उपलब्ध नकाशे न वापरल्याचे किंवा चुकीचे नकाशे वापरल्याचे थेट परिणाम होते:

(i) मलनिःसारण खाते हे एकमेव खाते आहे ज्याने इतर खाती व टेलिफोन, वीज ईत्यादी. पुरविणा-या बाह्य अभिकरणे यांच्याकडून भांडवली कामे करण्यापूर्वी ना हरकत प्रमाणपत्र मागविले होते. जर इतर खात्यांकडून/अभिकरणांकडून कामाच्या प्रस्तावित संरेखनाला शेरे/ना हरकत प्रमाणपत्र 15 दिवसांत प्राप्त नाही झाले तर मलनिःसारण खाते कामास सुरुवात करते. वांद्रे (पश्चिम) येथे मलनिःसारण वाहिनी टाकण्याची कामे सुरु असताना मलनिःसारण खात्याच्या असे लक्षात आले की प्रस्तावित मलनिःसारण वाहिनीच्या संरेखनला तीन ठिकाणी पर्जन्य जल वाहिनी

आणि 150 मीमी व 250 मीमी व्यासाच्या मुख्य जल वाहिनी ओलांडावी लागणार होती, जे कंत्राटात नमूद नव्हते. त्यामुळे ऑगस्ट 2017 मध्ये ₹ 6.11 कोटी खर्च झाल्यानंतर कंत्राट मुदतपूर्व बंद करण्यात आले.

(ii) दोन संस्थांना मलनिःसारण वाहिन्यांच्या अचूक संरेखन कळविण्यास मलनिःसारण खात्याला आलेल्या अपयशामुळे (मलनिःसारण जाळ्याचे तात्पुरते संरेखन दिले होते) 2016-18 दरम्यान मलनिःसारण पाईपांना नुकसान झाल्याची सात घटना निदर्शनास आल्या.

(ब) जल अभियंता खाते

50 सेंमी पर्यंतची स्थितिजन्य अचूकता सुलभ होण्यासाठी जल अभियंता खात्यामध्ये जीआयएस नकाशा रेखन केले होते. परंतु, संरेखन चाचणी केली नसल्याने, नकाशा रेखनाची आवश्यक अचूकता फक्त 21 टक्क्यांपर्यंत साध्य झाली होती.

कामाच्या अंमलबजावणीत झालेले विलंबन आणि अचूक नकाशांच्या अनुपलब्धतेमुळे जलवाहिनीला झालेले नुकसान उदाहरणादाखल खालील प्रमाणे होते:

- 150 मिमी भूमिगत मुख्य जलवाहिनी पुरविण्याचे व घालण्याचे आणि वाकोला नाल्याच्या वर पुलाजवळ 600 मिमी भूमिगत मुख्य जलवाहिनीला जोडण्याच्या कामाला 134 दिवसांचा विलंब झाला. अचूक नकाशांच्या अभावी कंत्राटदाराला केवळ योजनेच्या स्वरूपाचा नकाशा देण्यात आला (प्रमाणाविरहित नकाशा) होता ज्यामुळे कंत्राटदाराला अस्तित्वातील 600 मिमी मुख्य जलवाहिनीची जागा शोधता आली नाही. खात्याला त्यामुळे, विचलन करावे लागले आणि नव्या वाहिनीला एका दुसऱ्या 1,200 मिमी मुख्य जलवाहिनीला जोडावे लागले परिणामी विलंब झाला.
- विभागाकडे अचूक नकाशा नसल्याने काम करणाऱ्या एका संस्थेला स्थाननिश्चिती आराखड्यावर चिन्हांकित केलेले तात्पुरते संरेखन दिले होते. संस्थेला जलवाहिन्यांच्या प्रत्यक्ष संरेखनची खातरजमा करून घेण्याची सूचना दिली होती. जलवाहिन्यांच्या उचित संरेखन अभावी, नोव्हेंबर 2017 मध्ये उत्खनन करतेवेळी मुख्य जलवाहिनीचे नुकसान झाले, ज्यामुळे बोरिवली (पूर्व) मधील रहिवाशांच्या पाणी पुरवठ्यामध्ये व्यत्यय आला व 5,677 किलोलिटर पाणी वाया गेले.

2.2.4 मुदतपूर्व बंद केलेली आणि अपूर्ण कामे

लेखापरीक्षात असे निदर्शनास आले की तिन्ही निवडक खात्यांमध्ये मुदतपूर्व बंद झालेली किंवा मोठ्या कालावधीपासून अपूर्ण अवस्थेत राहिलेली कामे अशा भांडवली कामांचे नकाशा रेखन करण्याची कोणतीही प्रणाली नव्हती. अशा नकाशा रेखित न झालेल्या कामांना नुकसान होण्याचा मोठा धोका असतो कारण विभागांतर्गत किंवा बाह्य अभिकरणांकडून कामे करताना त्यांच्या अस्तित्वाचे ज्ञान नसते. अशा कामांच्या नकाशा रेखनबाबतीत इतर खात्यांना किंवा कुठलेही काम करण्यास इच्छूक बाह्य अभिकरणांना, भूमिगत उपयोगितांच्या अस्तित्वाबद्दल कळविण्यास सुलभ झाले असते, म्हणजे निर्माण केलेल्या अशा जाळ्याचे नुकसान टाळता येते.

2.2.5 बाह्य अभिकरणांनी पुरविलेल्या उपयोगितांच्या नकाशांची अनुपलब्धता

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेतील विविध खात्यांकडील दूरसंचार, वीज व पाईप गॅस सुविधा या सारख्या उपयोगिता सेवा पुरविणा-या बाह्य अभिकरणांद्वारे खंदक खणण्यासाठी परवानगी मागितली जाते. या करिता बाह्य अभिकरणे प्रस्तावित मार्गासाठी संरेखन नकाशे सादर करतात. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने खंदक कार्यासाठी मार्गदर्शक तत्त्वे जारी केले (2015), ज्यात असे निर्धारित केले होते की जर उपयोगिता पाईप/केबल क्षैतिज्य दिशात्मक ड्रिलिंग (हॉरीझॉन्टल डायरेक्शनल ड्रिलिंग)/सूक्ष्म खंदक पध्दतीने (मायक्रो ट्रेन्चिंग मेथड) घातल्या असतील तर अभिकरणांद्वारे घातलेल्या भूमिगत उपयोगितांचे संरेखन व खोली दर्शविणारे जीआयएस नकाशे सादर करावेत. लेखापरीक्षण निष्पत्ती खाली चर्चिले आहेत:

- क्षैतिज्य दिशात्मक ड्रिलिंग/सूक्ष्म खंदक पध्दतीने खंदक खणल्यास 'ठरवून दिलेले' नकाशे सादर करण्यासाठी जरी अट होती, तरी ओपन कट पध्दतीने (ओपन कट मेथड) खंदक खणल्यास अशी काही अट नव्हती. वर्ष 2015-18 दरम्यान तीन दूरसंचार कंपन्यांनी आठ वेळा 427.41 किमीची केबल घातली पण ह्या कंपन्यांनी 'ठरवून दिलेले' नकाशे सादर केले नाहीत. ज्या बाह्य अभिकरणांनी क्षैतिज्य दिशात्मक ड्रिलिंग/सूक्ष्म खंदक पध्दतीने खंदक केले ज्यांचे जीआयएस नकाशे मागविणे आवश्यक आहे अशा नकाशांवर कोणती कारवाई करावी याबाबतीत मार्गदर्शक तत्त्वांमध्ये कोणतेही निर्देशन नव्हते. तसेच, ओपन कट पध्दतीने केलेल्या कामांचा समावेश न करता, फक्त क्षैतिज्य दिशात्मक ड्रिलिंग/सूक्ष्म खंदक पध्दतीने केलेल्या कामांच्या बाबतीत जीआयएस नकाशे मागविणे नकाशा रेखनातील परिपूर्तीची सुनिश्चिती करत नव्हती.
- खाते व बाह्य अभिकरणे या दोन्हीच्या उपयोगिता सेवांचे नकाशा रेखन निर्धारित करण्याबाबत कोणतीही तरतूद मुंबई महानगरपालिका अधिनियम, 1888 मध्ये नाही. जरी, कोणतीही तरतूद नव्हती, तरी बृहन्मुंबई महानगरपालिका आपल्या भूमिगत उपयोगितांचे नकाशा रेखन करत होती. लेखापरीक्षेत असे पाहिले की बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या आपत्ती नियंत्रण कक्षाला आवश्यक असलेले सर्व उपयोगितांचे नकाशा रेखन करण्याकरिता, बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने सर्व बाह्य अभिकरणांना जीआयएस नकाशावरील त्यांचे उपयोगिता जाळे पुरविण्याची विनंती केली (ऑक्टोबर 2018), परंतु आजतागायत ते प्राप्त झाले नव्हते. अधिनियमात सक्षम तरतूदी असत्या तर बाह्य अभिकरणांकडून नकाशे प्राप्त करण्यास बृहन्मुंबई महानगरपालिकेला मदत झाली असती.
- सर्व खात्यांचे जीआयएस डेटाचे केंद्रीकरण करण्यासाठी बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने 'वन-एमसीजीएम'¹⁴ हे जीआयएस पोर्टल सुरु केले (डिसेंबर 2017) व तदनुषंगाने भूमिगत उपयोगितांचा डेटा एकत्रिकृत करण्याकरिता कंत्राटदाराची नियुक्ती केली

¹⁴ हे वेब व मोबाईल आधारित जीआयएस ॲप्लिकेशन आहे ज्यामध्ये बृहन्मुंबई महानगरपालिकेतील सर्व उपयोगितांचे जीआयएस डेटा एका छत्राखाली आणण्यात येतील.

(मार्च 2018). 'वन-एमसीजीएम' मध्ये नकाशे एकत्रिकृत करण्याने कुठलेही कामे सुरु करण्यापुर्वी एका खात्याला दुस-या खात्याकडून ना हरकत प्रमाणपत्र प्राप्त करून घेण्याची गरज भासणार नाही कारण ते प्रणाली व्युत्पन्नीत असेल. असे निदर्शनास आले की 'वन-एमसीजीएम' ॲप्लीकेशन मध्ये उपयोगिता नकाशे एकत्रिकृत करण्याचे अद्ययाप प्रलंबित होते कारण वैयक्तिक खात्यांनी नकाशा रेखन पूर्ण केले नव्हते.

2.2.6 निष्कर्ष

मलनिःसारण खात्याकडे नकाशे अद्ययावत करण्यासाठी आंतरिक कक्ष होते परंतु घातलेल्या एकूण मलनिःसारण वाहिन्यांच्या दस्तवेजांच्या अभावामुळे नकाशा रेखन कितपत पूर्ण केले होते याची खात्री करता आली नाही. जल अभियंता खाते व पर्जन्य जल वाहिन्या खाते यांच्याकडे अद्ययावत नकाशे नव्हते व ते बाह्य अभिकरणांवर नकाशांच्या अद्ययावतीकरणासाठी अवलंबून होते. विदेची विधिग्राह्यता/संरेखन चाचणी पूर्ण न झाल्याने मोठी अचूकता असलेले जीआयएस नकाशांचा उपयोग मलनिःसारण खाते व जल अभियंता खात्याने केला नाही. वैयक्तिक इमारती/आस्थापने यांना पाण्याचा पुरवठा करणा-या 100 मिमि पेक्षा कमी व्यासाच्या पाणी पुरवठा जाळ्यांचे नकाशा रेखांकित केले जात नव्हते. ओपन कट पध्दतीचा वापर करून विविध भूमिगत उपयोगिता पुरविण्यासाठी बाह्य अभिकरणांनी केलेले खंदक यांचे नकाशे बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने प्राप्त केले नाहीत तर क्षैतिज्य दिशात्मक ड्रिलिंग/सूक्ष्म खंदक पध्दतीचा वापर करून केलेले खंदक यांचे प्राप्त केलेले जीआयएस नकाशांचा काहीच उपयोग केला गेला नाही.

2.2.7 शिफारसी

शासनाने बृहन्मुंबई महागरपालिकेला निर्देश द्यावेत की:

1. नकाशांचे नियमितपणे अद्ययावतीकरण करता यावे यासाठी उचित यंत्रणा स्थापित करावी;
2. मलनिःसारण व जल अभियंता खात्याकडे मोठी अचूकता असलेले नकाशांची सुनिश्चिती करण्यासाठी विदेची विधिग्राह्यता/संरेखन चाचणी वेळेत पूर्ण करता यावी याची खात्री करण्यासाठी उचित कारवाई करावी; आणि
3. बाह्य अभिकरणांकडील अद्ययावत भूमिगत उपयोगितांचे नकाशे प्राप्त करण्याकरिता बृहन्मुंबई महानगरपालिकेला सक्षम करण्यासाठी शासनाने योग्य वैधानिक तरतुद करण्याचा विचार करावा.

वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग

2.3 पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु करण्यासाठी आणि पदव्युत्तर जागा निर्माण करण्यासाठी राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/ दर्जावाढ

2.3.1 प्रस्तावना

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय, भारत सरकारने 11^{व्या} योजनेच्या अखेरीस केंद्र शासनाद्वारे पुरस्कृत “राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/दर्जावाढ” ही योजना पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु करण्यासाठी ज्याद्वारे नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांसाठी पदव्युत्तर जागा वित्तीय सहाय्याद्वारे निर्माण करणे यासाठी सुरु केली, योजनेचा वैधता कालावधी संपूर्ण 12^{व्या} योजनेचा कालावधी (2012-13 ते 2016-17) हा होता. पुढे तो मार्च 2019 पर्यंत विस्तारित करण्यात आला.

वैद्यकीय शिक्षण संशोधन आणि नैदानिक उपचार यांची गुणवत्ता सुधारणे आणि देशातील विशेषज्ञांची कमतरता कमी करणे, पदव्युत्तर शिक्षण सोयी सुविधांच्या दर्जत वाढ करण्याची निकड असल्यामुळे शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयात प्राध्यापकांची नियुक्ति करणे, मूलभूत सोयी सुविधा आणि उपकरणांमध्ये सुधारणा आणि पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांच्या अंतर्ग्रहण क्षमतेमध्ये, नवीन आणि विद्यमान पाठ्यक्रमांच्या जागा वाढवून, वाढ करणे ही योजनेची उद्दिष्ट्ये आहेत. आरोग्य सेवा संचालनालयातर्गत आणि सशक्तीकरण समितीद्वारा दिलेल्या अनुमोदनानंतर तांत्रिक मूल्यमापन समितीच्या शिफारसीच्या आधारावर योजनेसाठीचा निधी आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाद्वारे थेट शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना देण्यात आला. निधीचे प्रदान होण्यापूर्वी राज्य शासनाला सामंजस्य करारावर स्वाक्षरी करणे आवश्यक आहे. आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडून दोन हप्त्यांमध्ये निधीचे संवितरण करायचे होते. निधी केंद्र सरकार आणि राज्य शासनामध्ये 75:25 या प्रमाणात वाटून घ्यायचा होता.

तांत्रिक मूल्यमापन समितीने शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना दिनांक 13.09.2010 आणि 16.09.2010 दरम्यान दिलेल्या भेटींच्या आणि केलेल्या शिफारसीच्या आधारावर आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने महाराष्ट्रातील 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांची¹⁵ योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी निवड केली (11.10.2011 आणि 26.12.2011) आणि ₹ 259.34 कोटींचा केंद्राचा वाटा (75

¹⁵ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, अकोला; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, अंबाजोगाई; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, औरंगाबाद; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, धुळे; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, लातूर; इंदिरा गांधी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, नागपूर; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, नांदेड; बी.जे. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, पुणे; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, सांगली-मिरज; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, सोलापूर; शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, यवतमाळ.

टक्के) आणि ₹ 86.45 कोटींचा राज्याचा वाटा (25 टक्के) अशा एकूण ₹ 345.79 कोटींच्या निधीला मान्यता प्रदान केली. ह्या रकमेला नवीन भांडवली मालमत्ता निर्माण करून, वैद्यकीय उपकरणांचे उन्नतिकरण आणि प्राध्यापकांची नियुक्ति करून दोन¹⁶ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांत 116 पदव्युत्तर जागा निर्माण करून पदव्युत्तर पाठ्यक्रम सुरु करण्यासाठी आणि उर्वरित नऊ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये 112 विद्यमान पाठ्यक्रमांसाठी 409 पदव्युत्तर जागा वाढविण्यासाठी आणि 60 नव्या पदव्युत्तर पाठ्यक्रमांसाठी 167 पदव्युत्तर जागा निर्माण करण्यासाठी मान्यता देण्यात आली.

2.3.2 लेखापरीक्षेची व्याप्ति आणि कार्यपद्धती

योजनेचे प्रभावी आणि कार्यक्षम कार्यान्वयन, पर्याप्त निधीचे प्रदान, योजनेचे अपेक्षित परिणाम साध्य करण्यासाठी प्रभावी संनियंत्रण याकरिता योग्य नियोजनाची खात्री करता यावी म्हणून, मे 2019 ते ऑक्टोबर 2019 दरम्यान लेखापरीक्षण करण्यात आले.

प्रयोजनाकरिता, महाराष्ट्र शासन, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन, संचालनालय आणि 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या 2011-12 ते 2018-19 कालावधीकरिता अभिलेख्यांची चाचणी तपासणी करण्यात आली.

शासनाला निष्कर्ष जारी करण्यात आले (फेब्रुवारी 2020), शासनाचे उत्तर जून 2020 पर्यंत प्रतिक्षित होते.

लेखापरीक्षणातील निष्कर्ष

2.3.3 योजनेची उद्दिष्टे पूर्ण झाली नाहीत

लेखापरीक्षणात सर्व 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांतील अभिलेखे तपासले आणि मार्च 2019 अखेरीस ₹ 194.54 कोटींच्या¹⁷ एकूण उपलब्ध निधीपैकी ₹ 177.35 कोटी¹⁸ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे खर्च झाल्याचे आढळले आणि 692 पदव्युत्तर जागांच्या¹⁹ उद्दिष्टाच्या तुलनेत केवळ 79 पदव्युत्तर जागा (11 टक्के) वाढवता/निर्माण करता आल्या. अशाप्रकारे, 409 जागा वाढविण्याच्या उद्दिष्टाच्या तुलनेत केवळ 7 जागा (1.71 टक्के) वाढविल्या जाऊ शकल्या आणि 283 जागा निर्माण करण्याच्या उद्दिष्टाच्या तुलनेत 72 जागा (25 टक्के) निर्माण होऊ शकल्या. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालये मुक्त केलेल्या निधीपैकी 91 टक्के खर्चून,

¹⁶ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, अकोला आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, धुळे.

¹⁷ भारत सरकारचा नोव्हेंबर 2011 आणि जानेवारी 2012 दरम्यान वितरित झालेला ₹ 129.57 कोटींचा वाटा आणि राज्य शासनाचा 2014-15 आणि 2018-19 दरम्यान वितरित झालेला ₹ 64.97 कोटींचा वाटा.

¹⁸ भारत सरकारचा वाटा ₹ 112.38 कोटी आणि राज्य शासनाचा वाटा ₹ 64.97 कोटी.

¹⁹ नवीन 98 अभ्यासक्रमातील 283 जागा सध्या अस्तित्वात असलेल्या 112 अभ्यासक्रमातील 409 अतिरिक्त जागा.

लक्षित 692 जागांपैकी फक्त 79 (11 टक्के) पदव्युत्तर जागा योजनेच्या प्रारंभापासून सात वर्षांनंतर सुद्धा ज्यात दोन वर्षांचा विस्तारित कालावधी समाविष्ट आहे, निर्माण करू शकले.

योजनेचे पदव्युत्तर जागा निर्माण करण्याचे/वाढविण्याचे लक्ष्य साध्य न केल्याची कारणे पुढील परिच्छेदांत आणली आहेत.

2.3.3.1 पायाभूत सुविधांची कामे पूर्ण होण्यास विलंब

लेखापरीक्षणात असे दिसून आले की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, अंबाजोगाई मध्ये एप्रिल 2017 मध्ये फेब्रुवारी 2019 पर्यंत पूर्ण होणाऱ्या वाचनालयाच्या इमारतीच्या बांधकामासाठी ₹ 1.74 कोटी सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडे हस्तांतरित करण्यात आले. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, नांदेड ने 12 पदव्युत्तर विभागांच्या स्थापत्य बांधकामासाठी राखून ठेवलेला भारत सरकारचा वाटा ₹ 8.93 कोटी, जुलै 2014 मध्ये सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडे वळती केला ज्यायोगे महाराष्ट्र शासनाद्वारे अनुदानित महाविद्यालय आणि रूग्णालयाचे बांधकाम जे ऑगस्ट 2015 पर्यंत, महाराष्ट्र शासनाच्या मान्यतेसह परंतु आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या मान्यतेविना पूर्ण करायचे होते (जून 2011 मध्ये इंदिरा गांधी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, नागपूरच्या प्रकरणांत घडले होते). परंतु ही कामे डिसेंबर 2019 पर्यंत सुधारित प्रशासकीय अनुमोदनाअभावी आणि सार्वजनिक बांधकाम विभागाद्वारे, शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांसोबत पाठपुराव्या अभावी अपूर्ण राहिली. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, नांदेड मधील 12 पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाकरिता, 36 पदव्युत्तर जागांच्या निर्मितीसाठी या पायाभूत सुविधांची निर्मिती निर्णायक होती.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, नांदेडकडून अहवाल मागविला जाईल.

2.3.3.2 उपकरणे खरेदी करण्यासाठी कालमर्यादा न ठरविल्यामुळे निधीची अडवणूक झाली

महाराष्ट्र शासनाच्या आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाबरोबरच्या सामंजस्य करारानुसार महाराष्ट्र शासनाने अंगिकारलेल्या बोली/खरेदी प्रक्रियेच्या अनुरूप प्रक्रिया अनुसरली पाहिजे आणि त्यामध्ये असे ही सांगितले आहे की विद्यमान विभागांमधील उपकरणांची आवश्यकता लक्षात घेऊन कालमर्यादा निश्चित केल्या पाहिजेत. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये राज्य स्तरीय खरेदी समिती मार्फत वर्ष 2016-17 पर्यंत उपकरणे खरेदी करण्यात आली आणि त्यानंतर महाराष्ट्र शासनाने निर्देश दिले (जुलै 2017) की 15 ऑगस्ट 2017 पासून केवळ हाफकिन जीव औषधशास्त्रीय महामंडळ मर्यादित, मुंबई एक सरकारी कंपनी जी पूर्णतः महाराष्ट्र सरकारच्या मालकीची आणि कंपनी अधिनियम, 1956 अंतर्गत नोंदणीकृत आहे, मार्फत औषधे, वैद्यकीय उपकरणे आणि इतर संबंधित वस्तू खरेदी कराव्यात.

लेखापरीक्षणात असे आढळून आले की सामंजस्य करारानुसार आवश्यक असणारी कोणतीही कालमर्यादा निश्चित न करता 2017-18 ते 2018-19 या कालावधीत 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी 200 वैद्यकीय उपकरणे खरेदीसाठी ₹ 35.03 कोटी हाफकिन जीव औषधशास्त्रीय महामंडळ मर्यादितला हस्तांतरित केले. परंतु सात²⁰ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना ₹ 5.75 कोटी मध्ये केवळ 24 उपकरणे प्राप्त झाली. म्हणूनच, हाफकिन जीव औषधशास्त्रीय महामंडळ मर्यादितकडे निधी हस्तांतरित झाल्यापासून सुमारे दोन वर्षांनंतरही ₹ 29.28 कोटी इतकी रक्कम सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांसाठी 176 आवश्यक उपकरणे खरेदी न करता पडून आहे.

यामुळे नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांसाठी 283 जागा निर्माण करण्याच्या आणि 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये सध्याच्या पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांसाठी 409 जागा वाढविण्याच्या योजनेचे उद्दिष्ट विफल होण्याबरोबरच ₹ 29.28 कोटींची अडवणूक झाली.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी तथ्य मान्य केले आणि सांगितले (जानेवारी 2020) की साधनांच्या खरेदीच्या कालबद्ध प्रक्रियेसाठी महाराष्ट्र शासनाकडून आवश्यक सूचना प्राप्त केल्या जातील. उत्तर स्वीकार्य नाही कारण, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय किंवा शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी सामंजस्य करारात उपकरणे खरेदीसाठी कालमर्यादा निश्चित करण्याचे प्रावधान असताना सुद्धा त्याची खात्री केली नाही.

2.3.3.3 मूळ प्रस्तावात निर्दिष्ट नसलेल्या उपकरणांची खरेदी

पदव्युत्तर जागांची वाढ करण्यासाठी/जागा निर्माण करण्यासाठी सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे घटक निहाय आणि अभ्यासक्रम निहाय प्रस्ताव सादर करण्यासाठी योजनेच्या मार्गदर्शक सूचना आणि सामंजस्य करार यांमध्ये सूचना विहित केल्या आहेत.

लेखापरीक्षणामध्ये असे आढळले की मूळ प्रस्ताव नऊ²¹ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडे उपलब्ध/अंशतः उपलब्ध आहेत आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, औरंगाबाद आणि नांदेड कडे उपलब्ध नाहीत. ज्या नऊ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये हे प्रस्ताव उपलब्ध/अंशतः उपलब्ध होते त्यापैकी आठ²² मध्ये असे लक्षात आले की ₹ 21.32 कोटींची 131 उपकरणे खरेदी केली गेली (2014-15 ते 2018-19) जी मूळ प्रस्तावित योजनांमध्ये समाविष्ट असलेल्यांपेक्षा वेगळी होती. यामुळे आठ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमधील 43 विभागांमध्ये 138 पदव्युत्तर जागा निर्माण होऊ शकल्या नाहीत.

²⁰ अकोला, अंबाजोगाई, औरंगाबाद, धुळे, नागपूर, नांदेड आणि पुणे.

²¹ अकोला, अंबाजोगाई, धुळे, लातूर, मिरज, नागपूर, पुणे, सोलापूर आणि यवतमाळ.

²² अकोला, अंबाजोगाई, धुळे, लातूर, मिरज, नागपूर, सोलापूर आणि यवतमाळ.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी मूळ मंजूर प्रस्तावावरून उपकरणे खरेदीतील विचलन स्वीकारले (जानेवारी 2020). पदव्युत्तर अभ्यासक्रमासाठी आवश्यक असणाऱ्या उपकरणांसाठी भारतीय वैद्यक परिषदेच्या मार्गदर्शक सूचनांमधील बदल या विचलनाला कारणीभूत होता. उत्तर समर्थनीय नाही कारण विचलनास आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाची मान्यता मिळवून घ्यायला हवी होती, ज्याने की मूळ प्रस्ताव मंजूर केले होते.

2.3.3.4 प्राध्यापक नियुक्ति घटकांतर्गत कोणतीही कृति नाही

फक्त आठ²³ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाला प्रस्तुत केलेले मूळ प्रस्ताव लेखापरीक्षणात सादर केले. ज्यामध्ये भारतीय वैद्यक परिषदेच्या निकषांवर आधारित 157 प्राध्यापकांच्या स्थितीचे अंतर दर्शविले होते. मार्च 2019 पर्यंत 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या संदर्भात प्राध्यापकांच्या स्थितीत 236 ची कमतरता दिसून आली.

लेखापरीक्षणामध्ये असे दिसून आले की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, पुणे यांनी प्राध्यापक घटकासाठी वितरित ₹ 0.81 कोटी पैकी ₹ 0.53 कोटी खर्च केले परंतु पदव्युत्तर जागांमध्ये वाढ करता आली नाही. केंद्रीय वाटा मिळाल्याच्या दिवसापासून सुमारे आठ वर्षांचा कालावधी उलटून गेल्यावरही बाकीच्या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी प्राध्यापक घटकांतर्गत कोणतीही रक्कम खर्च केली नाही. यामुळे भारतीय वैद्यक परिषदेने पाच²⁴ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयातील पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांना पात्र प्राध्यापकांच्या अनुपलब्धतेमुळे मान्यता दिली नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी अस्तित्वात असलेल्या प्राध्यापकांच्या सेवांचा वापर केला म्हणून प्राध्यापक घटकांतर्गत असलेली रक्कम विनावापर पडून राहिली. उत्तर समर्थनीय नाही कारण जर अस्तित्वात असलेला प्राध्यापक वर्ग पदव्युत्तर जागा वाढविण्यासाठी/निर्माण करण्यासाठी पुरेसा असेल तर प्राध्यापक घटकासाठी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे प्रस्ताव सादर करण्याची आवश्यकता नव्हती. त्यामुळे प्राध्यापक घटकावर अवलंबून असलेल्या 324 जागा 10 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या 95 अभ्यासक्रमांमध्ये निर्माण/वाढविता आल्या नाहीत.

2.3.3.5 प्राध्यापक नियुक्ति घटकांतर्गत मंजूर निधीचे विचलन

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या सुचनेनुसार (ऑक्टोबर आणि डिसेंबर 2011) निधीचे कोणतेही विचलन न करता हा निधी विशिष्टरित्या पायाभूत सुविधांचा विकास, उपकरणांची खरेदी आणि प्राध्यापकांची भरती यासाठी वापरला गेला पाहिजे.

²³ अकोला, अंबाजोगाई, धुळे, लातूर, मिरज, पुणे, सोलापूर आणि यवतमाळ.

²⁴ अकोला, अंबाजोगाई, धुळे, सोलापूर आणि यवतमाळ.

सहा²⁵ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या लेखापरीक्षणात असे आढळले की प्राध्यापक घटकांतर्गत मिळालेल्या ₹ 8.57 कोटीच्या एकूण निधीपैकी ₹ 7.72 कोटी प्राध्यापक घटकांव्यतिरिक्त इतर घटकांवर खर्च झाले ज्यायोगे झालेल्या निधीचे विचलन तसेच आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या निर्देशांचे उल्लंघन **परिशिष्ट 2.3.1** मध्ये दर्शविले आहे.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी विचलन स्वीकारले आणि सांगितले (जानेवारी 2020) की निधीच्या पुढील मंजूरीमधून वळवलेली रक्कम समायोजित करण्यासाठी सूचना दिल्या जातील. उत्तर स्वीकार्य नाही कारण प्राध्यापक घटकांतर्गत निधीचे विचलन केल्याने सहा महाविद्यालयांतील 63 अभ्यासक्रमांसाठी 218 जागा निर्माण करण्याचे उद्दिष्ट विफल ठरले.

2.3.3.6 आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडून परवानगी घेण्यास विलंब झाल्यामुळे नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू केला नाही/पदव्युत्तर जागा निर्मित केल्या नाही

भारतीय वैद्यक परिषद अधिनियम, 1956 मध्ये शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करण्यासाठी/पदव्युत्तर जागांमध्ये वाढ करण्यासाठी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडून परवानगी मिळविण्याची तरतूद आहे. या उद्देशासाठी भारत सरकारने शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना घटक निहाय आणि अभ्यासक्रमनिहाय अनुदाने मंजूर केली.

लेखापरीक्षणामध्ये असे दिसून आले की तीन²⁶ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये पायाभूत सुविधा आणि उपकरणे घटकांतर्गत 10 पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांमध्ये 33 जागा निर्माण करणे/जागा वाढविण्यासाठी भारत सरकारने ₹ 8.64 कोटी मंजूर केले. तसेच या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी या दोन घटकांवर ₹ 11.01 कोटी खर्च केले ज्यायोगे पदव्युत्तर जागा निर्माण/प्रारंभ करण्याचे निकष पूर्ण केले. तथापि, या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी **परिशिष्ट 2.3.2** मध्ये दर्शविल्यानुसार नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करण्याच्या/पदव्युत्तर जागा वाढविण्याच्या परवानगीसाठी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे अर्ज केला नाही. यामुळे पायाभूत सुविधा आणि उपकरणे घटकांच्या अंतर्गत मंजूर रकमेपेक्षा जास्त खर्च करूनही 10 पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांमध्ये 33 पदव्युत्तर जागा निर्माण केल्या जाऊ शकल्या नाहीत.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडून स्पष्टीकरण मागविले जाईल आणि त्यानुसार पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करण्यासाठी आणि पदव्युत्तर जागा वाढविण्यास परवानगी मिळविण्यासाठी अर्ज करण्याच्या सूचना दिल्या जातील.

²⁵ अंबाजोगाई, औरंगाबाद, लातूर, नांदेड, सोलापूर आणि यवतमाळ.

²⁶ अंबाजोगाई, औरंगाबाद आणि यवतमाळ.

2.3.3.7 निधीचे विचलन

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, मिरज यांना एकूण ₹ 18.08 कोटींचा निधी मंजूर केला (ऑक्टोबर 2011). त्यापैकी पायाभूत सुविधांसाठी ₹ 2.50 कोटी उपकरणांसाठी ₹ 10.58 कोटी आणि प्राध्यापकांसाठी ₹ पाच कोटी अपेक्षित होते. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाला ₹ 6.68 कोटींचा पहिला हप्ता वितरित करण्यात आला (नोव्हेंबर 2011).

लेखापरीक्षणात आढळले की मंजुरी आदेशानुसार केवळ ₹ 2.50 कोटी पायाभूत सुविधा घटकासाठी अपेक्षित होते. परंतु शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, मिरजने ₹ 6.68 कोटींची संपूर्ण रक्कम सार्वजनिक बांधकाम विभाग, मिरज यांना हस्तांतरित केली (मार्च 2012). अशाप्रकारे, उपकरणे आणि प्राध्यापक घटकांसाठीची ₹ 4.18 कोटींची रक्कम सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडे वळविली आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाने सार्वजनिक बांधकाम विभाग, मिरज यांना हस्तांतरित झाल्याच्या 30 महिन्यांनंतर ही रक्कम परत करण्यास सांगितले (नोव्हेंबर 2014). तथापि, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, मिरज ने शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाला पाच वर्षे राखून ठेवल्यानंतर ₹ 4.18 कोटी परत केले (फेब्रुवारी 2017).

यामुळे निधीचे अनियमित विचलन झाले आणि नैदानिक उपचारांच्या गुणवत्तेत सुधारणा करण्याचे योजनेचे उद्दिष्ट विफल ठरले. सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडून ₹ 4.18 कोटी मिळाल्यानंतर शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाने अस्थिरोगशास्त्र, मेडिसीन आणि बालरोगशास्त्र विभागांसाठी उपयुक्त असे बहुउद्देशीय उपकरण डिजिटल सबट्रॅक्शन अँजिओग्राफी खरेदी करण्याचा प्रस्ताव सादर केला (फेब्रुवारी 2017), जे आजपर्यंत खरेदी केले जाऊ शकले नाही. तसेच जर शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाने ₹ 6.68 कोटींऐवजी पायाभूत घटकांसाठी फक्त ₹ 2.50 कोटी हस्तांतरित केले असते तर डिजिटल सबट्रॅक्शन अँजिओग्राफी मशीन फेब्रुवारी 2017 च्या बऱ्याच अगोदर खरेदी करता आली असती.

शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, मिरज यांनी सांगितले (जून 2019) की संचालक, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन कार्यालयात (जानेवारी 2012) रोजी झालेल्या बैठकीत दिलेल्या निर्देशानुसार संपूर्ण केंद्रीय वाट्याची रक्कम सार्वजनिक बांधकाम विभाग, मिरज कडे हस्तांतरित केली. उत्तर स्वीकार्य नाही कारण पायाभूत सुविधा घटकांतर्गत मंजूर रक्कम केवळ ₹ 2.50 कोटी होती.

2.3.3.8 पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाची अमान्यता

लेखापरीक्षणात सहा²⁷ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये आढळले की भारतीय वैद्यक परिषद, 1956 च्या कलम 10A(2)(a) नुसार या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी पदव्युत्तर जागा वाढविण्यास/नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु करण्याची परवानगी मिळविण्यासाठी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे अर्ज

²⁷ अकोला, अंबाजोगाई, धुळे, नागपूर, सोलापूर आणि यवतमाळ.

केले होते (जून 2014 ते जुलै 2018). तथापि, प्राध्यापकांची कमतरता, अपुन्या पायाभूत सुविधा आणि उन्नत उपकरणांची अनुपलब्धता ही कारणे उदधृत करून आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने (2017-18 ते 2019-20 या शैक्षणिक वर्षादरम्यान) परवानगी दिली नाही.

अशाप्रकारे, या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांपैकी चार²⁸ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांजवळ ₹ 11.84 कोटींचा भारत सरकारचा अखर्चित निधी असून देखील आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने दर्शविलेल्या उणीवा न सुधारल्यामुळे पदव्युत्तर जागांची निर्मिती/पदव्युत्तर जागांमध्ये वाढ झाली नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी तथ्य स्वीकारताना सांगितले (जानेवारी 2020) की उणीवा दूर करण्यासाठी प्रयत्न केले जातील.

2.3.4 नियोजनाचा अभाव

2.3.4.1 सविस्तर कृति आराखडा तयार न करणे

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय/शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे खर्चाच्या औचित्याची तपासणी करण्याच्या कार्यपद्धती (जसे अंदाज मूल्य/मागील पुरवठ्याची निविदा किंमत इत्यादि) यासह विस्तृत कृती आराखडा तयार करण्यासाठी सामंजस्य करार विहित करतो.

लेखापरीक्षणात असे आढळले की वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय/शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी या योजनेच्या अंमलबजावणीसाठी कोणताही विस्तृत कृति आराखडा तयार केला नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की महाविद्यालयीन परिषदेच्या बैठकीत नियमितपणे चर्चा होते. उत्तर स्वीकार्य नाही कारण त्यांनी विहित कृति आराखडा तयार करणे आवश्यक होते. चर्चा हे योग्य प्रकारे मान्यता प्राप्त कृति आराखडा जो की योजनेची उद्दिष्टे साध्य करण्यासाठी निर्देशित आणि समन्वित प्रयत्न असते याला पर्याय असू शकत नाही.

2.3.4.2 बाबनिहाय निधीसाठी विनंती पाठविली नाही

सामंजस्य करारामध्ये सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी त्यांनी तयार केलेल्या आर्थिक आराखड्यावर आधारित बाबनिहाय निधीसाठी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे बऱ्याच आधी विनंती पाठविण्याचे विहित आहे.

असे दिसून आले की कोणत्याही शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाने बाबनिहाय निधी वितरित करण्यासाठी कोणतीही विनंती पाठविली नाही. आठ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांच्या²⁹ संदर्भात लेखापरीक्षणात केलेल्या विश्लेषणावरून असे दिसून आले

²⁸ अकोला, अंबाजोगाई, धुळे आणि नागपूर अनुक्रमे ₹ 2.50 कोटी, ₹ 0.40 कोटी, ₹ 7.86 कोटी आणि ₹ 1.08 कोटी

²⁹ अकोला, अंबाजोगाई, औरंगाबाद, मिरज, नागपूर, नांदेड, सोलापूर आणि यवतमाळ

की जर या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी तीन पैकी म्हणजे पायाभूत सुविधा, उपकरणे आणि प्राध्यापक यांपैकी कोणत्याही एका घटकासाठी आर्थिक आराखडा तयार केला असता तर **परिशिष्ट 2.3.3** मध्ये वर्णन केल्यानुसार ₹ 33.42 कोटींचा खर्च करून 157 पदव्युत्तर जागा निर्माण करता आल्या असत्या. या उलट, जरी आठ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना ₹ 87.62 कोटींचा केंद्रीय वाटा मिळाला (नोव्हेंबर 2011 ते जानेवारी 2012) तरी ते केवळ ₹ 20.77 कोटी खर्च करू शकले ज्यामुळे केवळ 24 पदव्युत्तर जागा निर्माण होऊ शकल्या.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की आगाऊ विनंती पाठविण्याची गरज नव्हती कारण आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडून बाबनिहाय निधी कधीही वितरित केला जात नव्हता. उत्तर समर्थनीय नाही कारण सामंजस्य करारामध्ये नमूद केल्यानुसार शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी अशी आगाऊ विनंती पाठविली नाही तर आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय बाबनिहाय निधी वितरित करू शकत नाही.

2.3.5 वित्तीय व्यवस्थापन

2.3.5.1 महाराष्ट्र शासनाकडून निधीचे संवितरण

भारत सरकारकडून मिळालेल्या निधीची स्थिती आणि त्या तुलनेत महाराष्ट्र शासनाच्या वाट्याचे संवितरण आणि 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी केलेला खर्च **तक्ता 2.3.1** मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे आहे.

तक्ता 2.3.1 : 2011-19 दरम्यान मिळालेला निधी आणि झालेला खर्च

(₹ कोटींमध्ये)										
वर्ष	प्रारंभिक शिल्लक	प्राप्त झालेला निधी			झालेला खर्च			अंतिम शिल्लक		
		भारत सरकार	राज्याचा वाटा	एकूण (2+3+4)	भारत सरकारचा निधी	राज्याचा वाटा	एकूण	भारत सरकार	राज्याचा वाटा	एकूण
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2011-12	0.00	129.57	0	129.57	0	0	0	129.57	0	129.57
2012-13	129.57	0	0	129.57	0.14	0	0.14	129.43	0	129.43
2013-14	129.43	0	0	129.43	4.62	0	4.62	124.81	0	124.81
2014-15	124.81	0	1.09	125.90	29.64	1.09	30.73	95.17	0	95.17
2015-16	95.17	0	13.61	108.78	35.31	13.61	48.92	59.86	0	59.86
2016-17	59.86	0	15.19	75.05	29.91	15.19	45.10	29.95	0	29.95
2017-18	29.95	0	19.88	49.83	4.18	19.88	24.06	25.77	0	25.77
2018-19	25.77	0	15.20	40.97	8.58	15.20	23.78	17.19	0	17.19
एकूण		129.57	64.97		112.38	64.97	177.35			

सारणी 2.3.1 वरून असे दिसून आले की आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालय, भारत सरकारने ₹ 129.57 कोटींचा पहिला हप्ता सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना थेट वितरित केला (नोव्हेंबर 2011 आणि जानेवारी 2012). त्यापैकी मार्च 2019 पर्यंत ₹ 112.38 कोटी इतका खर्च झाला आणि ₹ 17.19 कोटीची

अखर्चित शिल्लक राहिली. तथापि, महाराष्ट्र शासनाने त्यांचा ₹ 86.45 कोटी वितरित करावयाच्या वाट्यापैकी फक्त ₹ 64.97 कोटींचा वाटा वितरित केला. परिणामी ₹ 21.48 कोटींचे कमी वाटप झाले. तसेच भारत सरकारचा पहिला वाटा मिळाल्यानंतर दोन ते तीन वर्षांनी महाराष्ट्र शासनाने हप्त्यांमध्ये आपला वाटा वितरित केला. जरी भारत सरकार आणि महाराष्ट्र शासनाकडून 75:25 च्या प्रमाणात अनुदान दिले जायचे होते तरी अनुदानाचे वितरण अशाप्रकारे समन्वयित केले नव्हते.

याव्यतिरिक्त आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने 11 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना पुढील वाटप करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाला (ऑक्टोबर 2017 ते सप्टेंबर 2018) ₹ 103.82 कोटींचा शेवटचा आणि अंतिम हप्ता वितरित केला. तथापि, ही रक्कम शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना वितरित केली गेली नव्हती. असे निदर्शनास आले की चार³⁰ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी महाराष्ट्र शासनाला आणि वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांना शिल्लक रक्कम म्हणजे भारत सरकारच्या वाट्याचा शेवटचा हप्ता वितरित करण्याची विनंती केली (जुलै 2016 आणि मार्च 2019 दरम्यान). भारत सरकारचा वाटा न मिळाल्यामुळे शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, अंबाजोगाई एमआरआय मशीन खरेदी करू शकले नाही आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय, औरंगाबाद पायाभूत सुविधा पूर्ण करू शकले नाही. तसेच, वर्ष 2018-19 च्या अर्थसंकल्पात महाराष्ट्र शासनाने 'मुख्य शीर्ष - 4210' अंतर्गत ₹ 49.93 कोटींची तरतूद केली. तथापि, हे सुद्धा संबंधित शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना वितरित केले नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालयाने उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाने योजनेची अद्ययावत माहिती जसे उद्दिष्टे, लक्ष्य, साध्य, प्राप्त झालेल्या भारत सरकारच्या/महाराष्ट्र शासनाच्या निधीचा वाटा, झालेला खर्च, सादर केलेली उपयोगिता प्रमाणपत्रे इत्यादि मागितली आहे. हे सर्व संबंधित शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडून मागविले आहे (मार्च 2019).

अशाप्रकारे, शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना निधीच्या वितरणात झालेला विलंब, अल्प वितरण आणि वितरण न होणे यामुळे योजनेची लक्ष्ये साध्य झाली नाहीत आणि उद्दिष्टे गाठली गेली नाहीत.

2.3.5.2 अर्थसंकल्प शीर्षांतर्गत वाटप करण्यात आलेल्या महाराष्ट्र शासनाच्या वाट्याचे असंवितरण

अर्थसंकल्प शीर्ष 4210-वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्यावरील भांडवली खर्च, 03-वैद्यकीय शिक्षण प्रशिक्षण आणि संशोधन, 105-एलोपॅथी (केंद्र पुरस्कृत योजना), (00), (39)-SUSGMC आणि नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करणे आणि पदव्युत्तर जागा वाढवणे, 52-यंत्रसामुग्री आणि उपकरणे वर्ष 2013-14 पासून यंत्रसामुग्री आणि उपकरणे खरेदीशी संबंधित आहे.

³⁰ अंबाजोगाई, औरंगाबाद, पुणे आणि यवतमाळ.

नागरी अर्थसंकल्पीय अंदाज आणि विनियोग खात्याच्या छाननीत असे निदर्शनास आले की वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभागाने 2013-14 च्या अर्थसंकल्पात यंत्रे आणि उपकरणे खरेदीसाठी पुरवणी अनुदान म्हणून ₹ 20 कोटींची तरतूद केली (डिसेंबर 2013). तथापि, ही रक्कम शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना वितरित केली नव्हती. हे देखील निदर्शनास आले की 2014-15 आणि 2016-17 मध्ये संबंधित वर्षांच्या मार्च महिन्यात अनुक्रम ₹ 12.91 कोटी आणि ₹ 4.74 कोटींचे अनुदान समर्पित केले.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की चौथ्या तिमाहीत ₹ 20 कोटी पुरवणी अनुदान म्हणून देण्यात आले आणि त्यासाठी खर्च करण्यास अपुरा वेळ मिळाला. म्हणून त्याचे पुनर्वितरण करण्यात आले आणि अंतिम सुधारित अनुदान 'निरंक' वर आणले गेले. उत्तर स्वीकार्य नाही कारण 2013-14 साठीच्या विनियोग लेख्यांमध्ये ₹ 20 कोटींची बचत दर्शविली आहे.

2.3.5.3 अर्थसंकल्पात महाराष्ट्र शासनाच्या वाट्याची तरतूद न करणे

पुन्हा, अर्थसंकल्प शीर्ष 2210 - वैद्यकीय आणि सार्वजनिक आरोग्य, 01 - शहरी आरोग्य सेवा - एलोपॅथी, 001 - संचालन आणि प्रशासन, (00) (12) - SUSGMC नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करण्यासाठी आणि पदव्युत्तर जागा वाढविण्यासाठी, 01 - अनुदान सहाय्य 2015-16 ते 2017-18 या कालावधीसाठी कार्यचालनात आणले. लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की या काळात अर्थसंकल्पामध्ये या शीर्षाखाली कोणतीही तरतूद केली नाही. यामुळे परिच्छेद 2.3.3.8 मध्ये चर्चा केल्यानुसार सहा³¹ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांतील पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांना मान्यता मिळाली नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांचे उत्तर प्रतिक्षित आहे (जानेवारी 2020).

2.3.5.4 व्याजाची हानी

शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडून प्राप्त झालेला निधी ठेवण्यासाठी सार्वजनिक क्षेत्रातील बँकेत स्वतंत्र समर्पित बँक खाते उघडण्यासाठी सामंजस्य करार केला. पदव्युत्तर जागांची निर्धारित संख्या निर्माण न झाल्यास सशक्तीकरण समिती व्याजासह हा निधी परत मागू शकते आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना सुद्धा न वापरलेला/गैरवापर केलेला निधी व्याजासह परत करण्याची आवश्यकता आहे.

लेखापरीक्षणांमध्ये असे निदर्शनास आले की सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे बँक खाती उघडण्यात एक सारखेपणा नव्हता, भारत सरकारकडून अनुदान (पहिला हप्ता) मिळाल्यानंतर सहा³² शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी

³¹ अकोला अंबाजोगाई, धुळे, नागपूर, सोलापूर आणि यवतमाळ.

³² अकोला, औरंगाबाद, लातूर, मिरज, नांदेड आणि सोलापूर.

चालू खाते उघडले होते आणि पाच³³ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी बचत खाते उघडले होते. अशाप्रकारे, चालू खात्यावर ठेवलेल्या रकमेवर कोणतेही व्याज मिळत नसल्यामुळे चालू खात्यात ठेवलेल्या अनुदानाच्या रकमेवर मार्च 2019 पर्यंत चार टक्के वार्षिक व्याजदर गृहित धरल्यास ₹ 5.78 कोटी व्याजाचा तोटा झाला.

2.3.5.5 भारत सरकारच्या अनुदानावर उपार्जित झालेले व्याज विनावापर पडून राहिले

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने केंद्रीय वाट्यावर उपार्जित झालेल्या व्याजाला केंद्रीय वाट्याचा भाग मानले पाहिजे अशा सूचना दिल्या होत्या (मे 2018).

लेखापरीक्षेच्या निदर्शनास आले की, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय किंवा शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडून वरील सूचनेची कोणतीही दखल घेण्यात आली नाही आणि दहा शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी वेगवेगळ्या कालावधीसाठी मुदत ठेवीमध्ये/बचत खात्यात केंद्रीय अनुदान ठेवले. मार्च 2019 पर्यंत या शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी मुदत ठेव आणि बचत खात्यावर व्याज ₹ 22.48 कोटी अर्जित केले.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की भारत सरकारद्वारा या मुद्द्यावरील स्पष्टतेच्या अभावामुळे राज्याची रक्कम वापरता आली नाही. उत्तर स्वीकार्य नाही कारण भारत सरकारने स्पष्टपणे अर्जित व्याजाला केंद्रीय वाट्याचा भाग म्हणून मानण्याची सूचना दिली होती (मे 2018).

2.3.5.6 निधीचा अनियमित उपयोग

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने सूचना दिल्या होत्या (ऑक्टोबर आणि डिसेंबर 2011) की निधी कोणत्याही प्रकारचे अपवाहन न करता विशिष्टरित्या पायाभूत सुविधांचा विकास, उपकरणांची खरेदी आणि प्राध्यापकांच्या भरतीसाठी वापरणे आवश्यक आहे. यापूर्वीच सूचना देण्यात आली होती (मार्च 2011) की निधीचा उपयोग विद्युत, नळकाम आणि रंगकामे इत्यादींवर करण्यात येऊ नये.

चार शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी³⁴ आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या मंजूरी आदेशात तरतूद नसताना ₹ 8.11 कोटी वाचनालयाचे बांधकाम, नूतनीकरण, दुरुस्ती आणि विद्युत कामे इत्यादींवर खर्च केले. तसेच, आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या निर्देशानुसार विद्युत आणि दुरुस्तीची कामे अनुज्ञेय नाहीत आणि पायाभूत घटकाच्या अंतर्गत केवळ नवीन भांडवली मालमत्ता निर्माण करण्याचे काम केले जाईल. अशाप्रकारे, योजनेतर्गत करण्यात आलेल्या ₹ 8.11 कोटींचा खर्च अनुज्ञेय नसलेल्या बाबींवर अनियमितपणे वापरण्यात आला.

³³ अंबाजोगाई, धुळे, नागपूर, पुणे आणि यवतमाळ.

³⁴ औरंगाबाद, लातूर, मिरज आणि यवतमाळ.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडून तपशील मागविला आहे आणि त्यानंतर अनुपालन सादर केले जाईल.

2.3.5.7 अनियमित जादा खर्च

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने पदव्युत्तर जागा निर्माण करण्यासाठी/वाढविण्यासाठी पायाभूत सुविधा, उपकरणे आणि प्राध्यापक घटकांसाठी घटकनिहाय अनुदान मंजूर केले (ऑक्टोबर-डिसेंबर 2011). या खरेदीस प्रशासकीय मान्यता वेळोवेळी आर्थिक शक्तीनुसार वैद्यकीय शिक्षण औषधी द्रव्ये विभाग/वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय/शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय यांनी दिली. तसेच, या खरेदीमध्ये प्रशासकीय मान्यतेपेक्षा जास्त खर्चाच्या प्रकरणांत सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्रदान केली होती.

लेखापरीक्षणात आढळले की ₹ 5.14 कोटींच्या प्रशासकीय मान्यतेच्या तुलनेत चार³⁵ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांमध्ये योजनेंतर्गत ₹ 7.44 कोटी खर्चून 38 उपकरणे खरेदी केली. यामुळे ₹ 2.30 कोटींचा जादा खर्च झाला. अशाप्रकारे, सक्षम प्राधिकरणाची पूर्व मंजूरी न घेता जास्त खर्च करणे अनियमित आहे.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की जादा खर्च हा वेळ आणि किमतीवाढीमुळे झाला आणि हा खर्च योजनेंतर्गत झालेली बचत/स्वीय प्रपंजी लेखे इत्यादिंमधून केला जात होता. उत्तर समर्थनीय नाही कारण जादा खर्चाच्या स्त्रोताचे तपशील दिले नाहीत आणि सक्षम प्राधिकरणाद्वारे सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्राप्त केल्या नाही.

2.3.6 देखरेख यंत्रणा

त्वरित सुधारात्मक कृति आणि भविष्यातील नियोजनाकरिता धडे घेणे या दृष्टिकोनातून विचलनाचा तपास तसेच कोणतीही योजना, कार्यक्रम अथवा प्रक्रियेच्या प्रगतिचा मागोवा घेण्यासाठी संनियंत्रण निर्णायक आहे. राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/दर्जावाढ योजनेच्या देखरेखीमध्ये लेखापरीक्षणात खालील त्रुटी आढळल्या:

2.3.6.1 भारत सरकारच्या अनुदानाचे लेखापरीक्षण झाले नाही

भारत सरकारच्या अनुदान मंजूरी आदेशात, मंत्रालयाद्वारे/ मंजूरी प्राधिकरणाद्वारे अनुदानित संस्थेचे आंतरिक लेखापरीक्षण/लेख्यांचे लेखापरीक्षण करण्याबाबत नमूद होते. असे आढळले की विहित केल्याप्रमाणे असे कोणतेही लेखापरीक्षण मंत्रालयाने किंवा मंजूरी प्राधिकरणाद्वारे केले गेले नाही.

सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी पुष्टी केली की असे कोणतेही लेखापरीक्षण कधीच झाले नाही.

³⁵ मिरज, नागपूर, पुणे आणि सोलापूर.

2.3.6.2 उपयोगिता प्रमाणपत्रांचे सादरीकरण

सामंजस्य कराराच्या अट 8 आणि सामान्य वित्तीय नियम, 2005 च्या नियम 212 मध्ये शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी दरवर्षी 15 मार्च आणि 15 सप्टेंबर पूर्वी वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालयाने यथोचितरित्या प्रति हस्ताक्षरित केलेली उपयोगिता प्रमाणपत्रे आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे पाठविण्याबाबत नमूद केले आहे. असेही नमूद केले आहे की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना दुसरा/ त्यानंतरचा हप्ता प्रथम/पूर्वीच्या हप्त्यासंदर्भातील उपयोगिता प्रमाणपत्रे वेळेत सादर केल्यानंतरच देण्यात येईल.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की कोणत्याही शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाने डिसेंबर 2015 पर्यंत कोणतेही उपयोगिता प्रमाणपत्र आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे सादर केले नाही. तसेच, आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे सादर केलेली उपयोगिता प्रमाणपत्रे वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांच्या प्रतिहस्ताक्षराशिवाय होती आणि उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यात झालेला विलंब 46 ते 85 महिन्यांच्या दरम्यान होता. पुढे असेही आढळून आले की मार्च 2019 पर्यंत ₹ 42.69 कोटींची उपयोगिता प्रमाणपत्रे प्रलंबित आहेत. वेळेत उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर न केल्यामुळे आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने ऑक्टोबर 2017 ते सप्टेंबर 2018 या कालावधीत महाराष्ट्र शासनाला दुसरा आणि शेवटचा हप्ता वितरित केला. अशाप्रकारे, शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी उपयोगिता प्रमाणपत्रांचे विलंबाने सादरीकरण केल्यामुळे पायाभूत सुविधांची कामे, उपकरणांची खरेदी आणि प्राध्यापकांची नियुक्ति यासाठी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडील निधीच्या उपलब्धतेवर विपरित परिणाम झाला. यामुळे शेवटी पदव्युत्तर जागांची निर्मिती/वाढ झाली नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी तथ्य स्वीकारले आणि सांगितले (जानेवारी 2020) की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना योग्य प्रकारे उपयोगिता प्रमाणपत्रे सादर करण्यासाठी सूचना देण्यात आल्या आहेत.

2.3.6.3 प्रगतीची प्रत्यक्ष पडताळणी

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने जारी केलेल्या मार्गदर्शक सूचनांमध्ये महाराष्ट्र शासन/भारत सरकार मार्फत योजनेच्या देखरेखीसाठी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी केलेल्या प्रगतीची प्रत्यक्ष पडताळणी करण्यासंदर्भात नमूद केले आहे. लेखापरीक्षणात आढळले की 2011-12 ते 2018-19 या कालावधीत वैद्यकीय शिक्षण आणि औषधी द्रव्ये विभाग (महाराष्ट्र शासन)/भारत सरकारद्वारा अशी कोणतीही प्रत्यक्ष पडताळणी केली नाही. यावरून असे दिसून येते की या योजनेच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी केलेल्या प्रगतीवर लक्ष ठेवण्यासाठी कोणतीही देखरेख यंत्रणा अस्तित्वात नव्हती.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी लेखापरीक्षणातील निरीक्षण स्वीकारले (जानेवारी 2020).

2.3.6.4 शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे त्रैमासिक प्रगती अहवाल सादर न करणे

अनुदान मंजूरी आदेश (ऑक्टोबर 2011) मध्ये असे नमूद केले आहे की शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी केलेल्या क्रियाकलापांचा त्रैमासिक प्रगती अहवाल आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे सादर करावा.

लेखापरीक्षणात निदर्शनास आले की 2011-12 ते 2018-19 या कालावधीत कोणत्याही शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाने क्रियाकलापांचा कोणताही त्रैमासिक प्रगती अहवाल आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे सादर केला नाही.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी लेखापरीक्षणातील निरीक्षण स्वीकारले (जानेवारी 2020) आणि प्रगती अहवाल सादर करण्याच्या सूचना शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना दिल्या.

2.3.6.5 टप्पा - 2 अंतर्गत अंतर विश्लेषण अहवाल आणि प्रस्ताव

आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने 2018-19 ते 2020-21 या कालावधीत नवीन पदव्युत्तर वैद्यकीय जागा निर्माण करण्यासाठी राज्य शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/दर्जावाढ योजनेचा दुसरा टप्पा सुरू केला (एप्रिल 2018). आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाने महाराष्ट्र शासनाला अंतर विश्लेषण करण्याचे आणि निधीची घटकवार आवश्यकता दर्शविण्याच्या प्रस्तावाचा तपशील सादर करण्याचे निर्देश दिले (जून आणि ऑक्टोबर 2018). त्यानुसार, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालयाने शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरू करण्यासाठी प्रस्ताव सादर करण्याच्या सूचना दिल्या (नोव्हेंबर 2018 आणि मे 2019).

लेखापरीक्षणात असे दिसून आले की सहा³⁶ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी अंतर विश्लेषण अहवाल तयार करणे आणि प्रस्ताव सादर करण्यासाठी कोणत्याही कृतिचा आरंभ केला नाही आणि दोन³⁷ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी या उद्देशासाठी एक समिती गठित केली (मे 2019) आणि उर्वरित तीन³⁸ शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांनी अंतर विश्लेषण अहवाल आणि प्रस्ताव वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांच्याकडे सादर केले (डिसेंबर 2018 ते मे 2019). अशाप्रकारे, निधीची घटकवार आवश्यकता दर्शविणारे सविस्तर प्रस्ताव अद्ययाप शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/दर्जावाढ योजनेच्या दुसऱ्या टप्प्यात

³⁶ अकोला, नागपूर, धुळे, नांदेड, सोलापूर आणि यवतमाळ.

³⁷ अंबाजोगाई आणि औरंगाबाद.

³⁸ लातूर, मिरज आणि पुणे.

महाराष्ट्र शासनाकडून आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाकडे सादर करायचे बाकी आहेत.

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय यांनी उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की असा प्रस्ताव सर्व शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांकडून सविस्तर प्रस्ताव प्राप्त झाल्यानंतर सादर केला जाईल.

2.3.7 निष्कर्ष

वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालय आणि महाराष्ट्र सरकारच्या निर्देश आणि देखरेखीविना जरी भारत सरकारला प्रस्ताव पाठविण्यात आले होते, तथापि, निधी मिळविण्यासाठी आणि खर्चाला प्राधान्य देण्याचे विस्तृत आराखडे तयार केले नव्हते. अर्थसंकल्पीय आणि खर्च नियंत्रणाचा अभाव दिसून आला. जरी भारत सरकार आणि महाराष्ट्र शासनाने 75:25 या प्रमाणात अनुरूप अनुदान प्रदान करायचे होते. तरी अनुदानाच्या बहालीमध्ये समन्वयिता नव्हती. विहित केल्याप्रमाणे प्रत्यक्ष प्रगतीचा आणि निर्धारित लक्ष्ये गाठल्याचा कोणताही अहवाल महाराष्ट्र शासनाद्वारे तयार केला नव्हता आणि सादर केला नव्हता. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालये, मुक्त केलेल्या निधीपैकी 91 टक्के खर्चून, लक्षित 692 जागांपैकी फक्त 79 (11 टक्के) पदव्युत्तर जागा, योजनेच्या प्रारंभापासून सात वर्षांनंतर सुद्धा ज्यात दोन वर्षांचा विस्तारित कालावधी समाविष्ट आहे, निर्माण करू शकले. अशाप्रकारे, योजनेच्या कमकुवत अंमलबजावणीमुळे पदव्युत्तर शिक्षणाच्या सुविधांचे दर्जावाढ, पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांची ग्रहण क्षमता वाढवणे, नवीन आणि उच्च अभ्यासक्रम सुरू करणे, देशातील तज्ञांची कमतरता दूर करणे, भारतीय वैद्यक परिषदेने दर्शविलेल्या कमतरता दूर करणे जेणे करून विद्यमान अभ्यासक्रमांच्या अमान्यतेपासून महाविद्यालये वाचू शकतील आणि वैद्यकीय शिक्षणाची गुणवत्ता, संशोधन आणि नैदानिक उपचार सुधारणे ही उद्दिष्टे साध्य करता येऊ शकतील नाहीत.

महाराष्ट्र शासनाद्वारे योजनेचे संनियंत्रण आणि मूल्यमापन कमकुवत होते. म्हणून, महाराष्ट्र शासन/शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाद्वारे आवश्यकतेप्रमाणे अंतर विश्लेषण आयोजित करण्याची निकड आहे आणि राज्य शासकीय महाविद्यालयांचे बळकटीकरण/ दर्जावाढ योजनेच्या निदान दुसऱ्या चरणात अपेक्षित उद्दिष्ट्ये साध्य करण्यासाठी तसेच चांगल्या कार्यान्वयनाकरिता तपशीलवार प्रस्ताव तयार करावयास हवे.

2.3.8 शिफारसी

1. शासनाने, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालयाला उपकरणांची खरेदी आणि उपकरणांच्या खरेदी प्रक्रिया, पायाभूत सुविधा कामांचे निष्पादन आणि चांगले समन्वय राखणाऱ्या प्राध्यापकाची नियुक्ती करण्यात घाई करण्याचे निर्देश द्यावे जेणे करून आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाद्वारे पदव्युत्तर अभ्यासक्रम/जागांची, अमान्यता/नकार टाळता येईल;

2. योजनेचे दुसरा टप्पा आरंभ झाला असल्यामुळे शासनाने, वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालयाला घटक निहाय निधीच्या आवश्यकतेसह तपशीलवार कृती योजना आखण्याचे आणि आरोग्य आणि कुटुंब कल्याण मंत्रालयाला सादर करण्याचे निर्देश द्यावे;
3. शासनाने वेळेवर शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना निधी संवितरणाची खातरजमा करावी जेणे करून आवश्यक पायाभूत सुविधांची, उपकरणांची निर्मिती आणि पदव्युत्तर जागा वाढविणे/निर्मिती करिता प्राध्यापकाची नियुक्ति करता येईल. शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाद्वारे निधीच्या योग्य उपयोगितेकरिता शासनाने आवश्यक अर्थसंकल्पीय नियंत्रणाची खातरजमा करावी; आणि
4. शासनाने, वेळेवर उपयोगिता प्रमाणपत्राच्या सादरीकरणाची खातरजमा वैद्यकीय शिक्षण आणि संशोधन संचालनालयाने करण्याबाबत निर्देश द्यावे व सर्व स्तरावर योजनेची उद्दिष्ट्ये साध्य करण्याकरिता संनियंत्रण आणि अंतर्गत नियंत्रण यंत्रणा सक्षम केली जावी.

नगर विकास विभाग

बृहन्मुंबई महानगरपालिका

2.4 भाडेपट्टी करारानुसार अधिमुल्याची वसुली न करणे

स्पोर्ट्स क्लबकडील नियतकालिक माहिती/आर्थिक विवरणपत्रे प्राप्त करून भाडेपट्टी कराराच्या अनुपालनावर संनियंत्रण ठेवण्यात बृहन्मुंबई महानगरपालिकेस आलेल्या अपयशाच्या परिणामी क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रमांपासून ₹ 20.55 कोटींच्या अधिमुल्याची वसुली झाली नाही.

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने वरळी, मुंबई येथे असलेली 70,376 चौरस मीटर जमिन 99 वर्षांच्या भाडेपट्ट्याने देण्यासाठी एका स्पोर्ट्स क्लबशी करार केला (मे 1993). स्टेडियम, जलतरण तलाव, बॅडमिंटन हॉल आणि क्लब हाऊस यासारख्या क्रीडा सुविधांसाठी सादर जागा भाडेपट्ट्याने देण्यात आली होती.

कराराच्या अटी व शर्तीनुसार स्पोर्ट्स क्लब ने बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या पूर्वलिखित संमतीशिवाय परिसर किंवा त्यातील कोणताही भाग अभिहस्तांकित किंवा हस्तांतरित करू नये. क्रीडा उपक्रमांव्यतिरिक्त इतर कोणत्याही उद्देशाने स्टेडियम वापरण्यासाठी बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडून परवानगी घेणे देखील आवश्यक होते.

याव्यतिरिक्त, बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या प्रचलित धोरणानुसार, स्पोर्ट्स क्लबने क्रीडा उपक्रमांव्यतिरिक्त कोणत्याही उपक्रमासाठी वसूल केलेल्या रकमेच्या 33 टक्के दराने अधिमुल्य बृहन्मुंबई महानगरपालिकेला देणे आवश्यक होते.

बृहन्मुंबई महानगरपालिका यांच्या दस्तावेजांच्या छाननीत (नोव्हेंबर 2018 व नोव्हेंबर 2019) खालील बाबी निदर्शनास आल्या.

(i) स्पोर्ट्स क्लबने बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडून पूर्व परवानगी न घेता “अ” व्यवसाय संस्था यांच्याबरोबर 17,951 चौरस मीटर क्षेत्रफळ असलेल्या स्टेडियम मधील खेळासाठी वापरावयाचे बंदिस्त मैदान आणि इतर निर्दिष्ट क्षेत्राच्या प्रचालन आणि व्यवस्थापनासाठी, वर्षाकाठी 12 टक्के वाढीसह वार्षिक व्यवस्थापन शुल्क ₹ 17.73 कोटीचा करार केला (नोव्हेंबर 2014). “अ” व्यवसाय संस्थेने ह्या कराराद्वारे प्राप्त अधिकार, जबाबदाऱ्या आणि उत्तरदायित्व आपल्या अनुषंगी “ब” व्यवसाय संस्थेला हस्तांतरित केले (जानेवारी 2015). सन 2014-18 दरम्यान स्पोर्ट्स क्लबने व्यवस्थापन शुल्क म्हणून ₹ 63.56 कोटीची कमाई केली होती. तथापि, स्पोर्ट्स क्लबने प्राप्त केलेल्या व्यवस्थापन शुल्काच्या 33 टक्के इतका ₹ 20.55³⁹ कोटीचे अधिमुल्य बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडे जमा केले नाही कारण स्पोर्ट्स क्लबने बृहन्मुंबई महानगरपालिकेची पूर्व परवानगी न घेताच करारनाम्यावर स्वाक्षरी केली जे प्रचलित नियम/धोरण यांचे उल्लंघन करणारे होते.

ह्याव्यतिरिक्त, “अ” व्यवसाय संस्था आणि स्पोर्ट्स क्लब दरम्यान झालेल्या करारानुसार, खेळासाठी वापरावयाचे बंदिस्त मैदान आणि निर्दिष्ट क्षेत्र “अ” व्यवसाय संस्थेने वर्षातील 285 दिवस आणि स्पोर्ट्स क्लबने उर्वरित 80 दिवस वापरावयाचे होते. स्पोर्ट्स क्लब कडून प्राप्त माहितीच्या आधारे, लेखापरीक्षेच्या असे लक्षात आले की 2013-19 दरम्यान (जुलै 2018 पर्यंत) स्पोर्ट्स क्लब/ “ब” व्यवसाय संस्थेने 323 कार्यक्रमांचे आयोजन केले होते, त्यातील 315 कार्यक्रम (98 टक्के) हे क्रीडा-व्यतिरिक्त कार्यक्रम जसे की फॅशन वीक, अवॉर्ड शो, फेमिना ब्युटी कॉन्सर्ट, गरबा, म्युझिकल कॉन्सर्ट, धार्मिक समारंभ आणि लग्न समारंभ असे होते. अशाप्रकारे, आयोजित केलेले बहुतांश कार्यक्रम क्रीडा-व्यतिरिक्त कार्यक्रम होते आणि भाडेपट्टी कराराचा भंग करत स्पोर्ट्स क्लबने बृहन्मुंबई महानगरपालिकेची पूर्व परवानगी घेतली नव्हती.

लेखापरीक्षेच्या असेही निदर्शनास आले की जरी स्पोर्ट्स क्लबने 70 क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रमांसाठी ₹ 1.26 कोटीचे अधिमुल्य जमा केले होते, तरी बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने स्पोर्ट्स क्लबने जमा केलेल्या रकमेची सनदी लेखापालाद्वारे प्रमाणित आर्थिक विवरणपत्राशी ना प्रति-तपासणी केली ना कार्यक्रमांची नियतकालिक माहिती किंवा स्पोर्ट्स क्लबकडून वार्षिक लेख्यांची विवरणपत्रे प्राप्त केली.

³⁹ स्पोर्ट्स क्लबला प्राप्त झालेले व्यवस्थापन शुल्क हे क्रीडा व क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रम अशा दोन्हीसाठी आहे. म्हणून, त्या प्रमाणात व्यवस्थापन शुल्कावरील अधिमुल्य 33 टक्के दराने क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रमांसाठी (₹ 62.29 कोटी) गणना केली गेली.

(ii) बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने 2018 मध्ये केलेल्या तपासणी दरम्यान असे निदर्शनास आले की स्पोर्ट्स क्लबने इमारत परिसरातील मंजूर आराखड्याच्या विपरीत, अनधिकृत बांधकाम आणि वापरात बदल केला होता. निदर्शनास आलेले काही अनधिकृत बांधकाम आणि वापरातील बदल खालील प्रमाणे आहेत.

- स्पोर्ट्स हॉल, सेमिनार रूम आणि लेक्चर हॉलचा वापर बॅनक्वेट हॉल आणि कार्ड रूम म्हणून केला जात होता.
- पोटियम मजल्यावरील उपकरणांची खोली (फोयर पातळी) 200 आसन व्यवस्था असलेले मल्टिप्लेक्स सिनेमाघर म्हणून वापरली जात होती.
- स्टेडियमसाठी उपकरणांच्या खोलीचे रूपांतर स्वयंपाकघरात करण्यात आले होते आणि;
- गच्चीवर खोल्यांचे बांधकाम केले होते.

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या अग्निशमन, संपदा, इमारत आणि उद्योग विभागांच्या पूर्व-परवानगीशिवाय अनधिकृत बांधकाम, वापरातील बदल आणि विविध कार्यक्रमांच्या आयोजनामुळे मोठ्या प्रमाणात आगीच्या घटना किंवा चेंगराचेंगरी होण्याच्या शक्यतेविषयी देखील बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने स्पोर्ट्स क्लबला कळविले (नोव्हेंबर 2019) होते.

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने अनधिकृत बांधकाम काढून टाकण्याचे आणि वापर बदल थांबविण्याचे स्पोर्ट्स क्लबला नोटीसीद्वारे दिलेल्या निर्देशाच्या (डिसेंबर 2018) विरोधात स्पोर्ट्स क्लबने नगर विकास विभाग, महाराष्ट्र शासन, यांच्याकडे अपील केले, ज्यांनी बांधकाम पाडणे आणि स्पोर्ट्स क्लबच्या विरोधातील अभियोगाच्या कार्यवाहीस स्थगिती (डिसेंबर 2018) दिली. तथापि, नगर विकास विभागाने आजपर्यंत (नोव्हेंबर 2019) या प्रकरणात कोणतीही सुनावणी केली नाही. अशाप्रकारे, स्पोर्ट्स क्लबमध्ये अनधिकृत बांधकाम आणि वापरातील बदल कोणत्याही उपाययोजना न करता चालू राहिला, ज्यायोगे कार्यक्रमांना उपस्थित राहणा-या लोकांच्या जिवीतास धोका उद्भवू शकतो.

बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने (नोव्हेंबर 2019) सांगितले केले की स्पोर्ट्स क्लबला तृतीय पक्षांसोबत केलेले करार सुपूर्द करणे व तृतीय पक्षांकडून मिळालेल्या महसुलातील हिस्सा 18 टक्के व्याजासह जमा करण्याच्या सूचना देण्यात आल्या आहेत. त्यांनी पुढे असेही सांगितले की स्पोर्ट्स क्लबला अनधिकृत बांधकामांविरोधात (एप्रिल ते डिसेंबर 2018) नोटिसा बजावण्यात आल्या परंतु स्पोर्ट्स क्लबने केलेल्या अपिलावर डिसेंबर 2018 मध्ये नगर विकास विभागाने बांधकाम पाडण्यावर स्थगिती दिली.

अशाप्रकारे, क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रमांच्या महसूल/व्यवस्थापन शुल्क आणि अधिमुल्याची मागणी करण्यासाठी स्पोर्ट्स क्लबकडून माहिती/वित्तीय विवरणपत्रे प्राप्त करण्यात बृहन्मुंबई महानगरपालिकेला आलेल्या अपयशामुळे, ₹ 20.55 कोटी

अधिमूल्याची वसुली झाली नाही. त्याशिवाय स्पोर्ट्स क्लबतर्फे बृहन्मुंबई महानगरपालिकेच्या परवानगीशिवाय क्रीडा-व्यतिरिक्त उपक्रम हाती घेण्यात येत आहेत. स्थगिती उठविण्यास विलंब झाल्यामुळे अनधिकृत बांधकामांचा सतत वापर आणि वापरातील बदलामुळे सार्वजनिक जीवितास धोका निर्माण होत आहे. अंतर्गत नियंत्रण यंत्रणेला बळकटी देण्याबरोबरच भाड्याने दिलेल्या जमिनीचा उपयोग ज्या हेतूसाठी दिल्या आहेत त्यासाठीच केला जाईल आणि त्याद्वारे मिळणारा महसूल वेळेत वसूल होईल याची खात्री करण्यासाठी बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने सर्व भाडेपट्ट्यांकडून नियतकालिक माहिती/वित्तीय विवरणपत्रे प्राप्त करण्यासाठी एक व्यवस्था स्थापित केली पाहिजे.

ही बाब शासनाला जानेवारी 2020 मध्ये संदर्भित करण्यात आली; त्यांचे उत्तर जून 2020 पर्यंत प्रतिक्षित होते.

नगर विकास विभाग

2.5 वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न केल्यामुळे महसुलाचे नुकसान

नगर विकास विभागास पुणे महानगरपालिकेने हाती घेतलेल्या मेट्रो रेल्वे प्रकल्पास महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प म्हणून घोषित करण्याची अधिसूचना वेळेवर जारी करण्यात आलेले अपयश व नगर विकास विभागाने अधिसूचना जारी केल्यानंतरही ठाणे महानगरपालिकेने वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न केल्याने ₹ 513.15 कोटींचे नुकसान.

महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 च्या कलम 124ब नुसार, कोणत्याही जमिनीचा किंवा इमारतीचा वापर किंवा बदल किंवा विकास करण्यासाठी निर्दिष्ट दराने विकास शुल्क नियोजन प्राधिकरणामार्फत (प्राधिकरण) त्याच्या अधिकार क्षेत्रात आकारले जाते.

नगर विकास विभाग, महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 च्या कलम 124ब मधील तरतुदी मध्ये दुरुस्ती केली (ऑगस्ट 2015) व कलम 124ब अंतर्गत पोट-कलम 2-1अ समाविष्ट केले. पोट-कलम 2-1अ नुसार, राज्य शासन ने एक किंवा अधिक "महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प" हाती घेण्याचा आपला हेतू जाहीर केल्यास कलम 124ब मधील तरतुदीनुसार आकारल्या जाणाऱ्या विकास शुल्कामध्ये शंभर टक्क्याने वाढ करणे अपेक्षित होते. "महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प" म्हणजे मुक्त मार्ग आणि सागरी सेतू यांच्या

अंतर्भावासहित मेट्रो रेल्वे, मोनोरेल, बस जलद वाहतूक व्यवस्था अशा सामूहिक जलद परिवहन व्यवस्था होय.

ठाणे महानगरपालिका (जून 2019) आणि पुणे महानगरपालिका (ऑगस्ट 2018) यांच्या दस्तावेजांच्या छाननीत खालील बाबी निदर्शनास आल्या:

(i) नगर विकास विभागाने महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 च्या कलम 124ब च्या पोट-कलम 2-1अ अन्वये ठाणे महानगरपालिका आणि बृहन्मुंबई महानगरपालिका यांच्या अखत्यारीत एक मेट्रो रेल्वे प्रकल्प महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प म्हणून हाती घेण्याचा आपला हेतू जाहीर करित असल्याची अधिसूचना (01 मार्च 2017) जारी केली. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने जरी वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली सुरु केली असली तरी ठाणे महानगरपालिकेने जुन्या दरानेच वसुली ऑगस्ट 2019 पर्यंत सुरु ठेवली. यामुळे मार्च 2017 ते मे 2019 या कालावधीतील ₹ 308.12 कोटींच्या⁴⁰ महसुलाचे नुकसान झाले.

ठाणे महानगरपालिकेने (सप्टेंबर 2019) सांगितले की वर्धित दराने विकास शुल्क नकळत वसूल केले नव्हते व पुढे सांगितले की वर्धित दराने वसुली सप्टेंबर 2019 पासून सुरु झाली.

राज्य शासनाने अधिसूचना जारी केल्यावरही ठाणे महानगरपालिकेकडून विकास शुल्क वसूल न करणे, ठाणे महानगरपालिकेमधील कमकुवत अंतर्गत नियंत्रण दर्शविते.

(ii) नगर विकास विभागाने (सप्टेंबर 2012 व ऑक्टोबर 2013) पुणे महानगरपालिका आणि पिंपरी-चिंचवड महानगरपालिका यांच्या अखत्यारीत-एक मेट्रो रेल्वे प्रकल्प महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प म्हणून जाहीर करण्यास मंजूरी दिली. तथापि, नगर विकास विभागाने महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 च्या कलम 124ब च्या पोट-कलम 2-1अ अंतर्गत सदर प्रकल्प महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प म्हणून हाती घेण्याचा आपला हेतू जाहीर करित असल्याची अधिसूचना 10 मे 2018 रोजी म्हणजेच महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 च्या कलम 124ब मध्ये ऑगस्ट 2015 ला दुरुस्ती केल्यापासून 32 महिन्यांच्या विलंबाने जारी केली. नगर विकास विभागाने अधिसूचना जारी करण्यास उशीर केल्यामुळे पुणे महानगरपालिकेमार्फत वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली होऊ शकली नाही. तथापि, नगर विकास विभागाने मे 2018 मध्ये अधिसूचना जारी करण्यापूर्वीच, पुणे महानगरपालिकेने जून 2017 मध्ये झालेल्या बैठकीत ठराव संमत करून ऑगस्ट 2017 पासून वर्धित दराने वसुली सुरु केली. नगर विकास विभागाने प्राप्त झालेल्या एका तक्रारीच्या आधारे पुणे महानगरपालिकेला अधिसूचना जारी केल्याच्या तारखेपासून म्हणजेच मे 2018 पासूनच वर्धित दराने विकास शुल्क वसूल करावयाचे निर्देश दिले. अशाप्रकारे, अधिसूचना जारी करण्यास विलंब झाल्यामुळे

⁴⁰ ₹ 616.24 कोटी वर्धित दरानुसार (-) ₹ 308.12 कोटी जुन्या दरानुसार आधीच वसूल केलेले.

ऑगस्ट 2015 ते जुलै 2017 या कालावधीतील ₹ 205.03 कोटी⁴¹ महसुलाचे नुकसान झाले. पिंपरी-चिंचवड महानगरपालिकेने देखील ऑगस्ट 2015 पासून वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली सुरू केल्याचे लेखापरीक्षेच्या निदर्शनास आले.

पुणे महानगरपालिकेने सांगितले (ऑक्टोबर 2019) की भोगवटा प्रमाणपत्र, जोते पडताळणी व सुधारित मंजूरी देताना ही वसुली केली जाईल.

हे उत्तर स्वीकाराई नाही कारण नगर विकास विभागाने स्पष्टपणे सांगितले होते की वर्धित दराने वसुली, अधिसूचना जारी केल्यापासूनच म्हणजेच मे 2018 पासून करावी. नगर विकास विभागाने सुद्धा वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न झाल्याने होणारे नुकसान टाळण्यासाठी महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 मध्ये झालेल्या सुधारणेनुसार कलम 124बच्या पोट-कलम 2-1अ अंतर्गत महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्पासाठी अधिसूचना त्वरित जारी करण्याची खात्री केली नव्हती.

अशारीतीने, नगर विकास विभागास पुणे महानगरपालिकेने महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प म्हणून हाती घेतलेल्या मेट्रो रेल्वे प्रकल्पासाठी महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगर रचना अधिनियम, 1966 च्या कलम 124ब च्या पोट-कलम 2-1अ अंतर्गत अधिसूचना वेळेत जारी करण्यात आलेले अपयश आणि ठाणे महानगरपालिकेकडून वर्धित दराने विकास शुल्काची वसुली न झाल्याने ₹ 513.15 कोटी⁴² रुपयांचे नुकसान झाले. वर्धित दराने विकास शुल्क प्रामुख्याने महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्पाला वित्त पुरवठा करण्यासाठी उपयोगात आणणे गरजेचे असताना विकास शुल्काची वर्धित दराने वसुली न करण्यामुळे महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्पाला कमी प्रमाणात वित्तपुरवठा होऊ शकतो.

एक किंवा अधिक महत्त्वपूर्ण नागरी परिवहन प्रकल्प घेण्याचा आपला इरादा जाहीर करण्यासाठी नगर विकास विभागाने वेळेत अधिसूचना जारी केल्या पाहिजेत आणि नियोजन प्राधिकरणांनी जसे महानगरपालिका यांनी न चुकता वाढीव विकास शुल्क वसूल केले पाहिजे. विकास शुल्क वर्धित दराने वसूल केले जाते का याची खात्री व पडताळणी करण्यासाठी नगर विकास विभागाकडे एक संनियंत्रण यंत्रणा देखील असावी.

ही बाब शासनाला जानेवारी 2020 मध्ये संदर्भित करण्यात आली; त्यांचे उत्तर जून 2020 पर्यंत प्रतिक्षित होते.

⁴¹ ₹ 410.06 कोटी वर्धित दरानुसार (-) ₹ 205.03 कोटी जुन्या दरानुसार आधीच वसूल केलेले.

⁴² ठाणे महानगरपालिका ₹ 308.12 कोटी अधिक पुणे महानगरपालिका ₹ 205.03 कोटी = ₹ 513.15 कोटी.

गृहनिर्माण विभाग

महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरण

2.6 जमीन खरेदीतील नुकसान

विकास अशक्य असलेल्या, उपयोगितांमुळे बाधित झालेल्या जमिनीच्या हिश्यासाठी अ-बाधित क्षेत्रासाठी लागू असलेला ज्यादा दर प्रदान केल्यामुळे ₹ 5.37 कोटींचे नुकसान झाले.

महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरणाचा (प्राधिकरण) प्रादेशिक घटक असलेल्या पुणे गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास मंडळाने (मंडळ), महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास (म्हाडा) अधिनियम, 1976 च्या कलम 52⁴³ अंतर्गत 1,23,230 चौरस मीटर इतकी खाजगी जमीन जांभूळ, तालुका मावळ, जिल्हा पुणे येथे विकत घेण्यासाठी प्राधिकरणास प्रस्ताव सादर (जून 2016) केला. ह्या प्रस्तावित जमिनीतून, भूमिगत गॅस लाईन व पेट्रोलियम पाईप लाईन गेल्या होत्या त्याचबरोबर 110 किलो वॉट ऊर्ध्वस्थ (ओवर हेड) अतिउच्च दाब वीजवाहिनी गेली होती, ज्यावर इमारत किंवा इतर बांधकाम, पाण्याची टाकी, वृक्षारोपण आणि जलतरण तलाव यांसारख्या विकासकामांना परवानगी नव्हती.

प्राधिकरणाच्या दर निश्चिती समितीने केलेल्या वाटाघाटीदरम्यान (ऑक्टोबर 2015) जमिनीच्या मालकाने संपूर्ण भूखंडासाठी ₹ 600 प्रति चौरस फूट या दराने जमीन विकण्याचा प्रस्ताव मांडला. तथापि, दर निश्चिती समितीने कोणताही निर्णय घेतला नाही, त्यापुढील वाटाघाटींमध्ये (जून 2016) जमीन मालकाने अ-बाधित क्षेत्रासाठी ₹ 600 प्रति चौरस फूट हा दर व महसूल विभागाच्या भूमी अभिलेखानुसार (7/12 उतारा) बाधित क्षेत्रासाठी शीघ्र सिद्धगणक दर प्रस्तावित केला जो दर निश्चिती समितीने मान्य केला. अ-बाधित क्षेत्रासाठी ₹ 600 प्रति चौरस फूट (₹ 6,456 प्रति चौरस मीटर) आणि 7/12 उतारानुसार किंवा प्रत्यक्ष मोजणीनुसार बाधित क्षेत्रासाठी ₹ 120 प्रति चौरस फूट (₹ 1,291.20 प्रति चौरस मीटर) या दराने जमीन खरेदी करण्याच्या मंडळाच्या प्रस्तावास प्राधिकरणाने मान्यता दिली (जुलै 2016). विक्री कराराच्या वेळी 90 टक्के व मोजणीनंतर उर्वरित 10 टक्के प्रदानास देखील प्राधिकरणाने मान्यता दिली. त्यानुसार, जमीन मालक व प्राधिकरण यांच्यामध्ये 30 सप्टेंबर 2016 रोजी तक्ता 2.6.1 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे ₹ 73.64 कोटी इतक्या किंमतीस नोंदणीकृत विक्री करार झाला.

⁴³ म्हाडा अधिनियमाचे कलम 52 प्राधिकरणास कोणत्याही कारणासाठी कोणतीही जमीन खरेदी करण्याचे, भाडेतत्त्वावर घेण्याचे किंवा बदलण्याचे अधिकार प्रदान करते.

तक्ता 2.6.1: जमिनीचे क्षेत्रफळ व मंजूर दर यांचा तपशील

तपशील	क्षेत्रफळ चौरस मीटर मध्ये	मंजूर दर प्रति चौरस मीटर	एकूण रक्कम (₹ कोटीत)
अ. जमिनीचे अ-बाधित क्षेत्र			
(i) अतिक्रमण नसलेले जमिनीचे क्षेत्रफळ	106158	6456.00	68.54
(ii) अतिक्रमण झालेले जमिनीचे क्षेत्रफळ	6300		4.07
एकूण (i) व (ii)	112458		72.61
ब) बाधित क्षेत्र : गॅसलाईन, पेट्रोलियम पाईपलाईन व अतिउच्च दाब ऊर्ध्वस्थ वीजवाहिनी यामुळे	7985	1291.20	1.03
एकूण (अ + ब)	120443		73.64
स्रोत: प्राधिकरण व जमीन मालक यांच्यातील 30 सप्टेंबर 2016 रोजीचा विक्री करार			

महसूल विभागाबरोबर केलेल्या संयुक्त मोजणीच्या वेळी (फेब्रुवारी 2017), अतिक्रमण केलेली जमीन वगळता जमिनीचे मोजमाप 1,15,725.55 चौरस मीटर (अ-बाधित जमीन: 1,07,739.55 चौरस मीटर व बाधित जमीन: 7,985 चौरस मीटर) इतके भरले. प्राधिकरणाने जमीन मालकास 1,15,725.55 चौरस मीटर जमिनीसाठी ₹ 70.59 कोटी दोन हफत्यात अदा केले (सप्टेंबर 2016 व मार्च 2017). जमीन मालकाने उर्वरित 6,300 चौरस मीटर इतकी जमीन अतिक्रमण मुक्त करून मंडळास हस्तांतरित न केल्याने उर्वरित ₹ 3.05 कोटी इतकी शेष रक्कम दिली गेली नव्हती (जून 2019).

लेखापरीक्षेने मंडळाच्या अभिलेख्यांची छाननी (जून 2019) केली व असे आढळून आले कि उपयोगिता पुरवठादारांनी 24 मार्च 2015, 28 मे 2015 व 18 मार्च 2016 रोजी दिलेल्या ना हरकत प्रमाणपत्रात नमूद केले होते की भूमिगत गॅस लाईन, पेट्रोलियम पाईपलाईन व ऊर्ध्वस्थ अतिउच्चदाब वीजवाहिनीच्या सभोवताली अनुक्रमे 30 मीटर, 18 मीटर व 22 मीटर पर्यंतच्या अंतरात कोणतेही विकास काम करता येणार नाही. त्यानुसार, हे क्षेत्र देखील बाधित समजले जाणे आवश्यक होते. हे विचारात घेऊन मंडळाने विकासकाम न करता येण्यासारखे बाधित क्षेत्र हे 18,386 चौरस मीटर⁴⁴ इतके बरोबर प्रमाणित केले होते (सप्टेंबर 2016).

तथापि, मंडळाकडे सर्व तपशील उपलब्ध असून देखील बाधित क्षेत्राची परिगणना करताना दर निश्चिती समितीने हे विचारात घेतले नव्हते. उपयोगिता पुरवठादारांनी घालून दिलेल्या शर्ती व त्यानुसार मंडळाने परिगणित केलेल्या बाधित क्षेत्राचा विचार न करता दर निश्चिती समितीने उपयोगितांमुळे बाधित झालेले क्षेत्र हे 7,985 चौरस मीटर इतकेच विचारात घेतले. अशाप्रकारे ₹ 1,291.20 प्रति चौरस मीटर इतक्या

⁴⁴ गॅस व पेट्रोलियम पाईपलाईन: 13,311 चौरस मीटर अधिक ऊर्ध्वस्थ उच्च दाब वीजवाहिनी: 5,075 चौरस मीटर.

दराएवजी ₹ 6,456 प्रति चौरस मीटर इतक्या दराने 10,401 चौरस मीटर⁴⁵ इतकी बाधित जमीन विकत घेण्याचा निर्णय विवेकी नव्हता, परिणामी ₹ 5.37⁴⁶ कोटीचे नुकसान झाले.

मंडळाने सांगितले (जुलै 2019) कि प्राधिकरणाच्या निर्णयानुसार उपयोगितांमुळे बाधित झालेल्या जमिनीचे क्षेत्रफळ 7,985 चौरस मीटर इतके विचारात घेतले गेले. उपयोगिता पुरवठादारांनी घालून दिलेल्या शर्ती नुसार बाधित क्षेत्र विचारात न घेण्याच्या कारणाबाबत उत्तरात स्पष्टीकरण नव्हते.

ही बाब शासनाला ऑक्टोबर 2019 मध्ये संदर्भित करण्यात आली; त्यांचे उत्तर जून 2020 पर्यंत प्रतिक्षित होते.

गृहनिर्माण विभाग

महाराष्ट्र गृहनिर्माण आणि क्षेत्रविकास प्राधिकरण

2.7 विकासकास अवाजवी फायदा

ना हरकत प्रमाणपत्राच्या अटींचे पालन न करता देखील विकाऊ इमारतीच्या संपूर्ण विक्री घटकासाठी मुंबई इमारत दुरुस्ती व पुनर्बांधणी मंडळाने ना हरकत प्रमाणपत्र दिल्याने विकासकास ₹ 32.12 कोटी इतका अवाजवी फायदा झाला.

मुंबई शहर बेटावरील 'अ' वर्गीकृत उपकरपात्र⁴⁷ इमारतींचा पुनर्विकास बृहन्मुंबईच्या विकास नियंत्रण नियमावली, 1991 च्या नियम 33(7) व महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास अधिनियम, 1976 च्या कलम 103-1 मधील तरतुदीनुसार हाती घेतला जाऊ शकतो. ह्या तरतुदीनुसार, विकासकाने इमारतीतील प्रत्येक वहिवाटदाराचे त्याच्या चटई क्षेत्रफळाइतक्या जागेत किमान 20.90 चौरस मीटर (225 चौरस फूट) व कमाल 70 चौरस मीटर (753 चौरस फूट) इतक्या चटई क्षेत्राच्या अधीन राहून पुनर्वसन करणे आवश्यक आहे. पुनर्वसनासाठी भूखंडाच्या एकूण क्षेत्रफळाच्या 2.5 पट

⁴⁵ एकूण बाधित क्षेत्र: 18,386 चौरस मीटर वजा मंडळाने विचारात घेतलेले 7,985 चौरस मीटर बाधित क्षेत्र.

⁴⁶ अ-बाधित क्षेत्रासाठीचा दर ₹ 6,456 प्रति चौरस मीटर वजा बाधित क्षेत्रासाठीचा दर ₹ 1,291.20 प्रति चौरस मीटर = ₹ 5,164,80 प्रति चौरस मीटर त्यामुळे ₹ 5,164,80 प्रति चौरस मीटर दराने 10,401 चौरस मीटर यावरील नुकसान ₹ 5,37,19,085 म्हणजेच ₹ 5.37 कोटी.

⁴⁷ सप्टेंबर 1940 च्या प्रथम दिवसापूर्वी बांधलेल्या इमारतीचे 'अ' वर्गीकृत उपकरपात्र इमारत म्हणून वर्गीकरण केले जाते.

किंवा अस्तित्वातील वहिवाटदारांच्या पुनर्वसनासाठी आवश्यक चटई क्षेत्र निर्देशांक⁴⁸ अधिक 50 टक्के प्रोत्साहनपर चटई क्षेत्र निर्देशांक यापैकी जे जास्त असेल ते अनुज्ञेय राहिल. हा प्रोत्साहनपर चटई क्षेत्र निर्देशांक विकासकाने विक्रीसाठी (विक्री घटक) असलेली इमारत बांधण्यासाठी वापरावयाचा होता. क्षेत्रफळातील आधिक्य (इमारतीच्या पुनर्बांधणीकरिता वापरलेला चटई क्षेत्र निर्देशांक व जुन्या इमारतीच्या बांधकामावेळी वापरलेला चटई क्षेत्र निर्देशांक यातील फरक) देखील महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास प्राधिकरणाचा घटक असलेल्या मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळ यांना महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्रविकास अधिनियम, 1976 च्या परिशिष्ट III मध्ये विहित केलेल्या प्रमाणात स्वाधीन करणे आवश्यक होते.

लेखापरीक्षेने मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळाच्या अभिलेख्यांची छाननी केली (जानेवारी 2019) व असे आढळून आले कि मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळाने, 199 भाडेकरूंच्या पुनर्वसनासाठी 2.5 चटई क्षेत्र निर्देशांकासह, चिंचपोकळी, मुंबई येथील उपकरपात्र इमारतीच्या मिळकतीची, बृहन्मुंबईच्या विकास नियंत्रण नियमावली, 1991 च्या नियम 33(7) च्या अंतर्गत, पुनर्बांधणी करण्यासाठी एका विकासकास ना हरकत प्रमाणपत्र जारी (नोव्हेंबर 2016) केले होते. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने मंजूर केलेल्या आराखड्यानुसार (मार्च 2007), चार इमारती (पुनर्वसनासाठी तीन व विक्रीकरिता एक) बांधावयाच्या होत्या.

महाराष्ट्र शासनाच्या नगर विकास विभागाने बृहन्मुंबईच्या विकास नियंत्रण नियमावली, 1991 च्या नियम 33(7) मध्ये दुरुस्ती करून (मे 2011) उपकरपात्र इमारतीतील भाडेकरूंना देण्याच्या किमान चटई क्षेत्रफळामध्ये 20.90 चौरस मीटर वरून 27.88 चौरस मीटर (300 चौरस फूट) इतकी वाढ केली आणि चटई क्षेत्र निर्देशांकामध्ये 2.5 वरून 3 इतकी वाढ केली. ऑक्टोबर 2013 मध्ये नगर विकास विभागाने या दुरुस्तीमधील सुधारित चटई क्षेत्र निर्देशांक हा जोत्यापर्यंत पूर्ण झालेल्या बांधकामांना लागू नसण्याची अट काढून टाकली. या दुरुस्तीनुसार विकासकाने चटई क्षेत्र निर्देशांक 3 विचारात घेऊन सुधारित ना हरकत प्रमाणपत्राकरिता अर्ज (एप्रिल 2014) केला. विकासकाने इमारतीचा आराखडा देखील सुधारित/दुरुस्त केला ज्यात पाच इमारती (पुनर्वसनासाठी तीन, विक्रीकरिता एक व एक संयुक्त⁴⁹ इमारत) बांधावयाच्या होत्या. बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने या सुधारित/दुरुस्त केलेल्या आराखड्यास नोव्हेंबर 2016 मध्ये मान्यता दिली.

दरम्यान महाराष्ट्र शासनाच्या गृहनिर्माण विभागाने, भाडेकरूंच्या पुनर्वसनाच्या चटई क्षेत्रफळात चटई क्षेत्र निर्देशांक मुक्त क्षेत्र व फंजिबल क्षेत्र⁵⁰ यांचा समावेश करू नये या अटीवर सुधारित ना हरकत प्रमाणपत्र देण्याचा मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि

⁴⁸ चटई क्षेत्र निर्देशांक म्हणजे भूखंडाच्या क्षेत्रफळाशी बांधीव क्षेत्रफळाचे मान्य केलेले गुणोत्तर.

⁴⁹ यांत पुनर्वसन, विक्री व आधिक्य क्षेत्राचा समावेश होता.

⁵⁰ फंजीबल क्षेत्र हे विकासकाने ग्राह्य चटई क्षेत्र निर्देशांकापेक्षा जास्त विकास केलेले अतिरिक्त तळजमीन क्षेत्र.

पुनर्बांधणी मंडळाचा प्रस्ताव मान्य (एप्रिल 2014) केला. या सुधारित ना हरकत प्रमाणपत्रानुसार जुन्या उपकरपात्र इमारतीतील सर्व वहिवाटदार पुनर्स्थापित झाल्याशिवाय व आधिक्य क्षेत्र (3,595.65 चौरस मीटर) मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळाकडे स्वाधीन केल्याशिवाय विकासकास विक्री इमारतीसाठी संपूर्ण भोगवटा प्रमाणपत्र कोणत्याही परिस्थितीत द्यावयाचे नव्हते.

बांधकामाच्या पाच इमारतींपैकी विकासकाने 10,782.61 चौरस मीटर बांधीव क्षेत्रफळाच्या तीन पुनर्वसन इमारती व एक विक्री इमारतीचे बांधकाम पूर्ण केले. विकासकाने स्वाधीन करावयाच्या 3,596.65 चौरस मीटरपैकी 1,220.59 चौरस मीटर आधिक्य क्षेत्रफळ देखील मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळाकडे स्वाधीन केले (जून 2017). मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळाने विकासकास बृहन्मुंबई महानगरपालिकेकडून भोगवटा प्रमाणपत्र मिळविण्यासाठी पुनर्वसन इमारती तसेच विक्री इमारतीसाठी ना हरकत प्रमाणपत्र दिले (एप्रिल 2017). बृहन्मुंबई महानगरपालिकेने तीन पुनर्वसन इमारती व एक विक्री इमारत यासाठी संपूर्ण व अंतिम भोगवटा प्रमाणपत्र दिले (एप्रिल 2017)

लेखापरीक्षेस असे आढळून आले की पुनर्वसन करावयाच्या 199 उपकरपात्र भाडेकरूपैकी केवळ 95 उपकरपात्र भाडेकरू पुनर्स्थापित झाले तर उर्वरित भाडेकरूंनी बांधलेल्या सदनिका ह्या चटई क्षेत्र निर्देशांक मुक्त क्षेत्र व फंजिबल क्षेत्रयुक्त नसण्याच्या कारणावरून मुंबई उच्च न्यायालयात याचिका दाखल केल्यामुळे ते पुनर्स्थापित झाले नव्हते. या खेरीज, विकासकाने एकूण आधिक्य क्षेत्रफळाऐवजी एकूण आधिक्य क्षेत्रफळाचा केवळ काही भाग स्वाधीन केला होता. अशाप्रकारे, विकासकाने सुधारित ना हरकत प्रमाणपत्राच्या अटीचे पालन केले नसतानादेखील मुंबई इमारत दुरुस्ती आणि पुनर्बांधणी मंडळाने 10,782.61 चौरस मीटर बांधीव क्षेत्रफळाच्या संपूर्ण विक्री इमारतीसाठी ना हरकत प्रमाणपत्र दिले. पुनर्वसन व आधिक्य क्षेत्रफळासाठी प्रत्यक्ष बांधकामाचे 8,473.73 चौरस मीटर क्षेत्रफळ विचारात घेतले तरी विकासकास मुक्त केलेले ज्यादा क्षेत्रफळ 2,308.88 चौरस मीटर (10,782.61 वजा 8,473.73) इतके होते.

अशाप्रकारे, विकासकास प्रत्यक्ष बांधकाम केलेले पुनर्वसन व आधिक्य क्षेत्रफळ यांपुरते मर्यादित न ठेवता संपूर्ण विक्री घटकासाठी ना हरकत प्रमाणपत्र दिल्यामुळे विकासकास ₹ 32.12 कोटी⁵¹ रुपये इतका अवाजवी फायदा झाला.

ही बाब शासनाला ऑगस्ट 2019 मध्ये संदर्भित करण्यात आली; त्यांचे उत्तर जून 2020 पर्यंत प्रतिक्षित होते.

⁵¹ 2017-18 च्या शिघ्र सिद्धगणक दरानुसार ₹ 1,39,100 प्रती चौरस मिटर प्रमाणे 2,308.88 चौरस मिटर = ₹ 32,11,65,208 म्हणजे ₹ 32.12 कोटी.

आदिवासी विकास विभाग

2.8 निष्क्रीय व्यय

शासकीय आदिवासी वसतीगृहाची इमारत टाईप प्लॅननुसार न बांधल्यामुळे ₹ 1.65 कोटी इतके खर्च निष्क्रीय झाले आणि वसतीगृहाच्या भाड्यापोटी ₹ 13.50 लाख इतके टाळता येणारे प्रदान करण्यात आले शिवाय आदिवासी विद्यार्थी योग्य शासकीय वसतीगृह इमारत सुविधेपासून वंचित राहिले

आदिवासी विद्यार्थ्यांना शिक्षणाच्या चांगल्या सुविधा देण्याच्या हेतूने आदिवासी विकास विभाग, महाराष्ट्र शासनाने वसतीगृह इमारत बांधण्याकरिता काही मापदंड/निकष जारी केले (जानेवारी 2007), ज्यात 125 विद्यार्थ्यांना सामावून घेणारा तळमजला अधिक दोन मजल्यांची⁵² वसतीगृहाची इमारत अभिप्रेत होती. एकात्मिक आदिवासी प्रकल्प विभाग, भंडारा अंतर्गत तालुका तुमसर जिल्हा भंडारा येथे मुले आणि मुली ह्यांकरिता प्रत्येकी 125 विद्यार्थी सामावून घेणाऱ्या वसतीगृह इमारत बांधकामाला ₹ 1.72 कोटीची प्रशासकीय मान्यता आदिवासी विकास विभागाने दिली होती (ऑक्टोबर 2010). सर्वेक्षण करून नवीन वसतीगृह इमारतीच्या बांधकामाचा प्रस्ताव आदिवासी एकात्मिक प्रकल्प विकास, भंडारा ह्यांनी तयार करणे आवश्यक आहे आणि जर काही बांधकामे चालू असतील तर त्या कामांच्या प्रगतीचा आढावा, आदिवासी विकास विभागाने विहित केल्याप्रमाणे (नोव्हेंबर 1993) घ्यावयास पाहिजे. अशाप्रकारे, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, भंडारा यांनी टाईप प्लॅन नुसार वसतीगृहाच्या बांधकामाची खात्री करावी.

एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, भंडारा (डिसेंबर 2018) ह्यांच्या अभिलेख्यांच्या छाननीत असे निदर्शनास आले की आदिवासी विकास विभागाच्या निकषाप्रमाणे प्रत्येक इमारती मध्ये तळमजला अधिक दोन मजले देण्याऐवजी सार्वजनिक बांधकाम मंडळ, नागपूर ह्यांनी मुलींच्या वसतीगृहाला फक्त तळमजल्या साठी ₹ 1.52 कोटी आणि मुलांच्या वसतीगृहाला तळमजला अधिक पहिल्या मजल्याकरिता ₹ 1.46 कोटी रकमेला तांत्रिक मान्यता दिली (ऑक्टोबर 2012). ही जागा असमान असून त्या लगतच्या राज्य महामार्गाच्या 2.5 मीटर खाली असल्यामुळे साईटचे पुनर्भरण आणि सपाटीकरण ही अतिरिक्त कामे करणे आवश्यक असल्याचे कारण देण्यात आले होते (जुलै 2015). या अतिरिक्त कामाकरिता प्रशासकीय मान्यता रक्कम पर्याप्त नव्हती.

⁵² प्रवेशद्वार/प्रतीक्षालयाकरिता तळमजल्यावर तरतूद, खोली, निवासी खोली, व्यायामशाळा, करमणूक सभागृह, भोजन कक्ष, सिक रूम, स्वयंपाक घर/भोजनयान, दोन शयनकक्ष सभागृहे ज्यात आठ विद्यार्थ्यांना सामावून घेण्याची क्षमता, प्रत्येक खोलीमध्ये 4 विद्यार्थ्यांची क्षमता असलेल्या 12 खोल्या, वाचनालय, अभ्यासाची खोली, वाचनाची खोली, भंडार गृह इत्यादिकरिता पहिल्या मजल्यावर तरतूद, प्रत्येक खोली मध्ये 4 विद्यार्थ्यांची क्षमता असलेल्या 21 खोल्या आणि दोन प्रसाधन गृहे आणि स्नानगृहाची तरतूद इत्यादिकरिता दुसऱ्या मजल्यावर तरतूद.

त्यानुसार, जसे की आदिवासी विकास विभागाने तळमजला अधिक दोन मजले विहित केले आहेत, च्या एवजी सार्वजनिक बांधकाम विभाग, भंडारा ह्यांनी मुलींच्या वसतीगृहाकरिता तळमजला आणि मुलांच्या वसतीगृहाकरिता तळमजला अधिक पहिला मजल्याच्या बांधकामासाठी तसेच साईटचे पुनर्भरण आणि सपाटीकरण कामाकरिता कार्यादेश दिला होता (एप्रिल 2013). हे सगळ टाईप प्लॅन चे उल्लंघन आणि सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या संशोधित प्रशासकीय अनुमोदनाविना होते. आदिवासी विकास विभागाने विहित केल्याप्रमाणे एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, भंडारा यांनी सुधारित प्रशासकीय मान्यतेसाठी सर्वेक्षण किंवा कामाच्या प्रगतीचा आढावा ह्यासाठी सप्टेंबर 2015 पर्यंत कोणतेही प्रयत्न केले नाही.

अशाप्रकारे, दोन्ही वसतीगृहे पूर्ण झाली (नोव्हेंबर 2016) आणि सार्वजनिक बांधकाम विभागाने, एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, भंडारा (डिसेंबर 2016) ह्यांना सांगितले की पोचपावतीवर हस्ताक्षर करून इमारतीचा ताबा घ्यावा. एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प यांनी हस्ताक्षरित पावती सार्वजनिक विभागाला न देता इमारतीचा (2017-18) ताबा घेतला आणि दाखल क्षमता फक्त 64 विद्यार्थी असलेल्या मुलांच्या वसतीगृहात 94 विद्यार्थींना सामावून घेतले. तसेच संयुक्त प्रत्यक्ष पडताळणीत (फेब्रुवारी 2019) खाली दिलेल्या छायाचित्रात दर्शविल्याप्रमाणे मुलींकरिता बांधलेली वसतीगृह इमारत तिच्या पूर्णत्वापासून (नोव्हेंबर 2016) रिकामी ठेवण्यात आली आहे.

	
<p>मुलींच्या रिकाम्या वसतीगृह इमारती मधील आतील दृश्य</p>	<p>64 दाखल क्षमता असलेल्या मुलांच्या वसतीगृह इमारतीमध्ये 94 मुलींना सामावून घेतले</p>

टाईप प्लॅन अनुसार वसतीगृहाचे बांधकाम न झाल्यामुळे वर्ष 2016 पासून मुलांना नवीन वसतीगृह इमारतीत प्रवेश दिला नाही. दरम्यान, सार्वजनिक बांधकाम विभाग, भंडारा ह्यांनी मुले व मुलींच्या वसतीगृहाकरिता टाईप प्लॅनप्रमाणे म्हणजे प्रत्येक इमारतीसाठी तळमजला अधिक दोन मजले ह्या प्रमाणे अनुक्रमे ₹ 4.99 कोटी आणि ₹ 3.99 कोटीचे सुधारित अंदाजपत्रक सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्राप्तीसाठी एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प ह्यांच्याकडे पाठविले (सप्टेंबर 2015). एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, भंडारा यांनी ते क्षेत्रीय कार्यालय आदिवासी विकास, नागपूर ह्यांच्याकडे शासनाकडून सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्राप्त करण्यासाठी पाठविले होते (सप्टेंबर 2015, जून 2016 आणि डिसेंबर 2016).

क्षेत्रीय कार्यालय आदिवासी विकास, नागपूर यांनी उत्तरादाखल सांगितले की (फेब्रुवारी 2019) प्रकरण विस्तृत अभ्यासाकरिता सार्वजनिक बांधकाम मंडळ, नागपूरकडे संदर्भित (मार्च 2018) केला आहे. सुधारित प्रशासकीय मान्यता प्रतिक्षित आहे.

अशाप्रकारे, 77 ते 125 आदिवासी मुलांना 2015-2019 दरम्यान भाड्याच्या वसतीगृह इमारतीत सामावण्यात आल्यामुळे 2016-2019 दरम्यान ₹ 13.50 लाखाचे भुगतान भाड्यापोटी करण्यात आले. विहित टाईप प्लॅननुसार वसतीगृहाचे बांधकाम न झाल्यामुळे भाड्याच्या इमारतीत मुलांची अति गर्दी झाली व तसेच, मुलांसाठी नवीन बांधलेल्या इमारतीमध्ये मुलींना सामावून घेतले.

परिणामी मुलींकरिता बांधलेल्या वसतीगृह इमारतीवर ₹ 1.65 कोटी निष्क्रीय खर्च झाला आणि वसतीगृहाच्या भाड्यापोटी केलेला ₹ 13.50 लाख इतका येणारा खर्च टाळता आला असता शिवाय आदिवासी विद्यार्थी योग्य शासकीय वसतीगृह इमारत सुविधेपासून वंचित राहिले.

प्रकरण एप्रिल 2019 मध्ये शासनाकडे संदर्भित करण्यात आला; त्यांचे उत्तर जून 2020 अखेर प्रतिक्षित होते.

आदिवासी विकास विभाग

2.9 आदिवासी शेतकऱ्यांना तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप पुरवठा करण्याच्या योजनेत निधी अवरूढ झाला

तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप खरेदी आणि वितरण करण्यात आदिवासी विकास विभागाला आलेल्या अपयशामुळे ₹ 54.58 कोटी निधी अवरुधित झाली आणि आदिवासी शेतकरी सिंचन सुविधेपासून वंचित राहिले.

आदिवासी शेतकऱ्यांना 100 टक्के अर्थसहाय्यावर तेल पम्प/वीज पम्प चा पुरवठा करण्याची योजना, आदिवासी विकास विभाग, महाराष्ट्र शासन राबवते आहे (1977). योजनेच्या अंमलबजावणीकरिता आदिवासी विकास विभागाकडून वेळोवेळी विस्तृत सूचना पण दिल्या होत्या. आदिवासी शेतकऱ्यांचा कृषी विकासाच्या हेतूने उपलब्ध स्रोतांचा आणि उर्जेचा अधिकतम उपयोग करून जास्तीत जास्त जमीन सिंचनाखाली आणून आदिवासी शेतकऱ्यांचा आर्थिक विकास करणे ही या योजनेची उद्दिष्टे होती. तदनुसार एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प ह्यांनी निवड केलेल्या आदिवासी शेतकऱ्यांना तेल पम्प खरेदी करून वितरणाचे दायित्व महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाला सोपविले होते. तसेच, एचडीपीई पाईपचा पुरवठा

करण्याच्या अनुषंगाने, महाराष्ट्र शासनाच्या सूचनेनुसार (फेब्रुवारी 2013), महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळामार्फत एचडीपीई पाईप ची खरेदी आणि वितरण अश्या शेतकऱ्यांना करावयाचे होते.

एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, पांढरकवडा ह्यांच्या अभिलेख्यांच्या छाननीत (सप्टेंबर 2017) आणि महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, नाशिक ह्यांनी संपूर्ण राज्यातील 29 एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प अंतर्गत उपलब्ध (मार्च 2019) करून दिलेल्या माहितीच्या आधारे उघड झाले की, 16,226 लाभार्थी तेल पम्प⁵³ आणि 18,588 एचडीपीई पाईपचा पुरवठा करण्याकरिता 2014-15 ते 2016-17 या कालावधीसाठी आदिवासी उपयोजना व इतर आदिवासी उपयोजनेतर्गत निवडण्यात आले होते. महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, नाशिक कडे 29 एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, ह्यांनी ₹ 54.58 कोटी 2014-15 ते 2016-17 दरम्यान जमा केले होते.

वरील संदर्भानुसार लेखापरीक्षेच्या निदर्शनास आले की:

काही बोलीदारांनी आक्षेप नोंदविल्यामुळे, वर्ष 2014-15 करिता एचडीपीई पाईप खरेदीची ई-निविदा प्रक्रिया, जी महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाद्वारे आयोजित केली होती (जून 2015), आदिवासी विकास विभागानी रद्द केली (ऑगस्ट 2015). ही प्रक्रिया पुनःश्च घेण्यात आली (मार्च 2016) परंतु तांत्रिक अडचणींचे कारण विदित करून महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळानी ही प्रक्रिया सुद्धा रद्द केली (ऑक्टोबर 2016).

तसेच, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाने वर्ष 2015-16 करिता तेल पम्प ई-निविदा प्रक्रियेद्वारे खरेदी करण्याचे ठरविले होते (ऑक्टोबर 2016). परंतु ह्या बाबींची किंमत लाभार्थ्यांच्या बँक खात्यामध्ये जमा करण्याच्या महाराष्ट्र शासनाच्या निर्णयामुळे (डिसेंबर 2016) ही प्रक्रिया वास्तविक रूप घेऊ शकली नाही.

महाराष्ट्र शासनाच्या निर्णयाच्या आधारावर (डिसेंबर 2016) महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, नाशिक ह्यांनी आदिवासी विकास विभागाला ही योजना एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प द्वारे राबविण्याची विनंती केली. आदिवासी विकास विभागाने, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाला दिशानिर्देशित (ऑगस्ट 2017) केले की, अखर्चित रक्कम ₹ 54.58 कोटी शासन खाती प्रत्यार्पित करावी. परंतु ही रक्कम कोणत्या लेखा शीर्षाखाली जमा करावी हे सांगण्यात आदिवासी विकास विभागाला (मार्च 2019) अपयश आले आणि ती रक्कम अजूनही महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाकडे पडून आहे.

आदिवासी विकास विभागाने पुनःश्च ही योजना कृषी विभागाच्या माध्यमाद्वारे “बिरसा मुंडा कृषी क्रांति योजने” अंतर्गत अंमलबजावणी करण्याचे ठरविले (डिसेंबर 2017). तदनुसार आदिवासी विकास विभागाने सर्व एकात्मिक आदिवासी

⁵³ वर्ष 2014-15 वगळून.

विकास प्रकल्प, आणि महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाला तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप खरेदीसाठी प्राप्त झालेला संपूर्ण निधी लाभार्थ्यांच्या यादीसह कृषी विभागाच्या जिल्हा कृषी अधीक्षक कार्यालयाकडे हस्तांतरित करण्याबाबत परिपत्रक जारी केले (जानेवारी 2018). महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळ, नाशिक यांनी हा निधी पुढे जिल्हा कृषी अधीक्षक कार्यालय यांना हस्तांतरित करण्याकरिता महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाच्या प्रादेशिक कार्यालयाच्या सुपूर्द केला (जानेवारी 2018). परंतु सहा⁵⁴ जिल्हा कृषी अधीक्षक ज्यांना ₹ 13.26 कोटी प्राप्त झाले, वगळून उर्वरित जिल्हा कृषी अधीक्षक कार्यालयांनी निधी घेण्यास नकार दिला कारण महाराष्ट्र शासनाच्या सुचनांन्वये ही योजना कृषी विभागाने 30 डिसेंबर 2017 नंतर कार्यान्वित करावयाची आणि तत्पूर्वी योजनेची एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्पाद्वारे कार्यान्वित करावयाची होती.

आदिवासी विकास विभागाने पुनःश्च ठरविले (नोव्हेंबर 2018) की तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप ची किंमत लाभार्थ्यांच्या बँक खात्यात जमा करावी. तदनुसार आदिवासी विकास विभागाने, महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाला निर्देशित केले (फेब्रुवारी 2019) की जिल्हा कृषी अधीक्षक कार्यालयांना हस्तांतरित निधी परत घेण्यात यावा. परंतु अद्ययाप पर्यंत कोणतीही कार्यवाही करण्यात आली नाही.

अशाप्रकारे, शासनाच्या (ऑक्टोबर 2017) सूचना असून देखील महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाने वस्तूंची खरेदी तर केली नाहीच शिवाय अखर्चित रक्कम ₹ 54.58 कोटी शासन खाती प्रत्यार्पित सुद्धा केली नाही. हे या योजनेच्या अंमलबजावणीमधील महाराष्ट्र शासनातील विविध विभाग, अभिकरण इत्यादिमधील समन्वयाचा अभाव दर्शविते.

एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, पांढरकवडा ह्यांनी (ऑगस्ट 2018) कार्यवाही/ निर्णय घेण्यात अमर्याद विलंबास महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाला कारणीभूत ठरविले. महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाने सांगितले की (मार्च 2019) उचित निर्णयाकरिता प्रकरण महाराष्ट्र शासनाकडे प्रलंबित आहे.

आदिवासी विकास विभाग, महाराष्ट्र शासनाला तेल पम्प आणि एचडीपीई पाईप खरेदी आणि चिन्हित आदिवासी शेतकऱ्यांमध्ये वितरणास उचित निर्णय घेण्यात आलेल्या अपयशामुळे ₹ 54.58 कोटीचा निधी महाराष्ट्र राज्य सहकारी आदिवासी विकास महामंडळाकडे पाच वर्षाकरिता अवरुद्ध झाला. शिवाय आदिवासी शेतकरी सिंचन सुविधा लाभापासून वंचित राहिले.

प्रकरण मे 2019 मध्ये शासनाकडे संदर्भित करण्यात आला; त्यांचे उत्तर जून 2020 अखेर प्रतिक्षित होते.

⁵⁴ भंडारा, चंद्रपूर, गडचिरोली, जुन्नर, नंदूरबार आणि यवतमाळ.

सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग

2.10 अनियमित बांधकाम

शासकीय दिशा निर्देशांचे पालन करण्यात सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभागाच्या अपयशाचा परिणाम, चिंचोली, नागपूर स्थित खाजगी जमिनीवर डॉ. बी.आर. आंबेडकर यांच्या वैयक्तिक वस्तुंसाठी स्मारक आणि संग्रहालयावर ₹ 22.15 कोटीच्या अनियमित बांधकामात झाला.

सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभाग, महाराष्ट्र शासनाने विदर्भ विकास कार्यक्रम 2009-10 अंतर्गत एका स्वयंसेवी संस्थेच्या मालकीच्या नागपूर मधील चिंचोली येथील खाजगी जमिनीवर डॉ. बी.आर. आंबेडकर यांच्या वैयक्तिक वस्तुंकरिता स्मारक संग्रहालय, ध्यान आणि सामाजिक संस्कृति प्रशिक्षण केंद्राचे बांधकाम करण्याचे ठरविले होते (मार्च 2011). सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभागाद्वारे ₹ पाच कोटीची प्रशासकीय मान्यता (मार्च 2011) आणि तद्नंतर ₹ 40.76 कोटीची सुधारित मान्यता (मार्च 2012) प्रदान करण्यात आली.

महाराष्ट्र शासनाद्वारे, वरील कार्याच्या अंमलबजावणीकरिता नागपूर सुधार प्रन्यासला नोडल अभिकरण घोषित करण्यात आले (मार्च 2011). महाराष्ट्र शासनाने क्षेत्रीय कार्यालय समाज कल्याण, नागपूर (क्षेत्रीय कार्यालय) ह्यांना नागपूर सुधार प्रन्यास, समाज कल्याण विभाग, नागपूर आणि स्वयंसेवी संस्था (जमिनीचे मालक) दरम्यान त्रिपक्षीय सामंजस्य करार अंमलबजावणीसाठी निर्देशित केले होते (मार्च 2011). दिशा निर्देशांत अंतर्निहित होते की, स्वयंसेवी संस्था प्रथम जमीन सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभागाला हस्तांतरित करेल आणि त्यानंतर नागपूर सुधार प्रन्यास प्रस्तावित प्रकल्प कार्यास आरंभ करेल. कार्य पूर्णत्वानंतर नागपूर सुधार प्रन्यास उपरोक्त प्रकल्प, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाला हस्तांतरित करेल. तसेच, महाराष्ट्र सार्वजनिक बांधकाम नियमपुस्तिका विनिर्दिष्ट करते की, कोणत्याही जमिनीवर कार्य आरंभ करता येणार नाही जो पर्यंत ती जमीन जबाबदार नागरी अधिकारी/किंवा संबंधित व्यक्तिद्वारा हस्तांतरित केले जात नाही.

क्षेत्रीय कार्यालयाच्या अभिलेख्यांच्या छाननीत लेखापरीक्षणास निदर्शनास आले (फेब्रुवारी 2019) की नागपूर सुधार प्रन्यास, स्वयंसेवी संस्था आणि समाज कल्याण विभाग, नागपूर ह्यांच्या दरम्यान त्रिपक्षीय सामंजस्य करार हस्ताक्षरित करण्यात आला होता (ऑगस्ट 2012). मौजा चिंचोली स्थित जमीन विकास कार्याकरिता समाज कल्याण विभागाला स्थानांतरित केली जाणार या कथनावर प्रकल्प अंमलबजावणीसाठी, स्वयंसेवी संस्था आणि समाज कल्याण विभाग, नागपूर दरम्यान करार सुद्धा निष्पादित करण्यात आला (जानेवारी 2013). सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभागाने ₹ 33 कोटी (₹ 5 कोटी - मे 2011, ₹ 5 कोटी - एप्रिल 2012 आणि ₹ 23 कोटी - मार्च 2017) नागपूर सुधार प्रन्यासला प्रदान केले (मार्च 2019). चिंचोली, नागपूर स्थित जमिनीवर बांधकाम कार्यास आरंभ करण्याबाबत समाज कल्याण विभाग, नागपूर यांनी नागपूर सुधार प्रन्यासला सांगितले

होते (जानेवारी 2013). तथापि, असे निदर्शनास आले की समाज कल्याण विभाग, नागपूर यांनी जमीन हस्तांतरणाबाबत कोणतेही प्रयत्न केले नाही तसेच स्वयंसेवी संस्थेने सुद्धा जमीन सामाजिक न्याय आणि विशेष सहाय्य विभागाला हस्तांतरित केली नाही (फेब्रुवारी 2019). नागपूर सुधार प्रन्यास ने कार्यादेश जारी केला (जून 2016) आणि कामावर ₹ 22.15 कोटीचा व्यय झाला (मार्च 2019).

दरम्यान, महाराष्ट्र शासनाने अनुसूचित जाती आणि नव बौद्ध समुदायाशी संबंधित महान व्यक्तित्तेचे स्मारक बांधकाम आणि ऐतिहासिक दृष्ट्या महत्त्वाच्या जागांचा विकास ह्या करिता स्वयंसेवी संस्थांना अनुदान वाटपाकरिता नियम जारी केले होते (डिसेंबर 2015). या नियमानुसार (परिशिष्ट 'क') या स्वयंसेवी संस्थेसोबतच्या करारात अटी व शर्तीचा भंग झाल्यास अनुदानाची रक्कम एक मुश्त, राष्ट्रीयकृत बँकेच्या दीर्घ मुदतीच्या ठेवींना लागू असलेल्या व्याज दराप्रमाणे, व्याजासह वसुलीचे कलम असावयास हवे. परंतु हे कलम, नागपूर सुधार प्रन्यासनी कार्यादेश देण्यापूर्वी, स्वयंसेवी संस्थेसोबत झालेल्या सामंजस्य करार/करारात, अंतर्भूत करण्यात समाज कल्याण विभाग, नागपूर अपयशी ठरले.

स्वयंसेवी संस्थेने जमीन, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाला हस्तांतरित करण्याबाबत असमर्थता दर्शविली (जुलै 2017).

अशाप्रकारे, सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाला जमीन हस्तांतरणाबाबत खात्री न करता, समाज कल्याण विभाग, नागपूर यांनी कार्य आरंभ करण्यास नागपूर सुधार प्रन्यासला सांगितले, ज्यांनी खाजगी जमिनीवरील प्रकल्पावर आधीच ₹ 22.15 कोटी खर्च केले होते (मार्च 2019). ह्यामुळे महाराष्ट्र शासनाच्या सूचनांचे, त्रिपक्षीय सामंजस्य करार व करारनाम्याचे उल्लंघन झाले. परिणामी, खाजगी जमिनीवर झालेल्या बांधकामावर ₹ 22.15 कोटीचा अनियमित खर्च झाला.

उत्तरादाखल, क्षेत्रीय समाज कल्याण कार्यालय, नागपूर ह्यांनी सांगितले की (फेब्रुवारी 2019) जमीन सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाला हस्तांतरित करण्याबाबतची शर्त निरस्त करण्याची विनंती महाराष्ट्र शासनाला करण्यात येईल.

उत्तर मान्य नाही कारण शासकीय निधीमधून करण्यात येणारा खर्च नेहमी सार्वजनिक हितासाठी केला जातो परंतु सद्याच्या प्रकरणात जमीन धारकता सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागाचे नावे नसल्यामुळे सार्वजनिक हिताचे प्रयोजन सिद्ध होत नाही. शिवाय झालेला व्यय निरर्थक ठरू शकतो कारण स्वयंसेवी संस्थेनी जमीन हस्तांतरण नाकारून सामंजस्य करार व करारनाम्यातील शर्तीचा भंग केला आहे. तसेच सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग, सामंजस्य करारातील शर्तीचा भंग केल्याप्रकरणी स्वयंसेवी संस्थेकडून, राष्ट्रीयकृत बँकेमध्ये दीर्घ मुदत ठेवीवर लागू असलेल्या व्याज दरासहित एकमुश्त रक्कम वसुलीचे कलम अंतर्भूत करण्यात अपयशी ठरले.

प्रकरण एप्रिल 2019 मध्ये शासनाकडे संदर्भित करण्यात आले; त्यांचे उत्तर जून 2020 अखेर प्रतिक्रित होते.

सार्वजनिक आरोग्य विभाग

2.11 ट्रॉमा केअर सेंटरच्या स्थापनेवर निष्क्रीय खर्च

वैजापूर, जिल्हा औरंगाबाद येथील ट्रॉमा केअर सेंटर गत सहा वर्षांपासून विद्युत पुरवठ्या अभावी कार्यरत नसल्यामुळे ₹ 1.66 कोटीचा खर्च निष्क्रीय झाला.

अपघाती आघात हे भारतामधील मृत्यूचे प्रमुख कारण आहे. जर दुखापत झाल्याच्या एका तासाच्या (महत्त्वाचा तास) आंत जीवन रक्षक, प्रथमोपचार आणि द्रवाचे पुनरुत्थान⁵⁵ करण्याची व्यवस्था झाली तर बळी पडलेल्यांचे जीवन वाचविता येऊ शकते. उपरोक्त अनुषंगाने सार्वजनिक आरोग्य विभाग, महाराष्ट्र शासनाने 10 खाटांची⁵⁶ सुविधा असलेले स्तर-III⁵⁷ चे ट्रॉमा केअर सेंटर, राष्ट्रीय महामार्ग क्र.8 जवळ उपजिल्हा रुग्णालय, वैजापूर, जिल्हा औरंगाबाद च्या आवारात स्थापन करायचे ठरविले (मार्च 2007).

सार्वजनिक बांधकाम मंडळ ह्यांनी प्रशासकीय मान्यता (ऑगस्ट 2010) आणि तांत्रिक मान्यता (मे 2011) ट्रॉमा केअर सेंटरच्या बांधकामासाठी प्रदान केली. सार्वजनिक बांधकाम विभागाने कार्यादेश जारी केला (ऑगस्ट 2011) आणि ₹ 1.66 कोटी खर्चून काम पूर्ण केले आणि ट्रॉमा केअर सेंटर, उपजिल्हा रुग्णालय, वैजापूरला सुपूर्द केले (ऑगस्ट 2013).

उपजिल्हा रुग्णालय, वैजापूर च्या अभिलेख्यांची छाननी करताना लेखापरीक्षेस निदर्शनास आले (ऑगस्ट 2017) की ट्रॉमा केअर सेंटरचा ताबा घेतल्यानंतर, उद्वाहक आणि रक्त पेढी चालविण्याकरिता विना व्यत्यय विद्युत पुरवठ्याची निकड लक्षात घेऊन उपजिल्हा रुग्णालय ह्यांनी एक्सप्रेस फीडर लाईन कार्याकरिता, महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित ला अंदाजपत्रक सादर करण्याची विनंती केली (मे 2014). उपजिल्हा रुग्णालयाने ₹ 75 लाखाचे अंदाजपत्रक, जिल्हा रुग्णालय, औरंगाबादला सादर केले (मे 2014). परंतु जिल्हा रुग्णालय, औरंगाबाद यांनी फक्त ₹ 32 लाख निधीची विनंती आरोग्य सेवा संचालनालय, मुंबई ला केली (सप्टेंबर 2014). उपजिल्हा रुग्णालय ह्यांनी पुनःश्च ₹ 77.22 लाख निधी देण्याची विनंती जिल्हा रुग्णालय, औरंगाबादला केली (जून 2015) आणि जिल्हा रुग्णालय, औरंगाबाद ह्यांनी विस्तृत अंदाजपत्रक सादर करण्यास उपजिल्हा रुग्णालय ह्यांना सांगितले (जून 2015). परंतु ते अद्ययाप सादर केले नाही. हे जिल्हा रुग्णालय, औरंगाबाद आणि उपजिल्हा रुग्णालय यामधील एक्सप्रेस फीडर लाईन संदर्भातील अंदाजपत्रकाबाबत स्पष्टतेचा अभाव दर्शविते.

⁵⁵ द्रव बदलणे किंवा द्रव पुनरुत्थान हे घाम, रक्तसाव, द्रव बदलणे किंवा इतर पॅथॉलॉजिक प्रक्रिये मार्फत गमावलेल्या शारीरिक द्रव परत भरून काढण्याची वैद्यकीय प्रक्रिया आहे.

⁵⁶ पाच अतिदक्षता विभाग आणि पाच सामान्य ट्रॉमा बेड.

⁵⁷ स्तर III ट्रॉमा केअर सेंटर प्रारंभिक मूल्यांकन प्रदान करेल आणि अपघातग्रस्तांना स्थिर करेल.

दरम्यान महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित ह्यांनी एक्सप्रेस फीडर/उच्च दाब जोडणी प्रदान करण्यासाठी नकार दिला (जून 2015) कारण उपजिल्हा रूग्णालय आणि ट्रॉमा केअर सेंटर एका आवारात स्थित होते आणि एका आवारात एका पेक्षा अधिक उच्च दाब जोडणी प्रदान करता येऊ शकत नव्हती. उपजिल्हा रूग्णालय ह्यांना भारवर्धनासाठी आवेदन करायला सांगण्यात आले आणि त्यानुसार उपजिल्हा रूग्णालय ह्यांनी आवेदन दिले (ऑगस्ट 2015). उपरोक्त भार वर्धनासाठी महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित ह्यांनी ₹ 2.64 लाखाची तांत्रिक मान्यता प्रदान केली (डिसेंबर 2016). परंतु उपजिल्हा रूग्णालय ह्यांनी सदर रक्कम अजूनपावेतो भरली नसल्यामुळे काम होऊ शकले नाही.

ट्रॉमा केअर सेंटरसाठी मंजूर क्षमता 15 च्या विरुद्ध आरोग्य सेवा संचालनालय, मुंबई ह्यांनी ऑगस्ट 2007 ते डिसेंबर 2008 दरम्यान डॉक्टर्स, नर्सेस इत्यादि मिळून आठ कर्मचाऱ्यांची नेमणूक केली होती. परंतु निष्क्रिय ट्रॉमा केअर सेंटरमुळे या कर्मचाऱ्यांना उपजिल्हा रूग्णालयाकडे वळती केले.

उपजिल्हा रूग्णालयाला वर्ष 2013 ते 2019 दरम्यान 521 अपघाती आणि 114 डोक्याच्या दुखापतीचे प्रकरण प्राप्त झाले होते परंतु ह्यांना ट्रॉमा केअर सेंटरच्या सुविधेचा फायदा प्राप्त होऊ शकला नाही.

उपरोक्त घटनेवरून स्पष्ट होते की महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादितने भारवर्धनासाठी मागणी केलेली रक्कम ₹ 2.64 लाखाची अदायगी करण्याचे प्रयत्न उपजिल्हा रूग्णालय अथवा जिल्हा रूग्णालय, औरंगाबाद ह्यांनी केले नाही. त्याऐवजी एक्सप्रेस फीडर लाईन प्रदान करण्यासंबंधात सतत पाठपुरावा महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित सोबत केला की जे अगोदरच नाकारण्यात आले होते.

लेखापरीक्षेने निदर्शनास आणून दिल्यावर उपजिल्हा रूग्णालय ह्यांनी सांगितले की (मे 2019) एक्सप्रेस फीडर लाईन, वितरण व्यवस्था आणि विद्युत मीटरच्या अभावी ट्रॉमा केअर सेंटर कार्यरत नाही. उपजिल्हा रूग्णालय ह्यांनी एक्सप्रेस फीडर लाईन, वितरण व्यवस्था आणि विद्युत मोटरच्या स्थापनेकरिता विस्तृत अंदाजपत्रक सादर न केल्याचा ठपका, जिल्हा रूग्णालय, औरंगाबाद ह्यांनी, ठेवला.

अशाप्रकारे, शासनाचे विविध विभाग आणि अभिकरणांमध्ये स्पष्टता आणि समन्वयाचा अभाव असल्यामुळे इच्छित विद्युत पुरवठा ट्रॉमा केअर सेंटरला प्रदान केला नाही. परिणामतः ट्रॉमा केअर सेंटरच्या बांधकामावरील खर्च ₹ 1.16 कोटी निष्क्रिय झाला. शिवाय उद्देशित लाभापासून लाभार्थी गत सहा वर्षांपासून वंचित राहिले.

प्रकरण एप्रिल 2019 मध्ये शासनाकडे संदर्भित करण्यात आले; त्यांचे उत्तर जून 2020 अखेर प्रतिक्रित होते.

उच्च आणि तंत्रशिक्षण विभाग

2.12 बिगर सरकारी तांत्रिक संस्थांना सहायता अनुदानाचे अनियमित अति प्रदान

उच्च व तंत्रशिक्षण कार्यालय, अमरावती द्वारे गतवर्षी झालेल्या निधीच्या अति प्रदानाचे समायोजन न केल्यामुळे ₹ 1.34 कोटी सहायता अनुदानाचे अनियमित अति प्रदान झाले जे विहित नियमांच्या विरुद्ध होते.

राज्यामध्ये बिगर सरकारी अभियांत्रिकी, तांत्रिक आणि तंत्रज्ञान महाविद्यालये, पॉलिटिकनिकला सहायता अनुदानाचे निर्धारण आणि प्रदान करणाऱ्या नियमांना मान्यता देऊन महाराष्ट्र शासनाने दिशानिर्देश जारी केले (मे 1978). या नियमांनुसार अनुदानित संस्थांना परिरक्षण अनुदान एकूण अनुज्ञेय खर्चाच्या 90 टक्के दराने किंवा तुटीची रक्कम (अनुज्ञेय खर्च वजा प्राप्ती) पैकी जी कमी असेल, त्या वर्षाच्या अंदाजपत्रकावरील अंदाजानुसार अधिक किंवा कमतरता असल्यास वास्तविक लेखापरीक्षणाच्या आधारावर पुढील वर्षी समायोजित केले जावे.

उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालय, अमरावती ह्यांच्या अभिलेख्यांच्या (मे 2019) छाननीत उघड झाले की अमरावती येथील दोन शैक्षणिक संस्थांद्वारे वर्ष 2009-10 ते 2017-18 आणि 2009-10 ते 2016-17 अनुक्रमे केलेल्या खर्चाच्या संदर्भानुसार तंत्रशिक्षण संचालनालय, मुंबईनी प्रदान केलेल्या निधीचे निर्धारण उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालय, अमरावती ह्यांनी केले होते. परिशिष्ट 2.12.1 मध्ये विस्तृतपणे नमूद केल्यानुसार, उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालयाने निर्धारण आदेशान्वये दोन्ही संस्थांना ₹ 1.34 कोटींचे (₹ 99.60 लाख + ₹ 33.93 लाख) अधिक प्रदान झाल्याचे निदर्शनास आणून दिले होते. परंतु, संचालक, तंत्रशिक्षण, मुंबई ह्यांनी दोन्ही संस्थांना अति प्रदान झालेले सहाय्यक अनुदान समायोजित न करता, जे उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालयाने निदर्शनास आणून दिले होते, प्रदान केले.

अशाप्रकारे, गतवर्षी झालेल्या निधीच्या अति प्रदानाचे समायोजन न केल्यामुळे ₹ 1.34 कोटींचे अनियमित सहाय्यक अनुदानाचे अधिक प्रदान झाले. परिणामी, निर्धारित नियमांचे सुद्धा उल्लंघन झाले.

लेखापरीक्षेने ही बाब निदर्शनास आणून दिल्यानंतर उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालयाने सांगितले (जुलै 2019) की, दोन्ही संस्थांना केलेल्या अति प्रदान निधीचे प्रकरण दरवर्षी तंत्रशिक्षण संचालनालयाला, जे निधी प्रदान अधिकारी होते, प्रतिवेदित केले होते. तंत्रशिक्षण संचालनालय, मुंबई ह्यांनी सांगितले की उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालय जे दोन्ही संस्थांना निधी वितरण करण्याकरिता आहरण व संवितरण अधिकारी आहे, त्यांना निर्देशित केले (जून 2016) होते की चालू वर्षाचे अनुदान वितरण करण्यापूर्वी गतवर्षी अधिक प्रदान केलेला निधी समायोजित करण्यात यावा.

अशाप्रकारे, उच्च आणि तंत्रशिक्षण कार्यालयाने नियमांचे उल्लंघन करून अनियमितपणे अधिकचा निधी खासगी तांत्रिक संस्थांना प्रदान केला.

प्रकरण एप्रिल 2019 मध्ये शासनाकडे संदर्भित करण्यात आले; त्यांचे उत्तर जून 2020 अखेर प्रतिक्रित होते.

भाग-ब
सार्वजनिक उपक्रम

स्थूल आढावा

पृष्ठ
69 ते 72

स्थूल आढावा

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे कामकाज

कंपनी अधिनियम, 2013 मधील कलम 139 व 143 अन्वये शासकीय कंपन्यांचे लेखापरीक्षण शासित करण्यात येते. शासकीय कंपन्यांचे वित्तीय विवरणांचे भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (सीएजी) यांनी नियुक्त केलेल्या सनदी लेखापरीक्षकांद्वारे लेखापरीक्षण करण्यात येते. या वित्तीय विवरणांचे पूरक लेखापरीक्षण सीएजीद्वारा सुध्दा करण्यात येते.

31 मार्च 2019 रोजी महाराष्ट्रामध्ये 103 राज्य सार्वजनिक उपक्रम (पीएसयजू) होते, ज्यामध्ये 10 वैधानिक महामंडळे व 93 शासकीय कंपन्या (20 निष्क्रिय शासकीय कंपन्या धरून) सीएजीच्या लेखापरीक्षण अधिपत्याखाली होत्या. 30 सप्टेंबर 2019 रोजी त्यांच्या अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी ₹ 1,02,195.78 कोटीची वार्षिक उलाढालीची नोंद केली होती. ही उलाढाल महाराष्ट्र राज्याच्या स्थूल उत्पन्नाच्या (जीडीपी) 3.84 टक्के होती. 31 मार्च 2019 रोजी, 103 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमधील एकूण गुंतवणूक (भांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे) ₹ 3,63,880.25 कोटी इतकी होती. ऊर्जा क्षेत्राला 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत एकूण गुंतवणूकीच्या 79.20 टक्के (₹ 1,68,456.57 कोटी) रक्कम मिळाली होती.

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे कामकाज

2018-19 मध्ये आठ ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमांची त्यांच्या अद्ययावत लेख्यांनुसार उलाढाल ₹ 91,317.99 कोटी होती. ही उलाढाल राज्याच्या स्थूल उत्पन्नाच्या 3.43 टक्के इतकी होती. त्यांच्या अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमांनी एकंदरित ₹ 870.95 कोटीचा निव्वळ नफा मिळविला होता.

(परिच्छेद 3.1.1 व 3.1.8)

31 मार्च 2019 रोजी, आठ ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणूक (भांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे) ₹ 2,22,534.82 कोटी होती. त्यापैकी, महाराष्ट्र शासनाच्या ₹ 89,178.61 कोटीच्या गुंतवणूकीत ₹ 88,940.67 कोटीचे भांडवल व ₹ 237.94 कोटी दीर्घमुदतीचा कर्जाचा समावेश होता. 2018-19 यावर्षात महाराष्ट्र शासनाने भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य स्वरूपात ₹ 10,115.30 कोटीचा सहभाग होता.

(परिच्छेद 3.1.3 व 3.1.4)

2018-19 यावर्षात, आठ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, दोन सार्वजनिक उपक्रमाने ₹ 1,237.67 कोटीचा नफा मिळविला होता, पाच सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 366.72 कोटी तोटा झाला होता व एका सार्वजनिक उपक्रमाला अत्यल्प तोटा झाला होता. महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (₹ 745.43 कोटी) व महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (₹ 492.24 कोटी) हे नफा मिळविणारे सार्वजनिक उपक्रम होते

तर महाराष्ट्र राज्य ऊर्जा निर्मिती कंपनी मर्यादितला (₹ 325.81 कोटी) मोठा तोटा झाला होता. सप्टेंबर 2019 अखेर तीन सार्वजनिक उपक्रमांचे तीन लेखे थकित होते.

(परिच्छेद 3.1.6 व 3.1.8)

राज्य शासनाची ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमांमधील भागभांडवलाची 1999-2000 तील एकूण गुंतवणूक ₹ 0.45 कोटी वरून 2018-19 मध्ये ₹ 88,940.67 कोटी इतकी वाढली होती. राज्य शासनाने 31 मार्च 2019 पर्यंत केलेल्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य ₹ 1,28,738.96 कोटी इतके काढण्यात आले होते.

(परिच्छेद 3.1.11)

यावर्षात, वैधानिक लेखापरीक्षकांनी दोन लेख्यांवर सशर्त असलेले प्रमाणपत्र दिले होते.

(परिच्छेद 3.1.20)

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांसंबंधी अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादितमध्ये अस्तित्वात असलेल्या (लाईव्ह) ग्राहकांकडून तसेच खंडित ग्राहकांकडून सुरक्षा ठेवीची अपुरी वसुली निदर्शनास आली कारण कंपनी कडील उपलब्ध सुरक्षा ठेव समायोजित केल्यानंतर सुध्दा त्यांच्याकडून विजेच्या बिलांचे थकित होते.

(परिच्छेद 4.1)

एमईआरसीने निर्धारित केलेल्या दराने कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादितने वसुली न केल्यामुळे ₹ 184.11 कोटी कमी वसुली झाली.

(परिच्छेद 4.2)

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) कामकाज

अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) 2018-19 मधील उलाढाल ₹ 10,877.79 कोटी होती. ही उलाढाल राज्य स्थूल उत्पन्नाच्या 0.41 टक्के इतकी होती. अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार सार्वजनिक उपक्रमांना एकंदरित ₹ 1,368.55 कोटीचे निव्वळ नुकसान झाले होते.

(परिच्छेद 5.1.1, 5.1.2 व 5.1.11)

31 मार्च 2019 रोजी, 95 सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणूक (भांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे) ₹ 1,41,345.43 कोटी होती. त्यापैकी, महाराष्ट्र शासनाच्या ₹ 1,26,223.45 कोटीच्या गुंतवणूकीत ₹ 1,25,018.47 कोटीचे भांडवल व ₹ 1,204.98 कोटी दीर्घमुदतीचा कर्जाचा समावेश होता. 2018-19 यावर्षात महाराष्ट्र शासनाने भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य स्वरूपात ₹ 4,913.43 कोटीचा सहभाग होता.

(परिच्छेद 5.1.4, 5.1.5 व 5.1.10)

सप्टेंबर 2019 अखेर 60 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे 147 लेखे थकित होते. थकित कालावधी एक ते 20 वर्षे इतका होता. 20 निष्क्रिय कंपन्या होत्या.

(परिच्छेद 5.1.7.1 व 5.1.7.2)

2018-19 यावर्षात, 75 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 36 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 756.10 कोटी इतका नफा झाला आणि 19 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 2,040.17 कोटी इतका तोटा झाला होता. नऊ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना 'नफा किंवा तोटा' या दोन्हीपैकी काहीच झाला नव्हता, तीन कंपन्यांनी अद्याप त्यांचे पहिले वित्तीय विवरण सादर केले नव्हते आणि आठ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांतील वित्तीय विवरण सादर करण्यासाठी देय नव्हते. महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 123.41 कोटी) व महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ (₹ 115.62 कोटी) यांचे नफा कमवणा-यांत प्रमुख योगदान होते तर महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (₹ 1,578.67 कोटी) व महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित (₹ 230.07 कोटी) यांना मोठा नुकसान सोसावे लागले होते.

(परिच्छेद 5.1.11)

राज्य शासनाची या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये असलेली एकूण गुंतवणूक 1999-2000 मधील ₹ 12,392.41 कोटी वरून 2018-19 मध्ये ₹ 1,25,479.82 कोटी एवढी वाढली होती. 31 मार्च 2019 पर्यंत राज्य शासनाने दिलेल्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्याचा हिशोब ₹ 2,84,286.66 कोटी एवढे काढण्यात आले होते.

(परिच्छेद 5.1.14)

यावर्षात वैधानिक लेखापरीक्षकांनी 16 लेख्यांचा बाबतीत क्वालीफाईड असलेले प्रमाणपत्र दिले होते, तर दोन लेख्यांवर विपरीत/डिस्कलेमर प्रमाणपत्र (याचा अर्थ लेखे सत्य व योग्य वित्तीय स्थिती दर्शवित नव्हते) दिले होते.

(परिच्छेद 5.1.24)

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

काही महत्त्वाच्या लेखापरीक्षा शे-यांचे सारांश खाली देण्यात आला आहे:

वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादितने शासकीय आदेशांचे उल्लंघन करून कर्मचा-यांना ₹ 3.19 कोटी थकित्याचे प्रदान केले होते. त्यांनी अनियमितपणे एनबीसीएफडीसीचा ₹ 1.60 कोटीचा निधी सुध्दा या कारणासाठी वळविला होता.

(परिच्छेद 6.1)

सुविधा व्यवस्थापन सेवा (एफएमएस) कराराच्या सदोष निविदा मूल्यमापनामुळे महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाला ₹ 22.35 कोटीचा टाळता येण्याजोगा अतिरिक्त खर्च

झाला होता. महामंडळाने पार्सल-कुरियर अनुज्ञापती करार योग्य पध्दतीने पालन न करता रद्द केल्यामुळे ₹ 1.58 कोटी महसुलाचे नुकसान झाले होते.

(परिच्छेद 6.2 व 6.3)

प्रस्तावना

पृष्ठ
73 ते 78

प्रस्तावना

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे कामकाज

1 सर्वसाधारण

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (पीएसयूस) राज्य शासनाच्या कंपन्या व वैधानिक महामंडळे यांचा समावेश आहे. राज्य सार्वजनिक उपक्रम लोक कल्याण दृष्टीसमोर ठेऊन वाणिज्यिक कार्ये करण्यासाठी संस्थापित करण्यात आले आहेत व राज्याच्या अर्थव्यवस्थेत त्यांची महत्त्वपूर्ण भूमिका आहे. 31 मार्च 2019 रोजी, भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या कार्यक्षेत्र 103 राज्य सार्वजनिक उपक्रम होते ज्यामध्ये 10 वैधानिक महामंडळे¹ व 93 शासकीय कंपन्यांचा (20 निष्क्रिय असलेल्या शासकीय कंपन्या² धरून) समावेश होता. या शासकीय कंपन्यांपैकी कोणतीही कंपनी शेअर बाजारामध्ये सुचीबद्ध करण्यात आली नव्हती. एक निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रम-सह्याद्री ग्लास वर्क्स मर्यादित अधिकृत लिक्विडेटरने ताब्यात घेतल्यामुळे यापुढे हा उपक्रम भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या लेखापरीक्षण कार्यक्षेत्र राहिला नाही.

2 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अद्ययावत लेख्यांवर आधारित सार्वजनिक उपक्रमांची वित्तीय कामकाज प्रगती या अहवालामध्ये समाविष्ट करण्यात आलेली आहे. सार्वजनिक उपक्रमांचे प्रकार व लेख्यांची स्थिती खालील तक्त्यात दर्शविलेल्या प्रमाणे आहे:

तक्ता 1: अहवालात समाविष्ट केलेल्या पीएसयूसचा प्रकार

सार्वजनिक उपक्रमाचा प्रकार	एकूण	अहवाल कालावधीत ³ मिळालेल्या लेख्यांच्या पीएसयूसची संख्या			एकूण	30 सप्टेंबर 2019 रोजी ज्यांचे लेखे थकित आहेत अशा पीएसयूसची संख्या (एकूण लेख्यांचा थकित)
		2018-19 पर्यंतचे लेखे	2015-16 ते 2017-18 पर्यंतचे लेखे	2014-15 पर्यंतचे लेखे		
कार्यरत शासकीय कंपन्या ⁴	73	12	36	0	48	53 (136)
वैधानिक महामंडळे	10	0	9	0	9	10 (14)
एकूण कार्यरत पीएसयूस	83	12	45	0	57	63 (150)
निष्क्रिय असलेल्या शासकीय कंपन्या	20	5	11	0	16	15 (24)
एकूण	103	17	56	0	73	78 (174)

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेली माहिती)

1 महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ (एमएसडब्ल्यूसी), महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ (एमआयडीसी), महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (एमएसआरटीसी), महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ (एमएसएफसी), महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (एमकेव्हीडीसी), कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ (केआयडीसी), विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ (व्हीआयडीसी), तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (टीआयडीसी), गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ (जीएमआयडीसी) व महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ (एमडब्ल्यूसीसी).

2 निष्क्रिय असलेल्या पीएसयूस ज्यांनी कार्ये करणे बंद केले आहे.

3 ऑक्टोबर 2018 पासून सप्टेंबर 2019 पर्यंत.

4 कंपनी अधिनियम, 2013 कलम 139(5) व 139(7) मध्ये संदर्भित केलेल्या इतर कंपन्यांचा शासकीय सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये समाविष्ट.

30 सप्टेंबर 2019 रोजी अंतिमरूप दिलेल्या लेख्यांनुसार कार्यरत पीएसयूने ₹ 1,02,195.78 कोटीची उलाढाल नोंदविली होती. ही उलाढाल 2018-19 या वर्षीच्या राज्याच्या स्थूल उत्पन्नाच्या (जीडीपी) (₹ 26,60,318 कोटी) 3.84 टक्के एवढी होती. लेख्यांना अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 413.12 कोटीचा एकंदरित तोटा झाला होता. मार्च 2019 रोजी राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये 2,10,379 कर्मचारी कार्यरत होते.

₹ 697.78 कोटीची (भांडवल: ₹ 298.18 कोटी व दीर्घमुदतीची कर्जे ₹ 399.60 कोटी) गुंतवणूक⁵ असलेले 20 निष्क्रिय असलेले सार्वजनिक उपक्रम होते. ही एक चिंताजनक बाब आहे कारण निष्क्रिय असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमातील गुंतवणूक राज्याच्या आर्थिक प्रगतीमध्ये सहाय्यकारक होत नव्हती.

3. उत्तरदायित्वाचा ढाचा

कंपनी अधिनियम, 2013 (अधिनियम 2013) कलम 139 व 143 च्या तरतुदीनुसार शासकीय कंपन्यांच्या लेखापरीक्षाची प्रक्रिया नियंत्रित केली जाते. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 2(45) नुसार शासकीय कंपनीचा अर्थ ज्या कंपनीचे 51 टक्क्यापेक्षा कमी नसलेले भरणा झालेले भांडवल केंद्र शासनाने किंवा राज्य शासनाने किंवा राज्य शासनांनी किंवा अंशतः केंद्र सरकारने आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य शासनांनी धारण केलेले असते, व याशिवाय अशी कंपनी जी शासकीय कंपनीची दुय्यम कंपनी आहे अशा कंपनीचा समावेश आहे. त्या, व्यतिरिक्त कोणतीही इतर कंपनी⁶ जी केंद्र शासनाकडे किंवा राज्य शासनाकडे किंवा शासनांकडे किंवा अंशतः केंद्र शासन व अंशतः राज्य शासन किंवा एक किंवा अधिक राज्य शासनाद्वारे प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे मालकी किंवा नियंत्रित केले जाते, अशा कंपन्या या अहवालात शासन नियंत्रित इतर कंपन्या म्हणून संदर्भित करण्यात आलेल्या आहेत.

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139(5) व (7) अंतर्गत येणा-या शासकीय कंपन्या व शासन नियंत्रित इतर कंपन्यांसाठी भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (सीएजी) हे वैधानिक लेखापरीक्षक नियुक्त करतात. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139(5) च्या तरतुदीनुसार शासकीय कंपनी किंवा शासकीय नियंत्रित इतर कंपनीसाठी वैधानिक लेखापरीक्षक वित्तीय वर्ष सुरू झाल्यापासून 180 दिवसांच्या आत भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांनी नियुक्त करावयाचे असतात. कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139(7) च्या तरतुदीनुसार शासकीय कंपनी किंवा शासन नियंत्रित इतर कंपनीच्या बाबतीत कंपनी नोंदणीकृत झाल्यानंतर 60 दिवसांच्या आत प्रथम लेखापरीक्षक सीएजी नियुक्त करतात आणि जर या कालावधीत असे लेखापरीक्षक नियुक्त केले गेले नाहीत, तर कंपनीचे संचालक मंडळ किंवा कंपनीच्या सदस्यांना अशा लेखापरीक्षकाची नियुक्ती करावी लागते.

⁵ तपशीलासाठी परिशिष्ट 5.1.1 पहावे.

⁶ कॉर्पोरेट कार्य मंत्रालय-(अडचणी दूर करणे) सातवा आदेश 2014 दिनांक 4 सप्टेंबर 2014.

त्यापुढे, अधिनियम, 2013 च्या कलम 143 च्या उपकलम (7) नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक कलम 139 च्या उपकलम (5) किंवा उपकलम (7) अंतर्गत येणा-या कंपनीच्या बाबतीत, जर आवश्यकता भासल्यास, आदेशान्वये अशा कंपनीचे नमुना लेखापरीक्षण करतात व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक (कर्तव्य, अधिकार व सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 च्या कलम 19अ च्या तरतुदी अशा नमुना लेखापरीक्षण अहवालाला लागू केल्या जातात. अशारितीने, शासकीय कंपनी किंवा अन्य कंपनी जिची प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष मालकी किंवा नियंत्रण हे केंद्र शासनाकडे किंवा राज्य शासनाकडे किंवा शासनांकडे किंवा अंशतः केंद्र शासन आणि अंशतः एक किंवा अधिक राज्य शासनांकडे असते, त्याचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकाद्वारे करण्यात येते. 31 मार्च 2014 रोजी किंवा त्यापूर्वी प्रारंभ झालेल्या वित्तीय वर्षासाठी कंपन्यांच्या वित्तीय लेखांचे लेखापरीक्षण कंपनी अधिनियम, 1956 च्या तरतुदीनुसार करण्यात येत होते.

4. वैधानिक लेखापरीक्षा

शासकीय कंपन्यांच्या (कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 2(45) मध्ये व्याखित केल्यानुसार) वित्तीय विवरणांचे लेखापरीक्षण वैधानिक लेखापरीक्षकांद्वारा करण्यात येते ज्यांची नियुक्ती कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 139(5) किंवा (7) तरतुदीनुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक करतात. वैधानिक लेखापरीक्षक अधिनियम, 2013 च्या कलम 143(5) च्या तरतुदीनुसार लेखापरीक्षण अहवाल ज्यामध्ये इतर बाबींसह, वित्तीय विवरण यांचा समावेश असतो ते भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांना सादर करतात. अधिनियम, 2013 च्या कलम 143(6) मधील तरतुदीनुसार हा लेखापरीक्षण अहवाल प्राप्त झाल्यापासून साठ दिवसांच्या आत या वित्तीय विवरणांचे पुरक लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकाद्वारा करण्यात येते.

वैधानिक महामंडळाचे लेखापरीक्षण त्या त्या अधिनियमानुसार शासित करण्यात येते. दहा वैधानिक महामंडळांपैकी एमआयडीसी व एमएसआरटीसी या दोन वैधानिक महामंडळांचे लेखापरीक्षण पूर्णपणे सीएजीद्वाराच करण्यात येते. एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, व्हीआयडीसी, टीआयडीसी, जीएमआयडीसी व एमडब्ल्युसीसी यांचे लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्य, अधिकार व सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 चे कलम 19(3) नुसार करण्यात येते. एमएसडब्ल्युसी व एमएसएफसी यांचे लेखापरीक्षण सनदी लेखापरीक्षकांद्वारे करण्यात येते व पूरक लेखापरीक्षण भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांमार्फत करण्यात येते.

सार्वजनिक उपक्रमांनी लेखे सादर करणे

5. लेखांना वेळेवर अंतिमरूप देणे व सादर करण्याची आवश्यकता

कंपनी अधिनियम, 2013 च्या कलम 394 व 395 नुसार शासकीय कंपनीच्या कामकाजा संबंधीचा वार्षिक अहवाल वार्षिक सर्वसाधारण सभा (एजीएम) झाल्यानंतर तीन महिन्यांच्या आत तयार करावयाचा असतो व तो तयार झाल्यानंतर शक्य तितक्या

लवकर विधिमंडळात किंवा विधिमंडळाच्या दोन्ही सभागृहात लेखापरीक्षण अहवालासह सीएजीने यावर दिलेले शिरे किंवा दिलेल्या पूरक लेखापरीक्षण अहवालासह सादर करावयाचा असतो. वैधानिक महामंडळाच्या बाबतीत त्या त्या अधिनियमानुसार अशाच तरतुदीचा समावेश असतो. या व्यवस्थेमुळे राज्य कोषातून होणारी कंपनीमध्ये गुंतवणूक करण्यासाठी वापरण्यात आलेल्या सार्वजनिक निधीच्या वापरावर विधानमंडळाचे आवश्यक ते नियंत्रण असण्यासाठीची तरतूद आहे.

अधिनियमाच्या कलम 96 नुसार प्रत्येक कंपनीला भागधारकांची प्रत्येक वर्षी एकदा एजीएम घेणे आवश्यक असते. त्यात असेही म्हटले आहे की, एक एजीएम व पुढील एजीएमच्या तारखांमध्ये 15 महिन्यांपेक्षा जास्त कालावधी असू नये. या कायद्याच्या कलम 129 मध्ये पुढे असेही म्हटले आहे की वित्तीय वर्षाचे लेखापरीक्षण केलेले वित्तीय विवरणाला एजीएम मध्ये विचारार्थ ठेवावे लागेल अधिनियमाच्या कलम 129(7) मधील तरतुदीनुसार, अधिनियमाच्या कलम 129 च्या तरतुदीचे पालन न करण्या-या कंपनीच्या संचालकांसह सर्व व्यक्तींना दंड व कैद यांची शिक्षा केली जाऊ शकते.

6. शासनाची व विधिमंडळाची भूमिका

राज्य शासन आपल्या प्रशासकीय विभागांमार्फत या सार्वजनिक उपक्रमांच्या कामकाजांवर नियंत्रण ठेवत असते. मुख्य कार्यकारी अधिकारी व संचालक मंडळावर संचालकांची नियुक्ती राज्य शासनातर्फे करण्यात येते.

सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये केलेल्या शासकीय गुंतवणूकीचे हिशेब व त्याचा वापर यावर राज्य विधिमंडळाद्वारे सुध्दा देखरेख ठेवली जाते. यासाठी, राज्य शासकीय कंपन्यांच्या बाबतीत वार्षिक अहवालासोबत सनदी लेखापरीक्षकांचा अहवाल व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे शिरे तर वैधानिक महामंडळांच्या बाबतीत स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल, कंपनी अधिनियम, 2013 कलम 394 च्या तरतुदीनुसार वैधानिक महामंडळाच्या अथवा त्या-त्या अधिनियमाच्या तरतुदीनुसार, विधिमंडळास सादर करावयाचे असतात. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे (कर्तव्य, अधिकार व सेवा शर्ती) अधिनियम, 1971 मधील कलम 19अ नुसार भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे लेखापरीक्षण अहवाल शासनास सादर करण्यात येतात.

7. महाराष्ट्र शासनाने राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (पीएसयूज) केलेली गुंतवणूक

महाराष्ट्र शासनाची (जीओएम) या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये खूप मोठी वित्तीय गुंतवणूक आहे. ती मुख्यतः तीन प्रकारांमध्ये आहे:

- **भाग भांडवली व दीर्घमुदतीची कर्जे** - महाराष्ट्र शासन भाग भांडवल अंशदाना व्यतिरिक्त पीएसयूजला दीर्घमुदतीच्या कर्जाद्वारे वेळोवेळी वित्तीय सहाय्याची तरतूद करते.

- विशेष वित्तीय पाठबळ - ज्यावेळेस आवश्यक असेल त्यावेळी पीएसयूजला महाराष्ट्र शासन वार्षिक अंदाजपत्रकातून अनुदान व अर्थसहाय्य पाठबळ देते.
- हमी - या पीएसयूजने वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जावर व त्यावरील व्याजासह ते परत करण्याची हमी महाराष्ट्र शासन देते.

8 31 मार्च 2019 रोजी सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये केलेल्या क्षेत्रनिहाय गुंतवणूकीचा⁷ सारांश खालील तक्त्यात दर्शविलेला आहे.

तक्ता 2: पीएसयूजमध्ये क्षेत्रनिहाय गुंतवणूक

क्षेत्राचे नाव	शासकीय कंपनी		वैधानिक महामंडळे	एकूण	गुंतवणूक ⁸ (₹ कोटीत)			एकूण गुंतवणूकीमधील टक्केवारी
	कार्यरत	निष्क्रिय असलेले	कार्यरत		भांडवल	कर्जे	एकूण	
ऊर्जा	8	--	--	8	1,70,824.24	51,710.58	2,22,534.82	61.17
कृषि व तत्सम	9	5	7	21	1,20,134.04	294.57	1,20,428.61	33.09
पायाभूत सुविधा	19	6	1	26	4,804.67	7,033.61	11,838.28	3.25
सेवा	3	--	1	4	4,718.04	204.43	4,922.47	1.35
वित्त	17	--	1	18	2,450.38	985.54	3,435.92	0.94
उत्पादन	9	7	--	16	305.54	377.60	683.14	0.19
संकीर्ण	8	2	--	10	29.88	7.13	37.01	0.01
एकूण	73	20	10	103	3,03,266.79	60,613.46	3,63,880.25	100.00

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून संकलित केलेल्या माहितीच्या आधारावर)

सार्वजनिक उपक्रमामधील गुंतवणूकीचा भर मुख्यतः ऊर्जा क्षेत्रामध्ये होता व त्यामधील गुंतवणूक 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत ₹ 89,105.93 कोटीवरून व ₹ 2,22,534.82 कोटी एवढी वाढली होती. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत केलेल्या ₹ 1,68,456.57 कोटी एकूण गुंतवणूकीपैकी ₹ 1,33,428.89 कोटी (79.20 टक्के) गुंतवणूक ऊर्जा क्षेत्राला मिळाली होती.

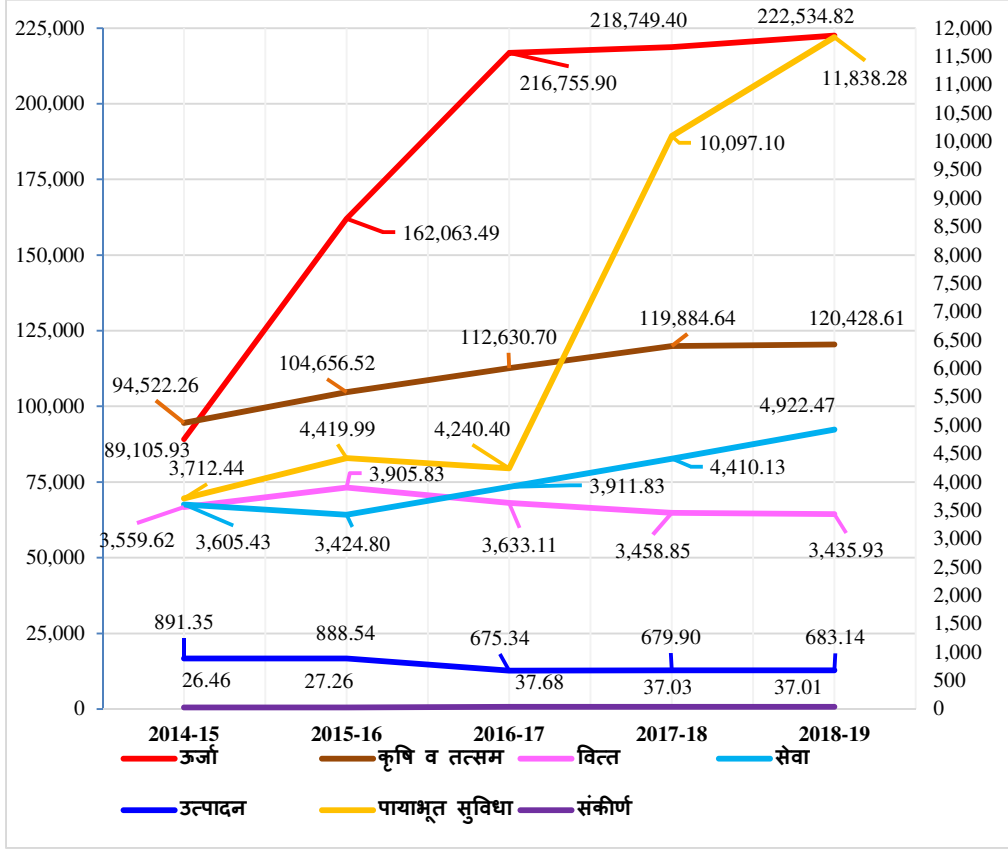
9. 2015 ते 2019 या कालावधीत प्रत्येक 31 मार्च रोजी विविध महत्वाच्या क्षेत्रामध्ये केलेली गुंतवणूक खालील रेखाकृती मध्ये दर्शविली आहे:

⁷ तपशीलासाठी परिशिष्ट 3.1.1 व परिशिष्ट 5.1.1 पहावे.

⁸ गुंतवणूकीमध्ये भाग भांडवल व दीर्घमुदतीचे कर्जे अंतर्भूत आहेत.

रेखाकृती 1: सार्वजनिक उपक्रमांमधील क्षेत्रनिहाय गुंतवणूक

(आकडे ₹ कोटीत)

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून संकलीत केलेल्या माहितीच्या आधारावर)

ऊर्जा क्षेत्रातील गुंतवणूकीची उच्च पातळी लक्षात घेऊन आम्ही या अहवालाच्या प्रकरण 3 व प्रकरण 4⁹ मध्ये आठ राज्य ऊर्जा क्षेत्राच्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या लेखापरीक्षेचा निकाल आणि त्या अहवालाच्या प्रकरण 5 व प्रकरण 6¹⁰ मध्ये 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) सादर केलेला आहे.

⁹ प्रकरण-3 (राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे कामकाज) व प्रकरण-4 (राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांसंबंधी अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद).

¹⁰ प्रकरण-5 (राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त कामकाज) व प्रकरण-6 (राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद).

प्रकरण-III

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील
उपक्रमांचे कामकाज

पृष्ठ
79 ते 99

प्रकरण-III

3.1 राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे कामकाज

3.1.1 प्रस्तावना

राज्याच्या वित्तीय अर्थकारणात ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्या महत्वाची भूमिका बजावतात. राज्याच्या अर्थव्यवस्थेच्या विकासासाठी आवश्यक अशा निर्णायक पायाभूत सुविधांची तरतूद करण्या व्यतिरिक्त ऊर्जा क्षेत्र राज्य स्थूल उत्पन्नामध्ये (जीडीपी) लक्षणीय वाढ करते. ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमांची उलाढाल व राज्याच्या स्थूल उत्पन्न यांचे गुणोत्तर हे राज्याच्या अर्थव्यवस्थेतील सार्वजनिक उपक्रमांची कार्यशीलता दर्शविते. 31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या पाच वर्षांच्या कालावधीतील ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांची उलाढाल व महाराष्ट्राचा जीडीपी यांचा तपशील खालील तक्त्यात दर्शविला आहे.

तक्ता 3.1.1: ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांची उलाढाल व त्या तुलनेत महाराष्ट्राच्या जीडीपीचा तपशील

(₹ कोटीत)

तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
उलाढाल	74,759.11	79,995.61	75,186.17	79,543.51	91,317.99
मागील वर्षाच्या उलाढालीच्या तुलनेत उलाढालीच्या टक्केवारीत झालेला बदल	10.93	7.00	(6.01)	5.80	14.80
महाराष्ट्राचा जीडीपी	17,92,122	20,01,223	22,57,032	24,11,600 ¹	26,60,318 ²
मागील वर्षाच्या राज्याचा जीडीपीच्या तुलनेत जीडीपीच्या टक्केवारीत झालेला बदल	8.78	11.67	12.78	6.85	10.31
महाराष्ट्र राज्याच्या जीडीपीतील उलाढालीची टक्केवारी	4.17	4.00	3.33	3.30	3.43

(स्रोत: उलाढालीचे आकडे संबंधित ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांच्या अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत वित्तीय विवरणांवरून संकलित केलेल्या माहितीच्या आधारावर केले आहेत व जीडीपीची आकडेवारी महाराष्ट्र राज्य वित्तीय लेखापरीक्षण अहवालामधून घेण्यात आली आहे)

2014-19 या कालावधीत ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांच्या उलाढालीत, 2016-17 चा अपवाद वगळता सतत वाढ दर्शविली होती जी 5.80 टक्के व 14.80 टक्के यादरम्यान होती, तर महाराष्ट्राच्या जीडीपीची त्याच कालावधीतील वाढ 6.85 टक्के व 12.78 टक्के यादरम्यान होती. विविध कालावधीतील विकास दरातील वाढ मोजण्यासाठी वार्षिक चक्रवाढ एक उपयुक्त पध्दत आहे. मागील पाच वर्षांच्या कालावधीत राज्याच्या जीडीपीची वार्षिक चक्रवाढ³ 10.06 टक्के होती तसेच ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांच्या उलाढालीची चक्रवाढ

¹ प्रत्यक्ष.

² अग्रिम अंदाजपत्रक.

³ वार्षिक चक्रवाढीचा $[\{(2018-19 \text{ चे मूल्य} / 2013-14 \text{ चे मूल्य})^{(1/5 \text{ वर्षे})} - 1\} * 100]$ जेथे 2013-14 मधील उलाढाल व राज्याचे जीडीपी अनुक्रमे ₹ 67,390.78 कोटी व ₹ 16,47,506 कोटी एवढी होती.

6.27 टक्के एवढी कमी नोंदविली होती. परिणामस्वरूप या ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांच्या उलाढालीचा राज्याच्या जीडीपीतील हिस्सा 2014-15 मधील 4.17 टक्क्यावरून 2018-19 मध्ये 3.43 टक्के इतका कमी झाला होता.

3.1.2 ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांची स्थापना

विद्युत अधिनियम, 2003 अन्वये देण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून राज्य शासनाने महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळाची मालमत्ता, हितसंबंध, हक्क, दायित्वे, जबाबदा-या, कार्ये व पूर्वाश्रमीचे कर्मचारी यांचे ट्रान्सफरिज यांना हस्तांतरणाची तरतूद व त्यास परिणाम देण्यासाठी महाराष्ट्र विद्युत सुधार हस्तांतरण योजना, 2005 अधिसूचित (जून 2005) केली. या हस्तांतरण योजनेमुळे पूर्वाश्रमीच्या महाराष्ट्र राज्य विद्युत मंडळातून (एमएसईबी) खालील चार कंपन्या अस्तित्वात आल्या ज्यांची नावे एमएसईबी सुत्रधारी कंपनी मर्यादित (एमएसईबीएचसीएल); महाराष्ट्र राज्य ऊर्जा निर्मिती कंपनी मर्यादित (एमएसपीजीसीएल); महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (एमएसईटीसीएल); व महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (एमएसईडीसीएल) होती. या चार ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्या 06 जून 2005 पासून अस्तित्वात आल्या व एमएसईबीची सर्व मालमत्ता व दायित्वे (ज्यामध्ये निव्वळ स्थिरमत्ता जी ₹ 11,703 कोटी⁴ होती ती ₹ 74,303 कोटीला पूर्वमूल्यांकित केली होती व पूर्वाश्रमीच्या एमएसईबीचे ₹ 5,632 कोटीचे कर्ज/ दायित्वे महाराष्ट्र शासनाने (जीओएम) एमएसईबीएचसीएलच्या भागभांडवलाच्या बदल्यात घेतले होते) हस्तांतरण योजनेच्या तरतुदीनुसार ह्या कंपन्यांना वितरित करण्यात आली होती. विद्युत अधिनियम, 2003 च्या भाग XIII च्या तरतुदीं अंतर्गत मंडळाची पुनर्रचना करण्याच्या महाराष्ट्र शासनाचा निर्णयानुसार एमएसपीजीसीएल, एमएसईटीसीएल व एमएसईडीसीएल यांची सुत्रधारी कंपनी म्हणून एमएसईबीएचसीएल अधिसूचित करण्यात आली. या चार कंपन्यांच्या व्यतिरिक्त ऊर्जा क्षेत्रामध्ये इतर चार कंपन्या⁵ आहेत ज्या एमएसपीजीसीएल, एमएसईडीसीएल व हस्तांतरण योजनेच्या परिशिष्ट ई नुसार उर्वरित मंडळाच्या दुय्यम कंपन्या आहेत. अशारितीने, 31 मार्च 2019 रोजी राज्यात आठ ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्या होत्या.

3.1.3 राज्याच्या ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमधील गुंतवणूक

31 मार्च 2019 रोजी ऊर्जा क्षेत्र (संदर्भ परिशिष्ट 3.1.1) उपक्रमांमधील गुंतवणूकीचा कार्यनिहाय सारांश खालील तक्त्यात दिला आहे:

⁴ एमएसपीजीसीएल ₹ 3,566 कोटी, एमएसईटीसीएल ₹ 4,504 कोटी, एमएसईडीसीएल ₹ 3,585 कोटी व एमएसईबी सुत्रधारी कंपनी मर्यादित: ₹ 48 कोटी.

⁵ औरंगाबाद पॉवर कंपनी मर्यादित (एमएसईडीसीएलची दुय्यम कंपनी) धोपावे कोस्टल पॉवर मर्यादित व महाजनको अॅश मॅनेजमेंट सर्विसेस मर्यादित (एमएसपीजीसीएलच्या दुय्यम कंपनी) व महाराष्ट्र पॉवर डेव्हलपमेंट महामंडळ मर्यादित (पूर्वाश्रमीच्या एमएसईबीची दुय्यम कंपनी).

तक्ता 3.1.2: राज्य ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमधील कार्यनिहाय गुंतवणूक

कंपनीचे नाव	कार्य	शासकीय उपक्रमांची संख्या	गुंतवणूक (₹ कोटीत)		
			भागभांडवल	दीर्घमुदतीचे कर्जे	एकूण
एमएसईबीएचसीएल	गुंतवणूक कंपनी	1	88,940.22	-	88,940.22
एमएसपीजीसीएल	विद्युत निर्मिती	1	25,284.13	25,478.96	50,763.09
एमएसईटीसीएल	विद्युत पारेषण	1	8,984.97	5,999.88	14,984.85
एमएसईडीसीएल	विद्युत वितरण	1	47,614.32	19,197.94	66,812.26
इतर	विद्युत संबंधित	4	0.60	1,033.80	1,034.40
एकूण		8	1,70,824.24⁶	51,710.58	2,22,534.82

(स्त्रोत: पीएसयूजकडून प्राप्त माहितीच्या आधारे संकलित करून)

31 मार्च 2019 रोजी आठ ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमधील एकूण गुंतवणूक (भागभांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे) ₹ 2,22,534.82 कोटी एवढी होती. या गुंतवणूकीत 76.76 टक्के भागभांडवलाचा व 23.24 टक्के दीर्घमुदतीच्या कर्जांचा समावेश होता.

31 मार्च 2019 रोजी, राज्य शासनाने दीर्घमुदतीची कर्जे म्हणून ₹ 237.94 कोटी दिले होते जे एकूण दीर्घमुदतीच्या कर्जांच्या (₹ 51,710.58 कोटी) 0.46 टक्के एवढे होते. या ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांनी एकूण दीर्घमुदतीच्या कर्जांपैकी ₹ 51,472.64 कोटी (99.54 टक्के) इतर वित्तीय संस्थाकडून घेतले होते. 2016-17 मध्ये राज्य शासनाने एमएसईडीसीएलच्या 30 सप्टेंबर 2015 रोजी थकित लघु व मध्यम मुदतीच्या कर्जांपैकी (₹ 6,613 कोटी) ₹ 4,959.75 कोटीचे (75 टक्के) कर्ज उज्वल डिस्कॉम हमी योजना⁷ (उदय) अंतर्गत दिले होते.

3.1.4 ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांना अर्थसंकल्पीय पाठबळ

महाराष्ट्र शासन वार्षिक अंदाजपत्रकाद्वारे विविध स्वरूपात आर्थिक सहाय्य राज्यातील पीएसयूजला प्रदान करते. मार्च 2019 रोजी संपलेल्या मागील तीन वर्षांमध्ये ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांना देण्यात आलेले भांडवल, कर्जे, अनुदान/ अर्थसहाय्य, माफ केलेली कर्जे, कर्जांचे भागभांडवलात रूपांतर अशा विविध स्वरूपात खाली दर्शविल्याप्रमाणे सहाय्य दिले होते:

⁶ यामध्ये महाराष्ट्र शासनाने एमएसईबीएचसीएलला दिलेल्या ₹ 88,940.22 कोटी अंशदानाचा समावेश होता ते त्यांनी स्वतःच्या दुय्यम कंपनी-एमएसईडीसीएल, एमएसईटीसीएल व एमएसपीजीसीएल यांना भागभांडवल म्हणून अंशदानित केले होते.

⁷ डिस्कॉमच्या कार्याच्या अमुलाग्र बदल करण्यासाठी भारत सरकारच्या ऊर्जा मंत्रालयाने लागू केलेली योजना.

तक्ता 3.1.3: ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांना विविध वर्षात देण्यात आलेल्या अर्थसंकल्पीय पाठबळाचा तपशील

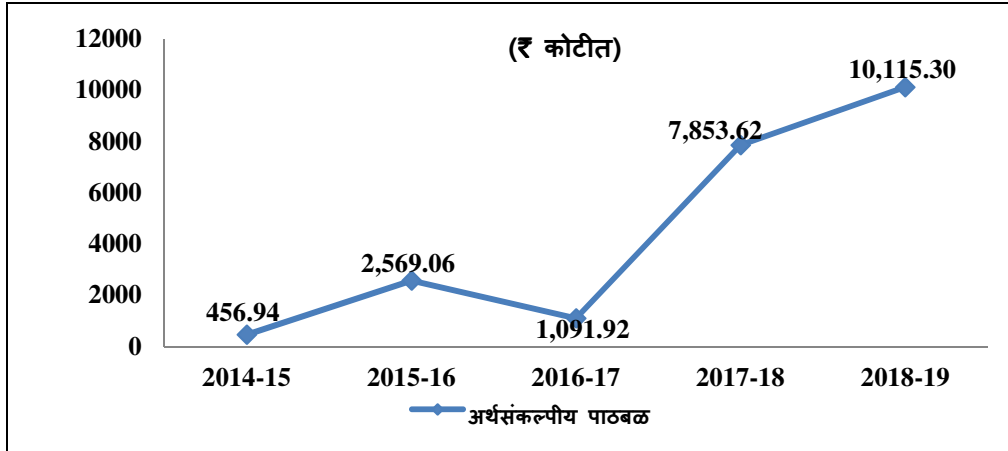
(₹ कोटीत)

तपशील ⁸	2016-17		2017-18		2018-19	
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम
समभाग भांडवल व्यय (i)	2	1,086.57	1	37.00	1	853.68
दिलेली कर्जे (ii)	-	-	-	-	-	-
तरतूद केलेले अनुदान/अर्थसहाय्य (iii)	1	5.35	2	7,816.62	1	9,261.62
एकूण व्यय⁹ (i + ii + iii)	3	1,091.92	3	7,853.62	2	10,115.30
निर्लेखित केलेली कर्जे परतफेड	-	-	-	-	-	-
भांडवलात रूपांतरित केलेली कर्जे	-	-	-	-	-	-
जारी केलेली हमी	-	-	-	-	-	-
हमीची बांधिलकी	2	3.95	1	0.13	-	-

(स्रोत: पीएसयूजनी दिलेल्या माहितीच्या आधारे संकलित करून)

भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य या स्वरूपात मार्च 2019 रोजी संपलेल्या मागील पाच वर्षांच्या अर्थसंकल्पीय पाठबळाचा तपशील खालील रेखाकृतीत दर्शविला आहे:

रेखाकृती 3.1.1: अर्थसंकल्पीय पाठबळाद्वारे भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य

या ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांना 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत देण्यात आलेले अर्थसंकल्पीय सहाय्य ₹ 456.94 कोटी व ₹ 10,115.30 कोटी या दरम्यान होते. 2018-19 यावर्षात अर्थसंकल्पीय सहाय्य ₹ 10,115.30 कोटी मध्ये एमएसईबीएचसीएलला भागभांडवल ₹ 853.68 कोटी व अनुदान/ अर्थसहाय्य स्वरूपात ₹ 9,261.62 कोटी एमएसईडीसीएलला आपले विविध प्रकल्प चालू ठेवण्यासाठी मिळाले होते.

⁸ ही रक्कम फक्त राज्य अर्थसंकल्पातून झालेला व्यय दर्शविते.

⁹ हे ऑकडे ज्यांना अर्थसंकल्पाद्वारे एक किंवा जास्त जसे की भागभांडवल, कर्जे, अनुदान/ अर्थसहाय्य अशा स्रोताद्वारे व्यय मिळालेले आहे अशा सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या दर्शवितात.

या व्यतिरिक्त भारत सरकारच्या ऊर्जा मंत्रालयाने सुध्दा राज्याच्या मालकीच्या विद्युत वितरण कंपन्यांची (डिस्कॉम) कार्यचालन व वित्तीय स्थितीत अमुलाग्र बदल करण्यासाठी एक योजना (उज्वल डिस्कॉम हमी योजना-उदय) लागू केली होती (20 नोव्हेंबर 2015). उदयच्या तरतुदी व एमएसईडीसीएलच्या योजनेच्या अंमलबजावणीची सद्यस्थिती या प्रकरणाच्या परिच्छेद 3.1.19 मध्ये चर्चित आहे.

सार्वजनिक उपक्रमांना बँक व वित्तीय संस्थाकडून वित्तीय सहाय्य मिळण्यासाठी, राज्य शासन हमी देते व त्यासाठी हमी शुल्क आकारण्यात येते. राज्य शासनाने हे हमी शुल्क 0.50 टक्के ते दोन टक्के यादरम्यान कर्ज घेणा-यावर अवलंबून आकारण्याचे ठरविले. राज्य शासनाच्या हमीची वचनबध्दता 2017-18 च्या ₹ 0.13 कोटी वरून 2018-19 मध्ये निरंक एवढी कमी झाली होती. त्याशिवाय, 2018-19 यावर्षात दोन ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमांनी (एमएसपीजीसीएल व एमएसईडीसीएल) ₹ 0.54 कोटीचे हमी शुल्क भरले होते. 31 मार्च 2019 रोजी थकित हमी शुल्क/कमीशन निरंक झाले होते.

3.1.5 महाराष्ट्र शासनाच्या वित्तीय लेख्यांशी ताळमेळ

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या नोंदीनुसार भांडवल, कर्ज व थकित हमी या संबंधीचे आकडे व महाराष्ट्र राज्य वित्तीय लेख्यांमध्ये दर्शविलेले आकडे एकमेकांशी जुळणे आवश्यक असते. जर आकडे जुळत नसतील तर संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांनी व वित्त विभागाने यामधील फरकाचा ताळमेळ घालणे आवश्यक असते. 31 मार्च 2019 रोजी चार सार्वजनिक उपक्रमांबाबतची स्थिती खालीलप्रमाणे नमूद केली आहे:

तक्ता 3.1.4: वित्तीय लेख्यांनुसार व ऊर्जा क्षेत्र सार्वजनिक उपक्रमांच्या नोंदीनुसार भांडवल, कर्ज व थकित हमी

(₹ कोटीत)

अ. क्र.	कंपनीचे नाव	भांडवल			कर्ज			थकित हमी		
		वित्तीय लेख्यांनुसार	सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार	निखालस तफावत	वित्तीय लेख्यांनुसार	सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार	निखालस तफावत	वित्तीय लेख्यांनुसार	सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या माहितीनुसार	निखालस तफावत
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
1	एमएसईबीएचसीएल	-	88,940.22	88,940.22	-	-	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	-	-	-	2,506.46	19.99	2,486.47	-	-	-
3	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	-	-	-	-	217.95	217.95	-	-	-
4	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	2,480.80	-	2,480.80	292.91	-	292.91	-	-	-
एकूण		2,480.80	88,940.22	91,421.02	2,799.37	237.94	2,997.33	-	-	-

(स्रोत: पीएसयूजकडून मिळालेली माहिती व महाराष्ट्र शासनाकडून मिळालेली माहिती संकलित करून)

ही बाब नियमितपणे, अगदी अलिकडे म्हणजे जानेवारी 2019 मध्ये मुख्य सचिव/अतिरिक्त मुख्य सचिव (वित्त) यांच्या निदर्शनास आणून देण्यात आली होती. महाराष्ट्र शासन व सार्वजनिक उपक्रमांसोबत तीन बैठका देखील यावर्षात झाल्या होत्या. शासनाने व सार्वजनिक उपक्रमांनी या फरकांचा ताळमेळ घालण्यासाठी कालबद्ध पध्दतीने कांही ठोस पाऊले उचलणे अपेक्षित आहे.

3.1.6 ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांद्वारे लेखे सादर करणे

ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांनी वेळेवर लेखे तयार करणे

आठ ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे लेखापरीक्षण सीएजीमार्फत करण्यात येते. 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत या ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांपैकी पाच उपक्रमांनी त्यांचे 2018-19 यावर्षाचे लेखे सादर केले होते. 31 मार्च 2019 पर्यंत संपलेल्या मागील पाच वर्षांच्या कालावधीत ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांनी प्रत्येक वित्तीय वर्षी 30 सप्टेंबर रोजी लेखे सादर करण्यामधील थकितांचा तपशील खाली दिलेला आहे:

तक्ता 3.1.5: ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांची लेखे सादर करण्यासंबंधीची स्थिती

अ.क्र.	तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
1	कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	9	8	8	8	8
2	वर्षामध्ये अंतिमरूप देण्यात आलेल्या लेख्यांची संख्या	9	5	10	9	9
3	थकित लेख्यांची संख्या	5	7	5	4	3
4	थकित लेखे असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	5	7	5	4	3
5	थकिताची व्याप्ती (वर्षे)	1	1	1	1	1

(स्त्रोत: ऑक्टोबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्यांच्या आधारावर संकलित)

या आठ ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांपैकी, आठ उपक्रमांनी 1 ऑक्टोबर 2018 ते 30 सप्टेंबर 2019 या कालावधीत एकूण नऊ लेख्यांना अंतिमरूप दिले होते, त्यामध्ये 2018-19 यावर्षाचे पाच वार्षिक लेखे व मागील वित्तीय वर्षाचे चार वार्षिक लेखे समाविष्ट होते. याशिवाय, तीन वार्षिक लेखे थकित होते की जे तीन सार्वजनिक उपक्रमांशी संबंधित होते. परंतु, सर्व तीन सार्वजनिक उपक्रमांनी डिसेंबर 2019 पर्यंत या तीन लेख्यांना अंतिमरूप देऊन ते सादर केले होते.

3.1.7 ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांची कामगिरी

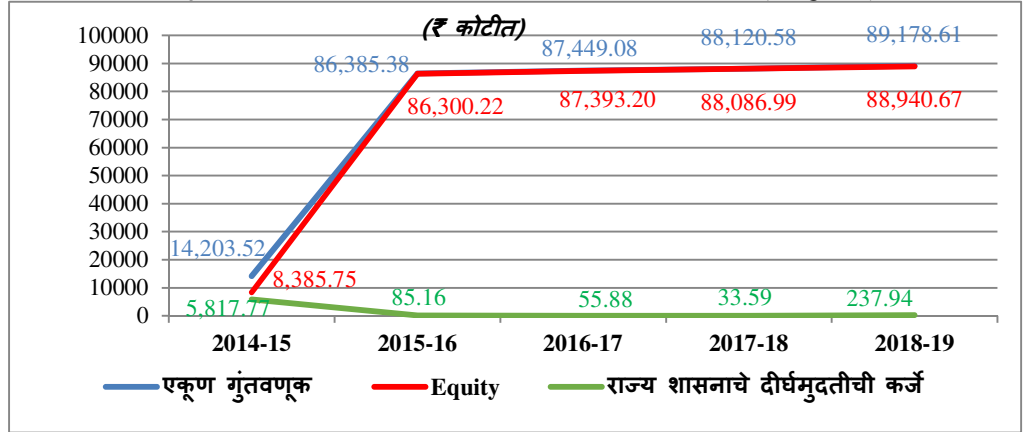
अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यानुसार 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत या आठ ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांची वित्तीय स्थिती व कार्यचालन परिणाम यांचा तपशील परिशिष्ट 3.1.2 मध्ये देण्यात आलेला आहे.

शासनाने या उपक्रमांमध्ये केलेल्या गुंतवणूकीवर या सार्वजनिक उपक्रमांनी योग्य परतावा मिळविणे अपेक्षित असते. 31 मार्च 2019 रोजी ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाने व इतरांनी केलेली एकूण गुंतवणूक ₹ 2,22,534.82 कोटी होती त्यांत

₹ 1,70,824.24 कोटी भांडवल व ₹ 51,710.58 कोटी दीर्घमुदतीची कर्जे होती (संदर्भ परिशिष्ट 3.1.1). यापैकी, महाराष्ट्र शासनाच्या ₹ 89,178.61 कोटी गुंतवणूकी मध्ये एमएसईबीएचसीएल व महाराष्ट्र विद्युत विकास महामंडळ मर्यादित (एमपीडीसीएल) मधील ₹ 88,940.67 कोटी भांडवल व एमएसईटीसीएल व एमएसईडीसीएल मधील दीर्घमुदतीची कर्जे ₹ 237.94 कोटी ह्यांचा समावेश होता (संदर्भ परिशिष्ट 3.1.1).

2014-15 ते 2018-19 या पाच वर्षांच्या कालावधीत ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमध्ये महाराष्ट्र शासनाने भांडवलाच्या व दीर्घमुदतीच्या कर्जाच्या स्वरूपात केलेल्या गुंतवणूकीची वर्षनिहाय स्थिती खालीलप्रमाणे आहे:

रेखाकृती 3.1.2: महाराष्ट्र शासनाची ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमधील एकूण गुंतवणूक

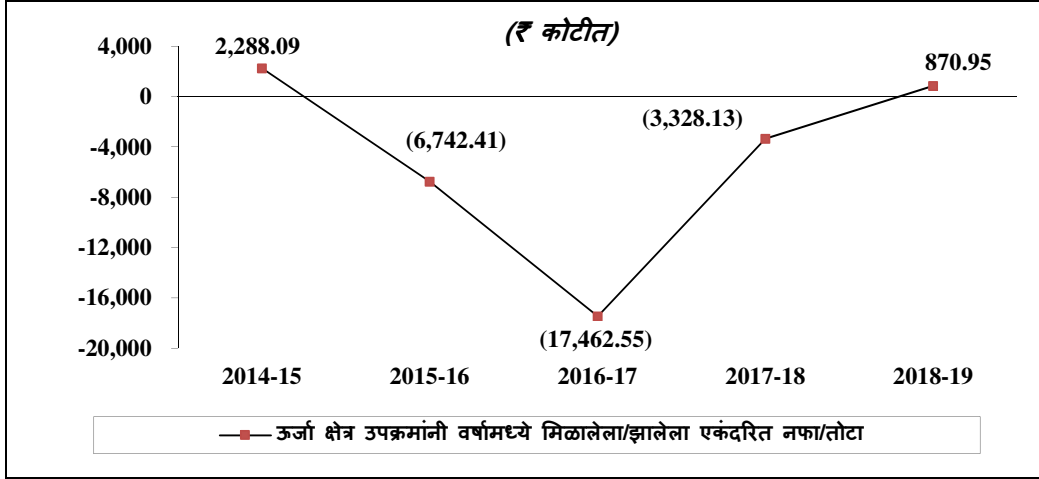
पारंपारिक पध्दतीने कंपनीचा लाभ प्रदत्ता गुंतवणूकीवरील परतावा व उपयोजित भांडवलावरील परताव्यानुसार निर्धारित करण्यात येतो. गुंतवणूकीवरील परतावा गुंतवलेल्या रकमेवर निश्चित वर्षात झालेला लाभ अथवा तोटा यांचे मापन करते व एकूण गुंतवणूकींशी निव्वळ नफ्याची टक्केवारीने दर्शविले जाते. उपयोजित भांडवलावरील परतावा हे वित्तीय गुणोत्तर आहे व ते कंपनीची लाभदायकता व कार्यक्षमता यांचे मापन वापरलेल्या भांडवलांशी करते.

3.1.8 गुंतवणूकीवरील परतावा

गुंतवणूकीवरील परतावा हे नफा/तोटाची एकूण गुंतवणूकींशी टक्केवारी असते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीतील सर्व ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांनी 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत अंतिमरूप दिलेल्या लेख्यांनुसार मिळालेल्या/झालेल्या नफ्या/तोटाची¹⁰ एकंदरित स्थिती खालील रेखाकृतीत दर्शविली आहे.

¹⁰ संबंधित वर्षातील अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार आकडेवारी.

रेखाकृती 3.1.3: ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांना मिळालेला/झालेला नफा/तोटा

2017-18 वर्षाच्या ₹ 3,328.13 कोटी झालेल्या तोट्याच्या तुलनेत ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांना 2018-19 यावर्षात ₹ 870.95 कोटीचा नफा झाला होता. आठ सार्वजनिक उपक्रमांच्या अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत वित्तीय विवरणांनुसार, दोन सार्वजनिक उपक्रमाने ₹ 1,237.67 कोटीचा नफा मिळविला होता, पाच सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 366.72 कोटीचा तोटा झाला होता व एका सार्वजनिक उपक्रमांना अत्यल्प तोटा झाला होता (परिशिष्ट 3.1.2). एमएसपीजीसीएल (₹ 325.81 कोटी) यांना मोठा तोटा झाला होता.

2014-15 ते 2018-19 यादरम्यान ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांनी मिळविलेला/ झालेला नफा/तोटाची स्थिती खाली दिली आहे:

तक्ता 3.1.6: ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांनी मिळवलेला/झालेला नफा/तोटा

वित्तीय वर्ष	ऊर्जा क्षेत्रातील एकूण सार्वजनिक उपक्रम	वर्षामध्ये नफा कमवलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	वर्षामध्ये तोटा झालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	वर्षामध्ये अत्यल्प नफा/तोटा झालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
2014-15	9	4	4	1
2015-16	8	3	5	-
2016-17	8	3	4	1
2017-18	8	1	5	2
2018-19	8	2	5	1

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीवरून संकलित)

3.1.9 अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर गुंतणूकीचा परतावा

राज्याच्या आठ ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांपैकी, राज्य सरकारने फक्त दोन ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमध्ये¹¹ 2018-19 यावर्षात भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य या स्वरूपात निधी दिला होता. राज्य शासनाने इतर सहा ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमध्ये कोणताही थेट निधी गुंतविला नव्हता. राज्याच्या आठ ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांपैकी राज्य शासनाने भांडवली

¹¹ एमएसईबी सुत्रधार कंपनी मर्यादित व एमएसईडीसीएल.

स्वरूपात फक्त दोन सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (एमएसईबीएचसीएल व एमपीडीसीएल) निधी दिला होता, तर उर्वरित सहा कंपन्यांच्या भांडवलाचे योगदान त्या त्या कंपन्यांच्या सुत्रधार कंपन्यांद्वारे केले गेले होते.

शासनाने एकूण दीर्घमुदतीच्या कर्जापैकी फक्त व्याज मुक्त कर्जाचा सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणूक म्हणून विचार केला होता कारण सार्वजनिक उपक्रमांना दिलेले व्याज मुक्त कर्ज ही भांडवल समान आहेत कारण त्यांची परतफेड करण्यात येत नव्हती व त्या कर्जापैकी कांही भाग कर्ज मंजूरीनंतर भांडवलात रूपांतरित करण्यात आले होते. त्याशिवाय, अनुदान/अर्थसहाय्य या स्वरूपात उपलब्ध करून दिलेला निधी गुंतवणूक म्हणून मानण्यात आला नव्हता कारण तो गुंतवणूक म्हणून धरण्यात आला नव्हता.

31 मार्च 2019 रोजी राज्य शासनाची या दोन ऊर्जा क्षेत्रामधील सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणूक ₹ 88,940.67 कोटी होती जी पूर्णपणे भांडवली स्वरूपी होती. वितरित केलेल्या दिर्घ मुदतीच्या कर्जापैकी एमएसईबीएचसीएलला वितरित केलेले ₹ 5,632 कोटी (2005-06) (परिशिष्ट 3.1.3) व्याज मुक्त कर्ज होते जे नंतर (2015-16) भांडवलामध्ये रूपांतरित केले गेले. अशाप्रकारे, महाराष्ट्र शासनाची अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर गुंतणूक ₹ 88,940.67 कोटी होती.

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीतील अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर गुंतवणूकी वरील परतावा खालीलप्रमाणे आहे:

तक्ता 3.1.7: राज्य शासनाच्या अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर गुंतवणूकी वरील परतावा

वित्तीय वर्ष	अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर भांडवल व व्याजरहित कर्ज (₹ कोटीत)	एकूण मिळकत/तोटा (₹ कोटीत)	गुंतवणूकी वरील परतावा (टक्क्यामध्ये)
2014-15	14,017.75	2,288.09	16.32
2015-16	86,300.22	(6,742.41)	(7.81)
2016-17	87,393.20	(17,462.55)	(19.98)
2017-18	88,086.99	(3,328.13)	(3.78)
2018-19	88,940.67	870.95	0.98

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित केलेले)

ऊर्जा क्षेत्र सार्वजनिक उपक्रमांचा गुंतवणूकी वरील परतावा 2014-15 यावर्षात सकारात्मक होता. त्यानंतर, 2015-16, 2016-17 व 2017-18 यावर्षात गुंतवणूकी वरील परतावा नकारात्मक होता. परंतु, 2018-19 मध्ये परत एकदा परतावा सकारात्मक झाला.

3.1.10 गुंतणूकीच्या वर्तमान मूल्यावर आधारित

शासनाद्वारे ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांमध्ये महत्त्वपूर्ण गुंतवणूक केली असल्यामुळे राज्य शासनाच्या दृष्टीकोनातून या गुंतवणूकीवरील परतावा अत्यावश्यक आहे. गुंतवणूकांच्या अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर परताव्याची पारंपारिक आकडेमोड परताव्याची पर्याप्तता योग्य दर्शक नाही कारण अशा आकडेमोडीत पैशाचे वर्तमान मूल्य (पीव्ही)

दुर्लक्षित केले जाते. महाराष्ट्र शासनाने ऊर्जा क्षेत्र कंपन्यांमध्ये म्हणून गुंतवलेल्या निधीचा परतावा अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर काढण्यासोबतच, पैशाचे वर्तमान मूल्य विचारात घेतल्यानंतर गुंतवणूकी वरील परताव्याची सुध्दा आकडेमोड करण्यात येत आहे. राज्य शासनाने या कंपन्यांमध्ये त्यांचा स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत भांडवल व व्याजरहित कर्जे यास्वरूपात राज्य शासनाने घातलेल्या निधीच्या वर्तमान मूल्य काढण्यात आले. उदय योजने अंतर्गत एमएसईडीसीएलला देण्यात आलेल्या अनुदानात राज्य शासनाद्वारे कोणतीही थेट गुंतवणूक भांडवल किंवा व्याजरहित कर्जे स्वरूपात केली नव्हती. त्यामुळे उदय योजने संबंधित माहिती स्वतंत्रपणे **परिच्छेद 3.1.19** मध्ये देण्यात आली आहे.

ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्याची गणना खालील गृहीतांवर आधारित केलेली आहे:

- ऊर्जा क्षेत्र उपक्रम व्याज मुक्त कर्जाची रक्कम परतफेड करत नसल्यामुळे राज्य शासनाद्वारे व्याज मुक्त कर्जे गुंतवणूक म्हणून विचारात घेण्यात आली आहे. त्याशिवाय, जेथे व्याज मुक्त कर्जे सार्वजनिक उपक्रमांना दिल्यानंतरच्या कालावधीत भांडवलात रूपांतरित करण्यात आले होते त्या प्रकरणांमध्ये रूपांतरित कर्जाची रक्कम व्याज मुक्त कर्जांमधून वजा केल्यानंतर त्यावर्षाच्या भांडवलात जोडले होते. निधी अनुदान/अर्थसहाय्य स्वरूपात उपलब्ध करून दिला जातो व त्यामुळे तो गुंतवणूकीत धरण्यात येत नाही.
- त्या त्या वित्तीय वर्षातील¹² शासकीय उसनवारीचा सरासरी दराने व्याज पैशाचे वर्तमान मूल्य काढण्यासाठी कसर (डिसकाऊंट) दर म्हणून धरण्यात येतो कारण शासनाला गुंतवणूकीसाठी लागणारा खर्च केलेला दर दर्शवितो व त्यामुळे तो शासनाने केलेल्या गुंतवणूकीसाठीचा कमीत कमी अपेक्षित दर दर्शवितो.

2015-16, 2016-17 व 2017-18 यावर्षात जेव्हा ऊर्जा क्षेत्र कंपन्यांना निव्वळ तोटा झाला होता, त्यांचे कामकाज प्रगती मोजण्याचे जास्त सुयोग्य उपाय हा निव्वळ मत्ताचे अपक्षरण आहे व त्याबद्दल परिच्छेद **3.1.12** मध्ये शेर दिले आहेत.

3.1.11 स्थापनेपासून ते 31 मार्च 2019 पर्यंत राज्य शासनाने भांडवल व व्याजरहित कर्जे या स्वरूपात ऊर्जा क्षेत्रातील दोन कंपन्यांमध्ये एमएसईबीएचसीएल व एमपीडीसीएल राज्य शासकीय गुंतवणूकीचा कंपनीनिहाय तपशील **परिशिष्ट 3.1.3** मध्ये दर्शविलेला आहे. ऊर्जा क्षेत्रातील या दोन कंपन्यांमध्ये स्थापनेपासून ते 31 मार्च 2019 या कालावधीत राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीच्या वर्तमान मूल्याची एकत्रित स्थिती खालील तक्त्यात दर्शविली आहे:

¹² शासनाच्या उसनवारीचा व्याजाचा सरासरी दर त्या त्या वर्षाच्या भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या राज्य वित्त (महाराष्ट्र शासन) स्वीकारण्यात आला होता ज्यामध्ये दिलेला सरासरी व्याजदर = व्याजाचे प्रदान/[(मागील वर्षाच्या वित्तीय दायित्वाची रक्कम + चालू वर्षातील वित्तीय दायित्व/2)*100] असे काढले होते.

तक्ता 3.1.8: स्थापनेपासून ते 2018-19 पर्यंत राज्य शासनाची वर्षनिहाय गुंतवणूकीचा व निधीचे वर्तमान मूल्य यांचा तपशील

(₹ कोटीत)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरवातीच्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षामध्ये राज्य शासनाने दिलेले भांडवल	वर्षामध्ये राज्य शासनाने दिलेले व्याज मुक्त कर्ज	वर्षामध्ये ¹³ रूपांतरित केलेले व्याज मुक्त कर्ज	वर्षामधील एकूण गुंतवणूक	शासकीय उसनवारी वरील सरासरी व्याज दर (टक्क्यामध्ये)	वर्षा अखेरीस एकूण गुंतवणूक	वर्षा अखेरीस एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f) = c + d - e	(g)	(h) = (b+f)	(i) = {h x (100+g)/100}
स्थापनेपासून ते 2000	0.00	0.45	0.00	0.00	0.45	10.30	0.45	0.50
2000-01	0.50	0.00	0.00	0.00	0.00	9.10	0.50	0.54
2001-02	0.54	0.00	0.00	0.00	0.00	9.40	0.54	0.59
2002-03	0.59	0.00	0.00	0.00	0.00	8.90	0.59	0.65
2003-04	0.65	0.00	0.00	0.00	0.00	8.80	0.65	0.70
2004-05	0.70	0.00	0.00	0.00	0.00	8.00	0.70	0.76
2005-06	0.76	2.00	5,632.00	0.00	5,634.00	7.10	5,634.76	6,034.83
2006-07	6,034.83	0.00	0.00	0.00	0.00	7.80	6,034.83	6,505.54
2007-08	6,505.54	0.00	0.00	0.00	0.00	7.70	6,505.54	7,006.47
2008-09	7,006.47	0.00	0.00	0.00	0.00	7.30	7,006.47	7,517.94
2009-10	7,517.94	0.00	0.00	0.00	0.00	7.40	7,517.94	8,074.27
2010-11	8,074.27	0.00	0.00	0.00	0.00	7.40	8,074.27	8,671.76
2011-12	8,671.76	0.00	0.00	0.00	0.00	7.50	8,671.76	9,322.15
2012-13	9,322.15	0.00	0.00	0.00	0.00	7.40	9,322.15	10,011.99
2013-14	10,011.99	2,502.72	0.00	0.00	2,502.72	7.50	12,514.71	13,453.31
2014-15	13,453.31	5,880.58	0.00	0.00	5,880.58	7.80	19,333.89	20,841.93
2015-16	20,841.93	77,914.47	0.00	5,632.00	72,282.47	7.70	93,124.40	1,00,294.98
2016-17	1,00,294.98	1,092.98	0.00	0.00	1,092.98	7.60	1,01,387.96	1,09,093.45
2017-18	1,09,093.45	693.79	0.00	0.00	693.79	8.00	1,09,787.24	1,18,570.22
2018-19	1,18,570.22	853.68	0.00	0.00	853.68	7.80	1,19,423.90	1,28,738.96
एकूण		88,940.67	5,632.00	5,632.00	88,940.67			

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारे संकलित)

2018-19 अखेर ऊर्जा क्षेत्राच्या उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाच्या गुंतवणूक 1999-2000 मधील ₹ 0.45 कोटी वरून ₹ 88,940.67 कोटी इतकी वाढली होती. राज्य शासनाने पूर्वाश्रमीच्या एमएसईबीची पुनर्रचना (जून 2005) केली व त्यांच्या सर्व मत्ता व दायित्व यांचे चार ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांकडे हस्तांतरण केले त्यापैकी एक सुत्रधार कंपनी (एमएसईबीएचसीएल) तर तीन (एमएसपीजीसीएल, एमएसईटीसीएल व

¹³ 2005-06 मध्ये मिळालेले व्याजरहित कर्ज ₹ 5,632 कोटी 2015-16 मध्ये भांडवलात रूपांतरित केले होते.

एमएसईडीसीएल) दुय्यम कंपनी होत्या. पुनर्रचनेनंतर राज्य शासनाने या कंपन्यांत ₹ 88,938.22 कोटीची अतिरिक्त गुंतवणूक भागभांडवल स्वरूपात केली होती. राज्य शासनाने 31 मार्च 2019 पर्यंत केलेल्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य ₹ 1,28,738.96 कोटी इतके काढण्यात आले होते.

त्याशिवाय, 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीतील या सार्वजनिक उपक्रमांच्या संदर्भात निधीचे मूल्य वसूल करण्यासाठी अपेक्षित कमीत कमी परताव्याच्या तुलनेत एकूण मिळकतीची स्थिती खालील तक्त्यांत दर्शविली आहे:

तक्ता 3.1.9: अपेक्षित कमीत कमी परताव्याच्या तुलनेत एकूण मिळकतीची स्थिती

(₹ कोटीत)

वित्तीय वर्ष	वर्षाअखेर एकूण गुंतवणूक	प्रत्येक वर्षाअखेर एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षासाठीची निधीची किंमत वसूल करण्यास अपेक्षित कमीत कमी परतावा	वर्षाची एकूण मिळकत
2014-15	19,333.89	20,841.93	1,508.04	2,288.09
2015-16	93,124.40	1,00,294.98	7,170.58	(6,742.41)
2016-17	1,01,387.96	1,09,093.45	7,705.49	(17,462.55)
2017-18	1,09,787.24	1,18,570.22	8,782.98	(3,328.13)
2018-19	1,19,423.90	1,28,738.96	9,315.06	870.95

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित)

2015-16 ते 2018-19 या कालावधीत, एमएसईडीसीएल व एमएसईटीसीएल यांना मोठा तोटा सहन करावा लागल्यामुळे या सार्वजनिक उपक्रमांची एकूण मिळकत अपेक्षित कमीत कमी परतावा रक्कम गुंतवलेल्या निधीच्या किंमतीपेक्षा 2015-16 ते 2017-18 यावर्षात कमी राहिले होते तर कंपनीने 2018-19 मध्ये किंचित वसूल केले होते. वर नमूद केल्याप्रमाणे 2015-16 मधील हस्तांतरण योजनेनुसार मत्ताचे पुर्नमुल्यांकन व घसा-यावर झालेला परिणाम अशी कारणे होती. महाराष्ट्र शासनाची गुंतवणूक असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांना कोणतेही अनुदान न मिळाल्यामुळे गुंतवणूकीवरील परतावा (आरओआय) वर्तमान मूल्यावर आधारित असल्यामुळे प्रत्यक्ष परतावा दर (आरओआर) सारखाच होता.

त्या व्यतिरिक्त महाराष्ट्र शासनाने, उदय योजने अंतर्गत एमएसईडीसीएलला 2016-17 मध्ये ₹ 4,959.75 कोटीची कर्ज दिले होते जे पाच वार्षिक हप्त्यांत अनुदानांत रूपांतरित करावयाचे होते. जर आपण हे कर्ज सुध्दा राज्य शासनाची गुंतवणूक म्हणून विचारात घेतले तर अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर व वर्तमान मूल्यानुसार 2018-19 मधील या गुंतवणूकीचा ह्या उदय योजने अंतर्गत कर्जाचा निधी गुंतवणूक म्हणून विचारात घेतला व विचारात घेतला नाही तर परतावा खालील प्रमाणे होता:

तक्ता 3.1.10: राज्य शासनाचा निधीचा परतावा

(₹ कोटीत)

तपशील	एकूण मिळकत/ तोटा (-)	भांडवल व व्याजरहित कर्जाचा निधीत महाराष्ट्र शासनाची गुंतवणूक	शासकीय गुंतवणूकीवर अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर परतावा (टक्क्यामध्ये)	वर्षाअखेर राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	राज्य शासनाचे गुंतवणूकीवरचे वर्तमान मूल्य विचारात घेऊन परतावा (टक्क्यामध्ये)
उदय विरहित	870.95	88,940.67	0.98	1,28,738.96	0.68
उदय सह	870.95	93,900.42	0.93	1,34,952.15	0.65

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त माहितीच्या आधारावर संकलित)

3.1.12 निव्वळ मत्ताचे अपक्षरण

कंपनीच्या निव्वळ मत्ता मालकासाठी कंपनीचे जे मूल्य आहे हे ते दर्शविते. भरणा झालेले भांडवल अधिक मुक्त राखीव व अधिक्य वजा संचित तोटा व लांबणीवर टाकलेला महसुली खर्च म्हणजे निव्वळ मत्ता. नकारात्मक निव्वळ मत्ता मालकांनी केलेली सर्व गुंतवणूक संचित तोटा व लांबणीवर टाकलेला महसूल खर्चामुळे नष्ट होते. ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचे 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यानुसार आठ ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचा निव्वळ संचित तोटा ₹ 35,850.89 कोटी होता व राज्य शासनाचे ₹ 88,940.67 कोटी भागभांडवलाच्या¹⁴ तुलनेत निव्वळ मत्ता ₹ 53,089.78 कोटी सकारात्मक होती. परंतु, एमपीडीसीएलचा निव्वळ मत्ता (- ₹ 1,013.03 कोटी) पुर्णपणे नष्ट झाली होती.

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीमधील एमपीडीसीएलचे भागभांडवल, संचित नफा/ तोटा व निव्वळ मत्ता खालील तक्त्यात दर्शविल्या आहेत:

तक्ता 3.1.11: 2014-15 ते 2018-19 पर्यंत एमपीडीसीएलच्या निव्वळ मत्ता

(₹ कोटीत)

वर्ष	वर्षा अखेरचे भागभांडवल	वर्षाअखेर संचित नफा(+)/तोटा (-)	स्थगित महसुली खर्च	निव्वळ मत्ता
2014-15	0.45	(1,012.47)	-	(1,012.02)
2015-16	0.45	(1,012.73)	-	(1,012.28)
2016-17	0.45	(1,013.04)	-	(1,012.59)
2017-18	0.45	(1,013.25)	-	(1,012.80)
2018-19	0.45	(1,013.48)	-	(1,013.03)

(स्त्रोत: एमपीडीसीएलच्या अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत वित्तीय विवरणाचा आधारावर संकलित)

¹⁴ यामध्ये राज्य शासनाची समभाग आवेदनाची रक्कम जी वाटपविना प्रलंबित असलेली रक्कम.

3.1.13 लाभांशाचे प्रदान

राज्य शासनाने आखलेल्या (ऑक्टोबर 2003) लाभांश धोरणानुसार नफा कमावणाऱ्या सर्व सार्वजनिक उपक्रमांना राज्य शासनाने योगदान करून भरणा केलेल्या भागभांडवलावर कमीत कमी पाच टक्के परतावा देणे आवश्यक होते. 2014-15 ते 2018-19 दरम्यान कोणत्याही ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांनी महाराष्ट्र शासनाने थेट दिलेल्या भांडवलावर कोणताही लाभांश जाहिर केला नव्हता.

3.1.14 भांडवलावरील परतावा

व्यवस्थापन कंपनीची मालमत्ता नफा मिळविण्यासाठी किती परिणामकारकरित्या वापरतात याच्या मूल्यमापनावरून वित्तीय कामगिरी मापन निर्धारित करण्यासाठी भांडवलावरील परतावा (आरओई) हा एक उपाय आहे व तो निव्वळ प्राप्तीला (म्हणजे निव्वळ करानंतरचा नफा) भागधारकांच्या निधी भागवून तो काढण्यात येतो. तो टक्केवारीमध्ये व्यक्त करण्यात येतो व कंपनीचा निव्वळ नफा व भागधारकांचा निधी हे दोन्ही सकारात्मक असल्यावर काढण्यात येतो.

कंपनीच्या भागधारकांचा निधी भरणा झालेल्या भांडवलामध्ये मुक्त राखीव निधी, संचित तोटा व स्थगित केलेला महसुली खर्च अधिक करून काढण्यात येतो जर कंपनीच्या सर्व मत्ता विकल्या व सर्व कर्जाची परतफेड करून कंपनीच्या भागधारकांकडे काय शिल्लक राहते हे दर्शविते. कंपनी सकारात्मक भागधारकांचा निधी सर्व दायित्व प्रदान करून पुरेशा मत्ता शिल्लक दर्शविते तर नकारात्मक भागधारक निधी म्हणजे दायित्व मत्तापेक्षा जास्त असते.

दोन ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांतील कंपन्यांमध्ये (एमएसईबीएचसीएल व एमपीडीसीएल) राज्य शासनाने भागभांडवलाची थेट गुंतवणूक केली होती. या दोन ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांचा 2016-17 ते 2018-19 या कालावधीतील भांडवलावरील परताव्याचा तपशील खालील तक्त्यात दिला आहे:

तक्ता 3.1.12: भांडवलावरील परतावा

वर्ष	एनपीएटी (₹ कोटीत)	भागधारकांचा निधी (₹ कोटीत)	भांडवलावरील परतावा (टक्के)
2016-17	2,571.86	84,846.64	3.03
2017-18	(32.22)	84,972.03	(0.04)
2018-19	1,309.89	85,533.48	1.53

(स्रोत: अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत वित्तीय विवरणाचा आधारावर संकलित)

2016-17 साठी या सार्वजनिक उपक्रमांचा भांडवलावरील परतावा (आरओई) 3.03 टक्के होता तो 2017-18 मध्ये नकारात्मक झाला होता व 2018-19 मध्ये तो परत एवढा सकारात्मक (1.53 टक्के) झाला होता.

3.1.15 उपयोजित भांडवलावरील परतावा

उपयोजित भांडवलावरील परतावा (आरओसीई) हे उपयोजित केलेल्या भांडवलावरील कंपनीची नफा क्षमता व कार्यक्षमता यांचे गुणोत्तर दर्शविते.

कंपनीची व्याज व कर आकारण्यापूर्वीची प्राप्ती (ईबीआयटी) लागलेल्या भांडवलाने¹⁵ भागून उपयोजित भांडवलावरील परतावा काढण्यात येतो. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत सर्व आठ ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांच्या उपयोजित भांडवलावरील परताव्याचा तपशील खालील तक्त्यात दर्शविला आहे:

तक्ता 3.1.13: उपयोजित भांडवलावरील परतावा

वर्ष	व्याज व कर आकारण्यापूर्वीची प्राप्ती (₹ कोटीत)	उपयोजित भांडवल (₹ कोटीत)	उपयोजित भांडवलावरील परतावा (टक्के)
2014-15	7,877.12	82,953.85	9.50
2015-16	(1,257.67)	3,12,530.06	(0.40)
2016-17	(10,848.75)	1,82,466.68	(5.95)
2017-18	3,500.92	1,80,062.03	1.94
2018-19	7,179.01	1,81,215.67	3.96

(स्रोत: अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत वित्तीय विवरणाचा आधारावर संकलित)

2014-15 या वर्षामध्ये ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांचा उपयोजित भांडवलावरील परतावा 9.50 टक्के होता. तथापि, 2015-16 व 2016-17 या वर्षामध्ये उपयोजित भांडवलावरील परतावा नकारात्मक होती. 2017-18 वर्षात उपयोजित भांडवलावरील परतावा सकारात्मक झाला व तो 1.94 टक्के एवढा होता व 2018-19 मध्ये 3.96 टक्के एवढे सुधारले होते.

3.1.16 कंपनीच्या दीर्घमुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत कंपनीच्या प्रतिपूरक परिणाम असलेल्या दीर्घमुदतीच्या कर्जाचे या कंपन्यांनी शासन, बँका व इतर वित्तीय संस्थाकडून घेतलेल्या कर्जाची परतफेड क्षमता निर्धारित करण्यासाठी विश्लेषण करण्यात आले. त्यांचे निर्धारण व्याज व्याप्ती गुणोत्तर व ऋण उलाढाल गुणोत्तर याद्वारे करण्यात आले.

3.1.17 व्याज व्याप्ती गुणोत्तर

कंपनीचा थकबाकी कर्जावरील व्याज भरण्याची क्षमता निश्चित करण्यासाठी कंपनीचे व्याज व कर आकारण्यापूर्वीची प्राप्ती (ईबीआयटी) या कालावधीतील व्याजाचा खर्च भागून काढण्यासाठी व्याज व्याप्ती गुणोत्तराचा उपयोग करण्यात येतो. कमी गुणोत्तर कर्जावरील व्याज भरण्याची कंपनीची कमी क्षमता असते. एका पेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर कंपनीला व्याजाचा खर्च भागवण्यासाठी आवश्यक तो महसूल निर्माण करत नाही हे दर्शविते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत व्याजाचा बोजा असलेल्या ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांच्या व्याज व्याप्ती गुणोत्तराचा तपशील खाली दर्शविला आहे:

¹⁵ उपयोजित भांडवल = भरणा झालेले भागभांडवल + मुक्त राखीव व अधिक्त्य + दीर्घमुदतीची कर्जे - संचित तोटा - स्थगित केलेला महसुली खर्च. सार्वजनिक उपक्रमांनी अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांवर आधारित आकडे.

तक्ता 3.1.14: व्याज व्याप्ती गुणोत्तर

वर्ष	व्याज (₹ कोटीत)	व्याज व कर आकारण्यापूर्वीची निव्वळ मिळकत (₹ कोटीत)	शासन व बँका व इतर वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जाचे दायित्वे असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	एकापेक्षा जास्त व्याज व्याप्ती गुणोत्तर असलेल्या कंपन्याची संख्या	एकापेक्षा कमी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर असलेल्या कंपन्याची संख्या
2014-15	5,589.03	7,876.00	4	2	2
2015-16	5,484.72	(1,257.44)	4	1	3
2016-17	6,613.80	(13,419.08)	3	0	3
2017-18	6,829.05	3,537.36	3	1	2
2018-19	6,308.06	7,219.92	3	2	1

(स्रोत: अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत विवरणांच्या आधारावर संकलित करून)

असे निदर्शनास आले की, व्याज व्याप्ती गुणोत्तर फक्त दोन ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांमध्ये 2014-15 व 2018-19 या कालावधीत केवळ एका कंपनीत 2015-16 व 2017-18 मध्ये एकापेक्षा जास्त होते.

3.1.18 ऋण-उलाढाल गुणोत्तर

मागील पाच वर्षांत, ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांनी 6.27 टक्के वार्षिक चक्रवाढ वृद्धी नोंदविली होती. कर्ज कमी झाल्यामुळे चक्रवाढ वार्षिक वाढीचा दर (-)2.97 टक्के एवढी कमी झाली व त्यामुळे ऋण-उलाढाली गुणोत्तर 2014-15 मधील 0.69 वरून 2018-19 मध्ये 0.51 टक्के एवढे सुधारले होते ते खालील तक्त्यात दर्शविलेले आहे:

तक्ता 3.1.15: ऊर्जा क्षेत्रामधील उपक्रमांचे ऋण-उलाढाल गुणोत्तर

(₹ कोटीत)

तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
शासन व इतरांकडून कर्ज (बँका व वित्तीय संस्था)	51,489.24	50,341.50	45,072.48	49,697.12	46,867.27
उलाढाल	74,759.11	79,995.61	75,186.17	79,543.51	91,317.99
ऋण-उलाढाल गुणोत्तर	0.69:1	0.63:1	0.60:1	0.62:1	0.51:1

(स्रोत: अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत विवरणांच्या आधारावर संकलित)

3.1.19 उज्वल डिस्कॉम अश्वसित योजने अंतर्गत सहाय्य (उदय)

राज्य शासनाच्या मालकीच्या विद्युत वितरण कंपन्यांच्या (डिस्कॉम) कार्यचालनात व वित्तीय स्थितीत अमुलाग्र बदल करण्यासाठी भारत सरकारच्या ऊर्जा मंत्रालयाने (एमओपी) उज्वल डिस्कॉम अश्वसित योजना (उदय योजना) सुरू केली (20 नोव्हेंबर 2015). उदय योजनेच्या तरतुदीनुसार सहभागी होणाऱ्या राज्यांना डिस्कॉमच्या कार्यचालन व वित्तीय परिवर्तन आणण्यासाठी खालील उपाय हाती घेणे आवश्यक होते:

3.1.19.1 कार्यचालन क्षमता सुधारण्यासाठी योजना

सहभागी होणा-या राज्यांना विविध लक्षित उपक्रम हाती घेणे आवश्यक होते जसे की फीडर व वितरण ट्रान्सफॉर्मर्स (डीटी) अनिवार्य मीटरिंग, ग्राहकांचे सुचीकरण व नुकसानीचे जीआयएस रेखांकन, मीटर्स व ट्रान्सफॉर्मर्स बदलणे, प्रत्येक महिन्यात 200 युनिटपेक्षा जास्त वीज वापरणा-या सर्व ग्राहकांना स्मार्ट मीटर बसविणे, तांत्रिक व वाणिज्यिक नुकसान (एटीअॅन्डसी) कमी करणे, कार्यचालन क्षमता वाढविण्यासाठी कार्यक्षम विद्युत उपकरणे बसविणे, प्रशुल्कात दर तिमाहीला सुधारणा करणे, वीजेची चोरी रोखण्यासाठी सर्वसमावेशक आयईसी मोहीम, तांत्रिक व वाणिज्यिक नुकसान (एटीअॅन्डसी) कमी झालेल्या क्षेत्रात वीज पुरवठा वाढविण्याची खात्री करणे यासारखी वीज मागणी व्यवस्थापन (डीएसएम) करावयाचे होते व यासारखे विविध लक्षित कार्ये कार्यचालन क्षमता वाढविण्यासाठी हाती घ्यावयाची होती. फीडरवरचा वितरण ट्रान्सफॉर्मर्स स्तरावरील तोटा रेखांकित करण्याची क्षमता, तोटा होणा-या क्षेत्राची ओळख पटविणे, तांत्रिक नुकसान कमी करणे व ऑऊटेजेस कमीत कमी करणे, विजेची चोरी कमी करण्यासाठी जनतेचा सहभाग, विजेचा पीक भार व ऊर्जेचा वापर कमी करणे, यासारखे लक्षित फायदे व लक्षित कार्ये साध्य होणासाठी लागणारी वेळेची बंधने विहित केली होती. कार्यचालन सुधारणांचे लक्षित फायदे दर्शकाद्वारे मोजायचे होते जसे की ऊर्जा मंत्रालय व राज्य शासनाने अंतिमरूप दिलेल्या नुकसान कमी करण्याच्या निर्देशानुसार 2018-19 मध्ये तांत्रिक व वाणिज्यिक नुकसान 18.14 टक्क्यापर्यंत कमी करावयाचे होते व पुरवठ्याचा सरासरी दर व सरासरी मिळणारा महसूल यामधील तफावत 2018-19 पर्यंत शून्यापर्यंत आणायची होती.

3.1.19.2 वित्तीय परिवर्तनासाठीची योजना

महाराष्ट्र शासनाला 30 सप्टेंबर 2015 रोजी एमएसईडीसीएलचे 75 टक्के लघु व मध्यम मुदतीची कर्जे स्वीकार करावयाची होती. वित्तीय परिवर्तन योजनेसाठी खालील बाबींची तरतूद होती:

- राज्य शासन नॉन-एसएलआर रोखे (बॉन्ड) जारी करून व त्या बॉन्ड मधून मिळालेले पैसे डिस्कॉमला हस्तांतरित करून तो संबंधित रकमेचे बँकेचे/वित्तीय संस्थांचे लघु व मध्यम कर्जे फेडण्यासाठी वापरण्यात येणार होता. ह्या जारी केलेल्या बॉन्डसची मुदत समाप्ती 10-15 वर्षांची होती व त्याचे मुद्दल परतफेड करण्यासाठी पाच वर्षांपर्यंत प्रदान विलंबावधी होता.
- डिस्कॉमची देय असलेली कर्जे प्राधान्याने व त्यानंतर जास्त किंमत असलेली कर्जे स्वीकारली जायची होती.
- 2016-17 मध्ये राज्य शासनाने ते कर्जे म्हणून एमएसईडीसीएलला हस्तांतरित करावयाची होती.

3.1.19.3 उदय योजनेची अंमलबजावणी

उदय योजनेच्या अंमलबजावणीची स्थिती खालीलप्रमाणे आहे:

अ. कार्यचालन मापदंडाची संपादनूक

उदय योजने अंतर्गत राज्य डिस्कॉमसाठीचे विविध मापदंडांच्या संदर्भातील लक्ष्ये व त्यांच्या तुलनेत संपादनूक याबाबतचा तपशील खालीलप्रमाणे होता:

तक्ता 3.1.16: सप्टेंबर 2019 पर्यंत कार्यचालन कामगिरीच्या लक्ष्यांच्या तुलनेत मापदंड निहाय संपादनूक

उदय योजनेचे मापदंड	उदय योजने अंतर्गत लक्ष्य	उदय योजने अंतर्गत प्रगती	संपादनूक (टक्क्यामध्ये)
फीडर मीटर लावणे (संख्येमध्ये)	80	3,155	100
वितरण ट्रान्सफॉर्मर्सचे मीटर लावणे (संख्येमध्ये)			
शहरी	16,748	3,876	23.14
ग्रामीण	10,341	1,743	16.86
फीडर वेगवेगळे करणे (संख्येमध्ये)	612	5,974	100
ग्रामीण फीडरचे लेखापरीक्षण (संख्येमध्ये)	189	1,740	100
जोडणी तोडलेल्या घरगुती ग्राहकांना विद्युत पुरवठा (संख्या लाखात)	9.49	32.80	100
स्मार्ट मीटर लावणे (संख्येमध्ये)	80,065	-	-
एलईडी उजालाचे वितरण (संख्या लाखात)	83	102.18	100
एटीअॅन्डसी नुकसान (टक्क्यामध्ये)	18.14	18.09	-
एसीएस-एआरआरमधील फरक (₹ प्रति युनिट)	-	(0.12)	-
निव्वळ प्राप्ती किंवा अनुदानधरून नफा/तोटा (₹ कोटीत)	6,109	828.60	13.56
(स्रोत: भारत सरकारच्या ऊर्जा मंत्रालयाच्या संकेत स्थळावरील उदय योजनेच्या हेल्थ कार्डनुसार)			

राज्याने स्मार्ट मीटर लावण्याबाबत कोणतीही कारवाई सुरु केली नव्हती, वितरण ट्रान्सफॉर्मर्सवर मीटर बसविण्याची कामगिरी समाधानकारक नव्हती तर फीडरवर मीटर्स बसविण्याच्या, ग्रामीण फीडर लेखापरीक्षण, घरगुती ग्राहकांना वीज पुरवठा व एलईडीचे वाटप यामधील कामगिरी उत्तम होती. त्याशिवाय तांत्रिक व वाणिज्यिक नुकसान 2018-19 पर्यंत 15 टक्के एवढे कमी करण्याचे अत्यंत महत्वाचे उद्दिष्ट राज्याला साध्य करता आले नव्हते. भारत सरकारच्या ऊर्जा मंत्रालयानुसार 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत उदय योजने अंतर्गत केलेल्या एकूण संपादनूकीच्या आधारावर सर्व राज्यांच्या डिस्कॉममध्ये महाराष्ट्र राज्य तीस-या स्थानावर होते.

ब. वित्तीय परिवर्तनाची अंमलबजावणी

महाराष्ट्र शासनाने (जीओएम) एमएसईडीसीएलला उदय योजनेचा लाभ घेण्यासाठी तत्वतः मंजूरी कळविली होती (14 सप्टेंबर 2016). त्यानंतर ऊर्जा मंत्रालय, महाराष्ट्र शासन व एमएसईडीसीएल यांच्यात त्रिपक्षीय सहमती जापन (7 आक्टोबर 2016) स्वाक्षरित करण्यात आले. उदय योजनेच्या तरतुदीनुसार व त्रिपक्षीय सहमती जापनानुसार 30 सप्टेंबर 2015 ला एमएसईडीसीएलशी संबंधित एकूण थकबाकी कर्जापैकी (₹ 22,097 कोटी) 2016-17 मध्ये महाराष्ट्र शासनाने ₹ 6,613 कोटीच्या एकूण मध्यम मुदत व

लघु मुदतीच्या कर्जापैकी 75 टक्के (₹ 4,959.75 कोटी) कर्ज नॉन-एसएलआर /एसडीएल नसलेले बॉन्ड जारी करून स्वीकारले होते.

उदय योजनेमधील कर्ज पाच वर्षांच्या कालावधीत म्हणजेच 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20 व 2020-21 मध्ये अनुदानात रूपांतरित करावयाचे होते. महाराष्ट्र शासनाने या योजने अंतर्गत 2018-19 यावर्षात एमएसईडीसीएलला दिलेल्या कर्जावर ₹ 219.03 कोटीचे व्याज आकारले होते.

3.1.20 राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांच्या लेख्यावरील शेरे

1 ऑक्टोबर 2018 ते 30 सप्टेंबर 2019 या कालावधीत आठ ऊर्जा क्षेत्र कंपन्यांनी त्यांचे नऊ लेखापरीक्षण झालेले लेखे महालेखाकार यांना अग्रेषित केले होते. त्यापैकी, सहा लेख्यांची पूरक लेखापरीक्षणासाठी निवड करण्यात आली होती. वैधानिक लेखापरीक्षकांचे लेखापरीक्षण अहवाल व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी आयोजलेले पूरक लेखापरीक्षण अहवालावरून असे निदर्शनास आले की लेख्यांची गुणवत्ता सुधारण्याची आवश्यकता होती. 2016-19 च्या लेख्यांचे वैधानिक लेखापरीक्षण व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या शे-यांच्या एकत्रित द्रव्य मूल्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे:

तक्ता 3.1.17: ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यावरील लेखापरीक्षण शे-यांचा परिणाम

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	तपशील	2016-17		2017-8		2018-19	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यातील घट	-	-	1	858.80	2	487.92
2.	नफ्यातील वाढ	-	-	1	154.99	2	2,235.36
3.	तोट्यातील वाढ	3	11,732.30	1	13,940.63	1	292.29
4.	तोट्यातील घट	3	707.80	1	5.77	-	-
5.	महत्वाची मुलभूत तथ्ये जाहीर न करणे	-	-	1	45.24	-	-
6.	वर्गीकरणातील त्रुटी	2	92.20	-	-	2	109-21

(स्त्रोत: ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांच्या वैधानिक लेखापरीक्षण/सीएजी यांच्या शे-यांवरून संकलित)

2018-19 यावर्षात वैधानिक लेखापरीक्षकांनी दोन लेख्यांवर शेरे असलेले प्रमाणपत्र जारी केले. वैधानिक लेखापरीक्षकांनी आयएनडी-एएसचे दोन लेख्यांमध्ये पालन न केल्याचे 10 उदाहरणे दिली होती व त्यामुळे सार्वजनिक उपक्रमांद्वारे भारतीय लेखा मानकांचे (निकष आयएनडी-एएसचे) अनुपालन साधारण होते.

3.1.21 लेखापरीक्षा परिच्छेदांचे अनुपालन

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या 31 मार्च 2019 ला संपलेल्या वर्षाच्या अहवाला मध्ये, दोन ऊर्जा क्षेत्र उपक्रमांशी संबंधित दोन अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

महाराष्ट्र शासनाच्या ऊर्जा विभागाच्या प्रधान सचिवांना, त्यांची उत्तरे सहा आठवड्यात द्यावीत या विनंतीसह जारी करण्यात आले होते. दोन अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेदांचे उत्तर राज्य शासनाकडून प्रलंबित होते (मे 2020). अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेदांचे एकूण वित्तीय परिणाम ₹ 184.11 एवढा होता.

लेखापरीक्षा अहवालांचा पाठपुरावा

3.1.22 प्रलंबित उत्तरे

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचा लेखापरीक्षा अहवाल लेखापरीक्षणाचे एक परिपाक आहे. त्यामुळे त्यास शासनाकडून योग्य व वेळच्या वेळी प्रतिसाद मिळणे आवश्यक आहे. लेखापरीक्षा अहवाल हा कागदपत्रांच्या प्रारंभिक तपासणीपासून सुरु झालेल्या प्रक्रियेची परिणिती होय. त्यामुळे, त्यास शासनाकडून योग्य व वेळचे वेळी प्रतिसाद मिळणे आवश्यक आहे. महाराष्ट्र शासनाच्या वित्त विभागाकडून (जानेवारी 2001) सर्व प्रशासकीय विभागांना भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकाच्या अहवालात समाविष्ट असलेल्या कामगिरी लेखापरीक्षा/परिच्छेद यांच्या बाबतीत उत्तरे/स्पष्टीकरणात्मक जापने हा अहवाल विधानमंडळाला सादर झाल्यापासून तीन महिन्यांच्या आत, दिलेल्या विहित नमुन्यात सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या (कोपू) प्रश्नावलीची वाट न पाहता सादर करावयाची असतात.

तक्ता 3.1.18: न मिळालेली स्पष्टीकरणात्मक जापने (31 डिसेंबर 2019 रोजी)

लेखापरीक्षा अहवालाचे वर्ष (सार्वजनिक उपक्रम)	लेखापरीक्षा अहवाल राज्य विधानमंडळाच्या पटलावर सादर केल्याची तारीख	लेखापरीक्षा अहवालातील एकूण कामगिरी लेखापरीक्षा व परिच्छेद		ज्यांचे स्पष्टीकरणात्मक जापने मिळालेली नाहीत अशा कामगिरी लेखापरीक्षा/परिच्छेदांची संख्या	
		कामगिरी लेखापरीक्षा	परिच्छेद	कामगिरी लेखापरीक्षा	परिच्छेद
2016-17	20 जुलै 2018	1	6	-	-
2017-18	4 मार्च 2020				
एकूण		1	6	-	-

31 डिसेंबर 2019 रोजी, ऊर्जा क्षेत्रातील सार्वजनिक उपक्रमासंबंधी 2016-17 पर्यंत लेखापरीक्षा अहवालातील सर्व स्पष्टीकरणात्मक जापने प्राप्त झाली. लेखापरीक्षा अहवाल 2017-18 राज्य विधानमंडळाच्या पटलावर 4 मार्च 2020 रोजी सादर करण्यात आला.

3.1.23 सार्वजनिक उपक्रम समितीमध्ये लेखापरीक्षा अहवालांवर चर्चा

31 डिसेंबर 2019 रोजी लेखापरीक्षा अहवालाला (सार्वजनिक उपक्रम) आलेल्या कामगिरी लेखापरीक्षा व परिच्छेद यांची सार्वजनिक उपक्रम समितीमध्ये झालेल्या चर्चेची स्थिती खालीलप्रमाणे होती:

तक्ता 3.1.19: 31 डिसेंबर 2019 रोजी लेखापरीक्षा अहवालात समाविष्ट असलेले कामगिरी लेखापरीक्षा/परिच्छेद व त्यांची सार्वजनिक उपक्रम समितीत चर्चा

लेखापरीक्षण अहवालाचा कालावधी	कामगिरी लेखापरीक्षण/परिच्छेद यांची संख्या			
	लेखापरीक्षा अहवालात समाविष्ट		चर्चितेले परिच्छेद	
	कामगिरी लेखापरीक्षा	परिच्छेद	कामगिरी लेखापरीक्षा	परिच्छेद
2010-11	1	1	-	1
2011-12	1	3	-	3
2012-13	2	10	-	3
2013-14	-	4	-	4
2014-15	2	3	-	1
2015-16	-	5	-	-
2016-17	1	6	-	-
2017-18 ¹⁶				
एकूण	7	32	-	12

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रम समितीमध्ये लेखापरीक्षा अहवालावर झालेल्या चर्चेच्या आधारावर संकलित)

2009-10 पर्यंत लेखापरीक्षा अहवालांवर (सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम) चर्चा पूर्ण झाली आहे.

3.1.24 सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांचे अनुपालन

2005-06 व 2017-18 या कालावधीत राज्य विधीनमंडळात 10 अहवाल सादर केले होते व ऊर्जा क्षेत्रातील राज्य सार्वजनिक उपक्रम अहवालांवर त्यांनी केलेल्या कारवाई संबंधी टिपण्या (अॅक्शन टेकन नोटस) मिळाल्या नव्हत्या (31 डिसेंबर 2019 रोजी) त्या खालील तक्त्यात दर्शविलेले आहेत:

तक्ता 3.1.20: सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांचे अनुपालन

सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांचे वर्ष	सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांची एकूण संख्या	सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांमधील शिफारसीची एकूण संख्या	सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या कारवाई संबंधी टिपणी न मिळालेल्या शिफारसीची संख्या
2005-06	1	5	5
2007-08	1	8	8
2010-11	1	6	6
2012-13	2	28	21
2015-16	3	11	11
2017-18	2	2	2
एकूण	10	60	53

(स्त्रोत: महाराष्ट्र शासनाच्या संबंधित विभागांकडून सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या शिफारसीवरील कारवाई संबंधी टिपण्या (एटीएन) च्या आधारावर संकलित)

सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांमध्ये भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या 2001-02 ते 2014-15 यावर्षात अहवालांमध्ये दर्शविलेल्या परिच्छेदांबाबत शिफारसी समाविष्ट होत्या.

¹⁶ राज्य विधानमंडळाच्या पटलावर 4 मार्च 2020 रोजी सादर करण्यात आला.

प्रकरण-IV

पृष्ठ

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील

101 ते 112

उपक्रमांसंबंधी

अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

4.1 कमी दाबाची बिलिंग तयार करणे

4.2 कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची कमी वसुली

प्रकरण-IV

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांसंबंधी अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील कंपन्यांच्या व्यवहारांच्या नमुना तपासणीमध्ये दृष्टोत्पत्तीस आलेले महत्त्वपूर्ण लेखापरीक्षण निष्कर्ष या प्रकरणात समाविष्ट केलेले आहेत.

शासकीय कंपन्या

ऊर्जा विभाग (उद्योग, ऊर्जा व कामगार)

महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित

4.1 कमी दाबाची बिलींग तयार करणे

4.1.1 प्रस्तावना

मुंबई शहर व मुंबई उपनगराचा काही भाग सोडून संपूर्ण महाराष्ट्रामध्ये महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित (कंपनी) 44 विभागांद्वारे विद्युत वितरण करते. कंपनी विविध प्रवर्गांच्या अंतर्गत 2.66 कोटी ग्राहकांना¹ विद्युत पुरवठा करते व ₹ 72,749 कोटी निव्वळ महसूल² मिळविते. कमी दाब (एलटी) ग्राहक एकूण ग्राहकांच्या 90 टक्क्यांपेक्षा जास्त आहेत व त्यांच्याकडून अंदाजे 50 टक्के इतका महसूल हिस्सा प्राप्त होतो. कंपनी प्रत्येक प्रवर्गाच्या ग्राहकांसाठी महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोगाद्वारे (एमईआरसी) वेळोवेळी निश्चित केलेल्या प्रशुल्क दराच्या आधारावर बिले तयार करते.

कंपनीची बिलींग पध्दती³ इन हाऊस टीमद्वारे विकसित करण्यात आली आहे व ती मुंबई येथील मुख्यालयाद्वारे केंद्रीय पध्दतीने व्यवस्थापित करण्यात येते. मीटर रिडींग नोंदविणे, बिलांची छपाई इत्यादि यासारख्या दैनंदिन कार्यांसाठी भिन्न प्रकारचे प्रोफाईल्स उप विभाग व मंडळ अधिका-यांकडे सुपुर्द केले आहेत. कंपनीने ग्राहकांना ऑनलाईन सेवा देखील दिलेली आहे (वेब सेल्फ सर्विस) त्याद्वारे, ग्राहकांनी नवीन विद्युत जोडणीसाठी अर्ज करणे, नावात बदल, खराब झालेल्या मीटरची तक्रार करणे, रिडींग नोंदविणे, बिलांचे प्रदान करणे ही कामे करू शकतात.

¹ 31 मार्च 2019 रोजी.

² 2018-19 या कालावधीसाठी.

³ फ्रंट एंड: जावा स्प्रिंग हायब्रनेट 1.0.7 व बॅक एंड: सायबेस 16 एसपी03पी104 प्लॅटफॉर्म-एचपी युनिक्स सुधारित वर्जन एलटीव्हीईआर4.0.8.

4.1.2 लेखापरीक्षणाची व्याप्ती व तपासणी नमुना

प्रस्तुत लेखापरीक्षणात 2016-17 ते 2018-19 या कालावधीतील कंपनीच्या कमी दाबाच्या ग्राहकांचा समावेश आहे. कंपनीच्या 44 मंडळ कार्यालयातील नऊ मंडळ⁴ कार्यालयांची सहा स्ट्रॅटज मधून (कमी दाब वर्ग ग्राहकांच्या संख्येवर आधारित) रॅन्डम नमुना पध्दतीच्या आयडीईए सॉफ्टवेअर वापरून निवड करण्यात आली होती.

4.1.3 लेखापरीक्षणाचे उद्दिष्टे

लेखापरीक्षण उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे होती:

- कमी दाब बिलिंग महसूल योग्यरित्या निर्धारित करून गोळा करणे व त्यांचे लेखांकन योग्य होते यांचे निर्धारण करणे;
- बिलिंग कार्यप्रणालीत योग्य ते अंतर्गत नियंत्रणे आहेत की नाही यांचे निर्धारण; व
- कंपनीकडे थकित व्यवस्थापन करण्याची पध्दती आहे की नाही त्याचे निर्धारण करणे.

4.1.4 लेखापरीक्षण निकष

खालील गोष्टींमधून काढलेल्या लेखापरीक्षण निकषांवरून लेखापरीक्षण शे-यांचे मूल्यमापन करण्यात आले होते:

- विद्युत अधिनियम, 2003;
- एमईआरसीद्वारा जारी करण्यात आलेले प्रशुल्क आदेश, निर्देश/सूचना;
- एमईआरसी (विद्युत पुरवठा संहिता आणि पुरवठ्याचा इतर अटी) नियम, 2005;
- एमईआरसी (वितरण अनुज्ञापतीधारकांची कामकाज मानके, विद्युत पुरवठ्याचा कालावधी व नुकसान भरपाई ठरविणे) नियम, 2014 (एमईआरसी नियम, 2014); व
- कंपनीने वेळोवेळी जारी केलेले वाणिज्यिक परिपत्रके.

4.1.5 लेखापरीक्षण पध्दती

निवडण्यात आलेल्या नऊ मंडळ कार्यालयातील 78.31 लाख कमी दाब वीज ग्राहकांच्या कागदपत्रांचे तपशीलवार विश्लेषण करण्यात आले होते. दिवसातील वेळ (टीओडी) मीटर, कमी दाबाच्या 100 टक्के आकडेवारीचे विश्लेषण करण्यात आले होते. आकडेवारी कंपनीकडून 'सीएसव्ही' फॉर्मॅट मध्ये मागविण्यात आली व लेखापरीक्षण आकडेवारीचे विश्लेषण केएनआयएमईचा⁵ उपकरणाचा वापर करून करण्यात आले होते.

⁴ अमरावती, औरंगाबाद (शहरी), कोल्हापूर, नागपूर (ग्रामिण), नांदेड, रास्तापेठ, ठाणे, वाशी व वर्धा.

⁵ केएनआयएमई - कोनस्टाझ इन्फॉर्मेशन माईनर, हा ओपन सोर्स आकडेवारी विश्लेषणासाठी, अहवालीत करण्यात व प्लॅटफॉर्मवर एकत्रेकरण्यासाठी मुक्त असतो.

लेखापरीक्षण निष्कर्ष

4.1.6 सुरक्षा ठेव

एमईआरसी नियम, 2005 च्या कलम 11 नुसार ज्या व्यक्तीला वीज पुरवठा मंजूर करण्यात/देण्यात आला आहे त्यांच्याकडून कंपनी सुरक्षा ठेव (एसडी) वसूल करण्यास पात्र आहे. अस्तित्वात असलेल्या ग्राहकांच्या बाबतीत अशी सुरक्षा रक्कम तीन महिन्यांच्या बिलींग सरासरी एवढी किंवा बिलींग सायकल कालावधी एवढी जी रक्कम कमी असेल ती असते. त्यापुढे, नियमाच्या कलम 11.6 नुसार, सुरक्षा ठेव रक्कम ग्राहकाला प्रत्येक वित्तीय वर्षात केलेल्या प्रत्यक्ष बिलानुसार परत काढण्यात येते व त्यानुसार ग्राहकाकडे मागणी नोंदवण्यात येते.

4.1.6.1 अस्तित्वात असलेल्या (लाईव्ह) ग्राहकांकडून अपुरी सुरक्षा ठेव

31 मार्च 2019 रोजी, लेखापरीक्षणात निवड करण्यात आलेल्या नऊ मंडळ कार्यालयातील 59,490 लाईव्ह ग्राहकांची सुरक्षा ठेव निरंक होती. या ग्राहकांकडून वीज बिलांचा (मुद्दल) संचित थकित ₹ 263.09 कोटी होता. ग्राहकांनी कोणतीही सुरक्षा रक्कम जमा केली नसतानाही थकित संचित करण्यास परवानगी देण्यात आली होती व त्यामुळे सुरक्षा ठेवीचा मुख्य उद्देश साध्य झाला नव्हता. या ग्राहकांकडून सुरक्षा ठेवीचा अभाव असल्यामुळे थकिताची वसूली करण्याची शक्यता धूसर होती.

कंपनीने उत्तर दिले होते (जानेवारी 2020) की या ग्राहकांनी 'सौभाग्य योजना' अंतर्गत वीज जोडणीसाठी अर्ज केला होता म्हणून त्यांना कोणतीही सुरक्षा ठेव भरणे व सादर करणे आवश्यक नव्हते. त्या व्यतिरिक्त दरवर्षी एप्रिल महिन्यात अतिरिक्त सुरक्षा ठेवीची मागणी करण्यात येते. त्याचे प्रदान न केल्यास पुढील वर्षाच्या मार्च पर्यंत देय तारखेनंतर सुरक्षा ठेव थकित म्हणून दर्शविली जाते.

हे उत्तर समर्थनीय नव्हते कारण सुरक्षा ठेव मागील वर्षासाठी सुध्दा निरंक दाखविली होती. त्यापुढे, सुरक्षा ठेवीचा थकित वर्षभर दाखवून व वसुलीसाठी प्रयत्न न करता एप्रिल महिन्यामध्ये ते परत काढून घेणे यामुळे सुरक्षा ठेव वसूल करण्याचा मुळ उद्देश साध्य होत नाही. दिलेल्या उत्तरात वीज जोडण्या सौभाग्य योजने अंतर्गत देण्यात आल्या होत्या हे योग्य उत्तर नाही कारण लेखापरीक्षणाने निदर्शनास आणलेली प्रकरणे ही सौभाग्य योजनेची नव्हते.

4.1.6.2 खंडित ग्राहकांकडून अपुरी सुरक्षा ठेव

कंपनीचे वित्तीय हित जपण्यासाठी सुरक्षा ठेवीची पर्याप्तता आणि विद्युत थकित सतत संनियंत्रित करणे आवश्यक आहे. जर सुरक्षा ठेव थकितापेक्षा कमी असेल तर, कंपनीने थकित सुरक्षा ठेव/थकित विद्युत आकार वसूल करण्यासाठी त्वरित कारवाई करावयास हवी किंवा तो थकित अबाधित प्रमाणात जमा होण्यापूर्वी विद्युत पुरवठा अधिनियमातील कलम 56 च्या तरतुदीनुसार खंडित करावयास हवा.

31 मार्च 2019 रोजी, नऊ मंडळामध्ये 3,50,852 कायम स्वरूपी वीज पुरवठा खंडित केलेले ग्राहक होते त्यांच्याकडील सुरक्षा ठेव समायोजित केल्यानंतरही संचित थकित ₹ 426.78 कोटी होता त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे होता:

(थकित ₹ कोटी मध्ये)

मंडळ	पाच वर्षांपर्यंत		सहा ते 10 वर्षांपर्यंत		10 वर्षांपेक्षा जास्त	
	ग्राहकांची संख्या	थकित	ग्राहकांची संख्या	थकित	ग्राहकांची संख्या	थकित
अमरावती	9,676	5.92	12,431	7.14	24,329	11.71
औरंगाबाद (शहरी)	1,066	5.93	6,576	15.20	15,428	18.18
कोल्हापूर	1,561	0.60	5,780	2.03	6,831	2.96
नागपूर (ग्रामीण)	3,787	2.91	5,748	3.07	18,214	7.36
नांदेड	17,993	12.24	28,125	18.24	30,147	15.00
रास्तापेठ	4,832	5.84	15,785	26.18	29,324	36.65
ठाणे	11,852	41.79	35,857	105.48	41,710	66.44
वाशी	1,250	1.80	2,450	3.18	4,164	3.94
वर्धा	1,547	0.80	2,702	1.21	11,687	4.98
एकूण	53,564	77.83	1,15,454	181.73	1,81,834	167.22

कंपनीला देयकाच्या तुलनेत सुरक्षा ठेवीची पर्याप्तता संनियत्रित करण्यात अपयश आल्यामुळे व वीज पुरवठा खंडित करण्याची वेळेवर कारवाई करण्यात अपयश आल्यामुळे ₹ 426.78 कोटी वसूल होऊ न शकणारा विद्युत आकार थकित झाला होता.

कंपनीने स्वीकारले (जानेवारी 2020) होते की थकित विद्युत बिल व व्याजाचा थकित कायम वीज जोडणी झालेल्या ग्राहकांकडे संचित झाले होते व कंपनीने वीज खंडित करण्याच्या वेळी कायम स्वरूपी ठेवलेली सुरक्षा ठेव मुद्दल थकिताशी समायोजित केली होती. त्यामुळे कायम स्वरूपी ग्राहकांकडे थकित असतांना त्यांच्याकडे सुरक्षा ठेव निरंक होती.

कंपनीने पुढे असेही म्हटले होते की केंद्रीय बिलींग पध्दती अंमलबजावणी केल्यानंतर, वीज सांघिक कार्यालयाद्वारे खंडित करण्याचे काम केंद्रीय पध्दतीने संनियत्रित करण्यात येते. वीज खंडित करण्याची यादी डॅशबोर्डद्वारे क्षेत्रिय कार्यालयांना देण्यात येते व सांघिक कार्यालयाद्वारे त्याचे जवळून संनियत्रित करण्यात येते. यामुळे कसूरदार ग्राहकांची वीज वेळेवर खंडित करण्यात येते व यापुढे संचित थकित टाळण्यात येतो.

हे उत्तर समर्थनीय नव्हते कारण कंपनीला एक तर सुरक्षा ठेव वसूल करायला हवी होती किंवा लेखापरीक्षणाने निवडलेल्या नऊ मंडळामध्ये ₹ 426.78 कोटीचा थकित संचित होण्याची वाट न बघता वीजपुरवठा खंडित करायला हवा होता.

4.1.7 विहित कालावधी मध्ये नवीन वीज जोडण्याची तरतूद न करणे

विहित एमईआरसी नियम, 2014 नियम क्रमांक 4.7 नुसार जर वितरण अनुज्ञापतीधारकाला अस्तीत्वात असलेल्या नेटवर्क मधून वीज जोडणी द्यायची असेल तर अर्ज केल्यानंतर इमारतीला वीज पुरवठा करण्याबाबत मालक/ धारकाकडून विद्युत

जोडणीचा सर्व पूर्तता झालेला अर्ज मिळाल्यानंतर व वीज पुरवठ्यासाठी आवश्यक तो आकार मिळाल्यानंतर वितरण अनुज्ञापतीधारकाला एक महिन्याच्या आत वीज जोडणी द्यावयाची असते. जर अनुज्ञापतीधारकाला ही वीज जोडणी विहित केलेल्या कालावधी मध्ये देण्यात अपयश आले तर तो प्रति आठवडा ₹100/- दंड किंवा त्यातील भाग यावर देणे लागतो.

लेखापरीक्षणासाठी निवडलेल्या नऊ मंडळात, लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की 1.11 लाख वीज ग्राहक जोडणीच्या प्रतिक्षेत दोन महिने ते तीन वर्षे प्रलंबित होते त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे होता:

मंडळाचे नाव	सहा महिने पर्यंत	सहा महिने ते एक वर्ष	दोन वर्षा पर्यंत	दोन ते तीन वर्ष	एकूण
अमरावती	4,869	7,992	335	2,950	16,146
औरंगाबाद (शहरी)	1,654	78	1	47	1,780
कोल्हापूर	6,784	7,210	4	155	14,153
नागपूर (ग्रामीण)	3,706	5,037	19	967	9,729
नांदेड	4,416	10,273	3	67	14,759
रास्तापेठ	24,107	2,252	376	300	27,035
ठाणे	13,007	1,297	149	590	15,043
वाशी	8,582	267	55	9	8,913
वर्धा	1,804	2,071	-	27	3,902
एकूण	68,929	36,477	942	5,112	1,11,460

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की कंपनीकडे नवीन जोडणीसाठीच्या थकित विनंती अर्जांमध्ये गणेश मंडप इत्यादि सारख्या धार्मिक कारणासाठी तात्पुरत्या जोडणीचे अर्ज देखील समाविष्ट होते.

कंपनीने उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की अलीकडच्या काळात नवीन जोडणीचे अर्ज सर्व प्रवर्गासाठीच्या म्हणजे शहरी व ग्रामीण व धार्मिक तात्पुरत्या जोडण्यासह अर्ज ऑनलाईन भरणे अनिवार्य करण्यात आले होते. केंद्रीय बिलिंग पध्दतीमुळे, अतिरिक्त विधीग्राह्यतेमुळे भविष्यात सर्व तात्पुरत्या वीज जोडण्याच्या बिलिंगची खात्री करून घेता येईल.

कंपनीने घेतलेल्या सुधारात्मक कारवाईची प्रशंसा करतांना, असे नमूद करण्यात येते की व्यवस्थेमध्ये असलेल्या प्रकरणांमध्ये त्यांची पडताळणी करून ती जुनी प्रकरणे निकाली काढण्याची आवश्यकता आहे. अशा प्रकरणांची ओळख पटविण्यासाठी व त्या निकाली काढण्यासाठी उपविभाग स्तरावर कारवाई करणे आवश्यक आहे जेणेकरून डेटा योग्य चित्र दर्शवेल.

4.1.8 पहिले बिल जारी करण्यामधील विलंब

एमईआरसी (विद्युत पुरवठा संहिता व पुरवठ्याच्या इतर अटी) नियम, 2005 च्या नियम क्रमांक 14.3 नुसार प्राधिकृत प्रतिनिधीने कृषि ग्राहकांच्या बाबतीत तीन महिन्यातून कमीत कमी एकदा व इतर सर्व ग्राहकांच्या बाबतीत दोन महिन्यातून एकदा

मीटर रिडिंग घ्यावयास पाहिजे. नियम क्रमांक 15.1.1 नुसार वितरण अनुज्ञापतीधारकाचे शहरामधील ग्राहकांना कमीत कमी दोन महिन्यांतून एकदा व इतर सर्व ग्राहकांना कमीत कमी तीन महिन्यांतून एकदा बिल जारी करावयास हवे.

लेखापरीक्षाच्या असे निदर्शनास आले की, छाननीसाठी निवडलेल्या नऊ मंडळ कार्यालयात वीज जोडणी ग्राहकांना दिल्यानंतर बिल जारी करण्यात खालीलप्रमाणे विलंब झाला होता:

मंडळ	विलंब (महिन्यात)				
	2 ते 6	7 ते 12	13 ते 18	19 ते 24	24 पेक्षा जास्त
अमरावती	18,525	1,886	188	54	27
औरंगाबाद (शहरी)	2,482	224	25	5	4
कोल्हापूर	21,153	1,048	151	29	68
नागपूर (ग्रामीण)	9,727	1,054	126	130	114
नांदेड	17,511	849	76	18	3
रास्तापेठ	17,783	871	68	199	179
ठाणे	10,792	259	72	13	2
वाशी	6,149	228	29	9	5
वर्धा	9,034	318	32	6	3
एकूण	1,13,156	6,737	767	463	405

बिल जारी करण्यात विलंब झाल्यामुळे महसूल वसुलीत विलंब झाला होता व परिणामस्वरूप इतर स्रोतांकडून निधी उभारण्याची वित्तीय किंमत वाढली होती. त्याशिवाय विद्युत अधिनियम, 2003 चा कलम 56(2) नुसार या कलमा अंतर्गत ग्राहकांकडून येणे असलेली रक्कम दोन वर्षांनंतर ही रक्कम पहिल्यांदा देय झाल्यानंतर जर ती सतत वसुली योग्य थकित दाखविली नसेल तर विद्युत थकित आकार म्हणून वसुलीयोग्य राहत नाही. अशी 405 प्रकरणे होती जिथे पहिले बिल जारी करण्यात दोन वर्षांपेक्षा जास्त विलंब झाला होता.

कंपनीने उत्तर दिले (जानेवारी 2020) की मार्च 2019 नंतर कंपनीने नवीन वीज जोडणीसाठी नवीन ऑनलाईन पध्दती लागू केल्यामुळे नवीन ग्राहकांना पहिले बिल जारी करण्यात विलंब होणार नाही.

नुकत्याच लागू केलेल्या ऑनलाईन पध्दतीद्वारे विलंब कमीत कमी करण्यासाठी कंपनीने योजलेल्या उपाययोजनांची लेखापरीक्षा प्रशंसा करते, तरी वेळेवर बिलिंग व महसूल वसुली यांची खात्री होण्यासाठी असा विलंब टाळण्याची शिफारस करते.

4.1.9 नादुरुस्त मीटर व 'मीटर नसणे' या प्रकरणात सरासरी बिलिंग

4.1.9.1 नादुरुस्त मीटर

नादुरुस्त मीटर्स म्हणजे जे काम करीत नाही किंवा जे खूप वेगाने किंवा खूप हळू काम करतात किंवा अनियमित रिडींग दर्शवितात. महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोगाच्या (वितरण अनुज्ञापतीधारकांची कामकाज मानके, विद्युत पुरवठ्याचा कालावधी व नुकसान

भरपाई निर्धारण) नियम, 2014 चा कलम 7.3 नुसार वितरण अनुज्ञाप्रीधारकाला नादुरुस्त/कार्यरत नसलेल्या (बंद पडलेले, हळू/खूप वेगाने चालणारे किंवा खराब झालेले) मीटरचे निरीक्षण वर्ग-1 शहरामध्ये तक्रार मिळाल्यापासून चार दिवसात, शहरी वस्तीतील तक्रारी बाबत सात दिवसात, ग्रामिण क्षेत्रामधील तक्रारीसाठी मीटरची तक्रार मिळाल्यापासून बारा दिवसात व मीटर नादुरुस्त आढळून आल्यास करावयाचे असते व पुढील बिलींग चक्राच्या अखेरीच्या आधी ते बदलायचे असते.

त्याशिवाय, नियमाच्या कलम 7.2 नुसार जर कोणत्याही कारणासाठी, जर वितरण अनुज्ञाप्रीधारकाला बिलींग चक्राच्या कालावधी दरम्यान मीटर रिडिंग करण्यात अपयश आले तर, मीटर रिडिंग केले होते अशा मागील तीन बिलींग चक्राच्या सरासरी वीज वापराच्या आधारावर तात्पुरते बिल तयार करावयाचे असते व ग्राहकाला द्यावयाचे असते व त्यात पुढे अशी तरतूद होती की सर्वसाधारणपणे तात्पुरते बिलींग दोन बिलींग चक्रापेक्षा जास्त कालावधीसाठी नसावे. वरील नियमानुसार, विहित कालावधीमध्ये नादुरुस्त मीटर बदलण्यास विलंब झाल्यास ₹ 50/- प्रति आठवडा व त्यामधील भागासाठी इतका दंड देण्यास कंपनी जबाबदार आहे.

कंपनीने दिनांक 3 जून 2017 च्या परिपत्रकाद्वारे त्यांच्या उपविभागातील कक्ष अधिका-यांना सरासरी बिलींग व नादुरुस्त मीटर बिलींग पध्दती मधून वगळण्यासाठी विविध सकारात्मक पाऊले उचलण्याचे निर्देश दिले होते. सरासरी बिलींग केवळ कंपनीच्या महसूलाला बाधित करित होते असे नाही तर ग्राहकांचे वाद सुध्दा वाढवित असल्यामुळे त्यामध्ये मीटरची स्थिती दुरुस्त करण्यासाठी सकारात्मक पाऊले उचलणे देखील विहित केले होते.

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की लेखापरीक्षण कालावधीत निवड केलेल्या नऊ मंडळ कार्यालयात 1 ते 34 महिन्यांपर्यंतच्या कालावधीसाठी 6.06 लाख नादुरुस्त मीटर असलेले ग्राहक होते ते खालीलप्रमाणे होते:

अ.क्र.	मंडळ	बिलींग एककांची संख्या	ग्राहकांची संख्या	मीटर नादुरुस्त ⁶ असलेल्या महिन्याची संख्या
1-	अमरावती	23	1,00,983	1 - 34
2-	औरंगाबाद (शहरी)	8	21,442	1 - 34
3-	कोल्हापूर	30	87,408	1 - 34
4-	नागपूर (ग्रामीण)	18	29,231	1 - 34
5-	नांदेड	16	64,792	1 - 34
6-	रास्तापेठ	16	80,056	1 - 34
7-	ठाणे	18	1,28,942	1 - 34
8-	वाशी	10	67,283	1 - 34
9-	वर्धा	13	25,882	1 - 34
	एकूण		6,06,019	

⁶ नेमस्तपणे फक्त कमीत कमी तीन महिन्यांपर्यंत मीटर नादुरुस्त होते ती प्रकरणे यात विचारात घेण्यात आली होती. वरील मर्यादा 34 महिन्यांपर्यंत मर्यादित केली होती कारण 1.4.2016 पासून तीन वर्षांच्या कालावधीत येत होती.

मीटरची स्थिती नादुरुस्त होती त्या दरम्यान वरील ग्राहकांच्या सरासरी वीज वापरावर बिलींग केले गेले परिणामस्वरूप चुकीचे/कमी बिलींग झाले.

4.1.9.2 मीटरची तरतूद नसणे ज्यामुळे सरासरी बिलींग

महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोग (विद्युत पुरवठा संहिता व पुरवठ्याच्या इतर अटी) नियम, 2005 च्या कलम 21.1.1 नुसार कंपनीने सुयोग्य रेटिंगचे मीटर, बिलींगसाठीचे आवश्यक असलेले सर्व आकार लावण्यासाठीचे निकष नोंद करण्यासाठी योग्य असल्याशिवाय सीईए (मीटरचे संस्थापन व कार्यचालन) नियम, 2006 मध्ये दिलेल्या विनिर्देशानुसार कोणत्याही अर्जदारास/ग्राहकास विद्युत जोडणी/पुरवठा मंजूर करू नये.

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की, लेखापरीक्षणासाठी निवडलेल्या नऊ मंडळांच्या 1.13 लाख ग्राहकांच्या प्रकरणात, एक ते 29 महिने या कालावधीसाठी मीटरची स्थिती 'मीटर नाही' अशी दर्शविली होती त्याचा तपशील खालीलप्रमाणे होता:

मंडळ	बिलींग युनिटांची संख्या	ग्राहकांची संख्या	महिन्यांची ⁷ संख्या
अमरावती	23	7,387	1 - 21
औरंगाबाद (शहरी)	8	10,725	1 - 29
कोल्हापूर	30	6,353	1 - 21
नागपूर (ग्रामीण)	17	4,754	1 - 25
नांदेड	16	13,556	1 - 28
रास्तापेठ	16	19,838	1 - 29
ठाणे	17	34,292	1 - 24
वाशी	11	12,291	1 - 29
वर्धा	12	4,179	1 - 26
एकूण		1,13,375	

मीटरच्या अभावामुळे वर उल्लेखित ग्राहकांना सरासरी वीज वापराच्या आधारावर बिलींग करण्यात येत होते परिणामस्वरूप या ग्राहकांना चुकीचे बिलींग करण्यात येत होते. त्यामुळे कंपनीच्या हितासाठी वीजेच्या वापरानुसार बिलींग होण्यासाठी, 'मीटर नाही' म्हणून चिन्हांकित केलेल्या सर्व वीज जोडण्यांचा आढावा घेऊन कंपनीने मीटर संस्थापित करावे.

4.1.10 'मागील रिडिंग' फील्डमध्ये मानवीय हस्तक्षेप

कोणत्याही प्रणालीची विश्वासार्हता तपासण्यासाठी मुख्य मोजपट्ट्यांपैकी (यार्डस्टीक) एक म्हणजे मानवीय हस्तक्षेप असते. मानवीय हस्तक्षेपाच्या मर्यादा तपासण्याच्या उद्देशाने लेखापरीक्षणाने 'मागील रिडिंग' च्या आकड्यांची तुलना केली जी त्याच ग्राहकाच्या मागील बीलाच्या 'चालू रिडिंग' च्या आकड्या इतकीच असणे आवश्यक आहे.

बिलींग करण्यासाठी वीज वापराची मात्रा चालू मिटर रिडिंग व मागील मिटर रिडिंग यामधील तफावत असते, मागील व चालू मिटर रिडिंगमधील दोन्ही आकडे खूप महत्वाचे

⁷ सुरु करण्याची तारीख 1.4.2016 ज्या तारखेला माहिती विश्लेषित केली होती त्यापासून एक महिन्याच्या कमी कालावधीसाठी काढण्यात आली होती.

असतात. लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की 20.04 लाख बीलांमध्ये, मागील रिडिंगची आकडेवारी मध्ये पुर्वीच्या बिलाच्या चालु रिडिंगच्या आकड्यांमध्ये फरक होता, त्यामुळे खालील त्रुटी आढळून आल्या:

मंडळाचे नाव	फरक असलेल्या एकूण बीलांची संख्या	ज्यात मागील रिडिंग शून्य असलेली प्रकरणे	मागील रिडिंग मागील महिन्याच्या चालु रिडिंग पेक्षा जास्त असलेली प्रकरणे
अमरावती	2,27,273	65,535	1,32,470
औरंगाबाद (शहरी)	1,03,711	43,711	48,150
कोल्हापूर	2,48,413	72,495	1,32,649
नागपूर (ग्रामीण)	1,21,651	49,993	60,576
नांदेड	1,97,575	61,053	1,21,426
रास्तापेठ	2,82,664	83,701	1,16,990
ठाणे	3,83,183	1,39,929	1,84,192
वाशी	3,25,057	93,532	1,67,151
वर्धा	1,14,512	47,845	58,832
एकूण	20,04,039	6,57,794	10,22,436

वरील सर्व प्रकरणामध्ये, मिटरची स्थिती 'सामान्य' दाखविण्यात आली होती व मिटर नंबर मध्ये कोणताही बदल झालेला नव्हता. यावरून असे दिसून येते की मागील रिडिंग थेट डेटाबेसमधून घेण्यात आले नव्हते व मानवीयरित्या बदलले जाऊ शकते. जेथे मागील रिडिंग चालु बीलात जास्त नोंदविण्यात आले होते व त्यानुसार बिलिंग प्रत्यक्ष वीज वापरापेक्षा कमी होत होते व त्यामुळे महसुलाचे नुकसान झाले होते.

4.1.11 आकडेवारीत विधीग्राह्यतेचा अभाव

4.1.11.1 पुरवठा दिनांकमध्ये विसंगती

'पुरवठा दिनांक' वीज ग्राहकाला प्रत्यक्ष वीज पुरवठा दिला ही तारीख दर्शविते. 'पुरवठा दिनांकाच्या' रकान्यामध्ये विविध त्रुटी निदर्शनास आल्या होत्या. लेखापरीक्षणासाठी निवडण्यात आलेल्या नऊ मंडळ कार्यालयातील 367 ग्राहकांच्या प्रकरणांमध्ये या रकान्यात चालु तारखेनंतरची तारीख दाखविण्यात आली होती, यावरून फील्ड आकडेवारीमध्ये विधीग्राह्यतेच्या त्रुटी दिसून येत होत्या.

कंपनीने उत्तर दिले होते (जानेवारी 2020) की बिलावरील दिनांक दिवस-महिना-वर्ष या फॉर्मॅटमध्ये होती आणि लेखापरीक्षणाने दर्शविलेली भविष्यातील सर्व तारखा 20 व्या शतकातील होत्या.

हे उत्तर समर्थनीय नव्हते कारण काही तारखा वर्ष 20, 21, 39 इत्यादि होत्या. त्या 1920, 1921, 1939 ह्या होत्या हे कंपनीचे म्हणणे चुकीचे आहे कारण पूर्वीची एमएसईबी 1960 मध्ये केवळ अस्तित्वात आली होती.

4.1.11.2 धनादेश क्रमांक व एमआयसीआर न देता/चुकीचा देता पावत्यांची निर्मिती

ठाणे मंडळाच्या 2.71 कोटी नोंदीची (रिसीप्ट) छाननी केल्यानंतर, खालील त्रुटी आढळून आल्या होत्या:

- प्राप्तीच्या अकरा रकान्यांमध्ये रक्कम शून्य दाखविली होती.
- धनादेश नंबरसाठीच्या रकान्याची (कॉलम) लांबी सहा डिजिट पूर्ण व्याख्यित करण्यात आली नव्हती. आरसीपीटी धनादेश क्रमांक या कॉलमाची लांबी सहा डिजिट आकडे क्रमांकाची असते. लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की 5,35,309 धनादेश क्रमांकाचे रकाने सहा डिजिट पेक्षा कमी होते.
- जर प्रदानाचा प्रकार धनादेश असेल, तर धनादेश नंबर अनिवार्य फिल्ड असावयास पाहिजे. लेखापरीक्षणाला असे दिसून आले की आकडेवारी विधीग्राह्यता चाचण्या योग्यरितीने व्याख्यित केलेल्या नव्हत्या व त्यामुळे धनादेश नंबर न टाकता धनादेश नंबर आकडेवारी नोंद करणे शक्य होते.
- एमआयसीआर नंबर (चुंबकीय शाई कॅरेक्टर रेकग्नीशन तंत्रज्ञान) दिसत नव्हता. लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की 67,761 रकान्यांमध्ये एमआयसीआर कोड दिसत नव्हता व 10,570 रकान्यांमध्ये एमआयसीआर कोड '00000000' असा दाखविण्यात आला होता.
- लेखापरीक्षणाला असे सुध्दा आढळून आले की एकच धनादेश नंबर युनिक एमआयसीआर व युनिक भारतीय वित्तीय पध्दती कोड (आयएफएससी) संबंधित असून तो प्रति धनादेश दोन ते 1,405 पर्यंत अनेक पावत्या तयार करण्यासाठी वापरला होता.

4.1.11.3 'प्राधिकार कोड'

बिलिंग आकडेवारी 'प्राधिकार कोड' च्या रकान्यात विविध प्रकारच्या ग्राहकांसाठी विशिष्ट कोड दिलेला असतो. रास्तापेठ मंडळाच्या 2016-2019 कालावधीतील आकडेवारीची छाननी करता असे निदर्शनास आले की '8' कोड रेल्वे, '9' कोड मिलीटरी, '1' कोड केंद्र शासन, '2' कोड राज्य शासन, '19' कोड गृह विभाग राज्य शासन, यामध्ये सांगितलेल्या प्रवर्गाचे ग्राहक नव्हते. त्यापुढे, 3,275 नोंदीसाठी प्राधिकार मास्टर नव्हता. लेखापरीक्षणाच्या असे देखील निदर्शनास आले की '50' हा प्राधिकार कोड मास्टर टेबलमध्ये अस्तित्वात नसतांनाही ग्राहकाला नियतवाटप करण्यात आला होता.

यावरून असे निदर्शनास येते की प्रविष्ट केलेली आकडेवारी एक तर प्रविष्ट करण्यापूर्वी सत्यापित करण्यात आली नव्हती किंवा या रकान्यांची विधीग्राह्यता अपर्याप्त/ चुकीची होती.

निष्कर्ष

अस्तित्वात असलेल्या (लाईव्ह) ग्राहकांकडून तसेच खंडित ग्राहकांकडून सुरक्षा ठेवीची अपुरी वसुली निदर्शनास आली कारण कंपनी कडील उपलब्ध सुरक्षा ठेव समायोजित केल्यानंतर सुध्दा त्यांच्याकडून विजेच्या बिलांचे थकित होते. नादुरुस्त मीटर्समुळे ग्राहकांना सरासरी वापरावर बिल देण्यात आले होते. मागील रिडिंगचे आकडे आणि संबंधित मागील बिलाच्या चालु रिडिंगचे आकडे यामध्ये तफावत होती. पुरवठा दिनांक मध्ये विसंगती आणि संपूर्ण तपशील न घेता पावत्या तयार करणे अशी आकडेवारी विधिग्राह्यतेच्या अभावाची उदाहरणे निदर्शनास आली.

बिलींग पध्दती कंपनीच्या सर्व ग्राहकांना पाठबळ देते. त्यामुळे ही पध्दती विना अडथळा व परिणामकारकरित्या चालणे आवश्यक आहे.

नादुरुस्त मीटर्स लक्षात आल्यावर बदलण्याचे प्रयत्न करणे आवश्यक आहे कारण ग्राहकाला सतत सरासरी दराने बिलींग केल्यामुळे कंपनीच्या महसुलाचे चुकीचे प्रतिबिंब दिसते. कसुरदार ग्राहकांकडून होणारे महसुलाचे नुकसान टाळण्यासाठी वेळेवर वीज जोडणी खंडीत करण्याची कारवाई आवश्यक आहे.

ही बाब शासनाला/कंपनीला (मे 2020) कळविण्यात आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते (जून 2020).

महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित

4.2 कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची कमी वसुली

एमईआरसीने निर्धारित केलेल्या दराने कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची कंपनीने वसुली न केल्यामुळे ₹ 184.11 कोटी कमी वसुली झाली.

महाराष्ट्र विद्युत नियामक आयोगाने (एमईआरसी) निर्धारित केलेल्या विविध वर्ष प्रशुल्क (मल्टि इयर टॅरिफ) विशिष्ट नियंत्रण कालावधीसाठी विद्युत पारेषण अनुज्ञापतीधारकासाठी कार्यचालन व परिरक्षा खर्च विनिर्दिष्टीत केला होता. एमईआरसीने विविध वर्ष प्रशुल्क नियम, 2011 व 2015 साठी जारी केले होते (ऑक्टोबर 2011 व डिसेंबर 2015) जे अनुक्रमे 2011-16 व 2016-20 कालावधीसाठी लागू होते. नियमांनुसार, सर्किट किलोमीटर्स व व्होल्टेज स्तराच्या आधारावर पारेषण लाईनचे कार्यचालन व परिरक्षा खर्चासाठी वेगवेगळे वार्षिक दर उपकेंद्रामधील बेजसाठी विनिर्दिष्टीत केले होते. ज्या पारेषण अनुज्ञापतीधारकाचे बेज, हे दुस-या पारेषण अनुज्ञापतीधारकाच्या हद्दीत असून त्याद्वारे अशा बेजची परिरक्षा होत असेल, तर अशा

वेळी, ह्या मत्तांचे कार्यचालन व परिरक्षा खर्च हे, त्या बेजचे कार्यचालन व परिरक्षा करणा-या पारेषण अनुज्ञापतीधारकाला लागू असणा-या निकषांप्रमाणे अनुमत होतील.

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की तीन क्षेत्रा⁸ मधील सहा पार्टीचे 27 बेजचे कार्यचालन व परिरक्षाचे काम महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित (कंपनी) यांना देण्यात आले होते. कंपनीने या सहा पार्टीबरोबर सप्टेंबर 1993 ते जानेवारी 2019 या कालावधीत सहमती जापन (एमओयुस) करारित केले होते/त्यांचे नुतनीकरण केले होते त्यानुसार दरवर्षी 10 टक्के किंमतवाढ फरक या अटीवर या बेजचा किंमतीच्या प्रतिवर्ष एक टक्का यादराने कार्यचालन व परिरक्षा आकार वसूल करावयाचा होता. विविध वर्ष प्रशुल्क (मल्टि इयर टॅरिफ) 2011 व 2015 नियमानुसार पारेषण अनुज्ञापतीधारकाला सर्कीट किलोमीटर व उपकेंद्रातील बेजच्या संखेनुसार करण्याऐवजी कंपनीने कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची वसुली बेजच्या किंमतीवर प्रतिवर्ष एक टक्का दराने वसुली करणे चालूच ठेवले होते.

त्यामुळे विविध वर्ष प्रशुल्क 2011 व 2015 नुसार, कार्यचालन व परिरक्षा आकार ₹ 197.01 कोटी वसूल करण्याऐवजी कंपनीने ₹ 12.90 कोटीचा महसूल वसूल केला होता व परिणामस्वरूप एप्रिल 2011 ते मार्च 2019 या कालावधीत ₹ 184.11 कोटी महसुलाची कमी वसुली केली होती.

कंपनीने आपल्या उत्तरात (जुलै 2019) लेखापरीक्षण शेरा स्वीकारला होता व म्हटले (मे 2019) की त्यांनी 27 बेजसाठीच्या ₹ 184.11 कोटी कार्यचालन व परिरक्षा आकार वसूल करण्याची मागणी नोटीस सहा पार्टींना जारी केली होती (मे व जुलै 2019). कंपनीने पुढे असेही म्हटले होते की, सहमती जापनाची अंमलबजावणी/नुतनीकरण करण्याचे आणि विविध वर्ष प्रशुल्क, नियम 2011 व 2015 नुसार कार्यचालन व परिरक्षा आकार करण्याचे निर्देश क्षेत्रीय कार्यालयांना जारी केले होते.

परंतु एमईआरसीने निर्धारित केलेल्या दराने कार्यचालन व परिरक्षा आकाराची वसुली करण्यात आली नव्हती व त्यामुळे ₹ 184.11 कोटी महसुलाची कमी वसुली झाली होती हे तथ्य तसेच राहते.

ही बाब शासनाला (ऑक्टोबर 2019) कळविण्यात आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते (मार्च 2020).

⁸ अमरावती-नऊ बेज, औरंगाबाद-सहा बेज व नागपूर-12 बेज.

प्रकरण-V

पृष्ठ

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे 113 ते 138
(ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त)
कामकाज

प्रकरण-V

5.1 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) कामकाज

5.1.1 प्रस्तावना

31 मार्च 2019 रोजी ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त इतर क्षेत्रातील 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रम (पीएसयूज) होते. हे राज्य सार्वजनिक उपक्रम 1957-58 व 2018-19 या कालावधीत संस्थापित करण्यात आले होते व त्यांत 85 शासकीय कंपन्या व 10 वैधानिक महामंडळे¹ अंतर्भूत होती. ह्या शासकीय कंपन्यांमध्ये 65 कार्यरत कंपन्या (43 राज्य शासनाच्या² मालकीच्या व 22 शासकीय कंपन्यांच्या दुय्यम कंपन्या) व 20 निष्क्रिय कंपन्या (आठ थेट राज्य शासनाच्या मालकीच्या व 12 इतर शासकीय कंपन्यांच्या दुय्यम कंपन्या) होत्या.

राज्य शासन या राज्य सार्वजनिक उपक्रमांना वेळोवेळी भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य यास्वरूपात वित्तीय सहाय्याची तरतूद करते. 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) फक्त 61 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाने थेट निधी गुंतविला होता व 34 शासकीय कंपन्या ज्या संयुक्त उपक्रम/इतर शासकीय कंपन्यांच्या दुय्यम कंपन्या होत्या त्यांच्यात कोणताही निधी गुंतवला नव्हता. या 34 संयुक्त उपक्रम/दुय्यम कंपन्यांचे भांडवल सह-भागीदार/सुत्रधारी कंपनी यांनी गुंतवले होते.

5.1.2 राज्य अर्थव्यवस्थेत अंशदान

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढालीचे व राज्याच्या स्थूल उत्पन्नामध्ये (जीडीपी) याचे गुणोत्तर राज्याच्या अर्थव्यवस्थेतील सार्वजनिक उपक्रमांचे किती कार्य आहे हे दर्शवीते. 31 मार्च 2019 पर्यंतच्या पाच वर्षांच्या कालावधीतील महाराष्ट्राचा जीडीपी व राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) उलाढाल याचा तपशील खालील तक्त्यांत दर्शविला आहे:

¹ महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ (एमएसडब्ल्यूसी), महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ (एमआयडीसी), महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (एमएसआरटीसी), महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ (एमएसएफसी), महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ (एमकेव्हीडीसी), कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ (केआयडीसी), विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ (व्हीआयडीसी), तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ (टीआयडीसी), गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ (जीएमआयडीसी) व महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ (एमडब्ल्यूसीसी).

² यापैकी, महाराष्ट्र बांबू प्रमोशन फाउंडेशन छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था (सारथी) व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान या हमीद्वारे मर्यादित व भाग भांडवल नसलेल्या कंपन्या आहेत.

तक्ता 5.1.1: सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) उलाढालीचा तसेच महाराष्ट्राचा जीडीपी यांचा तपशील

(₹ कोटीत)

तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
उलाढाल	10,880.28	11,402.08	11,191.67	10,791.18	10,877.79
मागील वर्षाच्या उलाढालीच्या तुलनेत उलाढालीच्या टक्केवारीत झालेला बदल	8.03	4.80	(1.85)	(3.58)	0.80
महाराष्ट्राचा जीडीपी	17,92,122	20,01,223	22,57,032	24,11,600 ³	26,60,318 ⁴
मागील वर्षाच्या राज्याचा जीडीपीच्या तुलनेत जीडीपीच्या टक्केवारीत झालेला बदल	8.78	11.67	12.78	6.85	10.31
महाराष्ट्र राज्याच्या जीडीपीतील उलाढालीची टक्केवारी	0.61	0.57	0.50	0.45	0.41

(स्त्रोत: उलाढालीचे आकडे संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांचे अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत वित्तीय लेख्यांवरून संकलित केलेल्या माहितीच्या आधारावर व जीडीपीची आकडेवारी महाराष्ट्र राज्य वित्तीय लेखापरीक्षण अहवालामधून घेण्यात आले)

या सार्वजनिक उपक्रमांची 2014-15, 2015-16 व 2018-19 या तीन वर्षात उलाढालीत वाढ नोंदविली होती तर 2016-17 व 2017-18 या दोन वर्षात घट नोंदविली होती. 2014-19 या कालावधीत (-)3.58 टक्के व 8.03 टक्के यादरम्यान उलाढालीतील बदल झाला होता, तर याच कालावधीत राज्यातील जीडीपीमधील बदल 6.85 टक्के व 12.78 टक्के झाला होता.

विविध वेळेच्या कालावधीत वाढीचा दर मोजण्यासाठी वार्षिक चक्रवाढ ही एक उपयुक्त पध्दती आहे. मागील पाच वर्षांच्या कालावधीतील राज्याच्या जीडीपीचा वार्षिक चक्रवाढीच्या⁵ तुलनेत दर 10.06 टक्के होता. राज्य जीडीपीच्या वार्षिक चक्रवाढीच्या 10.06 टक्के दराच्या तुलनेत सार्वजनिक उपक्रमांच्या (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) उलाढालीचा मागील पाच वर्षांच्या कालावधीतील वार्षिक चक्रवाढीचा दर कमी म्हणजे 1.55 टक्के एवढा नोंदविला होता. परिणामस्वरूप 2014-15 ते 2018-19 यावर्षात राज्यातील जीडीपीशी या सार्वजनिक उपक्रमांच्या उलाढाली मध्ये 0.61 टक्के ते 0.41 टक्के घट झाली होती.

5.1.3 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमधील (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) गुंतवणूक

महाराष्ट्रामध्ये सार्वजनिक उपक्रमांचे विविध क्षेत्रात वर्गीकरण त्यांचा कार्यानुसार व हे उपक्रम महाराष्ट्र शासनाच्या ज्या प्रशासकीय विभागांतर्गत कार्य करतात त्यानुसार केले होते. 31 मार्च 2019 रोजी 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये भांडवल व

³ प्रत्यक्ष.

⁴ अग्नीम अंदाजपत्रक.

⁵ वार्षिक चक्रवाढ दर $[\{(2018-19 \text{ चे मूल्य} / 2013-14 \text{ चे मूल्य})^{(1/5 \text{ वर्षे})} - 1\} * 100]$ जेथे 2013-14 मधील उलाढाल व राज्याचे जीडीपी अनुक्रमे ₹ 10,071.78 कोटी व ₹ 16,47,506 कोटी एवढी होती.

दीर्घमुदतीची कर्जे यास्वरूपात केलेल्या गुंतवणूकीचा तपशील परिशिष्ट 5.1.1 मध्ये दिला आहे.

5.1.4 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये 31 मार्च 2019 रोजी असलेल्या क्षेत्रनिहाय एकूण गुंतवणूकीचा तपशील खालीलप्रमाणे होता:

तक्ता 5.1.2: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) क्षेत्रनिहाय गुंतवणूक

क्षेत्राचे नाव	शासकीय कंपनी		वैधानिक महामंडळे	एकूण	गुंतवणूक (₹ कोटीत)			एकूण गुंतवणूकीशी टक्केवारी
	कार्यरत	निष्क्रिय	कार्यरत		भागभांडवल	कर्जे	एकूण	
कृषि व तत्सम	9	5	7	21	1,20,134.04	294.57	1,20,428.61	85.20
पायाभूत सोईसुविधा	19	6	1	26	4,804.67	7,033.61	11,838.28	8.38
सेवा	3	--	1	4	4,718.04	204.43	4,922.47	3.48
वित्त	17	--	1	18	2,450.38	985.54	3,435.92	2.43
उत्पादन	9	7	--	16	305.54	377.60	683.14	0.48
संकीर्ण	8	2	0	10	29.88	7.13	37.01	0.03
एकूण	65	20	10	95	1,32,442.55	8,902.88	1,41,345.43	100.00

(स्रोत: पीएसयूजकडून मिळालेल्या माहितीवरून संकलित)

31 मार्च 2019 रोजी, या 95 सार्वजनिक उपक्रमांमधील एकूण गुंतवणूक (भांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे) ₹ 1,41,345.43 कोटी (संदर्भ परिशिष्ट 5.1.1) होती. या गुंतवणूकीमध्ये 93.70 टक्के भागभांडवल व 6.30 टक्के दीर्घमुदतीची कर्जे होती. एकूण दीर्घमुदतीचा कर्जामध्ये 13.53 टक्के (₹ 1,204.98 कोटी) कर्जे राज्य शासनाने दिले होते तर एकूण दीर्घमुदतीचे 86.47 टक्के (₹ 7,697.90 कोटी) कर्जे केंद्र शासन व इतर वित्तीय संस्थाकडून घेतली होती. गुंतवणूकीत 20.22 टक्क्यांनी वाढ होऊन 2015-16 च्या ₹ 1,17,574.94 कोटी वरून 2018-19 मध्ये ₹ 1,41,345.43 कोटी एवढी झाली होती.

5.1.5 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांना (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) अर्थसंकल्पीय पाठबळ

महाराष्ट्र शासन, प्रत्येक वर्षी सार्वजनिक उपक्रमांना वेगवेगळ्या रूपाने आर्थिक सहाय्य वार्षिक अर्थसंकल्पाद्वारे प्रदान करते. मार्च 2019 अखेर संपलेल्या मागील तीन वर्षांमध्ये सार्वजनिक उपक्रमांना देण्यात आलेले भांडवल, कर्जे, अनुदान/अर्थसहाय्य, निर्लेखित कर्ज व भांडवलात रूपांतरित केलेले कर्ज या विविध स्वरूपामधील अर्थसंकल्पीय व्ययांचा संक्षिप्त सारांश खालीलप्रमाणे आहे:

तक्ता 5.1.3: सार्वजनिक उपक्रमांना (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) विविध वर्षात देण्यात आलेल्या अर्थसंकल्पीय पाठबळाचा तपशील

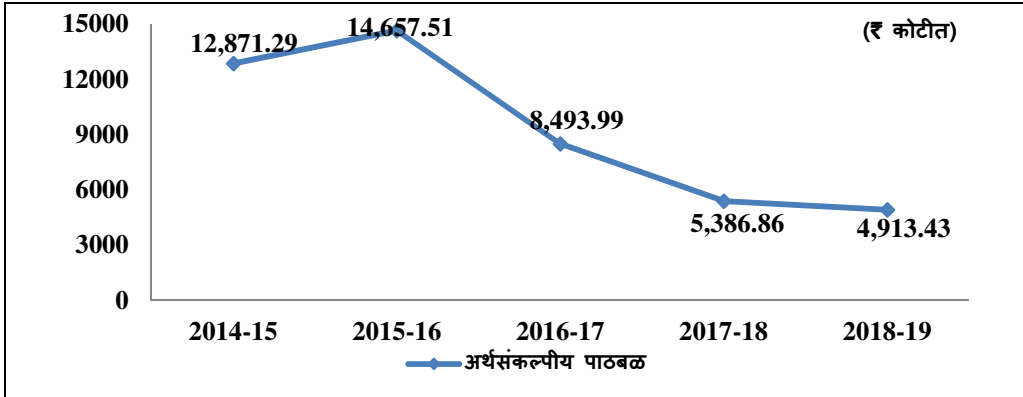
(₹ कोटीत)

तपशील ⁶	2016-17		2017-18		2018-19	
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	रक्कम
समभाग भांडवल व्यय (i)	6	4,586.20	3	3,733.33	1	0.70
दिलेली कर्जे (ii)	7	253.63	-	-	-	-
तरतूद केलेले अनुदान/अर्थसहाय्य (iii)	22	3,654.16	13	1,653.53	12	4,912.73
एकूण व्यय⁷ (i + ii + iii)	27	8,493.99	14	5,386.86	13	4,913.43
निर्लेखित केलेली कर्जे परतफेड	-	-	-	-	-	-
भांडवलात रूपांतरित केलेली कर्जे	-	-	-	-	1	0.56
जारी केलेली हमी	3	7.29	2	6.51	1	70.00
हमीची बांधिलकी	11	1,759.39	7	1,462.47	5	1,054.50

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांनी दिलेल्या आकडेवारीवरून संकलित)

भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य या स्वरूपातील मार्च 2019 अखेर संपलेल्या मागील पाच वर्षांच्या कालावधीमधील अर्थसंकल्पीय व्ययाचा तपशील खालील रेखाकृतीद्वारे दर्शविण्यात आलेला आहे:

रेखाकृती 5.1.1: भांडवल, कर्जे व अनुदान/अर्थसहाय्य या स्वरूपातील अर्थसंकल्पीय व्यय

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत या सार्वजनिक उपक्रमांना वार्षिक अर्थसंकल्पीय सहाय्य ₹ 4,913.43 कोटी व ₹ 14,657.51 कोटी यादरम्यान होते. 2018-19 यावर्षात देण्यात आलेल्या ₹ 4,913.43 कोटी अर्थसंकल्पीय सहाय्यामध्ये ₹ 0.70 कोटी व ₹ 4,912.73 कोटीचे अनुक्रमे भांडवल व अर्थसहाय्य/अनुदान यांचा समावेश होता. राज्य शासनाने 2018-19 यावर्षात या सार्वजनिक उपक्रमांना कोणतेही कर्जे दिले नव्हते. राज्य शासनाने एमकेव्हीडीसी (₹ 2,331.42 कोटी) व टीआयडीसी (₹ 1,144.45 कोटी) यांना विविध सिंचनाच्या प्रकल्पांसाठी अर्थसहाय्य/अनुदान या स्वरूपात लक्षणीय सहाय्य दिले होते व महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित

⁶ ही रक्कम फक्त राज्य अर्थसंकल्पातून झालेला व्यय दर्शविते.

⁷ हे आकडे ज्यांना अर्थसंकल्पाद्वारे एक किंवा जास्त जसे की भागभांडवल, कर्जे, अनुदान /अर्थसहाय्य अशा स्त्रोताद्वारे व्यय मिळालेले आहे अशा सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या दर्शवितात.

(₹ 597.80 कोटी) यांना पोलीस वसाहत व प्रशासनिक इमारतींसाठी अर्थसहाय्य दिले होते.

सार्वजनिक उपक्रमांना बँक व वित्तीय संस्थांकडून वित्तीय सहाय्य मिळविणे शक्य व्हावे म्हणून, राज्य शासन त्यासाठी हमी देते व त्यावर शुल्क आकारले जाते. हे शुल्क वेगवेगळ्या कर्ज घेण्या-यांवर राज्य शासनाने ठरविल्याप्रमाणे 0.50 टक्के ते दोन टक्के यादरम्यान लागू होते. राज्य शासनाची हमी बांधिलकी 2017-18 मधील ₹ 1,462.47 कोटी वरून 2018-19 मध्ये ₹ 1,054.50 कोटी एवढी कमी झाली होती. त्यापुढे, एका सार्वजनिक उपक्रमांनी⁸ 2018-19 यावर्षात ₹ 0.69 कोटी हमी शुल्क भरले होते तर यावर्षात सहा सार्वजनिक उपक्रमांनी हमी शुल्क/कमिशन भरले नव्हते. 31 मार्च 2019 रोजी ₹ 571 कोटी इतके संचित/प्रलंबित हमी शुल्क/कमिशन होते.

5.1.6 महाराष्ट्र शासनाच्या वित्तीय लेख्यांशी ताळमेळ

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) नोंदीनुसार भांडवल, कर्ज व थकित हमी यासंबंधीचे आकडे व राज्य शासनाच्या वित्तीय लेख्यांमध्ये दर्शविलेले आकडे एकमेकांशी जुळणे आवश्यक असते. जर आकडे जुळत नसतील, तर संबंधित सार्वजनिक उपक्रमांनी व वित्त विभागाने यामधील फरकाचा ताळमेळ घालणे आवश्यक असते. 31 मार्च 2019 रोजी याबाबतची स्थिती खाली दर्शविल्याप्रमाणे आहे:

तक्ता 5.1.4: वित्तीय लेख्यांनुसार व राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) नोंदीनुसार भांडवल, कर्ज व थकित हमी मधील तफावत

(₹ कोटीत)

या संदर्भात प्रलंबित	वित्त लेखे व राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) नोंदी यामधील निखालस तफावत
भांडवल	12,607.87
कर्ज	1,175.06
हमी	1,797.67
(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीवरून व वित्तीय लेख्यांकडून मिळालेल्या माहितीवरून संकलित)	

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की, 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 49 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये तफावत होती ती परिशिष्ट 5.1.2 मध्ये दर्शविली आहे. ही बाब नियमितपणे, अगदी अलीकडे म्हणजे जानेवारी 2019 मध्ये मुख्य सचिव/अतिरिक्त मुख्य सचिव (वित्त) यांच्या निदर्शनास आणून देण्यात आली होती. शासनाने व सार्वजनिक उपक्रमांनी या फरकांचा ताळमेळ घालण्यासाठी कालबद्ध पध्दतीने काही ठोस पाऊले उचलणे आवश्यक आहे.

⁸ महाराष्ट्र राज्य इतर मागास वर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित.

5.1.7 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांनी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेखे सादर करणे

31 मार्च 2019 रोजी एकूण 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त), 75 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रम म्हणजे 65 शासकीय कंपन्या व 10 वैधानिक महामंडळे व 20 निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रम भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या कार्यक्षेत्रात होत्या. राज्य सार्वजनिक उपक्रमांनी लेखे तयार करण्यात पालन केलेल्या कालरेषा यांची स्थिती खालीलप्रमाणे आहे:

5.1.7.1 राज्यातील कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी लेखे तयार करण्यासाठी कालमर्यादा

2018-19 चे लेखे सर्व कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत सादर करणे आवश्यक होते. परंतु, 65 कार्यरत शासकीय कंपन्यांपैकी, सात शासकीय कंपन्यांनी त्यांचे 2018-19 चे लेखे 30 सप्टेंबर 2019 पूर्वी लेखापरीक्षणासाठी भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांना सादर केले होते तर 58 शासकीय कंपन्यांचे लेखे थकित^४ होते. 10 वैधानिक महामंडळांपैकी आठ वैधानिक महामंडळांत^९ भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक लेखापरीक्षक होते. दहापैकी कोणत्याही वैधानिक महामंडळांने 2018-19 यावर्षाचे त्यांचे लेखे लेखापरीक्षणासाठी वेळेवर सादर केले नव्हते.

30 सप्टेंबर 2019 अखेर कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेख्यांना सादर करण्यात असलेला थकितताचा तपशील खालील तक्त्यात दर्शविलेला आहे:

तक्ता 5.1.5: कार्यरत राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेखे सादर करण्यासंबंधीची स्थिती

अ.क्र.	तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
1	कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	56	57	58	66*	75 ^४
2	वर्षामध्ये अंतिमरूप देण्यात आलेल्या लेख्यांची संख्या	55	52	45	68	56
3	थकित लेख्यांची संख्या	120	122	132	137 ^५	147
4	थकित लेखे असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	49	50	48	57	60
5	थकितताचा व्याप्ती (वर्षे)	1 ते 16 वर्षे	1 ते 17 वर्षे	1 ते 18 वर्षे	1 ते 19 वर्षे	1 ते 20 वर्षे

(स्त्रोत: ऑक्टोबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्यांच्या आधारावर संकलित)

^४ त्यापैकी, नऊ कंपन्या नव्याने संस्थापित करण्यात आले.

^९ एमआयडीसी, एमएसआरटीसी, एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, टीआयडीसी, व्हीआयडीसी, जीएमआयडीसी व एमडब्ल्यूसीसी.

* एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, टीआयडीसी, व्हीआयडीसी, जीएमआयडीसी व एमडब्ल्यूसीसी यांची आकडेवारी 2017-18 यावर्षापासून अंतर्भूत आहे.

^५ यामध्ये 01 एप्रिल 2017 रोजी थकित असलेले एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, टीआयडीसी, व्हीआयडीसी, जीएमआयडीसी व एमडब्ल्यूसीसी यांचे सात लेखे समाविष्ट केलेले आहे व ते 2017-18 च्या वर्षापासून अंतर्भूत केले.

या 75 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 45 सार्वजनिक उपक्रमांनी 1 ऑक्टोबर 2018 ते 30 सप्टेंबर 2019 या कालावधीत 56 वार्षिक लेख्यांना अंतिमरूप दिले होते त्यामध्ये सात वार्षिक लेखे 2018-19 चे व 49 वार्षिक लेखे मागील वर्षाचे होते. त्यापुढे, 60 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे 147 वार्षिक लेखे थकित होते. सार्वजनिक उपक्रमांच्या कार्य पर्यावेक्षणाची जबाबदारी ही प्रशासकीय विभागांवर असते व या उपक्रमांनी ठराविक कालावधीत त्यांचा लेख्यांना अंतिमरूप दिले आहे की नाही यांची खात्रीकरून घ्यावयास हवी. सार्वजनिक उपक्रम व त्यांच्या संबंधित विभागांना त्यांच्या लेख्यांच्या थकितताची स्थिती वेळोवेळी कळविली गेली होती व थकित लेखे कमी करण्यासाठी बैठकाही घेतल्या होत्या.

ज्या सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे 30 सप्टेंबर 2019 रोजी थकित होते अशा 22 कार्यरत राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांला महाराष्ट्र शासनाने ₹ 13,786.37 कोटीची (भांडवल: ₹ 6,605.85 कोटी, कर्जे: ₹ 33.70 कोटी, अनुदान: ₹ 7,146.82 कोटी) तरतूद केली होती, तर उर्वरित थकित लेखे असलेल्या 38 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये कोणतीही गुंतवणूक केली नव्हती. लेखे थकित असलेल्या 22 कार्यरत राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाने केलेल्या गुंतवणूकीचा तपशील परिशिष्ट 5.1.3 मध्ये दिला आहे.

या 22 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये लेख्यांना अंतिमरूप न दिल्यामुळे व त्यांचे पुढील लेखापरीक्षण न झाल्याने त्यामधील गुंतवणूक व केलेला खर्च ज्या कारणासाठी दिला होता त्यासाठीच वापर करून उद्देश साध्य झाला की नाही याबाबत खात्रीकरून घेणे शक्य नव्हते. जेथे लेखे तयार करण्यासाठी कुशलतेचा अभाव आहे तेथे महाराष्ट्र शासनाने बाहेरील सहाय्य घेण्याबाबत विचार करावा.

5.1.7.2 राज्यातील निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रम यांनी लेखे तयार करण्यासाठी कालमर्यादा

वर दर्शविलेल्या व्यतिरिक्त निष्क्रिय असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांचे लेखे 30 सप्टेंबर 2019 रोजी थकित होते. निष्क्रिय असलेल्या 20 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 15 सार्वजनिक उपक्रमांचे 24 लेखे थकित होते.

तक्ता 5.1.6: निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रमांच्या थकित लेख्यांची स्थिती

निष्क्रिय कंपन्यांची संख्या	लेखे थकित असलेला कालावधी	लेखे थकित असलेल्या वर्षाची संख्या
10	2018-19	1
1	2017-18 ते 2018-19	2
2	2016-17 ते 2018-19	3
1	2013-14 ते 2018-19	6

(स्त्रोत: ऑक्टोबर 2018 ते सप्टेंबर 2019 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त लेख्यांच्या आधारावर संकलित)

पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी¹⁰ 2018-19 मध्ये एकही वर्षाच्या लेख्यांना अंतिमरूप दिले नव्हते.

5.1.8 वैधानिक महामंडळांचे स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालांचे सादरीकरण

दहा कार्यरत वैधानिक महामंडळांपैकी कोणत्याही महामंडळांने त्यांचे 2018-19 चे लेखे 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत पाठविलेले नव्हते.

स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल (एसएआर) हे वैधानिक महामंडळांच्या लेख्यांवरील भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांचे लेखापरीक्षण अहवाल असतात. संबंधित अधिनियमांच्या तरतुदीनुसार हे अहवाल विधानमंडळाला सादर करण्यात येतात. वैधानिक महामंडळांचे लेखे व स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल विधानमंडळाला सादर करण्याची स्थिती खालीलप्रमाणे होती:

तक्ता 5.1.7: वैधानिक महामंडळांचे स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवालांचे विधानमंडळाला सादर करण्याची स्थिती

अ.क्र.	वैधानिक महामंडळाचे नाव	लेख्यांचे वर्ष	स्वतंत्र लेखापरीक्षण अहवाल सादरीकरण्याचा महिना
1.	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	2017-18	-
2.	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	2013-14	जुलै 2018
3.	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ	2014-15	-
4.	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2015-16	डिसेंबर 2017
5.	महाराष्ट्र कृषणा खोरे विकास महामंडळ	2017-18	डिसेंबर 2019
6.	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	2016-17	डिसेंबर 2019
7.	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	2014-15	मार्च 2018
8.	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2016-17	-
9.	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	2015-16	-
10.	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ	2015-16	ऑगस्ट 2019

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त झालेल्या माहितीवरून संकलित)

5.1.9 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांच्या (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेख्यांना अंतिमरूप न देण्याचे परिणाम

परिच्छेद 5.1.7 मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे लेख्यांना अंतिमरूप देण्यास विलंब केल्यामुळे विविध अधिनियमांच्या तरतुदींच्या उल्लंघनाव्यतिरिक्त सार्वजनिक पैशांची गळती व अफरातफरीच्या धोक्याचीही शक्यता असते. उपरोक्त लेख्यांच्या थकितामुळे, राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) सन 2018-19 वर्षामधील राज्याच्या स्थूल उत्पन्नातील (जीडीपी) प्रत्यक्ष योगदान निर्धारित करता आले नाही आणि त्यांचे राज्य कोषामधील असलेले योगदान देखील राज्य विधिमंडळाला सादर करण्यात आले नव्हते.

¹⁰ महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र औद्योगिक गॅस पारेषण कंपनी मर्यादित, महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित व महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित.

यामुळे, अशी शिफारस करण्यात येते की, प्रशासकीय विभागांनी काटेकोरपणे संनियंत्रण करून लेख्यांच्या थकिताचा निपटारा जलद गतीने करावा म्हणून आवश्यक ते निर्देश जारी करावेत. शासनाने सार्वजनिक उपक्रमांना लेखे तयार करण्यासाठी काय अडचणी आहेत याबाबतीत लक्ष घालावे व लेख्यांचे थकित कमी करण्यासाठी आवश्यक त्या उपाययोजना कराव्या.

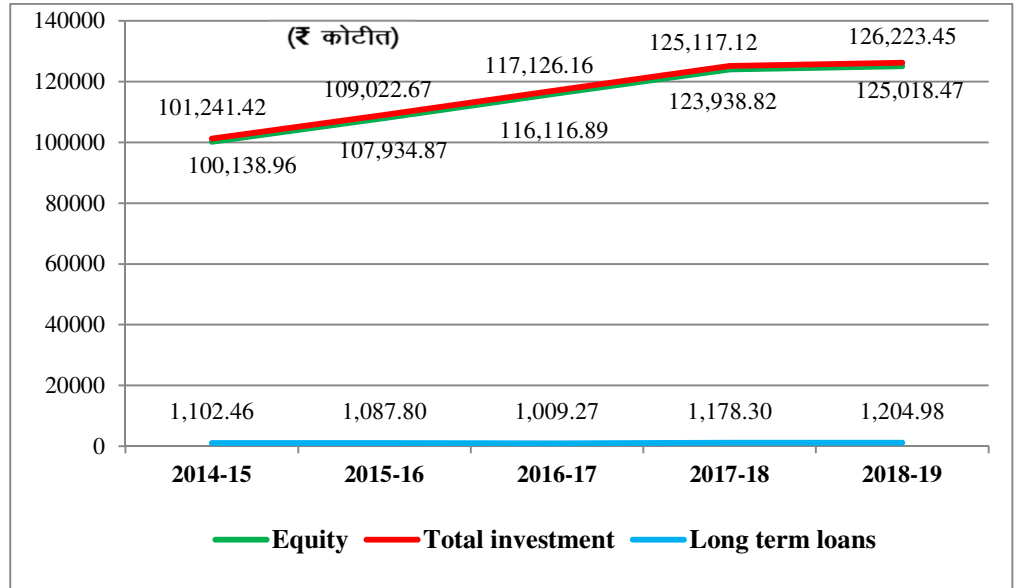
5.1.10 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) कामगिरी

30 सप्टेंबर 2019 रोजी अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांना त्या लेख्याच्या आधारावर 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) वित्तीय स्थिती व कार्यचालन परिणाम यांचा तपशील परिशिष्ट 5.1.4 मध्ये देण्यात आलेला आहे.

शासनाने सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये केलेल्या गुंतवणूकीवर या उपक्रमांनी वाजवी परतावा मिळविणे अपेक्षित असते. 31 मार्च 2019 रोजी सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) भांडवल ₹ 1,32,442.55 कोटी व दीर्घमुदतीची कर्जे ₹ 8,902.88 कोटी समाविष्ट असलेली एकूण गुंतवणूक ₹ 1,41,345.43 कोटी इतकी होती (संदर्भ परिशिष्ट 5.1.1). यापैकी, 61 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) महाराष्ट्र शासनाने भांडवल ₹ 1,25,018.47 कोटी व दीर्घमुदतीची कर्जे ₹ 1,204.98 कोटी समाविष्ट असलेली एकूण गुंतवणूक ₹ 1,26,223.45 कोटी केली होती.

2014-15 ते 2018-19 कालावधीत महाराष्ट्र शासनाने सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) वर्षनिहाय गुंतवणूक खालीलप्रमाणे होती:

रेखाकृती 5.1.2: महाराष्ट्र शासनाची सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) एकूण गुंतवणूक

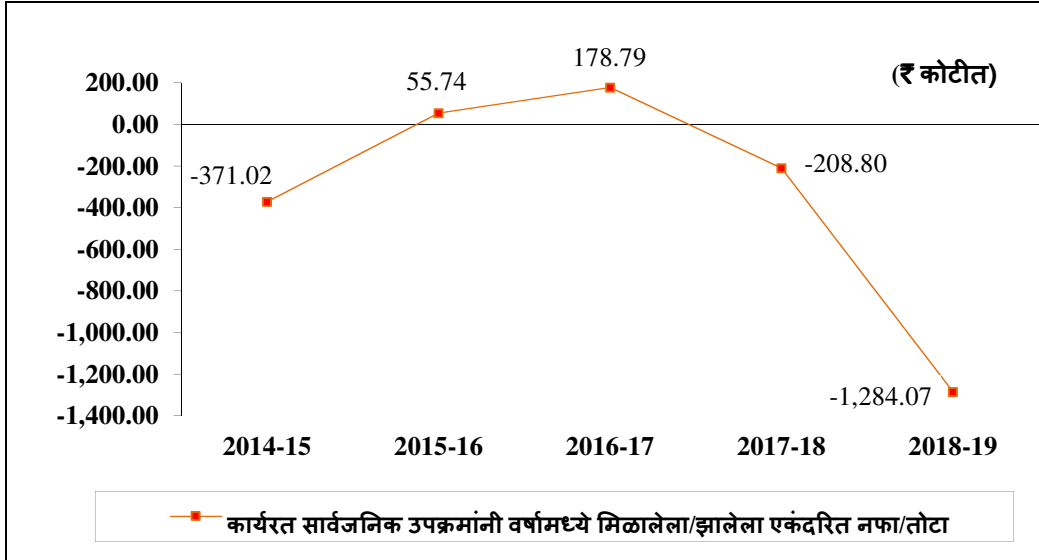
पारंपारिक पध्दतीने कंपनीचा लाभ प्रदत्ता गुंतवणूकीवरील परतावा, भाग भांडवलावरील परतावा व उपयोजित भांडवलावरील परतावा याद्वारे निर्धारित करण्यात येते. गुंतवणूकीवरील परतावा हा एखाद्या निश्चित वर्षामध्ये भांडवल व दीर्घमुदतीचे कर्जे या स्वरूपात गुंतविलेल्या रक्कमेवरचा लाभ किंवा तोटा यांचे मापन करते व ती एकूण

गुंतवणूकीच्या नफ्याच्या टक्केवारीत दर्शविली जाते. उपयोजित भांडवलावरील परतावा हे एक वित्तीय गुणोत्तर आहे व ते कंपनीची नफा क्षमता व उपयोजित भांडवलावरील कार्यक्षमता व कंपनीचा व्याज व करापूर्वीची मिळकत याला उपयोजित भांडवलाने भागून काढण्यात येते. भांडवलावरील परतावा हे कामगिरी मोजण्याचे साधन आहे व ते करानंतरच्या नफ्याला भागधारकांच्या निधीने भागून काढण्यात येते.

5.1.11 गुंतवणूकीवरील परतावा

गुंतवणूकीवरील परतावा (आरओआय) नफा/तोटाची¹¹ एकूण गुंतवणूकीशी टक्केवारी असते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीतील कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) मिळालेल्या/झालेल्या नफा/तोटा यांची एकंदरित स्थिती खालील रेखाकृतीत दर्शविली आहे:

रेखाकृती 5.1.3: 2014-15 ते 2018-19 यावर्षात कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) मिळालेला/झालेला नफा/तोटा

ह्या कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना 2014-15 मध्ये तोटा (₹ 371.02 कोटी) झाला होता, ज्याचे रूपांतर 2015-16 व 2016-17 मध्ये अनुक्रमे ₹ 55.74 कोटी व ₹ 178.79 कोटी नफ्यामध्ये झाले आणि पुन्हा 2017-18 मध्ये ₹ 208.80 कोटी व 2018-19 मध्ये ₹ 1,284.07 कोटी इतका तोटा झाला होता. 2018-19 साठीच्या अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार, 75 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 36 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 756.10 कोटी इतका नफा झाला आणि 19 सार्वजनिक उपक्रमांना ₹ 2,040.17 कोटी इतका तोटा झाला होता जो परिशिष्ट 5.1.4 मध्ये दर्शविला आहे.

¹¹ संबंधित वर्षांमधील अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांवरून घेतलेले आकडे.

नऊ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांना 'ना नफा ना तोटा' झाला, तीन कंपन्यांनी अद्याप त्यांचे पहिले वित्तीय विवरण सादर केले नव्हते आणि आठ कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे वित्तीय विवरण सादर करण्यासाठी देय नव्हते.

जास्त नफा कमवणा-यां प्रमुख्य कंपन्या महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित (₹ 123.41 कोटी) व महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ (₹ 115.62 कोटी) या होत्या तर महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ (₹ 1,578.67 कोटी) व महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित (₹ 230.07 कोटी) यांना जास्त तोटा सहन करावा लागला होता.

नफा कमवणा-या 36 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी, 18 कंपन्यां ह्या एकाधिकार वातावरणात कार्यरत होत्या व ह्या कंपन्यांनी ₹ 451.41 कोटी इतका करपूर्व नफा कमवला होता. यापैकी, ₹ 280.03 कोटी (62.03 टक्के) इतका नफा हा केवळ चार सार्वजनिक उपक्रमांचा होता जे कृषि व तत्सम क्षेत्रामध्ये कार्यरत होते.

स्पर्धात्मक वातावरणात केवळ आठ सार्वजनिक उपक्रम कार्यरत होते व त्यांचा करपूर्व नफा ₹ 206.96 कोटी इतका होता. परंतु, ह्या आठ नफा कमवणा-या स्पर्धात्मक वातावरणातील सार्वजनिक उपक्रमांच्या पुढील विश्लेषणात असे आढळून आले की हे सार्वजनिक उपक्रम त्यांच्या कार्यचालन व मिळकतीसाठी मुख्यतः शासनावर अवलंबून होते. उदाहरणार्थ, महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ (एमएसडब्ल्यूसी) व महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित (एमएसएससीएल) ह्या दोन सार्वजनिक उपक्रमांचा करपूर्व नफा ₹ 147.15 कोटी (71.10 टक्के) इतका होता. एमएसडब्ल्यूसी ही एकमेव संस्था आहे ज्यास राज्य शासनाच्या वतीने अन्नधान्य व अन्य वस्तूंचे वखार साठवण करण्याचे कार्य सोपवले आहे, ज्याच्या बदल्यात तीला राज्य शासन व भारतीय खाद्य निगमकडून वखार प्रशुल्क प्राप्त होते. एमएसएससीएलला राज्य शासनाच्या वतीने काम केल्याबद्दल झालेल्या खर्चाच्या प्रतिपूर्तीच्या स्वरूपात पैसे प्राप्त होतात आणि राज्य शासनाकडून अनुदान देखील प्राप्त होते.

सामाजिक क्षेत्रातील 10 कंपन्यांचे गठण हे समाजातील/लोकसंख्येतील एखाद्या विशिष्ट गटाच्या सहाय्यतेसाठीच्या सामाजिक उद्दिष्टे समोर ठेऊन केले होते आणि त्यामुळे ह्या कंपन्या एकाधिकार किंवा स्पर्धात्मक वातावरणात गृहीत धरल्या जात नाहीत. ह्या कंपन्या शासन निधीवर अवलंबून असतात व त्यांचा करपूर्व नफा ₹ 97.73 कोटी इतका होता. परंतु, ह्या सामाजिक क्षेत्रातील 10 कंपन्यांचा नफा हा प्रामुख्याने परिचालनातील आय व्यतिरिक्त जसे की बँकेतील ठेवींवरील व्याज यामुळे होता. ह्या ठेवी महाराष्ट्र शासन व केंद्र शासनाकडून प्राप्त झालेला परंतु अखर्चित निधी होता, जो व्याजाच्या कमाईसाठी नव्हे तर विविध सामाजिक क्षेत्रातील योजनांच्या अंमलबजावणीसाठी वापरला पाहिजे होता.

31 मार्च 2019 रोजी असलेल्या 75 कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) मिळालेला/झालेला नफा/तोट्याची स्थिती खालीलप्रमाणे होती:

तक्ता 5.1.8: कार्यरत सार्वजनिक उपक्रमांनी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत मिळालेला/झालेला नफा/तोटा

वित्तीय वर्ष	एकूण सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) संख्या	वर्षामध्ये नफा मिळालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	वर्षामध्ये तोटा झालेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	वर्षामध्ये ज्यांना नफा/तोटा झालेला नाही किंवा ज्यांनी प्रथम लेखे सादर केले नाही त्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या
2014-15	62	37	19	6
2015-16	63	34	18	11
2016-17	64	37	13	14
2017-18	66	36	17	13
2018-19	75	36	19	20

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून प्राप्त झालेल्या माहितीवरून संकलित)

5.1.12 अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर परतावा

राज्यातील एकूण 95 सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) फक्त 58 सार्वजनिक उपक्रमांना राज्य शासनाने भांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे या स्वरूपांत निधी दिला होता (संदर्भ परिशिष्ट 5.1.1) तर तीन कंपन्यांचे सार्वजनिक उपक्रम हमीद्वारे मर्यादित असल्यामुळे त्यांचे भाग भांडवल नव्हते. शासनाने 58 सार्वजनिक उपक्रमांत भांडवल ₹ 1,25,018.47 कोटी व दीर्घमुदतीची कर्जे ₹ 1,204.98 कोटी यांची ₹ 1,26,223.45 कोटी गुंतवणूक केली होती.

महाराष्ट्र शासनाने सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये भांडवल व कर्ज स्वरूपात केलेल्या गुंतवणूकीवरून उपक्रमांकडून गुंतवणूकीवरील परतावा काढण्यात आला आहे. कर्जाच्या बाबतीत, केवळ व्याज विरहीत कर्जच शासनाची गुंतवणूक म्हणून गृहीत धरण्यात आले आहे. याचे कारण असे की, अशी कर्जे भांडवली गुंतवणूकी सारखे असतात व या कर्जावर शासनाला व्याज प्राप्त होत नाही व शर्ती व अटीनुसार कर्ज परतफेड अपेक्षित असते दायित्व असल्याने कोणतेही व्याज मिळत नव्हते. अशारितीने, ऊर्जा क्षेत्रामधील सार्वजनिक उपक्रमांसोडून राज्य शासनाने 58 सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणूक भांडवल आणि व्याज मुक्त कर्ज विचारांत घेऊन काढण्यात आली होती. ज्या प्रकरणांमध्ये व्याज विरहीत कर्जाची परतफेड केली असेल किंवा ते भांडवलामध्ये रूपांतरित केले असेल, तेथे गुंतवणूकीचे मूल्य गुंतवणूकीच्या अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर व वर्तमान मूल्यांच्या (पीव्ही) आधारे परिगणित करण्यात आले आहे व त्याचा तपशील तक्ता 5.1.9 मध्ये दिलेला आहे. अर्थसहाय्य/अनुदान म्हणून उपलब्ध करून दिलेला निधी ते गुंतवणूक म्हणून धरण्यास पात्र नसल्यामुळे ते गुंतवणूक म्हणून विचारात घेण्यात आले नव्हते व अपवाद फक्त चार वैधानिक महामंडळे¹² जेथे शासनाने दिलेले अनुदान शासनाचे भांडवली योगदान म्हणून लेखांकित केले आहे.

¹² एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, टीआयडीसी व एमडब्ल्यूसीसी.

31 मार्च 2019 रोजी, या 58 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाचे भांडवल ₹ 1,25,018.47 कोटी होते. कालानुसार घट झालेल्या व्याज मुक्त कर्जाच्या शेष मूल्याच्या आधारावर देण्यात आलेल्या एकूण ₹ 1,204.98 कोटी दीर्घमुदतीच्या कर्जापैकी ₹ 461.35 कोटी व्याज मुक्त कर्ज होते (संदर्भ परिशिष्ट 5.1.5). अशारितीने, या 58 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर एकूण गुंतवणूक ₹ 1,25,479.82 कोटी (₹ 1,25,018.47 कोटी + ₹ 461.35 कोटी) होती.

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत क्षेत्रनिहाय अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर गुंतवणूकीवरील परतावा खालील तक्त्यात दर्शविली आहे:

तक्ता 5.1.9: गुंतवणूकीच्या अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर राज्य शासनाच्या निधीवरील परतावा
(₹ कोटीत)

वर्षनिहाय व क्षेत्रनिहाय तपशील	वर्षाचे एकूण मिळकत ¹³	अभिलेखांतर्गत मूल्यावर भांडवल व कर्ज मुक्त कर्ज	अभिलेखांतर्गत मूल्यावर राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीवरील परतावा (टक्के)
2014-15			
कृषि व तत्सम क्षेत्र	244.40	94,006.72	0.26
वित्त क्षेत्र	(83.04)	2,182.46	(3.80)
पायाभूत सोईसुविधा क्षेत्र	(32.49)	1,164.26	(2.79)
उत्पादन क्षेत्र	(2.73)	282.95	(0.96)
सेवा क्षेत्र	(566.70)	2,945.10	(19.24)
संकीर्ण क्षेत्र	14.62	18.64	78.43
एकूण	(425.94)	1,00,600.13	(0.42)
2015-16			
कृषि व तत्सम क्षेत्र	248.33	1,01,277.07	0.25
वित्त क्षेत्र	40.06	2,268.53	1.77
पायाभूत सोईसुविधा क्षेत्र	65.89	1,164.26	5.66
उत्पादन क्षेत्र	19.94	282.95	7.05
सेवा क्षेत्र	(387.13)	3,364.59	(11.51)
संकीर्ण क्षेत्र	8.77	18.64	47.05
एकूण	(4.14)	1,08,376.04	0.00
2016-17			
कृषि व तत्सम क्षेत्र	263.31	1,08,922.21	0.24
वित्त क्षेत्र	102.62	2,307.48	4.45
पायाभूत सोईसुविधा क्षेत्र	(93.98)	1,164.25	(8.07)
उत्पादन क्षेत्र	(45.69)	283.95	(16.09)
सेवा क्षेत्र	(118.03)	3,851.57	(3.06)
संकीर्ण क्षेत्र	9.60	28.65	33.51
एकूण	117.83	1,16,558.11	0.10

¹³ मिळकत म्हणजे व्याज व करपूर्व नफा.

वर्षनिहाय व क्षेत्रनिहाय तपशील	वर्षाचे एकूण मिळकत	अभिलेखांतर्गत मूल्यावर भांडवल व कर्ज मुक्त कर्ज	अभिलेखांतर्गत मूल्यावर राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीवरील परतावा (टक्के)
2017-18			
कृषि व तत्सम क्षेत्र	330.55	1,16,239.95	0.28
वित्त क्षेत्र	120.42	2,332.48	5.16
पायाभूत सोईसुविधा क्षेत्र	(170.02)	1,164.24	(14.60)
उत्पादन क्षेत्र	(59.69)	284.75	(20.96)
सेवा क्षेत्र	(525.79)	4,349.89	(12.09)
संकीर्ण क्षेत्र	9.90	28.86	34.30
एकूण	(294.63)	1,24,400.17	(0.24)
2018-19			
कृषि व तत्सम क्षेत्र	374.14	1,16,802.51	0.32
वित्त क्षेत्र	120.74	2,336.35	5.17
पायाभूत सोईसुविधा क्षेत्र	(220.04)	1,164.24	(18.90)
उत्पादन क्षेत्र	(71.57)	285.63	(25.06)
सेवा क्षेत्र	(1581.68)	4,862.23	(32.53)
संकीर्ण क्षेत्र	9.86	28.86	34.16
एकूण	(1,368.55)	1,25,479.82	(1.09)
(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांच्या अंतिमरूप दिलेले अद्ययावत विवरणांच्या व माहितीच्या आधारावर संकलित)			

राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीवरील परतावा या सार्वजनिक उपक्रमांच्या एकूण मिळकतीत¹⁴ व राज्य शासनाच्या गुंतवणूक मूल्याला भागून काढण्यात आले आहे. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीवरील परतावा (-) 1.09 टक्के व 0.10 टक्के यादरम्यान होता. राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीवरील परतावा 2018-19 यावर्षात नकारात्मक होता जो मुख्यतः सेवा क्षेत्रातील एमएसआरटीसी (₹ 1,578.67 कोटी) व पायाभूत सुविधा क्षेत्रातील महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित (एमएडीसी) (₹ 230.07 कोटी) यांना झालेल्या प्रचंड तोट्यामुळे झाला होता. पुढील विश्लेषणावरून असे निदर्शनास आले की, पायाभूत सुविधा व उत्पादन क्षेत्रातील नकारात्मक परतावा 2014-15 मधील अनुक्रमे (-)2.79 टक्के व (-)0.96 टक्क्यांवरून 2017-18 मध्ये अनुक्रमे (-)14.60 टक्के व (-)20.96 टक्के व 2018-19 मध्ये अनुक्रमे (-)18.90 टक्क्यांवरून व (-)25.06 टक्के एवढी खूपच कमी झाली होती व ही वाढ मुख्यतः एमएडीसी (पायाभूत सुविधा) व महाराष्ट्र राज वस्त्रोद्योग विकास महामंडळ मर्यादित (उत्पादन) यांच्या तोट्यामुळे वाढ झाल्यामुळे झाली होती.

¹⁴ सर्व राज्य सार्वजनिक उपक्रमांच्या (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) निव्वळ नफा/तोटा त्यात अंतर्भूत आहे.

5.1.13 वर्तमान मूल्य आधारावर गुंतवणूकीवरील परतावा

ज्या 58 राज्य सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) ज्यामध्ये राज्य शासनाने निधीची गुंतवणूक केली होती अशा सार्वजनिक उपक्रमांची नफा क्षमता निर्धारित करण्यासाठी त्यांच्या उत्पन्न व गुंतवणूक यांचे विश्लेषण करण्यात आले. केवळ अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर पारंपारिक पध्दतीने काढण्यात आलेली गुंतवणूकीवरील परतावाची पर्याप्तता योग्य दर्शक नव्हती कारण त्यामध्ये पैशाची वर्तमान मूल्य विचारात घेण्यात आली नव्हती. महाराष्ट्र शासनाची गुंतवणूक राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावरील परतावाच्या तुलनेत वर्तमान मूल्यांच्या आधारावर परतावा काढण्यात आली होती. 31 मार्च 2019 पर्यंत प्रत्येक वर्षाची गुंतवणूकीच्या अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या वर्तमान मूल्यावर आणण्यासाठी, महाराष्ट्र शासनाने राज्य सार्वजनिक उपक्रमाला मागील वर्षाची गुंतवणूक/ वर्षनिहाय शासकीय कर्जाच्या चक्रवाढ सरासरी व्याज दर विचारात घेऊन संबंधित वर्षातील शासनाने दिलेल्या निधीचे कमीत कमी निधीची मूल्य काढण्यात आली. त्यामुळे कंपन्यांच्या संस्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत राज्य शासनाने भांडवल व व्याज मुक्त कर्ज स्वरूपात दिलेल्या निधीचे या 58 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) राज्य शासनाचा गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य काढण्यात आले होते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत, 58 सार्वजनिक उपक्रमामध्ये फक्त 2016-17 यावर्षामध्ये गुंतवणूकीवर परतावा सकारात्मक होता. त्यामुळे 2016-17 यावर्षामध्ये गुंतवणूकीवरील परतावा काढण्यात आला व त्यास वर्तमान मूल्याच्या आधारावर दर्शविण्यात आले आहे. सिंचन महामंडळा व्यतिरिक्त इतर सार्वजनिक उपक्रमांना कार्यचालनासाठी किंवा प्रशासकीय कारणासाठी कोणतेही अनुदान मिळाले नसल्यामुळे वर्तमान मूल्यावर आधारित गुंतवणूकीवरील परतावा (आरओआय) हा प्रत्यक्ष परतावा दरा (आरओआरआर) इतका सारखा होता.

58 सार्वजनिक उपक्रमांमधील राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीची परतावा वर्तमान मूल्याच्या आधारावर खालील गृहीतांवर काढण्यात आली होती:

- राज्य शासनाने दिलेल्या निधीमध्ये व्याज मुक्त कर्ज विचारात घेण्यात आले आहे. परंतु जर सार्वजनिक उपक्रमाने त्या कर्जाची परतफेड केली असल्यास किंवा ते कर्ज भांडवल रूपांतरित करण्यात आले असल्यास तर वर्तमान मूल्य कालपरत्वे घट झालेल्या व्याज मुक्त कर्जाच्या शेष मूल्यावर काढण्यात आले. अर्थसहाय्य/अनुदान या स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात आलेला निधी गुंतवणूक म्हणून विचारात घेण्यात आला नव्हता कारण परिच्छेद 5.1.5 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे त्यांचे स्वरूप गुंतवणूक म्हणून विचारात घेण्यास पात्र नव्हते. अपवाद फक्त चार वैधानिक महामंडळांना¹⁵ दिलेले शासनाचे अनुदान शासनाचे भांडवली अंशदान म्हणून लेखांकित केले होते.

¹⁵ एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, टीआयडीसी व एमडब्ल्युसीसी.

- त्यासंबंधीत आर्थिक वर्षाच्या¹⁶ शासकीय कर्जावरील सरासरी व्याज दर धरण्यात आला होता कारण शासनाने त्यावर्षातील निधी गुंतवण्यासाठी झालेला खर्च हा दर दर्शवितो आणि ज्याद्वारे शासनाने केलेल्या गुंतवणूकीवर परताव्याचा कमीत कमी अपेक्षित दर म्हणून गृहीत धरला आहे-

2018-19 या वर्षासाठी या 58 सार्वजनिक उपक्रमांना तोटा झाल्यामुळे कामगिरी मोजण्याचे सुयोग्य मोजमाप म्हणजे निव्वळ मत्ताचे अपक्षरण हे होते. कंपनीच्या निव्वळ मत्ताचे अपक्षरण याबद्दल परिच्छेद 5.1.16 मध्ये चर्चिते आहे.

5.1.14 2000-01 ते 2018-19 या कालावधीत 58 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये राज्य शासनाचे भांडवल व दीर्घमुदतीची कर्जे स्वरूपात अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर गुंतवणूकीची सार्वजनिक उपक्रम निहाय स्थिती परिशिष्ट 5.1.5 मध्ये दर्शविलेली आहे. त्यापुढे, 2000-01 ते 2018-19 या कालावधीत राज्य शासनाच्या गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य खालील तक्त्यात दर्शविले आहे:

तक्ता 5.1.10: 2000-01 ते 2018-19 या कालावधीतील राज्य शासनाने केलेल्या गुंतवणूकीचा वर्षानिहाय तपशील व शासकीय गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य (पीव्ही)

(₹ कोटीत)

वित्तीय वर्ष	वर्षाच्या सुरवातीचा गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षामध्ये राज्य शासनाने भांडवल दिलेले	वर्षामध्ये राज्य शासनाने दिलेले मुक्त कर्ज	वर्षामध्ये परत केलेले व्याजरहित कर्ज	वर्षात रूपांतरित केलेले व्याजरहित कर्ज	वर्षातील एकूण गुंतवणूक	शासकीय कर्जावरील सरासरी व्याज दर (टक्क्यामध्ये)	वर्षाखेर एकूण गुंतवणूक	वर्षाखेर एकूण गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य
i	ii	iii	iv	v	vi	vii=iii+v-vi	viii	ix=ii + vii	x={ix*(100+viii)/100}
स्थापनेपासून 2000 पर्यंत	0.00	12,323.48	68.98	0.05	0.00	12,392.41	10.30	12,392.41	13,668.83
2000-01	13,668.83	728.96	1.50	0.00	0.00	730.46	9.10	14,399.28	15,709.62
2001-02	15,709.62	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16,688.56	18,257.28
2002-03	18,257.28	2,142.64	2.02	0.00	0.00	2,144.66	8.90	20,401.94	22,217.72
2003-04	22,217.72	3,723.59	2.62	0.00	0.00	3,726.21	8.80	25,943.92	28,226.99
2004-05	28,226.99	4,374.55	6.78	0.00	0.40	4,380.93	8.00	32,607.92	35,216.55
2005-06	35,216.55	6,718.82	138.60	0.00	0.00	6,857.42	7.10	42,073.97	45,061.22
2006-07	45,061.22	6,746.37	0.00	0.00	0.00	6,746.37	7.80	51,807.59	55,848.59
2007-08	55,848.59	6,358.12	0.00	138.60	0.00	6,219.52	7.70	62,068.11	66,847.35
2008-09	66,847.35	9,722.05	0.00	0.00	0.00	9,722.05	7.30	76,569.40	82,158.97
2009-10	82,158.97	7,454.87	0.00	0.00	0.00	7,454.87	7.40	89,613.84	96,245.26
2010-11	96,245.26	8,328.12	0.00	0.68	0.00	8,327.44	7.40	1,04,572.70	1,12,311.08
2011-12	1,12,311.08	8,110.91	200.00	0.05	0.00	8,310.86	7.50	1,20,621.94	1,29,668.59
2012-13	1,29,668.59	7,767.94	179.02	0.01	0.00	7,946.95	7.40	1,37,615.54	1,47,799.09
2013-14	1,47,799.09	7,763.19	0.00	0.01	0.00	7,763.18	7.50	1,55,562.27	1,67,229.44
2014-15	1,67,229.44	6,877.98	0.00	0.04	0.00	6,877.94	7.80	1,74,107.37	1,87,687.75
2015-16	1,87,687.75	7,795.85	0.00	0.00	0.00	7,795.85	7.70	1,95,483.60	2,10,535.84
2016-17	2,10,535.84	8,182.08	0.00	0.01	0.00	8,182.07	7.60	2,18,717.91	2,35,340.47
2017-18	2,35,340.47	7,841.85	0.21	0.01	0.00	7,842.05	8.00	2,43,182.52	2,62,637.12
2018-19	2,62,637.12	1,079.64	0.00	0.00	0.00	1,079.64	7.80	2,63,716.75	2,84,286.66
	एकूण	1,25,018.47	601.21	139.46	0.40	125,479.82			

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेली माहितीच्या आधारावर संकलित)

¹⁶ संबंधित वर्षाच्या भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या राज्य वित्त (महाराष्ट्र शासन) या अहवालावरून शासकीय कर्जाचे दर स्वीकारण्यात आले व त्यामध्ये सरासरी व्याज दर = व्याजाचे प्रदान/[(मागील वर्षाचे राजकोषीय दायित्वे + चालू वर्षाचे राजकोषीय दायित्वे) /2]*100.

¹⁷ या रकान्यात दिलेल्या व्याज मुक्त कर्जाचे नकारात्मक आकडे संबंधित वर्षात राज्य शासनाच्या कर्जाचे सार्वजनिक उपक्रमाने केलेली फरतफेड दर्शविते.

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत या सार्वजनिक उपक्रमांच्या व निधीवरील केल्या जाणा-या खर्चाच्या वसुलीसाठी लागणारा न्युनतम अपेक्षित परतावा यांची तुलनात्मक स्थिती खालील तक्त्यात दर्शविली आहे:

तक्ता 5.1.11: एकूण मिळकतीच्या तुलनेत न्युनतम अपेक्षित परताव्याची स्थिती

(₹ कोटीत)

वित्तीय वर्ष	वर्षाखेरीस एकूण गुंतवणूक	वर्षाखेर गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य	वर्षाखेर निधीची किंमत वसुलीसाठी अपेक्षित न्युनतम परतावा	वर्षासाठीची एकूण मिळकत
2014-15	1,74,107.37	1,87,687.75	13,580.38	(425.94)
2015-16	1,95,483.60	2,10,535.84	15,052.24	(4.14)
2016-17	2,18,717.91	2,35,340.47	16,622.56	117.83
2017-18	2,43,182.52	2,62,637.12	19,454.60	(294.63)
2018-19	2,63,716.75	2,84,286.66	20,569.91	(1,368.55)

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेली माहितीच्या आधारावर संकलित)

2000-01 ते 2018-19 या कालावधीत राज्य शासनाने सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये भांडवल (₹ 1,12,694.99 कोटी) व व्याज मुक्त कर्ज (₹ 392.42 कोटी) या स्वरूपात अतिरिक्त गुंतवणूक केल्यामुळे राज्य शासनाने या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये केलेली गुंतवणूक 1999-2000 मधील ₹ 12,392.41 कोटी वरून 2018-19 मध्ये ₹ 1,25,479.82 कोटी एवढी वाढली होती. 31 मार्च 2019 पर्यंत राज्य शासनाने दिलेल्या निधीची वर्तमान मूल्य ₹ 2,84,286.66 कोटी एवढे होते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत एकूण उत्पन्न या सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये गुंतवलेल्या निधीची किंमत वसूल करण्यासाठी अपेक्षित न्युनतम परताव्यापेक्षा खूपच कमी झाली होती कारण सिंचन विकास महामंडळांमध्ये लक्षणीय गुंतवणूक करण्यात आली होती त्यावर त्या प्रमाणात नफा झाला नव्हता.

5.1.15 2016-17 यावर्षात शासनाला या सार्वजनिक उपक्रमांमधील गुंतवणूकींवर सकारात्मक परतावा होता तर यावर्षात राज्य शासनाच्या निधीवर अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर व वर्तमान मूल्यावरील परताव्याची तुलना खालील तक्त्यात दर्शविली आहे:

तक्ता 5.1.12: राज्य शासनाच्या निधीवर परतावा

(₹ कोटीत)

वर्ष	वर्षाचे एकूण उत्पन्न	अभिलेखांतर्गत मूल्यावर भांडवल व व्याज मुक्त कर्ज	अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर राज्य शासकीय गुंतवणूकीवर परतावा (टक्के)	वर्षाखेर राज्य शासकीय गुंतवणूकीची वर्तमान मूल्य	राज्य शासकीय गुंतवणूकीवर गुंतवणूकीचे वर्तमान मूल्य विचारात घेऊन परतावा (टक्क्यात)
2016-17	117.83	1,16,558.11	0.10	2,35,340.47	0.05

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित)

2016-17 यावर्षात अभिलेखांतर्गत मूल्याच्या आधारावर राज्य शासनाचा परतावा अनुक्रमे 0.10 टक्के होता तर त्याच कालावधीत राज्य शासनाच्या निधीचे वर्तमान मूल्य अनुक्रमे 0.05 टक्के एवढे होते.

5.1.16 निव्वळ मत्ताचे अपक्षरण

निव्वळ मत्ता म्हणजे भरणा झालेले भांडवल व मुक्त राखीव व अधिक्य वजा संचित तोटा व महसुली खर्च यांची एकूण बेरीज होय. मूलतः मालकाला ही संख्या संस्थेचे मूल्य दर्शविणारे मानक आहे. नकारात्मक निव्वळ मत्ता मालकाने केलेली संपूर्ण गुंतवणूक संचित तोटा व लांबणीवर टाकलेला महसुली खर्च यामुळे नष्ट (वाईप आऊट) झाली असते.

30 सप्टेंबर 2019 रोजी अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत विवरणांवरून या सार्वजनिक उपक्रमामधील (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) ₹ 7,852.96 कोटी निव्वळ संचित तोट्याचा तपशील परिशिष्ट 5.1.4 मध्ये दिला आहे. या सार्वजनिक उपक्रमांपैकी 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये¹⁸ निव्वळ मत्ता अपक्षरित झाल्या होत्या व त्यापैकी तीन सार्वजनिक उपक्रमांने अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार नफा कमवला होता. राज्य शासनाचे या 11 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये भरणा झालेले भांडवल ₹ 1,189.57 कोटी होते. महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित (₹ 844.09 कोटी), महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ (₹ 625.26 कोटी) व महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित (₹ 368.38 कोटी) यांचा तपशील परिशिष्ट 5.1.4 मध्ये दर्शविल्याप्रमाणे निव्वळ मत्ता प्रामुख्याने अपक्षरित झाल्या होत्या.

तोट्या मध्ये असलेल्या व ज्यांच्या संचित तोट्यांमुळे निव्वळ मत्तेचे अपक्षरण झाले आहे अशा कंपन्यांमधील गुंतवणुकींवर परतावा मिळण्याची शक्यता धुसर असल्यामुळे, राज्य शासनाने भविष्यात अशा कंपन्यांमध्ये भरणा हा भाग भांडवल स्वरूपात न करता अनुदान स्वरूपात करावा, जेणे करून गुंतवणूक व परतावा यामधील विषमता कमी होईल.

5.1.17 लाभांशाचे प्रदान

राज्य शासनाने आखलेल्या (ऑक्टोबर 2003) लाभांश धोरणानुसार नफा कमवणा-या सर्व सार्वजनिक उपक्रमांना राज्य शासनाने योगदान करून भरणा केलेल्या भागभांडवलावर कमीत कमी पाच टक्के परतावा देणे आवश्यक होते.

¹⁸ विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 7.63 कोटी, महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित ₹ 47.18 कोटी, महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित ₹ 368.38 कोटी, महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 247.71 कोटी, महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित ₹ 2.81 कोटी, महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित ₹ 844.09 कोटी, महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ ₹ 625.26 कोटी, कोकण विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 6.05 कोटी, महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित ₹ 191.98 कोटी, मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित ₹ 1.30 कोटी व महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित ₹ 16.01 कोटी.

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) ज्यामध्ये महाराष्ट्र शासनाने दिलेल्या भांडवलावर प्रदान करण्यात आलेल्या लाभांशाच्या तपशील खालील तक्त्यात दर्शविला आहे:

तक्ता 5.1.13: 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांनी (ऊर्जा क्षेत्राव्यतिरिक्त) प्रदान केलेला लाभांश

(₹ कोटीत)

वर्ष	महाराष्ट्र शासनाने निधी दिलेले एकूण सार्वजनिक उपक्रम		ज्यांनी वर्षात नफा मिळवलेला असे सार्वजनिक उपक्रम		सार्वजनिक उपक्रमांनी वर्षामध्ये लाभांश जाहिर केला/प्रदान केला		लाभांश प्रदानाचे गुणोत्तर (टक्क्यात)
	सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	महाराष्ट्र शासनाने दिलेले भांडवल	सार्वजनिक उपक्रम	महाराष्ट्र शासनाने दिलेले भांडवल	सार्वजनिक उपक्रम	सार्वजनिक उपक्रमांने जाहिर केलेला/दिलेला लाभांश	
2014-15	57	1,00,138.96	31	64,311.00	5	12.94	0.02
2015-16	57	1,07,934.87	30	38,151.33	6	49.61	0.13
2016-17	59	1,16,116.89	34	41,391.92	6	4.53	0.01
2017-18	58	1,23,938.82	33	45,251.50	4	2.94	0.006
2018-19	58	1,25,018.47	32	53,368.62	5	9.28	0.017

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेली माहिती संकलित करून)

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत, नफा मिळविणा-या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या 30 व 34 दरम्यान होती. या कालावधीत महाराष्ट्र शासनाने लाभांश जाहिर करणे/प्रदान करणे अशा सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या चार व सहा या दरम्यान होती. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत लाभांश प्रदान गुणोत्तर फक्त 0.006 टक्के व 0.13 टक्के एवढा होता.

2018-19 या वर्षात पाच सार्वजनिक उपक्रमांनी लाभांश जाहिर केला/प्रदान केला, सर्व सार्वजनिक उपक्रमांनी¹⁹ जाहिर केलेला लाभांश विहित केलेल्या मर्यादेपेक्षा जास्त होता.

5.1.18 भांडवलावरील परतावा

भांडवलावरील परतावा (आरओई) नफा मिळविण्यासाठी व्यवस्थापनाने भागधारकांचा निधी किती कार्यक्षमतेने वापर करून वित्तीय कामगिरी केली याचे परिगणन निव्वळ मिळकतीला (कर भरल्यानंतरचा नफा) भागधारकांच्या निधीने भागून काढण्यात येते. तो टक्क्यांमध्ये दर्शविला जातो व निव्वळ मिळकत व भागधारकांचा निधी दोन्ही सकारात्मक असलेल्या कोणत्याही कंपनीत काढण्यात येतो.

कंपनीच्या भागधारकांचा निधी भरणा झालेल्या भांडवल, मुक्त राखीव निधी यामधून संचित तोटा व लांबणीवर टाकलेला महसुची खर्च वजा करून काढण्यात येतो व सर्व

¹⁹ महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित, पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित, महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित व एमएसडब्ल्यूसी.

मत्ता विकल्यास व सर्व कर्ज फेडल्यास कंपनीच्या भागधारकांकडे काय शिल्लक राहते हे दिसून येते. सकारात्मक भागधारक निधी कंपनीकडे सर्व दायित्वे देऊन पुरेशा मत्ता शिल्लक आहेत हे दर्शविते तर नकारात्मक भागधारक निधी मत्तापेक्षा जास्त दायित्वे दर्शविते.

राज्य शासनाने निधी दिलेल्या ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांव्यतिरिक्त इतर 58 सार्वजनिक उपक्रमांसाठीचा भांडवलावरील परतावा काढण्यात आला होता. 30 सप्टेंबर 2019 पर्यंत अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार 2015-16 ते 2018-19 या कालावधीतील 58 सार्वजनिक उपक्रमांतील (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) भागधारकांचा निधी व भांडवलावरील परतावा खालील तक्त्यात दर्शविला आहे:

तक्ता 5.1.14: सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) ज्यांत महाराष्ट्र शासनाने निधीदिला त्यांचा भांडवलावरील परतावा

वर्ष	निव्वळ उत्पन्न ²⁰ (₹ कोटीत)	भागधारकांचा निधी (₹ कोटीत)	भांडवलावरील परतावा (टक्क्यात)
2015-16	(144.56)	91,700.49	(0.16)
2016-17	(41.14)	1,00,437.68	(0.04)
2017-18	(53.87)	1,06,421.58	(0.05)
2018-19	(1,064.72)	1,14,707.95	(0.93)

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांने दिलेली माहिती संकलित करून)

मार्च 2019 रोजी संपलेल्या गेल्या चारही वर्षातील निव्वळ उत्पन्न नकारात्मक होते.

5.1.19 उपयोजित भांडवलावरील परतावा

उपयोजित भांडवलावरील परतावा (आरओसीई) हे उपयोजित भांडवलाच्या तुलनेत कंपनीची नफा क्षमता व कार्यक्षमता यांचे गुणोत्तर आहे. उपयोजित भांडवलावरील परतावा कंपनीचे व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी) याला उपयोजित भांडवलाने²¹ भागून काढण्यात येते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीमधील सर्व 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) उपयोजित भांडवलावरील परताव्याचा तपशील खालील तक्त्यात दर्शविला आहे:

तक्ता 5.1.15: उपयोजित भांडवलावरील परतावा

वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (₹ कोटीत)	उपयोजित भांडवल (₹ कोटीत)	उपयोजित भांडवलावरील परतावा (टक्के)
2014-15	81.24	97,541.27	0.08
2015-16	371.60	1,07,158.32	0.35
2016-17	404.19	1,13,778.94	0.36
2017-18	(84.23)	1,13,541.35	(0.07)
2018-19	(895.21)	1,23,424.53	(0.73)

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेली माहितीच्या आधारावर संकलित)

²⁰ नक्त उत्पन्न हे निव्वळ नफा (-) अधिमान भागांवरील लाभांश दर्शविते.

²¹ उपयोजित भांडवल = भरणा झालेले भांडवल + मुक्त राखीव निधी व अधिक्य + दीर्घमुदतीचे कर्ज - संचित तोटा - विलंबित महसुली खर्च. सार्वजनिक उपक्रमांनी अंतिमरूप दिलेल्या अद्ययावत लेख्यांनुसार आकडे.

2014-15 व 2016-17 या कालावधीत राज्य सार्वजनिक उपक्रमांची उपयोजित भांडवलावरील परतावा 0.08 टक्के व 0.36 टक्के यादरम्यान होती. 2017-18 व 2018-19 मध्ये व्याज व करपूर्व मिळकत नकारात्मक होती.

5.1.20 सार्वजनिक उपक्रमांच्या (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) दीर्घमुदतीच्या कर्जाचे विश्लेषण

2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रमांच्या दीर्घमुदतीच्या कर्जाचे गुणकलाभ (लीव्हेरेज) जाणण्यासाठी कंपनीचे कर्ज शासनाला, बँकेला व इतर वित्तीय संस्थेला परत करण्याची कार्यक्षमता यांचे विश्लेषण केले होते. ते व्याज व्याप्ती गुणोत्तर व कर्ज उलाढाल गुणोत्तर याद्वारे निर्धारित करण्यात येते.

5.1.21 व्याज व्याप्ती गुणोत्तर

सार्वजनिक उपक्रमांची प्रलंबित कर्जावरील व्याज देण्याची क्षमता निर्धारित करण्यासाठी व्याज व्याप्ती गुणोत्तर काढण्यात येते व ते व्याज व करपूर्वचा मिळकतीला (ईबीआयटी) त्याच कालावधीतील व्याजाच्या खर्चाने भागून काढण्यात येते. जर गुणोत्तर कमी असेल तर सार्वजनिक उपक्रमांची कर्जावरील व्याज भरण्याची क्षमता कमी असते. जर कर व्याप्ती गुणोत्तर एकापेक्षा कमी असेल तर सार्वजनिक उपक्रम व्याजाचे खर्च करण्यासाठी आवश्यक महसूल मिळवत नव्हती असे दर्शविते. 2014-15 ते 2018-19 या कालावधीत ज्या सार्वजनिक उपक्रमांवर व्याजाचा बोजा होता त्यांच्या सकारात्मक व नकारात्मक व्याज परतावा गुणोत्तराचा तपशील खालील तक्त्यात दर्शविला आहे:

तक्ता 5.1.16: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचा (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) व्याज परतावा गुणोत्तर

वर्ष	व्याज (₹ कोटीत)	व्याज व करपूर्व मिळकत (₹ कोटीत)	शासन व बँका व इतर वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जाचे दायित्वे असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या	व्याज परतावा गुणोत्तर एकापेक्षा जास्त असलेल्या कंपन्यांची संख्या	व्याज परतावा गुणोत्तर एकापेक्षा कमी असलेल्या कंपन्यांची संख्या
2014-15	535.74	81.24	28	21	7
2015-16	502.70	371.60	31	23	8
2016-17	495.73	404.19	32	22	10
2017-18	489.65	(84.23)	34	22	12
2018-19	474.34	(1,006.04)	35	23	12

(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित)

2018-19 यावर्षात ज्यांना शासनाकडून त्याचप्रमाणे बँका व इतर वित्तीय संस्थांकडून घेतलेल्या कर्जाचे दायित्व होते अशा 35 राज्य सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) होत्या. त्यापैकी, 23 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये व्याज परतावा गुणोत्तर एकापेक्षा जास्त होते व उर्वरित 12 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये व्याज परतावा गुणोत्तर एकापेक्षा कमी होते कारण त्यावर्षात 12 सार्वजनिक उपक्रमांना व्याजाचा खर्च भागविण्यासाठी पुरेसा महसूल मिळविणे शक्य झाले नव्हते.

5.1.22 कर्ज उलाढाल गुणोत्तर

95 सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये मागील पाच वर्षांच्या कालावधीत उलाढालीची वार्षिक चक्रवाढ 1.55 टक्के होती. कर्ज वार्षिक चक्रवाढ 5.46 टक्क्यांनी वाढ झाल्यामुळे कर्ज उलाढाल गुणोत्तर 2014-15 मधील 0.27 टक्क्यावरून 2018-19 मध्ये 0.41 टक्के वाढले होते त्यांच्या तपशील खालील तक्त्यात दिला आहे:

तक्ता 5.1.17: राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) कर्ज उलाढाल गुणोत्तर

(₹ कोटीत)

तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
शासन व इतरांकडून कर्ज (बँका व वित्तीय संस्था)	2,988.42	4,915.64	4,555.82	4,529.66	4,508.95
उलाढाल	10,880.28	11,402.08	11,191.67	10,791.18	10,877.79
कर्ज-उलाढाल गुणोत्तर	0.27:1	0.43:1	0.41:1	0.42:1	0.41:1
(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेल्या माहितीच्या आधारावर संकलित)					

या कालावधीत कर्ज उलाढाल गुणोत्तर 0.27 व 0.43 एवढे होते.

5.1.23 निष्क्रिय असलेले राज्यातील सार्वजनिक उपक्रम बंद करणे

31 मार्च 2019 रोजी 95 राज्य सार्वजनिक उपक्रमांपैकी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) 20 निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रम असलेले ज्यांची एकूण गुंतवणूक ₹ 697.78 कोटी होती ज्यामध्ये भागभांडवल (₹ 298.18 कोटी) व दीर्घमुदतीची कर्जे (₹ 399.60 कोटी) होती. 31 मार्च 2019 ला संपलेल्या मागील पाच वर्षांमधील प्रत्येक वर्षी निष्क्रिय असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांची संख्या खालीलप्रमाणे होती:

तक्ता 5.1.18: निष्क्रिय असलेले राज्य सार्वजनिक उपक्रम

तपशील	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
निष्क्रिय असलेल्या कंपन्यांची संख्या	22	22	22	21	20
(स्रोत: सार्वजनिक उपक्रमांकडून मिळालेली माहितीवरून संकलित करून)					

एक निष्क्रिय सार्वजनिक उपक्रम (सहयाद्री ग्लास वक्रस मर्यादित) अधिकृत लिक्विडेटरने ताब्यात घेतला होता. वीस निष्क्रिय असलेल्या सार्वजनिक उपक्रमांच्या बाबतीत परिसमापन करण्याबाबत निर्णय शासन घेऊ शकते.

5.1.24 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेखांवरील शरे

1 ऑक्टोबर 2018 ते 30 सप्टेंबर 2019 या कालावधीत 36 कार्यरत कंपन्यांनी त्यांचे लेखापरीक्षण झालेले 45 लेखे महालेखाकारांकडे (एजी) पाठविले होते. त्यापैकी, 18 कंपन्यांच्या 23 लेखांची पुरक लेखापरीक्षणासाठी निवड करण्यात आली होती. भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकाने नियुक्त केलेल्या वैधानिक लेखापरीक्षकांचा लेखापरीक्षण अहवाल व पुरक लेखापरीक्षणावरून असे दिसून येते की, लेखे तयार करण्याच्या गुणवत्तेत मोठ्या प्रमाणावर सुधारणा होणे आवश्यक आहे. वैधानिक लेखापरीक्षकांनी व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकाने दिलेल्या शे-यांची एकूण द्रव्य मुल्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे होता:

तक्ता 5.1.19: कार्यरत कंपन्यावरील (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेखापरीक्षण शे-यांचा परिणाम

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	तपशील	2016-17		2017-18		2018-19	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यात घट	8	66.18	4	22.56	4	23.20
2.	नफ्यात वाढ	3	7.33	2	4.99	1	0.76
3.	तोटयात वाढ	3	18.99	5	65.26	3	87.90
4.	तोटयात घट	2	126.40	--	--	2	113.22
5.	महत्वाची मुलभूत तथ्ये न दर्शविणे	--	--	--	--	1	587.71
6.	वर्गवारीमधील चुका	2	0.59	--	--	3	222.57

(स्त्रोत: वैधानिक लेखापरीक्षक/सीएजी यांचे शासकीय कंपन्यावरील शेरे संकलित करून)

2018-19 यावर्षात वैधानिक लेखापरीक्षकांनी 16 लेख्यांचा बाबतीत क्वालीफाईड असलेले प्रमाणपत्र दिले होते, तर दोन लेख्यांवर विपरीत प्रमाणपत्र/डिस्कलेमर (याचा अर्थ लेखे सत्य व योग्य वित्तीय स्थिती दर्शवित नव्हते) दिले होते. सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये लेखांकन निकषांची पूर्तता करण्याची स्थिती खराब होती कारण वैधानिक लेखापरीक्षकांनी 11 लेख्यांमध्ये लेखांकन निकषांची पूर्तता न करण्याची 26 प्रकरणे निदर्शनास आणून दिली होती.

5.1.25 त्याचप्रमाणे 2018-19 यावर्षात आठ कार्यरत वैधानिक महामंडळांनी²² त्यांचे 10 लेखे महालेखाकारांना पाठविले होते.

वैधानिक महामंडळांच्या वैधानिक लेखापरीक्षण व भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांनी पुरक लेखापरीक्षणांत दिलेल्या शे-यांच्या एकूण आर्थिक मुल्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे:

तक्ता 5.1.20: वैधानिक महामंडळांवरील लेखापरीक्षण शे-यांचा परिणाम

(₹ कोटीत)

अ. क्र.	तपशील	2016-17		2017-18		2018-19	
		लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम	लेख्यांची संख्या	रक्कम
1.	नफ्यात घट	-	-	1	0.55	1	4.35
2.	नफ्यात वाढ	1	1.3	1	0.4	1	0.17
3.	तोटयात वाढ	1	40.83	-	-	-	-
4.	तोटयात घट	1	1.62	-	-	-	-
5.	महत्वाची मुलभूत तथ्ये जाहीर न करणे	1	7.88	-	-	-	-
6.	वर्गवारीमधील त्रुटी	-	-	-	-	-	-

(स्त्रोत: वैधानिक महामंडळांच्या वैधानिक लेखापरीक्षक/सीएजी यांच्या शे-यांवरून संकलित)

²² एमएसडब्ल्यूसी, एमकेव्हीडीसी, केआयडीसी, व्हीआयडीसी, टीआयडीसी, एमडब्ल्यूसीसी, एमआयडीसी व एमएसआरटीसी.

5.1.26 अनुपालन लेखापरीक्षण अहवाल

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या 31 मार्च 2019 रोजी संपलेल्या वर्षाच्या अहवाला मध्ये, ज्यामध्ये वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित व महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ यासंबंधी तीन अनुपालन लेखापरीक्षण परिच्छेद संबंधित प्रशासकीय विभागांच्या प्रधान सचिव यांना उत्तरे देण्याच्या विनंतीसह जारी करण्यात आले होते. अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेदांची उत्तरे राज्य शासनाकडून प्रलंबित होते (मे 2020). अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेदांचे एकूण वित्तीय परिणाम ₹ 27.12 कोटी एवढा होता.

लेखापरीक्षा अहवालांवर केलेल्या कारवाईचा पाठपुरावा

5.1.27 प्रलंबित उत्तरे

भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांचे लेखापरीक्षा अहवाल हा लेखापरीक्षणाचे एक परिपाक आहे. त्यामुळे, त्यास शासनाकडून योग्य व वेळचे वेळी प्रतिसाद मिळणे आवश्यक आहे. राज्य शासनाच्या वित्त विभागाकडून (जानेवारी 2001) सर्व प्रशासकीय विभागांना भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षकांच्या अहवालात समाविष्ट असलेल्या कामगिरी लेखापरीक्षा/परिच्छेद यांच्या बाबतीत उत्तरे/ स्पष्टीकरणात्मक जापने हा अहवाल विधानमंडळाला सादर झाल्यापासून तीन महिन्यांच्या आत, दिलेल्या विहित नमुन्यात सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या (कोपू) प्रश्नावलीची वाट न पाहता सादर करावयाची असतात.

तक्ता 5.1.21: लेखापरीक्षा अहवालांची सार्वजनिक उपक्रम ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त न मिळालेली स्पष्टीकरणात्मक जापने (31 डिसेंबर 2019 रोजी)

लेखापरीक्षा अहवालाचे वर्ष (सार्वजनिक उपक्रम)	लेखापरीक्षा अहवाल राज्य विधानमंडळाच्या पटलावर सादर केल्याची तारीख	लेखापरीक्षा अहवालातील एकूण कामगिरी लेखापरीक्षण व परिच्छेद		ज्यांचे स्पष्टीकरणात्मक जापने मिळालेली नाहीत अशा कामगिरी लेखापरीक्षण/परिच्छेदांची संख्या	
		कामगिरी लेखापरीक्षण	परिच्छेद	कामगिरी लेखापरीक्षण	परिच्छेद
2015-16	07 एप्रिल 2017	1	9	--	2
2016-17	20 जुलै 2018	--	5	--	2
2017-18	4 मार्च 2020 रोजी सादर करण्यात आला होता				
एकूण		1	14	--	4

(स्रोत: महाराष्ट्र शासनाच्या संबंधित विभागांकडून प्राप्त स्पष्टीकरणात्मक जापने वरून संकलित)

31 डिसेंबर 2019 रोजी, चार अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेदांवर दोन विभागांकडून स्पष्टीकरणात्मक जापने प्रलंबित होती.

5.1.28 सार्वजनिक उपक्रम समितीमध्ये लेखापरीक्षा अहवालावर चर्चा

31 डिसेंबर 2019 रोजी लेखापरीक्षा अहवालात सार्वजनिक उपक्रम (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) समाविष्ट असलेल्या कामगिरी लेखापरीक्षा व परिच्छेद यांची सार्वजनिक उपक्रम समितीमध्ये झालेल्या चर्चेची स्थिती खालीलप्रमाणे होती:

तक्ता 5.1.22: 31 डिसेंबर 2019 रोजी लेखापरीक्षा अहवालात समाविष्ट असलेले कामगिरी लेखापरीक्षा/परिच्छेद व त्यांची चर्चा

लेखापरीक्षा अहवालाचा कालावधी	कामगिरी लेखापरीक्षा/परिच्छेद यांची संख्या			
	लेखापरीक्षा अहवालात समाविष्ट		चर्चितले परिच्छेद	
	कामगिरी लेखापरीक्षा	परिच्छेद	कामगिरी लेखापरीक्षा	परिच्छेद
2008-09	2	15	1	15
2009-10	1	16	1	16
2010-11	1	18	--	17
2011-12	1	18	1	15
2012-13	1	4	1	3
2013-14	2	2	2	2
2014-15	2	9	--	8
2015-16	1	9	--	1
2016-17	--	5	--	--
2017-18	4 मार्च 2020 रोजी सादर करण्यात आला होता			
एकूण	11	96	6	77

(स्त्रोत: लेखापरीक्षा अहवालावरील सार्वजनिक उपक्रम समितीमध्ये झालेल्या चर्चेच्या आधारावर संकलित)

2007-08 वर्षापर्यंतच्या लेखापरीक्षा अहवालांची (सार्वजनिक उपक्रम) चर्चा पूर्ण झाली होती.

5.1.29 सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांचे अनुपालन

राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) 2007-08 व 2017-18 या कालावधीत सार्वजनिक उपक्रम समितीने राज्य विधानमंडळाला सादर केलेल्या त्यांनी 22 अहवालांवर केलेल्या कारवाई संबंधी टिपण्या (अॅक्शन टेकन नोटस) मिळाल्या नव्हत्या (31 डिसेंबर 2019 रोजी) जे खाली दर्शविलेले आहेत:

तक्ता 5.1.23: सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांचे अनुपालन

सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांचे वर्ष	सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांची एकूण संख्या	सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालामधील शिफारसीची एकूण संख्या	सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या कारवाई संबंधी टिपणी न मिळालेल्या शिफारसीची संख्या
2007-08	1	8	8
2010-11	4	27	19
2012-13	1	17	3
2013-14	2	20	14
2015-16	10	48	32
2017-18	4	32	23
एकूण	22	152	99

(स्त्रोत: सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या शिफारसींवर शासनाला संबंधित विभागाकडून प्राप्त एटीएनच्या आधारावर संकलित)

सार्वजनिक उपक्रम समितीच्या अहवालांमध्ये भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक यांच्या 2004-05 ते 2014-15 यावर्षात अहवालामध्ये दर्शविलेल्या परिच्छेदांबाबत 12 विभागांसाठी असलेल्या शिफारसी समाविष्ट होत्या.

5.1.30 राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) निर्गुतवणूक, पुर्नरचना आणि खाजगीकरण व विद्युत क्षेत्रामधील सुधार

2018-19 यावर्षात राज्य सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) कोणतेही निर्गुतवणूक, पुर्नरचना किंवा खाजगीकरण झाले नव्हते.

प्रकरण-VI

पृष्ठ

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे 139 ते 143

(ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त)

अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

- 6.1 शासकीय निर्णयाचे उल्लंघन
- 6.2 सदोष निविदा मूल्यमापनामुळे टाळता येण्याजोगा अतिरिक्त खर्च
- 6.3 महसुलाचे नुकसान

प्रकरण-VI

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) अनुपालन लेखापरीक्षा परिच्छेद

राज्य शासनाच्या शासकीय कंपन्या व वैधानिक महामंडळांनी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) केलेल्या व्यवहारांच्या नमुना तपासणीत दृष्टोत्पत्तिस आलेले महत्वपूर्ण लेखापरीक्षण निष्कर्ष या प्रकरणात समाविष्ट केलेले आहेत:

शासकीय कंपन्या

सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभाग

वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित

6.1 शासकीय निर्णयाचे उल्लंघन

शासकीय आदेशांचे उल्लंघन करून कंपनीने कर्मचा-यांना ₹ 3.19 कोटी थकित्याचे प्रदान केले होते. त्यांनी अनियमितपणे एनबीसीएफडीसीचा ₹ 1.60 कोटीचा निधी सुध्दा या कारणासाठी वळविला होता.

वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित (कंपनी) ही विमुक्त जाती व भटक्या जमाती यांच्या विकासासाठी राज्य शासनाच्या व राष्ट्रीय मागासवर्ग वित्त आणि विकास महामंडळ (एनबीसीएफडीसी) विविध योजनांची अंमलबजावणी महाराष्ट्र राज्यात प्रवाहित करण्यासाठी राज्याची प्रणालन (चॅनेलायझिंग) संस्था म्हणून कार्य करते.

महाराष्ट्र शासनाने 26 जून 2012 पासून कंपनीच्या कर्मचा-यांसाठी सहाय्या वेतन आयोगाच्या शिफारसीची अंमलबजावणी ही, 26 जून 2012 च्या आधिच्या कालावधीसाठी कोणतेही थकित प्रदान न करता मंजूर (जून 2012) केली.

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की, कंपनीने विविध बँकामध्ये उपलब्ध असलेल्या ₹ 2.80 कोटी राखीव निधी (ज्यामध्ये ₹ 0.40 कोटी एनबीसीएफडीसीकडून मिळाले होते) मधून व महाराष्ट्र शासनाकडून मिळणा-या ₹ 1.20 कोटी प्रशासकीय अनुदानातून कर्मचा-यांना 01 जानेवारी 2006 ते 31 मे 2012 पर्यंतच्या कालावधीचा थकित संवितरण करण्याचे ठरविले होते (मे 2015). त्यानंतर, कंपनीने महाराष्ट्र शासनाकडून मिळणारे प्रशासकीय अनुदान प्रलंबित असतांना थकित्याचे संवितरण करण्यासाठी एनबीसीएफडीसीकडून मिळालेला ₹ 1.20 कोटीचा निधी वळविला (मे 2015) होता. त्यानुसार, कर्मचा-यांच्या वेतन श्रेणी 01 जानेवारी 2006 पासून सुधारित करण्यात येऊन 86 कर्मचा-यांना ₹ 3.19 कोटीचा थकित संवितरण करण्यात आला (ज्यामध्ये 1 जानेवारी 2006 नंतर 34 सेवानिवृत्त झालेल्या कर्मचा-यांना दिलेला ₹ 1.39 कोटीचा थकित समाविष्ट होता) (मे 2015). कंपनीने नंतर (एप्रिल 2018) ही रक्कम कर्मचा-यांकडून वसूल करण्याचे ठरविले.

कंपनीने आपल्या उत्तरात (फेब्रुवारी 2019) स्वीकारले होते की, तत्कालीन प्रशासकीय/वित्तीय अधिका-यांनी महाराष्ट्र शासनाची परवानगी न घेता व संचालक

मंडळाची मान्यता न घेता थकिताचे संवितरण केले होते व कर्मचा-यांच्या पगारामधून त्याची वसुली करण्यात येणार होती. कंपनीच्या कर्मचा-यांनी केलेल्या रिट याचिका अर्जावरील मुंबई उच्च न्यायालय, औरंगाबाद खंडपीठाच्या आदेशानुसार (एप्रिल 2019) ही वसुली मे 2019 पासून स्थगित करण्यात आली होती. त्यापुढे, सेवानिवृत्त कर्मचा-यांच्या बाबतीत कंपनीने/शासनाने अजून पर्यंत (ऑक्टोबर 2019) निर्णय घेतला नव्हता. कर्मचा-यांना (कामावर असलेले व सेवानिवृत्त), संवितरित केलेला थकित ₹ 3.19 कोटी पैकी ₹ 1.39 कोटीचा थकित 34 सेवानिवृत्त कर्मचा-यांचा होता व अशाप्रकारे वरील वसुलीची शक्यता अत्यंत धूसर होती.

कंपनीच्या कर्मचा-यांना/सेवानिवृत्त कर्मचा-यांना ₹ 3.19 कोटी थकिताचे प्रदान करण्याचा निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या आदेशांचे उल्लंघन करणारा होता व या उद्देशासाठी एनबीसीएफडीसीचा निधी वळविणे अनियमित होते.

ही बाब शासनाला/व्यवस्थापनाला (ऑक्टोबर 2019) कळविण्यात आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते (एप्रिल 2020).

वैधानिक महामंडळ

गृह विभाग (परिवहन व बंदरे)

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ

6.2 सदोष निविदा मूल्यमापनामुळे टाळता येण्याजोगा अतिरिक्त खर्च

सुविधा व्यवस्थापन सेवा (एफएमएस) कराराच्या सदोष निविदा मूल्यमापनामुळे महामंडळाला ₹ 22.35 कोटीचा टाळता येण्याजोगा अतिरिक्त खर्च झाला होता

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाच्या (महामंडळ) मंडळाने निविदा मागवून राज्यव्यापी सुविधा व्यवस्थापन सेवा (एफएमएस) घेण्यासाठी संस्था नियुक्त करण्याचे ठरविले होते (मे 2016). कामाच्या व्याप्तीमध्ये 31 विभागीय कार्यालय, 250 बस डेपो, 588 बस स्टॅन्ड, मोकळ्या जागा, 17,000 बसेस इत्यादी यांची तीन वर्षांचा कालावधीसाठी साफसफाई करणे अंतर्भूत होती. दर्जा व किंमत आधारावर निवड (क्युसीबीएस)¹ या कार्यपध्दतीवर दोन बोली पध्दतीने निविदा ऑगस्ट 2016 मध्ये मागविण्यात आल्या होत्या त्या निविदा अटीमध्ये सुस्पष्टता नसल्यामुळे निविदा नंतर रद्द करण्यात आल्या होत्या (नोव्हेंबर 2016). त्यानंतर, एका सल्लागाराची तपशीलवार निविदा कागदपत्रे तयार करण्यासाठी नेमणूक करण्यात आली (नोव्हेंबर 2016) व सुधारित निविदा क्युसीबीएस कार्यपध्दतीखाली प्रकाशित करण्यात आल्या (जानेवारी 2017). त्यांना प्रतिसाद म्हणून, सहा बोलीदारांनी त्यात सहभाग घेतला

¹ क्युसीबीएस कार्यपध्दतीमध्ये सर्वात जास्त प्रतिसाद देणारा बोलीदार ठरविण्यासाठी तांत्रिक व वित्तीय बोलीचे भारांकन देणे आवश्यक आहे (या प्रकरणामध्ये तांत्रिक व वित्तीय बोलीसाठी 70:30 या गुणोत्तराने).

त्यापैकी तीन बोलीदार तांत्रिकदृष्ट्या पात्र ठरले होते. तांत्रिक² व वित्तीय गुण (वाणिज्यिक बोलीच्या आधारावर) खालीलप्रमाणे होते:

बोलीदाराचे नाव	100 पैकी तांत्रिक गुण	टी-भारांक (70 टक्के दराने)	वित्तीय बोली (₹ कोटीत)	वित्तीय गुण ³	एफ-भारांक (30 टक्के दराने)	परिणाम
	(अ)	(ब) = अ x 0.70	(क)	(ड)	(ई) = ड x 0.30	(एफ) = ब + ई
संस्था ए	100	70.00	491.71	86.36	25.91	95.91
संस्था बी	100	70.00	477.16	89.00	26.70	96.70
संस्था सी	94	65.80	424.65	100.00	30.00	95.80

संस्था 'बी' ने ₹ 477.16 कोटीचा देकार दिला होता व ती एल2 होती. तथापि एकत्र मिळालेल्या गुणांच्या आधारावर त्यांना सर्वात जास्त प्रतिसाद देणारा बोलीदार म्हणून जाहीर करण्यात आला व त्याला वाटाघाटीला बोलावले. वाटाघाटी कालावधीमध्ये, संस्था 'बी' ने देकार ₹ 447 कोटी एवढा कमी केला तो महामंडळाने स्वीकारला व त्यांना लेटर ऑफ इनटेन्ट (एलओआय) जारी करण्यात आले (ऑगस्ट 2017).

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की, संस्था 'सी' ला 100 पैकी 94 गुण तांत्रिक मूल्यमापनात मिळाले होते व आयएसओ (एसए-8000) प्रमाणपत्र त्रुटीसाठी⁴ 2-गुण वजा करण्यात आले होते व 4-गुण कमी अनुभवासाठी वजा करण्यात आले होते. संस्था 'सी' ने आयएसओ 26000:2010 प्रमाणपत्र सादर केले होते ज्यामध्ये सर्व एसए-8000 च्या आवश्यकता अंतर्भूत होत्या. त्यांची आयएसओ प्रमाणपत्र देणा-या प्राधिका-याने पुष्टी केली होती. अशारितीने, संस्था 'सी' पूर्ण 15 गुणांसाठी पात्र होती. हे नमूद करणे उचित आहे की जर संस्था 'सी' ला 15 गुण देण्यात आले असते तर बोलीदारांची सुधारित स्थिती खालीलप्रमाणे झाली असती:

बोलीदाराचे नाव	100 पैकी तांत्रिक गुण	टी-भारांक (70 टक्के दराने)	वित्तीय बोली (₹ कोटीत)	वित्तीय गुण	एफ-भारांक (30 टक्के दराने)	परिणाम
	(अ)	(ब) = अ x 0.70	(क)	(ड)	(ई) = ड x 0.30	(एफ) = ब + ई
संस्था ए	100	70.00	491.71	86.36	25.91	95.91
संस्था बी	100	70.00	477.16	89.00	26.70	96.70
संस्था सी	96	67.20	424.65	100.00	30.00	97.20

परिणामस्वरूप, यामुळे संस्था 'सी' ₹ 424.65 कोटी बोलीसह सर्वात जास्त प्रतिसाद देणारी संस्था ठरली असती जी संस्था 'बी' (एल2) यांच्या वाटाघाटीतली किंमत विचारात घेतल्यानंतर सुध्दा ₹ 22.35 कोटी ने कमी होती. अशारितीने, महामंडळाने सुविधा व्यवस्थापन सेवा कराराच्या सदोष निविदा मूल्यमापनामुळे व संस्था 'सी' चे आयएसओ

² तांत्रिक मूल्यमापन उलाढाल (20 गुण), कर्मचारी मोजमाप (20 गुण), किती वर्षांचा अनुभव (15 गुण), प्रकल्प अंमलबजावणी अनुभव (30 गुण) व दर्जा प्रमाणपत्र (15 गुण) या आधारावर.

³ एका वित्तीय बोलीचे सर्वात कमी वित्तीय बोलीशी गुणोत्तर.

⁴ एसए-8000 (सामाजिक उत्तरदायित्व) प्रमाणपत्र सादर न करणे तीन किंवा जास्त (आयएसओ-9001, ओएचएसएसएएस, एसए-8000) प्रमाणपत्रांसाठी पूर्ण (15 पैकी 15) गुण, 13 गुण दोन प्रमाणपत्रांसाठी व 11 गुण एका प्रमाणपत्रासाठी.

26000:2010 प्रमाणपत्र विचारात न घेतल्यामुळे ₹ 22.35 कोटीचा टाळता येण्याजोगा खर्च झाला होता.

महामंडळाने उत्तर दिले होते (डिसेंबर 2019) की संस्था 'सी' ने मागण्यात आलेले प्रमाणपत्र (एसए-8000) सादर केले नव्हते व परिणामस्वरूप गुण कमी करण्यात आले होते. परंतु उत्तरामध्ये, आयएसओ 26000:2010 प्रमाणपत्र विचारात न घेतल्याचे कारण सांगितले नव्हते.

ही बाब शासनाला (ऑक्टोबर 2019) कळविण्यात आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते (एप्रिल 2020).

6.3 महसुलाचे नुकसान

महामंडळाने पार्सल-कुरियर अनुज्ञाप्ती करार योग्य पध्दतीने पालन न करता रद्द केल्यामुळे ₹ 1.58 कोटी महसुलाचे नुकसान झाले होते.

महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळाने (महामंडळ) एकंदरित अनुज्ञाप्ती शुल्क आगाऊ ₹ 37.50 कोटी अधिक कर जो मासिक आधारावर अग्रिम मिळणार होती असा पार्सल-कुरियर सेवेसाठी तीन वर्षासाठीचा अनुज्ञाप्ती करार स्वाक्षरित केला होता (नोव्हेंबर 2015). अनुज्ञाप्ती धारकाने पार्सल-कुरियर सेवेचा व्यवसाय महामंडळाच्या बस स्टॅन्डवर करावयाचा होता व बसेसचे छप्पर पार्सल गट्टे पाठविण्यासाठी वापरावयाचे होते. पार्सल-कुरियर व्यवसायाची अंमलबजावणी ही संपूर्णपणे अनुज्ञाप्तीधारकाची जबाबदारी होती व अनुज्ञाप्तीधारक हमी दिलेल्या मासिक महसुलासाठी पात्र होता (प्रति महा ₹ 1.04 कोटी). अनुज्ञाप्ती कराराच्या कलम 41 नुसार, जर कामाबाबत असमाधानकारकता असेल तर त्याची कारणे दूर करण्यासाठी महामंडळाने 30 दिवसांची लेखी नोटीस जारी करणे आवश्यक होते. जर अनुज्ञाप्तीधारक ती असमाधानाची कारणे वरील कालावधीत दूर करण्यात अपयशी ठरला तर, महामंडळ अनुज्ञाप्तीधारकाला 15 दिवसांची लेखी नोटीस जारी करून त्यांचा अनुज्ञाप्ती करार रद्द करण्यास स्वतंत्र होते. महामंडळाने काही उल्लंघने⁵ नमूद करून (16 डिसेंबर 2017) त्यांचा करार 18 डिसेंबर 2017 पासून रद्द केला होता. त्यांनी असे देखील ठरविले की पार्सल-कुरियर करार निविदा पुन्हा बोलविण्यात यावे व त्यादरम्यान पार्सल-कुरियर सेवा स्वतःच चालवून महामंडळाने महसूल गोळा करावा.

लेखापरीक्षणाच्या असे निदर्शनास आले की महामंडळाचा करार रद्द करण्याचा आदेश अनुज्ञाप्ती कराराच्या कलम 41 नुसार नव्हता कारण अनुज्ञाप्ती करारामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे नोटीस जारी न करताच करार रद्द केला होता. जी उल्लंघने नमूद करण्यात आली होती ती जुनी होती व अनुज्ञाप्तीधारकाला प्रत्येक वैयक्तिक उल्लंघनासाठी शिक्षा देण्यात येऊन दंड आकारण्यात आला होता. अनुज्ञाप्तीधारकाने करार रद्द करण्याच्या आदेशाविरुद्ध उच्च न्यायालयामध्ये रिट याचिका दाखल केली (डिसेंबर 2017). न्यायालयाने करार रद्द करण्याचा आदेश रद्द केला (जानेवारी 2018) होता व

⁵ 500 किलो मर्यादेपेक्षा 100 किलो जास्त मालाची वाहतूक, जीएसटी प्रमाणपत्र सादर न करणे, अॅसीड सारखे स्फोटक पदार्थांची वाहतूक इत्यादि.

न्यायालयाच्या असेही निदर्शनास आले की, रद्द करण्यात आलेला आदेश अनुज्ञाप्ती कराराच्या कलम 41 चे उल्लंघन करीत आहे. परिणामस्वरूप, महामंडळाला अनुज्ञाप्तीधारकाची सेवा 14 फेब्रुवारी 2018 पासून परत सुरु करावी लागली व त्याना उर्वरित काळासाठी (ऑक्टोबर 2018 पर्यंत) कार्य करू द्यावे लागले. परंतु करार चालु नसतांना त्यादरम्यान दोन महिन्यांच्या कालावधीत, अनुज्ञाप्तीधारकाकडून महामंडळाला अनुज्ञाप्ती शुल्काचे ₹ 2.08 कोटी महसुलाचे नुकसान झाले होते. महामंडळाला दरम्यानच्या कालावधीत स्वतःच्या कलेक्शन मोडद्वारे फक्त ₹ 49.86 लाख महसूल मिळाला. अशारितीने, महामंडळाने अनुज्ञाप्ती कराराच्या 41 कलमाचे योग्यरितीने अनुपालन न करता करार रद्द करण्याच्या घाईघाईने केलेल्या कारवाईमुळे महामंडळाला ₹ 1.58 कोटी (₹ 2.08 कोटी - ₹ 49.86 लाख) महसुलाचे नुकसान झाले होते.

महामंडळाने उत्तर दिले होते (जुलै 2019) की अनुज्ञाप्तीधारकाने उल्लंघन करून दुग्धजन्य पदार्थ, अॅसीडच्या अवैध सामानाची वाहतूक केली होती व परवानगी असलेल्या 500 किलोपेक्षा जास्त वजनाची वाहतूक केली होती, व असे प्रकार भविष्यात टाळण्यासाठी, करार ताबडतोब रद्द करण्यात आले होते. हे उत्तर समर्थनीय नव्हते कारण महामंडळाने कलम 41 मध्ये नमूद केलेल्या करार रद्द करण्याच्या पध्दतीचे पालन न केल्यामुळे अनुज्ञाप्तीधारकाची पुनःस्थापन केल्यामुळे दरम्यानच्या कालावधीत महामंडळाला महसुलाचे नुकसान झाले होते. त्याशिवाय, अनुज्ञाप्तीधारकाद्वारे केलेले वैयक्तिक करार मोडण्याची कारणे जुनी होती व त्यासाठी वित्तीय दंड आकारून शिक्षा देण्यात आली होती.

ही बाब शासनाला (नोव्हेंबर 2019) कळविण्यात आली होती; त्यांचे उत्तर प्रलंबित होते (एप्रिल 2020).

मुंबई
दिनांक 03 ऑगस्ट 2020

(एस. के. जयपुरियार)
प्रधान महालेखाकार (लेखापरीक्षा)-I,
महाराष्ट्र, मुंबई

प्रतिस्वाक्षांकीत

नवी दिल्ली
दिनांक 05 ऑगस्ट 2020

(राजीव महर्षि)
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक

परिशिष्टे

परिशिष्ट 1.1 (संदर्भ: परिच्छेद 1.7.1) डिसेंबर 2018 पर्यंत जारी केलेले परंतु 30 जून 2019 पर्यंत प्रलंबित असलेल्या निरीक्षण अहवाल/परिच्छेदाचा विभाग निहाय तपशील																			
अ.क्र.	विभागाचे नाव	मुंबई/नागपूर	2012-13 पर्यंत		2013-14		2014-15		2015-16		2016-17		2017-18		2018-19		एकूण		
			नि.अ	परि	नि.अ	परि	नि.अ	परि	नि.अ	परि	नि.अ	परि	नि.अ	परि	नि.अ	परि	नि.अ	परि	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
सामान्य क्षेत्र																			
1	वित्त	मुंबई	6	12	1	1	0	0	2	5	2	2	4	20	2	3	17	43	
		नागपूर	0	0	0	0	4	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	12
		एकूण	6	12	1	1	4	12	2	5	2	2	4	20	2	3	21	55	
2	सामान्य प्रशासन	मुंबई	16	20	1	1	3	10	8	19	8	31	8	38	5	46	49	165	
		नागपूर	5	7	0	0	3	6	0	0	0	0	0	0	1	3	9	16	
		एकूण	21	27	1	1	6	16	8	19	8	31	8	38	6	49	58	181	
3	गृह	मुंबई	61	91	14	40	11	32	23	88	38	206	22	152	14	90	183	699	
		नागपूर	46	73	24	55	21	67	20	46	24	93	22	119	17	123	174	576	
		एकूण	107	164	38	95	32	99	43	134	62	299	44	271	31	213	357	1275	
4	विधी व न्याय	मुंबई	12	21	2	5	6	11	7	27	9	29	5	25	6	40	47	158	
		नागपूर	37	59	0	0	13	34	0	0	3	10	2	5	2	7	57	115	
		एकूण	49	80	2	5	19	45	7	27	12	39	7	30	8	47	104	273	
5	महाराष्ट्र विधान मंडळ सचिवालय आणि संसदीय कामकाज	मुंबई	2	5	0	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	3	10	
		नागपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
		एकूण	2	5	0	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	3	10	
6	नियोजन	मुंबई	2	2	0	0	0	0	1	3	1	6	1	3	0	0	5	14	
		नागपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	2	
		एकूण	2	2	0	0	0	0	1	3	1	6	1	3	1	2	6	16	

परिशिष्ट 1.1. (चाल्....)																			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
सामाजिक क्षेत्र																			
7	महाराष्ट्र राज्यभाषा	मुंबई	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	
		नागपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		एकूण	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1
8	रोजगार आणि स्वयंरोजगार/ कौशल्य विकास व उद्योजकता	मुंबई	8	10	0	0	5	9	8	18	1	13	3	25	8	38	33	113	
		नागपूर	3	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4
		एकूण	11	14	0	0	5	9	8	18	1	13	3	25	8	38	36	117	
9	उच्च व तंत्रशिक्षण	मुंबई	58	160	5	40	7	19	23	116	6	27	20	180	4	56	123	598	
		नागपूर	340	2109	32	143	36	250	42	236	28	255	12	66	4	50	494	3109	
		एकूण	398	2269	37	183	43	269	65	352	34	282	32	246	8	106	617	3707	
10	गृहनिर्माण	मुंबई	49	93	7	21	9	38	11	46	17	117	14	116	6	53	113	484	
		नागपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		एकूण	49	93	7	21	9	38	11	46	17	117	14	116	6	53	113	484	
11	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये	मुंबई	27	73	13	35	5	31	7	69	6	60	9	67	7	50	74	385	
		नागपूर	32	74	14	39	6	31	14	65	16	90	6	36	6	55	94	390	
		एकूण	59	147	27	74	11	62	21	134	22	150	15	103	13	105	168	775	
12	सार्वजनिक आरोग्य	मुंबई	32	67	15	34	2	8	11	39	8	41	5	49	14	109	87	347	
		नागपूर	121	247	30	64	21	88	43	177	12	20	16	95	4	29	247	720	
		एकूण	153	314	45	98	23	96	54	216	20	61	21	144	18	138	334	1067	
13	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मुंबई	19	33	4	8	5	15	7	30	10	33	22	127	4	26	71	272	
		नागपूर	17	24	16	35	12	27	23	51	18	46	23	131	20	107	129	421	
		एकूण	36	57	20	43	17	42	30	81	28	79	45	258	24	133	200	693	

परिशिष्ट 1.1. (समाप्त.)																		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
14	शालेय शिक्षण व क्रिडा	मुंबई	78	211	4	12	46	133	16	44	12	69	14	90	4	33	174	592
		नागपूर	35	132	6	23	4	20	14	115	3	26	0	0	1	7	63	323
		एकूण	113	343	10	35	50	153	30	159	15	95	14	90	5	40	237	915
15	आदिवासी विकास	मुंबई	41	99	3	18	4	25	7	41	12	166	1	12	0	0	68	361
		नागपूर	24	42	24	68	10	29	14	50	20	77	17	101	23	158	132	525
		एकूण	65	141	27	86	14	54	21	91	32	243	18	113	23	158	200	886
16	महिला व बाल विकास	मुंबई	21	44	1	3	1	3	13	36	6	47	3	27	9	95	54	255
		नागपूर	10	17	0	0	4	6	1	4	8	26	3	15	8	25	34	93
		एकूण	31	61	1	3	5	9	14	40	14	73	6	42	17	120	88	348
17	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	मुंबई	35	51	2	4	6	25	8	29	5	35	8	54	2	10	66	208
		नागपूर	13	17	11	20	3	10	11	23	1	2	0	0	1	3	40	75
		एकूण	48	68	13	24	9	35	19	52	6	37	8	54	3	13	106	283
18	अल्पसंख्यांक विकास	मुंबई	2	6	0	0	1	3	0	0	3	19	0	0	0	0	6	28
		नागपूर	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		एकूण	2	6	0	0	1	3	0	0	3	19	0	0	0	0	6	28
19	महसूल व वने	मुंबई	25	37	8	12	6	11	14	36	13	40	34	280	21	184	121	600
		नागपूर	38	57	5	16	15	40	16	54	21	105	9	98	7	64	111	434
		एकूण	63	94	13	28	21	51	30	90	34	145	43	378	28	248	232	1034
एकूण			1215	3897	242	697	270	998	364	1467	312	1692	283	1931	201	1466	2887	12148

परिशिष्ट 1.2 (संदर्भ परिच्छेद 1.7.3) शासनाकडून स्पष्टीकरणात्मक जापने प्राप्त न झालेल्या आढावे/परिच्छेद यांची संख्या दर्शविणारे विवरणपत्र (2011-12 ते 2017-18)									
अ.क्र.	विभागाचे नाव	2011-12 पर्यंत	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	एकूण
सामान्य क्षेत्र									
1	गृह	0	0	0	0	1	0	1	2
2	महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय व संसदीय कामकाज	0	0	0	0	0	0	0	0
3	नियोजन	0	0	0	0	0	0	0	0
समाजिक क्षेत्र									
4	विधी व न्याय	0	0	0	0	0	0	0	0
5	गृहनिर्माण	0	0	0	0	0	0	3	3
6	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये	0	0	0	0	0	2	1	3
7	सार्वजनिक आरोग्य	0	0	0	1	0	0	0	1
8	शालेय शिक्षण व क्रिडा	0	1	0	0	0	1	0	2
9	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	0	0	0	0	0	0	1	1
10	आदिवासी विकास	0	0	0	0	0	0	1	1
11	नगर विकास	0	0	0	0	0	0	2	2
12	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	0	0	0	0	0	0	0	0
13	महिला व बाल विकास	0	0	0	0	0	0	1	1
14	सामान्य प्रशासन	0	0	0	0	1	0	0	1
15	रोजगार, स्वयं रोजगार, कौशल्य विकास व उद्योजकता	0	0	0	0	0	0	0	0
16	वित्त	0	0	0	0	0	0	0	0
17	उच्च व तंत्रशिक्षण	0	0	0	0	0	1	1	2
18	महसूल व वने	0	0	0	0	0	0	2	2
19	अल्पसंख्यांक विकास	0	0	0	0	0	0	1	1
एकूण		0	1	0	1	2	4	14	22

परिशिष्ट 1.3 (संदर्भ: परिच्छेद 1.7.3) लोकलेखा समितीच्या शिफारसीवरील कार्यवाही प्रलंबित असलेल्या टिप्पण्यांचा विभाग-निहाय तपशील									
अ.क्र.	विभागाचे नाव	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	एकूण
1	शालेय शिक्षण व क्रिडा	0	1	0	9	18	0	0	28
2	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	0	0	0	0	0	3	1	4
3	नगर विकास	0	0	24	16	0	0	3	43
4	गृह	0	30	1	9	0	0	0	40
5	गृहनिर्माण	0	37	13	1	6	1	3	61
6	महसूल व वने	0	0	0	0	0	0	1	1
7	ग्रामीण विकास व जलसंवर्धन	7	0	0	0	0	0	0	7
8	रोजगार व स्वयंरोजगार, कौशल्य विकास व उद्योजकता	0	0	0	0	0	15	1	16
9	सार्वजनिक आरोग्य	0	0	4	0	0	1	0	5
10	उच्च व तंत्र शिक्षण	3	4	0	4	0	0	0	11
11	सामान्य प्रशासन	0	0	0	0	0	0	0	0
12	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये	0	2	1	3	0	12	9	27
13	पाणी पुरवठा व स्वच्छता	0	0	46	5	0	0	0	51
14	नियोजन	11	0	0	0	0	0	0	11
15	आदिवासी विकास	0	0	0	0	23	0	0	23
16	वित्त	0	0	0	0	0	0	0	0
17	महिला व बाल विकास	0	58	0	14	24	0	0	96
18	विधी व न्याय	0	0	0	0	8	6	0	14
एकूण		21	132	89	61	79	38	18	438

परिशिष्ट 2.1.1

(संदर्भ: परिच्छेद 2.1.5.2)

निवडलेल्या 58 गावांमध्ये अभियानाच्या अंमलबजावणी पूर्व आणि पश्चात भूजल पातळीची स्थिती

तालुका	गाव	तपशील	महीना/वर्ष	पर्जन्यजल (मिमी)	महीना/वर्ष	एसडब्लूएल (मिटर)	निरिक्षण विहिरीची खोली	भूजल पातळीची स्थिती
बार्शी	पानगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर-13	516	मे-14	6.8	7.80	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	663.7	मे-18	6.5		
सांगोला	अजनळे	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	6.9	7.80	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	7.8		
	जवळा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	8.8	8.80	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	6.6		
जामखेड	अरणगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	6.7	9.20	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	9.2		
	चोंडी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	10.6	11.00	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	11		
	डोणगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	11.4	13.35	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	9.1		
	जामखेड	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	7.9	13.40	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	13.4		
	कोडगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	10.3	13.80	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	13.6		
	नानज	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	14.8	14.80	तळ गाठला

		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	14.8		होता
	पिंपळगाव-अलवा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	5.4	9.20	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	7.7		
	सातेफळ	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	5.9	6.25	बदल नाही
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	5.9		
	सोनेगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	6.3	9.60	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	9.6		
	झिंक्रा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	418.8	मे-14	7.5	10.80	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	424.6	मे-17	6		
कर्जत	चिंचोली कलदट	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	480.8	मे-14	7.9	13.50	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	717.2	मे-18	8.5		
	करेगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	480.8	मे-14	7.4	11.10	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	717.2	मे-18	5.4		
	मिरजगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	480.8	मे-14	9.2	13.50	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	717.2	मे-18	7.5		
	नागलवाडी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	480.8	मे-14	11.7	14.50	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	717.2	मे-18	11.3		
	निमगावडाकू	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	480.8	मे-14	7.9	7.90	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	717.2	मे-18	7.5		
	राशीन	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	480.8	मे-14	8.6	12.80	घट

		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	717.2	मे-18	12.8			
सिंदखेड	चांगेफळ	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	484.8	मे-15	9.2	9.20	तळ गाठला होता	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	489.3	मे-19	9.2			
	दुसरबीड	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	484.8	मे-15	6.7	7.10	घट	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	489.3	मे-19	7.1			
	मलकापूर पांगरा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	484.8	मे-15	6.9	7.00	घट	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	489.3	मे-19	7			
	सेंदुर्जन	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	484.8	मे-15	7.8	7.80	तळ गाठला होता	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	489.3	मे-19	7.8			
	सिंदखेड-राजा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	484.8	मे-15	9	11.00	घट	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	489.3	मे-19	10.5			
	खामगाव	आंबेटाकळी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	419.9	मे-15	7.5	9.90	घट
			अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	478.3	मे-18	8.4		
		आवर	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	419.9	मे-15	6	7.10	घट
			अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	478.3	मे-18	7.1		
हिवरखेड		अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	419.9	मे-15	8.5	9.50	घट	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	478.3	मे-18	9.5			
जयपूर-लांडे		अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	419.9	मे-15	9	12.60	घट	
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	478.3	मे-18	10.6			
काटोल		खानगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	647.5	मे-15	7.3	15.80	घट

		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	766.7	मे-18	8.7		
	गोंदी दिग्रस	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	647.5	मे--15	7	14.50	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	766.7	मे-18	6.6		
	रिंगणबोडी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	647.5	मे-15	6.4	13.65	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	766.7	मे-18	7		
नरखेड	बेलोना	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	5.8	9.50	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	7.2		
	लोहारा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	5.8	11.00	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	5.9		
	मेंढळा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	8.7	15.00	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	9.5		
	येणीकोणी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	6.2	17.80	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	9.4		
	जामगाव भू	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	10	11.00	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	8		
	रोहना	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	9.4	11.00	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	8.9		
	सावरगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -14	707.5	मे-15	4.8	12.00	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	737	मे-17	5.9		
बीड	चौसला	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	14.5	14.50	वाढ

		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	6.4		
	हिंगणी बुदुक	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	16.3	16.30	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	13.2		
	इट	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	10	10.00	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	9.9		
	लिंबगणेश	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	7.3	7.35	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	6.4		
	मांजरसुंभ	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	12	13.05	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	12.2		
	नमळगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	11.5	12.05	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	10.3		
	नेकनूर	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	7.8	8.30	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	8.3		
	पिंपळनेर	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	567.1	मे-14	11.2	12.00	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	591.6	मे-18	5.8		
आष्टी	बावी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	12.5	20.00	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	8.4		
	देवळाली	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	8.5	8.50	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	6.7		
	डोंगरगण	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	7.3	9.00	तळ गाठला

		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	9		होता
	हिंगणी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	8.1	10.00	तळ गाठला होता
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	10		
	लोणी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	12.8	18.30	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे--18	8.7		
	निमगाव-चोबा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	11.1	16.00	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	8.8		
	पिंपळा	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	9	15.38	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	7.9		
	सलेवडगाव	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे-14	6.1	11.00	घट
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे-18	10.2		
	शिराळ	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -13	282	मे--14	12.5	12.50	वाढ
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -17	279.7	मे--18	11		
जव्हार	धानोशी	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -15	1729.8	मे-16	6.5	6.50	तळ गाठला होता
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -16	2468.5	मे-17	6.5		
मोखाडा	डोल्हारे	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -15	1673.4	मे-16	5.5	5.50	तळ गाठला होता
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	2304.4	मे-19	5.5		
	मो-हांडे	अभियान पूर्व	ऑक्टोबर -15	1673.4	मे-16	5.1	5.10	तळ गाठला होता
		अभियान पश्चात	ऑक्टोबर -18	2304.4	मे-19	5.1		

परिशिष्ट 2.3.1

(संदर्भ: परिच्छेद 2.3.3.5)

प्राध्यापक घटकांतर्गत मंजूर निधीचे विचलन दर्शविणारे विवरण

(₹ कोटी मध्ये)

अनु क्र.	शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाचे नाव	पदव्युत्तर मंजूर अभ्यासक्रमांची संख्या	तांत्रिक मूल्यांकन समितीच्या शिफारसीनुसार पदव्युत्तर जागांचे लक्ष्य	मंजूर रक्कम	प्राप्त रक्कम	झालेला खर्च	प्राध्यापक घटका व्यतिरिक्त झालेला खर्च
1	अंबाजोगाई	7	28	2.38	0.90	0	0.50
2	औरंगाबाद	6	18	2.16	0.81	0	0.81
3	लातूर	18	60	5.12	1.92	0	1.92
4	नांदेड	6	25	2.16	0.815	0	0.361
5	सोलापूर	20	65	8.85	3.32	0	3.32
6	यवतमाळ	6	22	2.16	0.81	0	0.81
एकूण		63	218	22.83	8.575	0	7.721

परिशिष्ट 2.3.2

(संदर्भ: परिच्छेद 2.3.3.6)

आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाची परवानगी प्राप्त करण्यास विलंब झाल्यामुळे नवीन पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु झाले नाही/पदव्युत्तर जागांमध्ये वाढ झाली नाही

अनु क्र.	शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाचे नाव	पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाचे नाव	अस्तित्वातील पदव्युत्तर जागांची संख्या	योजनेअंतर्गत वाढविण्यात येणाऱ्या अतिरिक्त पदव्युत्तर जागांची संख्या	शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांद्वारे घटकनिहाय मंजूर रक्कम आणि झालेला प्रत्यक्ष खर्च (₹ कोटी मध्ये)								झालेल्या खर्चाचा कालावधी	
					मूलभूत सुविधा		साधन सामग्री		प्राध्यापक		एकूण		मूलभूत सुविधा	साधन सामग्री
					मंजूरी	खर्च	मंजूरी	खर्च	मंजूरी	खर्च	मंजूरी	खर्च		
1	अंबाजोगाई	औषधनिर्माण शास्त्र	3	1	0	0	0.06	0.10	0	0	0.06	0.10	--	डिसेंबर 2014 ते जून 2016
		बधिरीकरण	3	2	0	0	0.93	1.98	0	0	0.93	1.98	--	मार्च 2014 ते मार्च 2019
		बालरोगशास्त्र	1	1	0	0	0.17	0.66	0	0	0.17	0.66	--	मे 2013 ते मार्च 2019
		ओबीजीवाय	1	3	0	0	0.68	0.83	0	0	0.68	0.83	--	मे 2013 ते मार्च 2019
		शल्यक्रिया	3	2	0	0	4.51	4.50	0	0	4.51	4.50	--	जानेवारी 2014 ते मार्च 2019
2	औरंगाबाद	शरीररचना	3	4	0.03	0.03	0.03	0.03	0	0	0.06	0.06	एप्रिल 2013 ते मार्च 2014	एप्रिल 2012 ते मार्च 2013
		शरीरशास्त्र	3	8	0	0	0.31	0.34	0	0	0.31	0.34	--	एप्रिल 2012 ते मार्च 2016
		पीएसएम/ पीसीएम	3	6	0.02	0.02	0	0	0	0	0.02	0.02	एप्रिल 2016 ते मार्च 2017	--
		रेडिओलॉजी	2	3	0	0	0.90	0.80	0	0	0.90	0.80	--	एप्रिल 2015 ते मार्च 2018
3	यवतमाळ	रेडिओलॉजी	0	3	0	0	0.90	1.72	0	0	1.00	1.72	--	एप्रिल 2015 ते मार्च 2017
		एकूण	10	22	33	0.05	0.05	8.59	10.96	0	0	8.64	11.01	

परिशिष्ट 2.3.3

(संदर्भ: परिच्छेद 2.3.4.2)

बाबनिहाय निधीसाठी विनंती पाठविली नाही

अनु क्र.	शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाचे नाव	केंद्राचा प्राप्त हिस्सा	पदव्युत्तर अभ्यासक्रमांची संख्या	योजने अंतर्गत मंजूर पदव्युत्तर जागांची संख्या	तांत्रिक मूल्यमापन समितीद्वारे मंजूर रक्कम आणि शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयाद्वारे करण्यात आलेल्या खर्चाची घटक निहाय स्थिती (₹ कोटी मध्ये)								निर्मिलेल्या पदव्युत्तर जागांची प्रत्यक्ष संख्या
					मूलभूत सुविधा		साधन सामग्री		प्राध्यापक		एकूण		
					मंजूरी	खर्च	मंजूरी	खर्च	मंजूरी	खर्च	मंजूरी	खर्च	
1	अकोला	14.99	8	18	0	0	2.5	1.07	0	0	2.50	1.07	10
2	अंबाजोगाई	12.18	12	22	0	0	9.48	10.94	0.36	0	9.84	10.94	3
3	औरंगाबाद	5.91	9	44	0.37	0.16	5.65	2.28	0.36	0	6.38	2.44	2
4	मिरज	6.68	5	17	0	0	3.69	0.4	0	0	3.69	0.4	7
5	नागपूर	18.21	2	4	0.2	0	0.24	0.3	0	0	0.44	0.3	0
6	नांदेड	16.72	5	15	0	0	7.605	3.06	0	0	7.60	3.06	0
7	सोलापूर	9.96	3	17	0	0	0.5	0.32	0.72	0	1.22	0.32	0
8	यवतमाळ	2.97	6	20	0.3	0	1.45	2.24	0	0	1.75	2.24	2
एकूण		87.62	50	157	0.87	0.16	31.115	20.61	1.44	0	33.42	20.77	24

परिशिष्ट 2.12.1
(संदर्भ: परिच्छेद 2.12)
अतिरिक्त संवितरित अनुदान दर्शविणारे विवरण

रक्कम ₹ मध्ये

वर्ष	अनुज्ञेय सहायक अनुदान	वर्षात भुगतान करण्यात आलेली प्रत्यक्ष रक्कम	अतिरिक्त निधीचे भुगतान प्रदान	मागील वर्षाच्या शेवटीपर्यंत भुगतान करण्यात आलेल्या अतिरिक्त अनुदान	संस्थांना प्रदान आलेली निव्वळ अतिरिक्त रक्कम
अमरावती येथील शिक्षण संस्था					
2009-10	15471948	19405000	3933052	(-)1379990	2553062
2010-11	20005415	19490000	(-)515415	2553062	2037647
2011-12	35547953	28276150	(-)7271803	2037645	(-)5234158
2012-13	29052887	34387000	5334113	(-)5234158	99955
2013-14	35340269	38390800	3050531	99955	3150486
2014-15	49167212	53093000	3925788	3150486	7076274
2015-16	23343847	25363000	2019153	7076274	9095442
2016-17	48205959	48912142	706183	9095442	9801625
2017-18	34168401	34326917	158516	9801625	9960141
अधिकचा प्रदान केलेला निधी					9960141
अकोला येथील शिक्षण संस्था					
2009-10	5446403	6793000	1346597	(-)14682	1331915
2010-11	8489480	7085000	(-)1404480	1331915	(-)72565
2011-12	9658522	10181820	523298	(-)72565	450733
2012-13	8613417	11814588	3201171	450733	3651904
2013-14	15121354	12961600	(-)2159754	3651904	1492150
2014-15	13465614	14788000	1322386	1492150	2814536
2015-16	5883172	5479000	404172	2814536	2410364
2016-17	12308356	13291609	983253	2410364	3393617
अधिकचा प्रदान केलेला निधी					3393617

परिशिष्ट 3.1.1

राज्यातील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांमधील 31 मार्च 2019 रोजी असलेल्या भांडवल व प्रलंबित कर्ज यांची स्थिती दर्शविणारे विवरणपत्र
(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 3.1.3 व 3.1.7)

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1	औरंगाबाद विद्युत कंपनी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	जून 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	6.29	6.29
2	धोपावे समुद्रतट विद्युत मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मार्च 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	8.24	8.24
3	महाजनको अॅश मॅनेजमेंट सेवा मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	ऑगस्ट 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	1.45	1.45
4	एम.एस.ई.बी. सुत्रधार कंपनी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मे 2005	88,940.22	-	-	88,940.22	-	-	-	-
5	महाराष्ट्र विद्युत विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 1997	0.45	-	-	0.45	-	-	1,017.82	1,017.82
6	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	47,614.32	47,614.32	19.99	-	19,177.95	19,197.94
7	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	8,984.97	8,984.97	217.95	-	5,781.93	5,999.88
8	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मे 2005	-	-	25,284.13	25,284.13	-	-	25,478.96	25,478.96
एकूण क्षेत्रनिहाय				88,940.67	0.00	81,883.57	1,70,824.24	237.94	0.00	51,472.64	51,710.58

नोट: महाराष्ट्र शासन (जीओएम) यांनी ₹ 88,960.66 कोटीची गुंतवणूक केलेली आहे (भांडवल ₹ 88,940.22 कोटी एम.एस.ई.बी. सुत्रधार कंपनी मर्यादित मध्ये व ₹ 0.45 कोटी महाराष्ट्र विद्युत विकास महामंडळ मर्यादित मध्ये व दीर्घमुदतीचे कर्ज ₹ 19.99 कोटी महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित मध्ये)

परिशिष्ट 3.1.2

लेख्यांना अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अद्ययावत वर्षामधील ऊर्जा क्षेत्रातील उपक्रमांची संक्षिप्त वित्तीय फलिते दर्शविणारे विवरणपत्र
(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 3.1.7 व 3.1.8)

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	क्षेत्र, प्रकार व सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेख्यांचा कालावधी	अंतिमरूप देण्यात आलेले वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी)	लाभांश व करपूर्व निव्वळ नफा/ तोटा (-)	व्याज व करानंतरचा नफा/ तोटा (-)	उलाढाल	भरणा झालेले भांडवल ¹	वर्षा ² अखेर प्रलंबित कर्जे	उपयोजित ³ भांडवल	निव्वळ मत्ता	संचित नफा (+) /तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1	औरंगाबाद विद्युत कंपनी मर्यादित	2017-18	2018-19	(6.25)	(6.25)	(6.25)	-	0.05	143.00	136.80	(6.20)	(6.25)
2	धोपावे समुद्रतट विद्युत मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.00)	(0.00)	(0.004)	-	0.05	8.25	0.00	(8.25)	(8.30)
3	महाजनको अॅश मॅनेजमेंट सेवा मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.42)	(0.42)	(0.42)	-	0.05	1.46	0.11	(1.35)	(1.40)
4	एम.एस.ई.बी. सुत्रधार कंपनी मर्यादित	2017-18	2018-19	(34.01)	(34.01)	(34.01)	-	88,684.34	-	86,546.51	86,546.51	(2,137.83)
5	महाराष्ट्र विद्युत विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.23)	(0.23)	(0.23)	-	0.45	1,017.82	4.79	(1,013.03)	(1,013.48)
6	महाराष्ट्र राज्य विद्युत वितरण कंपनी मर्यादित	2017-18	2018-19	3,096.35	492.24	492.24	66,311.84	47,245.25	17,681.04	37,701.06	20,020.02	(27,225.23)
7	महाराष्ट्र राज्य विद्युत पारेषण कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	1,284.34	745.43	525.06	3,590.33	8,984.97	5,003.59	15,379.09	10,375.50	1,390.53
8	महाराष्ट्र राज्य वीज निर्मिती कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	2,839.23	(325.81)	333.50	21,415.82	25,284.13	23,012.11	41,447.31	18,435.20	(6,848.93)
	एकूण			7,179.01	870.95	1,309.88	91,317.99	1,70,199.29	46,867.27	1,81,215.67	1,34,348.40	(35,850.89)

- 1 भरणा झालेल्या भांडवलामध्ये समभाग आवेदन रक्कम अंतर्भूत आहे.
- 2 वर्ष अखेर प्रलंबित असलेली कर्जे सर्व स्रोतामधून मिळालेली दिर्घमुदतीची कर्जे दर्शवितात.
- 3 उपयोजित भांडवल भागधारकांचा निधी (+) दिर्घमुदतीचे कर्जे दर्शविते.

परिशिष्ट 3.1.3

स्थापनेपासून 31 मार्च 2019 पर्यंत ऊर्जा क्षेत्रातील दोन उपक्रमांमधील राज्य शासनाने गुंतविलेला निधी यांचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र
(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 3.1.9 व 3.1.11)

(₹ कोटीत)

वर्ष	महाराष्ट्र विद्युत विकास महामंडळ मर्यादित			एम.एस.ई.बी. सुत्रधार कंपनी मर्यादित			एकूण		
	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज (आयएफएल)	भांडवलामध्ये रूपांतरित केलेले व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज (आयएफएल)	भांडवलामध्ये रूपांतरित केलेले व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज (आयएफएल)	भांडवलामध्ये रूपांतरित केलेले व्याज मुक्त कर्ज
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
स्थापनेपासून 1999-2000 पर्यंत	0.45	-	-	-	-	-	0.45	-	-
2000-01	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2001-02	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002-03	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003-04	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2004-05	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2005-06	-	-	-	2.00	5,632.00	-	2.00	5,632.00	-
2006-07	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2007-08	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2008-09	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2009-10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2010-11	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2011-12	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2012-13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2013-14	-	-	-	2,502.72	-	-	2,502.72	-	-
2014-15	-	-	-	5,880.58	-	-	5,880.58	-	-
2015-16	-	-	-	77,914.47	-	5,632.00	77,914.47	-	5,632.00
2016-17	-	-	-	1,092.98	-	-	1,092.98	-	-
2017-18	-	-	-	693.79	-	-	693.79	-	-
2018-19	-	-	-	853.68	-	-	853.68	-	-
एकूण	0.45	-	-	88,940.22	5,632.00	5,632.00	88,940.67	5,632.00	5,632.00

परिशिष्ट 5.1.1

31 मार्च 2019 रोजी राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमासंबंधी (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) भांडवल व प्रलंबित कर्ज

यांचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र

(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 5.1.3, 5.1.4, 5.1.10 व 5.1.12)

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल *				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
कार्यरत शासकीय कंपन्या											
कृषि व तत्सम											
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	महसूल व वन	फेब्रुवारी 1974	323.12	-	-	323.12	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	कृषी, पशुसंवर्धन दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय	डिसेंबर 1965	3.00	2.50	-	5.50	-	-	-	-
3	महाराष्ट्र कीटकनाशके मर्यादित	कृषी, पशुसंवर्धन दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय	मे 1984	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
4	महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित	महसूल व वन	मार्च 1963	2.75	-	-	2.75	107.90	-	-	107.90
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	कृषी	एप्रिल 1976	2.05	1.48	0.65	4.18	-	-	-	-
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅट्री व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	कृषी, पशुसंवर्धन दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय	ऑगस्ट 1978	3.84	2.13	-	5.97	-	-	-	-
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	कृषी, पशुसंवर्धन दुग्ध व मत्स्य व्यवसाय	फेब्रुवारी 1973	4.04	-	-	4.04	1.10	-	-	1.10
8	एफडीसीएम एस्सेल वल्ड गोरेवाडा झू प्रायव्हेट मर्यादित	महसूल व वन	नोव्हेंबर 2018	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
9	महाराष्ट्र बांबू प्रमोशन फाउंडेशन	महसूल व वन	एप्रिल 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				338.80	6.11	2.65	347.56	109.00	0.00	0.00	109.00
वित्त											
10	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित	कौशल्य विकास व उद्योजकता	नोव्हेंबर 1998	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
11	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	मार्च 1985	3.24	-	-	3.24	-	-	-	-
12	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 1985	394.26	0.34	-	394.60	0.23	-	155.35	155.58
13	महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 2001	8.00	-	1.40	9.40	101.70	-	-	101.70
14	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	सप्टेंबर 1977	12.30	-	-	12.30	0.56	-	-	0.56

अ.क्र.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल *				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
15	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	नियोजन	डिसेंबर 2002	0.06	-	-	0.06	-	-	50.50	50.50
16	महाराष्ट्र राज्य इतर मागास वर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	एप्रिल 1999	134.95	-	-	134.95	-	-	15.53	15.53
17	महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	ऑक्टोबर 1962	14.50	-	-	14.50	-	-	-	-
18	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मार्च 2002	47.51	-	-	47.51	-	-	37.88	37.88
19	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑक्टोबर 1971	88.71	1.90	-	90.61	23.29	-	4.09	27.38
20	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	जून 2001	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
21	महात्मा फुले मागासवर्ग विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 1978	568.58	64.07	-	632.65	40.99	178.66	-	219.65
22	मौलाना आझाद अल्पसंख्याक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	अल्पसंख्याक विकास	ऑक्टोबर 2000	400.70	-	-	400.70	-	-	23.08	23.08
23	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	मे 1974	306.21	-	-	306.21	-	-	29.41	29.41
24	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	आदिवासी विकास	जानेवारी 1999	73.59	3.52	-	77.11	-	-	24.63	24.63
25	शामराव पेजे कोकण इतर मागासवर्ग आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जून 2010	-	-	15.00	15.00	-	-	1.00	1.00
26	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	फेब्रुवारी 1984	198.85	-	-	198.85	33.47	17.20	18.37	69.04
एकूण क्षेत्रनिहाय				2,301.51	69.83	16.40	2,387.74	200.24	195.86	359.84	755.94
पायाभूत सुविधा											
27	औरंगाबाद औद्योगिक वसाहत मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 2014	-	-	3,576.94	3,576.94	-	-	-	-
28	शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	नगर विकास	मार्च 1970	3.95	-	-	3.95	-	-	3.48	3.48
29	कोकण विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	8.81	-	-	8.81	5.92	-	-	5.92
30	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	सामान्य प्रशासन (नागरी उड्डाण)	ऑगस्ट 2002	-	-	17.05	17.05	-	-	187.40	187.40
31	महाराष्ट्र सातारा कागल इन्फ्रास्ट्रक्चर मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	डिसेंबर 2016	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
32	महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	गृह	मार्च 1974	7.96	-	-	7.96	-	-	676.53	676.53

अ.क्र.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल *				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
33	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	ऑगस्ट 1996	773.56	-	-	773.56	179.02	-	5,815.08	5,994.10
34	महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	नगर विकास	ऑगस्ट 2002	0.25	-	0.24	0.49	-	-	-	-
35	महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्थ कंपनी मर्यादित	नगर विकास	ऑगस्ट 2002	0.05	-	0.05	0.10	-	-	-	-
36	मिहान इंडिया मर्यादित	सामान्य प्रशासन (नागरी उड्डाण)	जून 2009	-	9.80	10.20	20.00	-	-	36.25	36.25
37	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित	गृहनिर्माण	सप्टेंबर 1998	115.00	-	-	115.00	-	-	-	-
38	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	3.06	-	-	3.06	26.51	-	-	26.51
39	ठाणे क्रीक ब्रिज पायाभूत सुविधा मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	जानेवारी 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
40	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन द्रुतगती महामार्ग मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	मे 2017	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
41	मुंबई पुणे द्रुतगती महामार्ग मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	एप्रिल 2018	-	-	250.05	250.05	-	-	-	-
42	वर्सावा बाद्रा सी लिंक मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	एप्रिल 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
43	एमएसआरडीसी सी लिंक मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	ऑक्टोबर 2018	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
44	एमएसआरडीसी टनलस् मर्यादित	सार्वजनिक बांधकाम विभाग	सप्टेंबर 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
45	महा मुंबई मेट्रो (एम3) ऑपरेशन महामंडळ मर्यादित	नगर विकास	जून 2019	-	-	5.00	5.00	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				912.64	9.80	3,860.78	4,783.22	211.45	0.00	6,718.74	6,930.19
उत्पादन											
46	हाफकिन अंजिठा औषधनिर्माण मर्यादित	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये	एप्रिल 1977	-	-	0.18	0.18	-	-	18.44	18.44
47	हाफकिन बायो-फार्मास्युटीकल महामंडळ मर्यादित	वैद्यकीय शिक्षण व औषधी द्रव्ये	एप्रिल 1974	8.71	-	-	8.71	3.99	-	-	3.99
48	महागुज कोलॅअरीज मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	नोव्हेंबर 2006	-	-	0.05	0.05	-	-	60.68	60.68
49	महाराष्ट्र पेट्रोकेमिकल्स महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	एप्रिल 1981	8.96	-	-	8.96	-	-	-	-
50	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	नोव्हेंबर 1973	2.07	-	-	2.07	4.57	-	-	4.57
51	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	फेब्रुवारी 1972	15.27	-	-	15.27	0.20	-	-	0.20
52	महा तामिळ कोलॅअरीज मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	ऑगस्ट 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
53	एमएसएमसी अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	3.26	3.26
54	एमएसएमसी वरोरा कोलॅअरीज मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	जुलै 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	2.98	2.98
एकूण क्षेत्रनिहाय				35.01	0.00	0.30	35.31	8.76	0.00	85.36	94.12

अ.क्र.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल *				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
सेवा											
55	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	जानेवारी 1975	15.39	-	-	15.39	4.40	-	-	4.40
56	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	पर्यटन व सांस्कृतिक कार्य	मे 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	0.03	0.03
57	नागपूर मास परिवहन कंपनी प्रायव्हेट मर्यादित	परिवहन	जून 2008	-	-	2.00	2.00	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				15.39	0.00	2.05	17.44	4.40	0.00	0.03	4.43
संकीर्ण											
58	कृपानिधी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 1964	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
59	महाराष्ट्र माजीसेनिक महामंडळ मर्यादित	सामान्य प्रशासन	मार्च 2002	14.95	-	-	14.95	-	-	-	-
60	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	माहिती तंत्रज्ञान	ऑक्टोबर 2017	10.00	-	-	10.00	-	-	-	-
61	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	महिला व बाल विकास	फेब्रुवारी 1975	2.84	0.46	0.02	3.32	-	-	-	-
62	नागपूर फ्लाइंग क्लब प्रायव्हेट मर्यादित	नागरी उड्डाण	मार्च 2007	0.85	-	-	0.85	-	-	-	-
63	व्हिलेज सोशल ट्रांसफॉर्मेशन फाउंडेशन	ग्राम विकास	जानेवारी 2017	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
64	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य	जुलै 2017	-	-	-	-	-	-	-	-
65	छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था	सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य (विमुक्त जाती, भटक्या जमाती, इतर मागासवर्ग व विशेष मागासवर्ग कल्याण विभाग)	जून 2018	-	-	-	-	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				28.65	0.46	0.03	29.14	-	-	-	-
एकूण अ (सर्व क्षेत्रनिहाय कार्यरत शासकीय कंपन्या)				3,632.00	86.20	3,882.21	7,600.41	533.85	195.86	7,163.97	7,893.68
कार्यरत वैधानिक महामंडळे											
कृषि व तत्सम											
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 1957	4.36	-	4.35	8.71	-	-	-	-
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	जलसंपदा	एप्रिल 1996	35,862.16	3,339.30	-	39,201.46	-	-	180.00	180.00
3	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	जलसंपदा	जानेवारी 1998	8,342.15	-	-	8,342.15	-	-	-	-
4	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	जलसंपदा	मे 1997	42,562.67	-	-	42,562.67	-	-	-	-
5	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	जलसंपदा	जानेवारी 1998	10,819.17	-	-	10,819.17	-	-	-	-

अ.क.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल *				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
6	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ	जलसंपदा	ऑगस्ट 2000	2,063.26	-	-	2,063.26	-	-	-	-
7	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	जलसंपदा	ऑक्टोबर 1998	16,783.30	-	-	16,783.30	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				1,16,437.07	3,339.30	4.35	1,19,780.72	-	-	180.00	180.00
वित्त											
8	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1962	34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
एकूण क्षेत्रनिहाय				34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
पायाभूत सुविधा											
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1962	-	-	-	-	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				-	-	-	-	-	-	-	-
सेवा											
10	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	परिवहन	जुलै 1961	4,643.83	56.77	-	4,700.60	200.00	-	-	200.00
एकूण क्षेत्रनिहाय				4,643.83	56.77	-	4,700.60	200.00	-	-	200.00
एकूण ब (सर्व क्षेत्रनिहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळे)				1,21,115.18	3,399.00	29.78	1,24,543.96	336.49	-	273.11	609.60
एकूण बेरीज (अ + ब)				1,24,747.18	3,485.20	3,911.99	1,32,144.37	870.34	195.86	7,437.08	8,503.28
निष्क्रिय शासकीय कंपन्या											
कृषि व तत्सम											
1	मराठवाडा दुग्ध व्यवसाय विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मार्च 1974	-	-	0.38	0.38	-	-	2.79	2.79
2	एलोरा मिल्क प्रोडक्ट्स मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 1985	-	-	0.05	0.05	-	-	1.44	1.44
3	मॅफको मर्यादित	वित्त	डिसेंबर 1970	5.04	-	-	5.04	-	-	-	-
4	परभणी कृषि गोसंवर्धन मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	1.00	1.00
5	विदर्भ क्वालिटी सीड्स मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	फेब्रुवारी 1973	-	-	0.10	0.10	-	-	0.34	0.34
एकूण क्षेत्रनिहाय				5.04	0.00	0.72	5.76	0.00	0.00	5.57	5.57
पायाभूत सुविधा											
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 1970	7.17	-	-	7.17	7.96	-	0.41	8.37
7	महाराष्ट्र औद्योगिक गॅस पारेषण कंपनी मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	जानेवारी 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
8	महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित	सिंचन (जलसंपदा)	जुलै 1973	3.00	1.00	-	4.00	46.89	-	-	46.89

अ.क्र.	क्षेत्र व सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	विभागांचे नाव	संस्थापनेचे वर्ष व महिना	2018-19 या वर्षा अखेर भांडवल *				2018-19 या वर्षा अखेर प्रलंबित असलेले दीर्घमुदतीचे कर्ज			
				राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण	राज्य सरकार	केंद्र सरकार	इतर	एकूण
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
9	महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित	ग्राम विकास	सप्टेंबर 1982	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
10	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	गृहनिर्माण	ऑक्टोबर 1974	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
11	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	ऑगस्ट 1967	10.17	-	-	10.17	48.16	-	-	48.16
एकूण क्षेत्रनिहाय				20.40	1.00	0.05	21.45	103.01	0.00	0.41	103.42
उत्पादन											
12	गोदावरी गारमेट्स मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.24	0.24	-	-	7.73	7.73
13	किनवट रूफिंग टाईल्स मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मार्च 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	0.96	0.96
14	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	जानेवारी 1978	9.69	-	-	9.69	57.72	-	12.19	69.91
15	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	सप्टेंबर 1966	236.16	-	-	236.16	173.91	-	-	173.91
16	मराठवाडा सिरेमीक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	डिसेंबर 1977	-	-	0.68	0.68	-	-	6.55	6.55
17	दि गोंडवाना पेन्ट्स अँड मिन्स मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	जुलै 1946	-	-	0.10	0.10	-	-	1.30	1.30
18	दि प्रताप स्पिनिंग, विव्हिंग अँड मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी मर्यादित	सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग	ऑगस्ट 1966	-	-	23.17	23.17	-	-	23.12	23.12
एकूण क्षेत्रनिहाय				245.85	0.00	24.38	270.23	231.63	0.00	51.85	283.48
संकीर्ण											
19	मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मार्च 1974	-	-	0.64	0.64	-	-	6.09	6.09
20	विदर्भ टॅनरीज मर्यादित	उद्योग, ऊर्जा व कामगार	मे 1979	-	-	0.10	0.10	-	-	1.04	1.04
एकूण क्षेत्रनिहाय				0.00	0.00	0.74	0.74	0.00	0.00	7.13	7.13
एकूण क (सर्व क्षेत्रनिहाय निष्क्रिय शासकीय कंपन्या)				271.29	1.00	25.89	298.18	334.64	0.00	64.96	399.60
एकूण बेरीज (अ+ब+क)				1,25,018.47	3,486.20	3,937.88	1,32,442.55	1,204.98	195.86	7,502.04	8,902.88

* भांडवलामध्ये समभाग आवेदन रक्कम अंतर्भूत आहे.

परिशिष्ट 5.1.2

31 मार्च 2019 रोजी भांडवल, कर्ज व हमी यांच्या शिल्लकीबाबत महाराष्ट्र शासनाचे वित्तीय लेखे व राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांचे (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) लेखे यामधील तफावत दर्शविणारे विवरणपत्र (संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 5.1.6)

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	कंपनीचे नाव	भांडवल			कर्ज			प्रलंबित हमी		
		वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत	वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत	वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
कार्यरत शासकीय कंपनी										
1	महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	3.00	3.00	-	0.04	-	0.04	-	-	-
2	महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित	2.75	2.75	-	20.62	107.90	87.28	-	-	-
3	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	2.05	2.05	-	1.89	-	1.89	-	-	-
4	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅट्री व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित		3.84	3.84	-	-	0	-	-	-
5	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	5.81	4.04	1.77	8.04	1.10	6.94	-	-	-
6	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित	399.53	394.26	5.27	0.23	0.23	0	121.08	8.44	112.64
7	महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ मर्यादित	88.05	7.54	80.51	-	101.70	101.70	-	-	-
8	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित	23.90	3.24	20.66	81.50	-	81.50	-	-	-
9	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	12.30	12.30	-	0.55	0.56	0.01	-	-	-
10	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित	-	0.05	0.05	-	-	0	-	50.50	50.50
11	महाराष्ट्र राज्य इतर मागास वर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	134.95	134.95	-	-	-	0	85.83	70.50	15.33
12	महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	14.40	14.50	0.10	1.76	-	1.76	-	-	-
13	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	33.11	88.71	55.60	85.96	23.29	62.67	-	-	-

अ.क्र.	कंपनीचे नाव	भांडवल			कर्ज			प्रलंबित हमी		
		वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत	वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत	वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
14	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित	-	0.05	0.05	-	-	0	-	-	-
15	महात्मा फुले मागासवर्ग विकास महामंडळ मर्यादित	574.89	568.58	6.31	-	40.99	40.99	198.30	184.09	14.21
16	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	450.19	400.70	49.49	-	-	0	33.88	30.00	3.88
17	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित	281.21	306.21	25.00	-	-	0	72.85	29.41	43.44
18	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	58.59	73.59	15.00	-	-	0	24.10	24.63	0.53
19	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	195.95	3.40	192.55	1.02	33.47	32.45	16.56	18.72	2.16
20	शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	3.95	3.95	-	1.38	-	1.38	-	-	-
21	कोकण विकास महामंडळ मर्यादित	8.81	8.81	-	-	5.92	5.92	-	-	-
22	महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	7.95	7.96	0.01	578.17	-	578.17	-	-	-
23	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	773.83	773.56	0.27	179.02	179.02	0	804.65	804.65	-
24	महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	0.49	0.25	0.24	-	-	0	-	-	-
25	महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्थ कंपनी मर्यादित	0.10	0.05	0.05	-	-	0	-	-	-
26	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	3.06	3.06	-	-	26.51	26.51	-	-	-
27	हाफकिन बायो-फार्मास्युटीकल महामंडळ मर्यादित	8.71	8.71	-	-	3.99	3.99	-	-	-
28	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	2.07	2.07	-	3.72	4.57	0.85	-	-	-
29	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	15.57	15.27	0.30	0.20	0.20	0	-	-	-
30	एमएसएमसी अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	0.01	-	0.01	-	-	0	-	-	-

अ.क्र.	कंपनीचे नाव	भांडवल			कर्ज			प्रलंबित हमी		
		वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत	वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत	वित्तीय लेखे	सार्वजनिक उपक्रमाने सादर केल्याप्रमाणे	तफावत
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
31	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	15.89	15.38	0.51	3.72	4.40	0.68	-	-	-
32	महाराष्ट्र माजीसेनिक महामंडळ मर्यादित	10.05	14.95	4.90	-	-	0	-	-	-
33	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	-	10.00	10.00	-	-	0	-	-	-
34	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	3.39	2.84	0.55	-	-	0	-	-	-
35	व्हिलेज सोशल ट्रांसफॉर्मेशन फाउंडेशन		0.01	0.01		-	0			
एकूण अ क्षेत्रनिहाय		3,134.56	2,890.63	473.05	967.82	533.85	1,034.73	1,357.25	1,220.94	242.69
कार्यरत वैधानिक महामंडळे										
1	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	34,063.46	35,862.16	1,798.70	-	-	-	-	-	-
2	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	8,409.91	8,342.15	67.76						
3	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	42,919.97	42,562.67	357.30					35.63	35.63
4	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	10,561.46	10,819.17	257.71	-	-	-	-	42.04	42.04
5	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ	2,653.62	2,063.26	590.36	-	-	-	-	59.98	59.98
6	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	25,719.51	16,783.30	8,936.21	-	-	-	-	1,417.33	1,417.33
7	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ	34.28	34.28	0	117.35	136.49	19.14	-	-	-
8	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	4,518.41	4,643.83	125.42	200.00	200.00	-	-	-	-
एकूण ब क्षेत्रनिहाय		128,880.62	121,110.82	12,133.46	317.35	336.49	19.14	0	1,554.98	1,554.98
निष्क्रिय शासकीय कंपन्या										
1	मॅफको मर्यादित	5.04	5.04	-	0.00	-	0.00	-	-	-
2	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित	7.17	7.17	-	-	7.96	7.96	-	-	-
3	महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित	3.00	3.00	-	23.13	46.89	23.76	-	-	-
4	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	10.17	10.17	-	0.50	48.16	47.66	-	-	-
5	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित	9.69	9.69	-	85.96	57.72	28.24	-	-	-
6	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	234.79	236.15	1.36	160.34	173.91	13.57	-	-	-
एकूण क क्षेत्रनिहाय		269.86	271.22	1.36	269.93	334.64	121.19	0	0	0
एकूण बेरीज (अ+ब+क)				12,607.87	1,555.10	1,204.98	1,175.06	1,357.25	2,775.92	1,797.67

परिशिष्ट 5.1.3

ज्यांचे लेखे प्रलंबित आहेत अशा कार्यरत राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त)

राज्य शासनाने केलेल्या गुंतवणूकीचा तपशील दर्शविणारे विवरणपत्र

(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 5.1.7.1)

(रकाने क्रमांक 4 व 6 ते 8 मधील आकडे ₹ कोटीत)

अ.क्र.	सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेख्यांना अंतिमरूप दिलेले वर्ष	अद्ययावत अंतिमरूप दिलेल्या लेख्यानुसार भांडवल	अंतिमरूप देणे प्रलंबित असलेल्या लेख्यांचा कालावधी	ज्या वर्षांचे लेखे थकित आहे त्या कालावधीतील राज्य शासनाने केलेली गुंतवणूक		
					भांडवल	कर्जे	अनुदान
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
अ	कार्यरत शासकीय कंपन्या						
1	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मॅट्री व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	5.97	2018-19	-	-	17.29
2	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित *	1998-99	2.89	1999-2000 ते 2018-19	0.35	-	17.30
3	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित *	2009-10	118.35	2010-11 ते 2018-19	276.25	0.23	50.99
4	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित *	2011-12	0.06	2012-13 ते 2018-19	-	-	5.37
5	महाराष्ट्र राज्य इतर मागास वर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	85.46	2018-19	-	-	9.85
6	महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	14.50	2018-19	-	-	9.74
7	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	2010-11	14.23	2011-12 ते 2018-19	33.28	-	12.60
8	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित*	2012-13	206.39	2013-14 ते 2018-19	194.31	-	-
9	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित*	2015-16	306.21	2016-17 ते 2018-19	-	-	8.52
10	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	2013-14	169.01	2014-15 ते 2018-19	29.84	33.47	32.94
11	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित *	2016-17	17.05	2017-18 ते 2018-19	-	-	121.15
12	महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	2017-18	7.96	2018-19	-	-	597.80
13	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	2016-17	773.56	2017-18 ते 2018-19	-	-	648.36
14	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	2017-18	14.57	2018-19	0.70	-	-
15	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित	2013-14	15.39	2014-15 ते 2018-19	-	-	548.15
16	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित	प्रथम लेखे प्रलंबित	10.00	स्थापनेपासून	10.00	-	-
17	नागपूर फ्लाइंग क्लब प्रायव्हेट मर्यादित	2017-18	0.85	2018-19	-	-	0.74
	एकूण अ (कार्यरत शासकीय कंपन्या)		1,762.45		544.73	33.70	2,080.80
ब.	कार्यरत वैधानिक महामंडळे						
1	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2017-18	4,184.29	2018-19	512.34	-	93.20
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	2017-18	36,373.82	2018-19	-	-	2,331.42
3	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	2016-17	37,625.80	2017-18	4,936.87	-	253.45
4	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2017-18	10,819.01	2018-19	-	-	1,144.45
5	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ *	2015-16	15,923.32	2016-17 ते 2018-19	611.91	-	1,243.50
	एकूण ब (कार्यरत वैधानिक महामंडळे)		1,04,926.24		6,061.12	-	5,066.02
	एकूण बेरीज (अ + ब)		1,06,688.69		6,605.85	33.70	7,146.82

परिशिष्ट 5.1.4

लेखांना अंतिमरूप देण्यात आलेल्या अद्ययावत वर्षामधील राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांची (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त)

संक्षिप्त वित्तीय फलिते दर्शविणारे विवरणपत्र

(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 5.1.10, 5.1.11 व 5.1.16)

(₹ कोटीत)

अ.क्र.	क्षेत्र, प्रकार व सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेखांचा कालावधी	अंतिमरूप देण्यात आलेले वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी)	लाभांश व करपूर्व निव्वळ नफा/तोटा (-)	व्याज व करानंतरचा नफा/तोटा (-)	उलाढाल	भरणा झालेले भांडवल ¹	वर्ष ² अखेर प्रलंबित कर्जे	उपयोजित ³ भांडवल	निव्वळ मत्ता	संचित नफा (+) /तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
कार्यरत शासकीय कंपन्या												
कृषि व तत्सम												
1	महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	123.41	123.41	96.61	222.96	323.12	0.00	1,027.98	1,538.59	704.86
2	महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2019-20	2.16	0.49	0.03	597.54	5.50	0.00	194.64	195.53	189.14
3	महाराष्ट्र कीटकनाशके मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.04)	(0.04)	(0.04)	16.55	1.00	0.00	11.29	11.29	10.29
4	महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित	2017-18	2019-20	40.17	40.17	39.69	18.08	2.75	0.00	(191.98)	(191.98)	(194.73)
5	महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	32.14	31.53	20.45	569.81	4.18	0.00	300.82	320.02	296.64
6	पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2019-20	2.48	2.48	1.84	24.09	5.97	0.00	9.16	9.16	3.19
7	महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित	2014-15	2017-18	1.50	1.36	1.36	8.48	4.04	1.09	2.57	1.48	(2.56)
8	एफडीसीएम एस्सेल वल्ड गोरेवाडा झू प्रायव्हेट मर्यादित ^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	महाराष्ट्र बांबू प्रमोशन फाउंडेशन ^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				201.82	199.40	159.94	1,457.51	346.56	1.09	1,354.48	1,884.09	1,006.83
वित्त												
10	अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2010-11	2012-13	2.37	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85
11	कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित ϕ	1998-99	2013-14	(0.14)	(0.14)	(0.14)	0.17	2.89	0.00	1.41	1.28	(1.61)
12	साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2009-10	2014-15	2.92	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)
13	महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2018-19	2019-20	13.19	1.55	1.12	13.12	9.40	101.70	119.53	17.83	8.43
14	महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	40.99	40.99	28.28	70.57	12.30	0.56	185.72	185.16	172.86
15	महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित (*) ϕ	2011-12	2016-17	82.66	0	0	0	0.06	690.13	690.18	0.01	(0.01)
16	महाराष्ट्र राज्य इतर मागास वर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2017-18	2019-20	13.98	11.52	11.52	5.50	85.46	13.65	199.05	185.4	99.94
17	महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2019-20	(1.61)	(1.61)	0.7	13.54	14.50	0.77	51.50	56.92	36.23
18	महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2010-11	2014-15	0.80	(0.11)	(0.11)	1.21	14.23	36.41	54.28	17.87	3.64

अ.क्र.	क्षेत्र, प्रकार व सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेखांचा कालावधी	अंतिमरूप देण्यात आलेले वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी)	लाभांश व करपूर्व निव्वळ नफा/ तोटा (-)	व्याज व करानंतरचा नफा/ तोटा (-)	उलाढाल	भरणा झालेले भांडवल ¹	वर्ष ² अखेर प्रलंबित कर्जे	उपयोजित ³ भांडवल	निव्वळ मत्ता	संचित नफा (+) /तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
19	महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	0.96	(1.95)	(1.95)	11.39	90.61	23.29	(23.89)	(47.18)	(137.79)
20	महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित (*)	2016-17	2018-19	0.85	0	0	0.00	0.05	0.00	0.45	1.52	0.40
21	महात्मा फुले मागासवर्ग विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2015-16	2017-18	46.03	41.55	41.55	14.86	632.64	167.79	871.05	703.26	70.62
22	मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित	2012-13	2018-19	9.99	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31
23	संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादितϕ	2015-16	2017-18	17.79	16.58	9.08	10.97	306.21	22.74	355.36	332.62	26.41
24	शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	4.76	4.79	3.81	0.38	77.11	24.63	129.71	126.15	27.97
25	शामराव पेजे कोकण इतर मागासवर्ग आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2017-18	2019-20	1.27	1.2	1.20	0.13	15.00	0.87	21.75	20.88	5.88
26	वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित	2013-14	2016-17	7.04	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)
एकूण क्षेत्रनिहाय				243.85	134.52	115.21	162.10	1,804.21	1,163.15	3,253.57	2,118.33	285.83
पायाभूत सुविधा												
27	औरंगाबाद औद्योगिक वसाहत मर्यादित	2018-19	2019-20	74.75	74.75	49	120.48	3,576.94	0.00	3,735.84	3,735.84	158.90
28	शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित	2016-17	2018-19	0.05	0.05	0.035	0.05	3.95	8.79	15.01	6.22	2.27
29	कोकण विकास महामंडळ मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.26)	(0.26)	(0.26)	0.31	8.81	5.92	(0.56)	(6.05)	(15.29)
30	महाराष्ट्र विमानतळ विकास कंपनी मर्यादित	2016-17	2019-20	(230.07)	(230.07)	(230.07)	109.24	17.05	279.29	37.05	1,496.35	(259.29)
31	महाराष्ट्र सातारा कागल इन्फ्रास्ट्रक्चर मर्यादित ^	2017-18	2018-19	(0.00)	(0.00)	(0.0044)	0.00	0.05	0.00	0.02	0.019	(0.03)
32	महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	26.40	26.40	18.34	35.56	7.96	2.53	30.68	28.15	20.19
33	महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित	2016-17	2018-19	139.90	(141.90)	141.9	618.76	773.56	1,394.85	(1,626.26)	(247.71)	(3,794.67)
34	महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित	2017-18	2019-20	1.35	1.35	0.91	1.53	0.49	0.00	7.97	7.97	7.48
35	महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्थ कंपनी मर्यादित	2017-18	2018-19	0.0005	0.0005	0.00036	0.00	0.10	0.00	0.11	0.11	0.01
36	मिहान इंडिया मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.62)	(4.39)	10.31	72.55	20.00	32.20	(4.01)	50.01	(56.21)
37	शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित ϕ	2016-17	2018-19	40.49	40.49	19.01	72.55	115.00	500.00	866.84	366.84	251.84
38	पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	13.41	12.97	12.02	3.55	3.06	26.51	59.01	32.50	29.44
39	ठाणे क्रीक ब्रिज पायाभूत सुविधा मर्यादित	प्रथम लेखे प्रलंबित										
40	नागपूर मुंबई सुपर कम्युनिकेशन द्रुतगती महामार्ग मर्यादित	31.05.2017 ते 31.03.2018	2018-19	(0.01)	(0.01)		0.00	0.05	0.00	0.04	0.04	(0.01)

अ.क्र.	क्षेत्र, प्रकार व सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेखांचा कालावधी	अंतिमरूप देण्यात आलेले वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी)	लाभांश व करपूर्व निव्वळ नफा/ तोटा (-)	व्याज व करानंतरचा नफा/ तोटा (-)	उलाढाल	भरणा झालेले भांडवल ¹	वर्ष ² अखेर प्रलंबित कर्जे	उपयोजित ³ भांडवल	निव्वळ मत्ता	संचित नफा (+) /तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
41	मुंबई पुणे द्रुतगती महामार्ग मर्यादित ^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	वर्सावा बाद्रा सी लिंक मर्यादित^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
43	एमएसआरडीसी सी लिंक मर्यादित^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
44	एमएसआरडीसी टनलस् मर्यादित ^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
45	महा मुंबई मेट्रो (एम3) ऑपरेशन महामंडळ मर्यादित ^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				65.39	(220.62)	21.19	1,034.58	4,527.02	2,250.09	3,121.74	5,470.29	(3,655.37)
उत्पादन												
46	हाफकिन अंजिठा औषधनिर्माण मर्यादित	2017-18	2018-19	(3.49)	(3.49)	(3.49)	0.05	0.18	18.44	2.07	(16.01)	(16.55)
47	हाफकिन बायो-फार्मास्युटिकल महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	16.47	16.44	10.48	195.06	8.71	3.99	175.94	172.13	163.24
48	महागुंज कोलॅअरीज मर्यादित	2018-19	2019-20	(2.69)	(2.69)	(2.69)	0.00	0.05	60.68	54.30	(6.38)	(6.43)
49	महाराष्ट्र पेट्रोकेमीकल्स महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	0.19	0.19	0.12	0.00	8.96	0.00	21.67	21.67	12.71
50	महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	1.24	1.24	0.86	43.54	2.07	4.57	51.77	65.03	45.13
51	महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.79)	(0.84)	(0.84)	8.10	14.57	0.00	(2.81)	(2.81)	(17.38)
52	महा तामिळ कोलॅअरीज मर्यादित	2017-18	2018-19	2.25	2.25	1.59	0.00	0.05	0.00	5.74	5.74	5.69
53	एमएसएमसी अडकोली नैसर्गिक संसाधने मर्यादित	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.01	3.25	3.26	0.01	0.00
54	एमएसएमसी वरोरा कोलॅअरीज मर्यादित φ	2010-11	2013-14	0.00	0.00	-	-	0.01	2.96	2.97	0.01	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				13.18	13.10	6.03	246.75	34.61	93.89	314.91	239.39	186.41
सेवा												
55	महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित φ	2013-14	2017-18	(2.99)	(3.15)	(3.74)	28.24	15.39	9.56	46.34	36.78	21.39
56	महापर्यटन महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)
57	नागपूर मास परिवहन कंपनी प्रायव्हेट मर्यादित	2015-16	2016-17	0.15	0.15	0.10	0.00	2.00	0.00	2.23	2.23	0.23
एकूण क्षेत्रनिहाय				(2.85)	(3.01)	(3.65)	28.24	17.44	9.56	48.55	38.99	21.55
संकीर्ण												
58	कृपानिधी मर्यादित ♦	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
59	महाराष्ट्र माजीसैनिक महामंडळ मर्यादित	2015-16	2018-19	8.34	7.78	7.78	213.66	14.95	0.80	87.89	89.09	72.14
60	महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित ^	प्रथम लेखे प्रलंबित										
61	महिला आर्थिक विकास महामंडळ	2017-18	2018-19	1.94	1.94	1.94	0.00	3.32	0.00	8.92	27.74	5.60
62	नागपूर फ्लाइंग क्लब प्रायव्हेट मर्यादित	2017-18	2018-19	0.15	0.15	0.15	0.32	0.85	0.00	2.87	2.87	2.02
63	व्हिलेज सोशल ट्रांसफॉर्मेशन फाउंडेशन	2018-19	2019-20	0.00	0	0	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
64	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समता प्रतिष्ठान^	प्रथम लेखे प्रलंबित										
65	छत्रपती शाहू महाराज संशोधन, प्रशिक्षण व मानव विकास संस्था^	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
एकूण क्षेत्रनिहाय				10.43	9.87	9.87	213.98	19.14	0.8	99.7	119.72	79.76
एकूण अ (सर्व क्षेत्रनिहाय कार्यरत शासकीय कंपन्या)				531.82	133.26	308.59	3,143.16	6,748.98	3,518.58	8,192.95	9,870.81	-2,074.99

अ.क्र.	क्षेत्र, प्रकार व सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेखांचा कालावधी	अंतिमरूप देण्यात आलेले वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी)	लाभांश व करपूर्व निव्वळ नफा/ तोटा (-)	व्याज व करानंतरचा नफा/ तोटा (-)	उलाढाल	भरणा झालेले भांडवल ¹	वर्ष ² अखेर प्रलंबित कर्जे	उपयोजित ³ भांडवल	निव्वळ मत्ता	संचित नफा (+) /तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
ब. कार्यरत वैधानिक महामंडळे												
कृषि व तत्सम												
1	महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ	2017-18	2018-19	117.86	115.62	71.62	394.00	8.71	19.83	28.54	535.04	0.00
2	महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ	2017-18	2018-19	0.39	0.00	0	0.00	36,373.82	236.85	36,610.67	36,373.82	0.00
3	कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ	2017-18	2018-19	29.57	29.57	29.57	50.49	8,342.15	0.00	8,398.16	8,398.16	56.01
4	विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ	2017-18	2018-19	86.88	86.88	86.88	35.85	40,924.01	0.00	41,008.96	41,027.26	84.95
5	तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	10,819.01	0.00	10,819.01	10,819.01	0.00
6	गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ	2015-16	2017-18	0.00	0.00	0	0.00	16,783.30	0.00	16,783.30	24,736.31	0.00
7	महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ	2017-18	2018-19	(57.06)	(57.06)	(57.06)	0.10	1,931.18	0.00	1,931.18	2,154.89	0.00
एकूण क्षेत्रनिहाय				177.64	175.01	131.01	480.44	1,15,182.18	256.68	1,15,579.82	1,24,044.49	140.96
वित्त												
8	महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ φ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.26)	(687.90)
एकूण क्षेत्रनिहाय				(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.26)	(687.90)
पायाभूत सुविधा												
9	महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ φ	2017-18	2019-20	6.89	0.11	0.11	366.56	0.00	0.00	38.39	38.94	38.94
एकूण क्षेत्रनिहाय				6.89	0.11	0.11	366.56	0	0	38.39	38.94	38.94
सेवा												
10	महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ	2017-18	2019-20	(1,573.75)	(1,578.67)	(1,578.67)	6,878.34	4,184.29	200.00	962.27	521.08	(3,663.21)
एकूण क्षेत्रनिहाय				(1,573.75)	(1,578.67)	(1,578.67)	6,878.34	4,184.29	200	962.27	521.08	(3,663.21)
एकूण ब (सर्व क्षेत्रनिहाय कार्यरत वैधानिक महामंडळे)				(1,403.00)	(1,417.33)	(1,461.33)	7,734.63	1,19,429.11	806.85	1,16,355.72	1,23,979.25	(4,171.21)
एकूण बेरीज (अ + ब)				(871.18)	(1,284.07)	(1,152.74)	10,877.79	1,26,178.09	4,325.43	1,24,548.67	1,33,850.06	(6,246.20)
क. निष्क्रिय शासकीय कंपन्या												
कृषि व तत्सम												
1	मराठवाडा दुग्ध व्यवसाय विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)
2	एलोरा मिल्क प्रोडक्ट्स मर्यादित	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)
3	मॅफको मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.23)	(0.23)	(0.20)	0.00	5.04	0.00	5.40	5.4	0.36
4	परभणी कृषि गोसंवर्धन मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.03)	(0.03)	0	0.00	0.19	0.84	(0.12)	(0.74)	(1.15)
5	विदर्भ क्वालिटी सीड्स मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	0.00	(0.32)	(0.32)	(0.42)
एकूण क्षेत्रनिहाय				(0.27)	(0.27)	(0.21)	0	5.76	2.19	2.08	0.11	(5.87)
पायाभूत सुविधा												
6	विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित φ	2018-19	2019-20	0.04	0.04	0.04	0.00	7.17	8.37	0.74	(7.63)	(14.80)
7	महाराष्ट्र औद्योगिक गॅस पारेषण कंपनी मर्यादित	2015-16	2018-19	0.00	0.00	-	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)
8	महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित φ !	प्रथम लेखे प्रलंबित										

अ.क्र.	क्षेत्र, प्रकार व सार्वजनिक उपक्रमाचे नाव	लेख्यांचा कालावधी	अंतिमरूप देण्यात आलेले वर्ष	व्याज व करपूर्व मिळकत (ईबीआयटी)	लाभांश व करपूर्व निव्वळ नफा/ तोटा (-)	व्याज व करानंतरचा नफा/ तोटा (-)	उलाढाल	भरणा झालेले भांडवल ¹	वर्ष ² अखेर प्रलंबित कर्जे	उपयोजित ³ भांडवल	निव्वळ मत्ता	संचित नफा (+) /तोटा (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
9	महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित ϕ	2012-13	2014-15	0.00	0	-	0	0.05	0	0	0	(0.05)
10	महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित	2015-16	2016-17	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.54	0.54	0.53
11	मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	0.41	0.41	0.28	0.00	10.17	48.15	46.85	(1.30)	(11.47)
एकूण क्षेत्रनिहाय				0.47	0.47	0.34	0	21.40	103.41	79.01	(24.40)	(45.80)
उत्पादन												
12	गोदावरी गारमेंट्स मर्यादित	2017-18	2018-19	(0.00)	0.00	0	0.00	0.24	7.73	(0.20)	(7.93)	(8.17)
13	किनवट रुफिंग टाईल्स मर्यादित	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.19	0.00	(0.05)	(1.02)	(1.21)
14	महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित	2016-17	2017-18	(22.04)	(42.71)	(42.71)	0.00	9.69	56.72	(311.66)	(368.38)	(378.07)
15	महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	(2.16)	(41.95)	(41.95)	0.00	236.16	0.00	(850.97)	(844.09)	(1,087.13)
16	मराठवाडा सिरेमिक कॉम्प्लेक्स मर्यादित	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.68	6.30	(0.25)	(6.55)	(7.23)
17	दि गोंडवाना पेन्टस अॅण्ड मिनरल्स मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.0083)	(0.0083)	0.00	0.10	0.00	(1.34)	(1.34)	(1.44)
18	दि प्रताप स्पिनिंग, विव्हींग अॅण्ड मॅन्युफॅक्चरिंग कंपनी मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.0056)	(0.0056)	0.00	23.17	0.00	(40.73)	(40.73)	(63.90)
एकूण क्षेत्रनिहाय				(24.22)	(84.67)	(84.67)	0	270.23	70.75	(1,205.20)	(1,270.04)	(1,547.15)
संकीर्ण												
19	मराठवाडा चर्मोद्योग महामंडळ मर्यादित	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.64	6.13	0.06	(6.0514)	(6.71)
20	विदर्भ टॅनरीज मर्यादित	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	1.04	(0.09)	(1.09)	(1.23)
एकूण क्षेत्रनिहाय				(0.01)	(0.01)	(0.01)	0	0.74	7.17	(0.03)	(7.1414)	(7.94)
एकूण क (सर्व क्षेत्रनिहाय निष्क्रिय शासकीय कंपन्या)				(24.03)	(84.48)	(84.55)	0	298.13	183.52	-1,124.14	-1,301.47	(1,606.76)
एकूण बेरीज (अ+ब+क)				(895.21)	(1,368.55)	(1,237.29)	10,877.79	1,26,476.22	4,508.95	1,23,424.53	1,32,548.59	(7,852.96)

1 भरणा झालेल्या भांडवलामध्ये समभाग आवेदन रक्कम अंतर्भूत आहे.

2 वर्ष अखेर प्रलंबित असलेली कर्जे सर्व स्त्रोतामधून मिळालेली दिर्घमुदतीची कर्जे दर्शवितात.

3 उपयोजित भांडवलामध्ये भागधारकांचा निधी (+) दिर्घमुदतीच्या कर्जाचा समावेश आहे

ϕ एकाही लेख्याना अंतिमरूप दिले नव्हते.

(•) अनुक्रमांक अ-15 व अ-20 या कंपन्यांचा खर्च शासनाकडून मिळणा-या अनुदानानुन प्रतिपूर्तीत केला जात असल्यामुळे नफा/तोटा "निरंक" आहे.

♦ तुटवडा भागधारकांकडून वसूल करावयाचा असतो म्हणून कोणताही तोटा/संचित तोटा नाही (अनुक्रमांक अ-58).

^ नवीन कंपनी अनुक्रमांक अ-8, अ-9, अ-41 ते अ-45, अ-64 ते अ-65.

! कंपनीने व्यावसायिक कार्य सुरू केले नव्हते व नफा/तोटा लेखा तयार केला नव्हता.

परिशिष्ट 5.1.5

राज्यातील सार्वजनिक उपक्रमांमध्ये (ऊर्जा क्षेत्रा व्यतिरिक्त) राज्य शासनाने दिलेला निधी दर्शविणारे विवरणपत्र
(संदर्भ: परिच्छेद क्रमांक 5.1.12 व 5.1.14)

(₹ कोटीत)

अ कृषि व तत्सम क्षेत्र (1 ते 6) व वित्त क्षेत्र (7 ते 10)																				
अ.क्र.	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10	
वर्जनीक उपक्रमांचे नाव	FDCML		MAIDCL		MSFCL		MSSCL		PAMMVSVM		MFDCL		APAMVMM		KCML		SRLASDCL		MCDCL	
वर्ष	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज
पर्यंत 1999-00	27.66	0.00	3.00	0.00	2.75	21.60	2.05	0.00	2.05	0.00	1.41	0.00	5.00	0.00	3.24	0.00	10.15	0.00	0.00	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.47	0.00	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.75	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6.00	0.00	0.00	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7.00	0.00	0.00	0.00	8.00	0.00	0.00	0.00
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	12.11	0.00	3.19	0.00
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.71	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	20.00	0.00	0.00	0.00
2006-07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	0.00	1.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2007-08	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.65	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.28	0.00	26.60	0.00	0.00	0.00	60.00	0.00	0.00	0.00
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.25	0.00	0.00	0.00	3.00	0.00	0.00	0.00
2010-11	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	32.00	0.00	4.35	0.00
2011-12	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	68.00	0.00	0.00	0.00
2012-13	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.85	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	60.00	0.00	0.00	0.00
2013-14	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	60.00	0.00	0.00	0.00
2014-15	0.19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56.25	0.00	0.00	0.00
2015-16	0.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2017-18	294.54	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.46	0.00
एकूण	323.12	0.00	3.00	0.00	2.75	21.60	2.05	0.00	3.84	0.00	4.04	0.00	50.00	0.00	3.24	0.00	394.26	0.00	8.00	0.00

(1-महाराष्ट्र वन विकास महामंडळ मर्यादित, 2-महाराष्ट्र कृषि उद्योग विकास महामंडळ मर्यादित, 3-महाराष्ट्र राज्य शेती महामंडळ मर्यादित, 4-महाराष्ट्र राज्य बियाणे महामंडळ मर्यादित, 5-पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी महाराष्ट्र मेंढी व शेळी विकास महामंडळ मर्यादित, 6-महाराष्ट्र मत्स्य विकास महामंडळ मर्यादित, 7-अण्णासाहेब पाटील आर्थिक मागास विकास महामंडळ मर्यादित, 8-कोल्हापूर चित्रनगरी महामंडळ मर्यादित, 9-साहित्य रत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ मर्यादित, 10-महाराष्ट्र सहकार विकास महामंडळ मर्यादित)

अ वित्त क्षेत्र (11 ते 20)

अ.क्र.	11		12		13		14		15		16		17		18		19		20	
सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	MFS&CDCL		MPVCL		MRIMVVAVML		MSSIDCL		MSHF&DCL		MSHCL		MVRPL		MPBCDCL		MAAAVML		SRLI&CDCL	
वर्ष	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज
पर्यंत 1999-00	4.63	0.56	0.00	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	12.37	0.00	0.00	0.00	40.36	0.00	0.00	0.00	20.21	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	1.59	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.40	0.00	0.00	0.00	15.00	0.00	5.00	0.00	1.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	1.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.25	0.00	0.05	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.06	0.00	4.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.57	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	2.00	0.00
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	55.79	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6.50	0.00	0.00	0.00
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	11.00	0.00	9.79	0.00	3.10	0.00	0.42	0.00	0.00	0.00	9.25	0.00	5.00	0.00	5.00	0.00
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.20	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00	55.23	0.00	19.20	0.00	15.00	0.00
2006-07	6.00	0.00	0.00	0.00	5.00	0.00	0.75	0.00	0.75	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.40	0.00	0.00	0.00
2007-08	1.67	0.00	0.00	0.00	7.00	0.00	3.96	0.00	0.88	0.00	2.20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.54	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	2.20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	50.00	0.00	30.00	0.00
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	3.20	0.00	0.00	0.00	2.40	0.00	1.76	0.00	0.00	0.00	100.00	0.00	60.50	0.00	10.00	0.00
2010-11	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	5.40	0.00	0.09	0.00	0.00	0.00	42.33	0.00	18.37	0.00	10.00	0.00
2011-12	0.00	0.00	0.00	0.00	44.37	0.00	0.00	0.00	9.00	0.00	3.40	0.00	0.00	0.00	147.00	0.00	7.50	0.00	68.00	0.00
2012-13	0.00	0.00	0.00	0.00	12.00	0.00	0.00	0.00	7.20	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	120.00	0.00	30.69	0.00	60.00	0.00
2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	12.00	0.00	0.00	0.00	8.00	0.00	1.82	0.00	0.00	0.00	3.84	0.00	60.00	0.00	60.00	0.00
2014-15	0.00	0.00	0.00	0.00	3.50	0.00	0.00	0.00	2.08	0.00	0.74	0.00	0.00	0.00	35.57	0.00	0.00	0.00	25.00	0.00
2015-16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	69.25	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.70	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	38.25	0.00	0.00	0.00
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	25.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
एकूण	12.30	0.56	0.06	0.00	134.95	0.00	14.50	0.00	47.51	0.00	88.71	0.00	0.05	0.00	568.58	0.00	400.70	0.00	306.21	0.00

(11-महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी व सांस्कृतिक विकास महामंडळ मर्यादित, 12-महाराष्ट्र पाटबंधारे वित्तीय कंपनी मर्यादित, 13-महाराष्ट्र राज्य इतर मागास वर्गीय वित्त आणि विकास महामंडळ मर्यादित, 14-महाराष्ट्र लघुउद्योग विकास महामंडळ मर्यादित, 15-महाराष्ट्र राज्य अपंग वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित, 16-महाराष्ट्र राज्य हातमाग महामंडळ मर्यादित, 17-महाराष्ट्र विक्रीकर रोखे प्राधिकरण मर्यादित, 18-महात्मा फुले मागासवर्ग विकास महामंडळ मर्यादित, 19-मौलाना आझाद अल्पसंख्यांक आर्थिक विकास महामंडळ मर्यादित, 20-संत रोहिदास चर्मोद्योग आणि चर्मकार विकास महामंडळ मर्यादित)

अ वित्त क्षेत्र (21 ते 22) व पायाभूत सुविधा क्षेत्र (23 ते 30)

अ.क्र.	21		22		23		24		25		26		27		28		29		30	
सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	SAVVMM		VNVJ&NTDCL		CIDCO		DCKL		MSPH&WCL		MSRDCL		MUIDCL		MUIFTCL		SPPL		WMDCL	
वर्ष	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज
पर्यंत 1999-00	15.00	0.00	19.50	0.00	3.95	0.00	8.81	0.00	7.96	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	115.00	0.00	3.06	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	1.75	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.25	0.00	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2003-04	7.17	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2004-05	1.10	0.00	13.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2005-06	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	138.60	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2006-07	0.50	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2007-08	4.00	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(138.60)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.46	0.00	32.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2009-10	4.00	0.00	12.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	454.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2010-11	15.00	0.00	9.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	314.56	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2011-12	8.50	0.00	17.93	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2012-13	8.00	0.00	32.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	179.02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2013-14	4.11	0.00	14.40	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2014-15	5.75	0.00	9.45	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2015-16	0.00	0.00	8.82	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	3.40	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
एकूण	73.59	0.00	198.85	0.00	3.95	0.00	8.81	0.00	7.96	0.00	773.56	179.02	0.25	0.00	0.05	0.00	115.00	0.00	3.06	0.00

(21-शबरी आदिवासी वित्त व विकास महामंडळ मर्यादित, 22-वसंतराव नाईक विमुक्त जाती व भटक्या जमाती विकास महामंडळ मर्यादित, 23-शहर व औद्योगिक विकास महामंडळ महाराष्ट्र मर्यादित, 24-कोकण विकास महामंडळ मर्यादित, 25-महाराष्ट्र राज्य पोलिस गृहनिर्माण व कल्याण महामंडळ मर्यादित, 26-महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ मर्यादित, 27-महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा विकास कंपनी मर्यादित, 28-महाराष्ट्र नागरी पायाभूत सुविधा निधी विश्वस्थ कंपनी मर्यादित, 29-शिवशाही पुनर्वसन प्रकल्प मर्यादित, 30-पश्चिम महाराष्ट्र विकास महामंडळ मर्यादित)

अ उत्पादन क्षेत्र (31 ते 34), सेवा क्षेत्र (35) व संकीर्ण क्षेत्र (36 ते 40)																				
अ.क्र.	31		32		33		34		35		36		37		38		39		40	
सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	HBPCL		MPCL		MSMCL		MSPCL		MTDCL		MESCL		MITCL		MAVIM		NFCPL		VSTF	
वर्ष	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज
पर्यंत 1999-00	8.71	0.00	8.96	0.00	2.07	4.57	11.05	0.00	14.33	3.01	0.00	0.00	0.00	0.00	1.66	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	3.55	0.00	0.00	0.00	0.15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.20	0.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.70	0.00	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2006-07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.40	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2007-08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.85	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.75	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2010-11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2011-12	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2012-13	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2014-15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.58	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2015-16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.88	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
एकूण	8.71	0.00	8.96	0.00	2.07	4.57	15.27	0.20	15.39	3.01	14.95	0.00	10.00	0.21	2.84	0.00	0.85	0.00	0.01	0.00

(31-हाफकिन बायो-फार्मास्युटीकल महामंडळ मर्यादित, 32-महाराष्ट्र पेट्रोकेमीकल्स महामंडळ मर्यादित, 33-महाराष्ट्र राज्य खनिकर्म महामंडळ मर्यादित, 34-महाराष्ट्र राज्य यंत्रमाग महामंडळ मर्यादित, 35-महाराष्ट्र पर्यटन विकास महामंडळ मर्यादित, 36-महाराष्ट्र माजीसैनिक महामंडळ मर्यादित, 37-महाराष्ट्र माहिती तंत्रज्ञान महामंडळ मर्यादित, 38-महिला आर्थिक विकास महामंडळ, 39-नागपूर फ्लाइंग क्लब प्रायव्हेट मर्यादित, 40-व्हिलेज सोशल ट्रांसफॉर्मेशन फाउंडेशन)

ब कृषि व तत्सम क्षेत्र (41 ते 47), वित्त क्षेत्र (48), पायाभूत सुविधा क्षेत्र (49) व सेवा क्षेत्र (50)

अ.क्र.	41		42		43		44		45		46		47		48		49		50	
सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	MSWC		MKVDC		KIDC		VIDC		TIDC		GMIDC		MWCC		MSFC		MIDC		MSRTC	
वर्ष	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज
पर्यंत 1999-00	4.36	0.00	5,168.05	0.00	52.51	0.00	418.24	0.00	2,188.31	0.00	3,685.16	0.00	0.00	0.00	32.83	0.00	0.00	0.00	143.40	0.00
2000-01	0.00	0.00	413.18	0.00	29.52	0.00	104.55	0.00	51.90	0.00	0.00	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100.75	0.00
2001-02	0.00	0.00	648.42	0.00	20.94	0.00	179.72	0.00	5.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.45	0.00	0.00	0.00	114.36	0.00
2002-03	0.00	0.00	1,523.98	0.00	75.48	0.00	254.35	0.00	19.28	0.00	127.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	120.87	0.00
2003-04	0.00	0.00	1,594.22	0.00	228.85	0.00	855.25	0.00	511.73	0.00	267.02	0.00	50.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	121.29	0.00
2004-05	0.00	0.00	2,344.10	0.00	178.37	0.00	1,126.27	0.00	273.17	0.00	214.32	0.00	37.56	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	127.80	0.00
2005-06	0.00	0.00	2,638.36	0.00	222.12	0.00	1,661.55	0.00	960.99	0.00	962.79	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	138.57	0.00
2006-07	0.00	0.00	2,864.38	0.00	385.36	0.00	1,771.62	0.00	417.82	0.00	1,059.71	0.00	74.27	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	148.76	0.00
2007-08	0.00	0.00	1,175.02	0.00	443.12	0.00	2,626.19	0.00	735.94	0.00	1,034.40	0.00	155.35	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	159.20	0.00
2008-09	0.00	0.00	3,962.89	0.00	572.90	0.00	2,952.24	0.00	1,041.36	0.00	727.30	0.00	85.96	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	171.60	0.00
2009-10	0.00	0.00	1,835.46	0.00	756.00	0.00	2,472.05	0.00	646.32	0.00	876.31	0.00	40.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	175.82	0.00
2010-11	0.00	0.00	1,308.45	0.00	594.16	0.00	3,951.98	0.00	456.55	0.00	1,203.97	0.00	151.15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	199.33	0.00
2011-12	0.00	0.00	2,063.57	0.00	685.50	0.00	3,134.56	0.00	496.27	0.00	938.47	0.00	195.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	223.72	200.00
2012-13	0.00	0.00	1,391.56	0.00	698.36	0.00	3,541.58	0.00	444.37	0.00	963.50	0.00	158.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	238.64	0.00
2013-14	0.00	0.00	1,617.42	0.00	625.56	0.00	3,398.66	0.00	130.24	0.00	1,269.28	0.00	230.99	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	256.54	0.00
2014-15	0.00	0.00	1,167.94	0.00	552.24	0.00	2,986.16	0.00	432.85	0.00	1,092.46	0.00	221.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	286.05	0.00
2015-16	0.00	0.00	1,072.17	0.00	580.50	0.00	3,809.47	0.00	567.08	0.00	1,260.82	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	419.49	0.00
2016-17	0.00	0.00	1,316.02	0.00	554.52	0.00	3,766.57	0.00	870.09	0.00	852.22	0.00	285.47	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	486.98	0.00
2017-18	0.00	0.00	1,756.97	0.00	771.65	0.00	3,551.66	0.00	569.65	0.00	0.00	0.00	373.26	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	498.32	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	314.49	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	248.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	512.34	0.00
एकूण	4.36	0.00	35,862.16	0.00	8,342.15	0.00	42,562.67	0.00	10,819.17	0.00	16,783.30	0.00	2,063.26	0.00	34.28	0.00	0.00	0.00	4,643.83	200.00

(41-महाराष्ट्र राज्य वखार महामंडळ, 42-महाराष्ट्र कृष्णा खोरे विकास महामंडळ, 43-कोकण पाटबंधारे विकास महामंडळ, 44-विदर्भ पाटबंधारे विकास महामंडळ, 45-तापी पाटबंधारे विकास महामंडळ, 46-गोदावरी मराठवाडा पाटबंधारे विकास महामंडळ, 47-महाराष्ट्र जलसंधारण महामंडळ, 48-महाराष्ट्र राज्य वित्तीय महामंडळ, 49-महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, 50-महाराष्ट्र राज्य मार्ग परिवहन महामंडळ)

क कृषि व तत्सम क्षेत्र (51), पायाभूत सुविधा क्षेत्र (52 ते 56) व उत्पादन क्षेत्र (57 ते 58)																		
अ.क्र.	51		52		53		54		55		56		57		58		एकूण बेरीज	
सार्वजनिक उपक्रमांचे नाव	MAFCO		DCVL		MLDCL		MRDCL		MSHCL		MDCL		MECL		MSTCL		(अ.क्र. 1 ते 58)	
वर्ष	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज	भांडवल	व्याज मुक्त कर्ज
पर्यंत 1999-00	5.04	0.00	7.17	2.52	3.00	0.00	0.05	0.00	0.01	0.00	10.17	36.67	9.69	0.00	231.56	0.00	12,323.49	68.93
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	0.00	0.00	0.00	728.95	1.50
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.48	0.00	0.00	0.00	0.00	977.46	1.48
2002-03	0.00	0.00	0.00	1.51	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.51	0.00	0.00	0.00	0.00	2,142.64	2.02
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.42	0.00	0.00	0.00	4.60	3,723.59	2.62
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6.38	0.00	0.00	0.00	0.00	4,374.55	6.38
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6,718.82	138.60
2006-07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6,746.37	0
2007-08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6,358.12	(138.60)
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	9,722.04	0
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7,454.87	0
2010-11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.68)	0.00	0.00	0.00	0.00	8,328.12	(0.68)
2011-12	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.05)	0.00	0.00	0.00	0.00	8,110.91	199.95
2012-13	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	7,767.95	179.01
2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	7,763.19	(0.01)
2014-15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.04)	0.00	0.00	0.00	0.00	6,877.98	(0.04)
2015-16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7,795.85	0
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	8,182.08	(0.01)
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	7,841.85	0.20
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1,079.64	0.00
एकूण	5.04	0.00	7.17	4.03	3.00	0.00	0.05	0.00	0.01	0.00	10.17	48.15	9.69	0.00	236.16	0.00	125,018.47	461.35

(51-मॅफको मर्यादित, 52-विदर्भ विकास महामंडळ मर्यादित, 53-महाराष्ट्र भूविकास महामंडळ मर्यादित, 54-महाराष्ट्र ग्रामीण विकास महामंडळ मर्यादित, 55-महाराष्ट्र राज्य गृहनिर्माण महामंडळ मर्यादित, 56-मराठवाडा विकास महामंडळ मर्यादित, 57-महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक महामंडळ मर्यादित, 58-महाराष्ट्र राज्य वस्त्रोद्योग महामंडळ मर्यादित)

©
भारताचे नियंत्रक व महालेखापरीक्षक
www.cag.gov.in

www.agmaha.nic.in

सत्यमेव जयते

**Report of the
Comptroller and Auditor General of India
on
General & Social Sector
and
Public Sector Undertakings
for the year ended 31 March 2019**

लोकहितार्थं सत्यनिष्ठा
Dedicated to Truth in Public Interest

Government of Maharashtra
Report No. 3 of the year 2020

**Report of the Comptroller and
Auditor General of India**

on

General & Social Sector

and

Public Sector Undertakings

for the year ended 31 March 2019

GOVERNMENT OF MAHARASHTRA

Report No. 3 of the year 2020

TABLE OF CONTENTS

	Reference	
	Paragraph	Page No.
Preface		vii
PART-A (GENERAL AND SOCIAL SECTOR)		
CHAPTER I INTRODUCTION		
About this Report	1.1	1
Audited Entity Profile	1.2	1
Authority for Audit	1.3	2
Organisational Structure of the Offices of the Principal Accountant General (Audit)-I, Mumbai and the Accountant General (Audit)-II, Nagpur	1.4	2
Planning and Conduct of Audit	1.5	3
Significant Audit Observations	1.6	3
Responsiveness of Government to Audit	1.7	6
CHAPTER II AUDIT OF TRANSACTIONS		
Soil and Water Conservation Department Implementation of Jalyukta Shivar Abhiyan	2.1	9
Urban Development Department Mapping of underground utility services	2.2	19
Medical Education and Drugs Department Strengthening/upgradation of State Government Medical Colleges for starting post graduate courses and creating post graduate seats	2.3	27
Urban Development Department Non-recovery of premium as per the lease agreement	2.4	38
Urban Development Department Loss of revenue due to non-recovery of development charges at enhanced rate	2.5	40
Housing Department Loss on purchase of land	2.6	42
Housing Department Undue benefit to a developer	2.7	44
Tribal Development Department Idle expenditure	2.8	46
Tribal Development Department Blocking of funds under the scheme of supply of Oil pumps and HDPE pipes to Tribal farmers	2.9	48
Social Justice and Special Assistance Department Irregular construction	2.10	50
Public Health Department Idle expenditure on establishment of Trauma Care Centre	2.11	52
Higher and Technical Education Department Irregular release of excess amount of grant-in-aid to the non-government technical institutes	2.12	53

PART-B (PUBLIC SECTOR UNDERTAKINGS)		
Overview		55
INTRODUCTION		
Functioning of State Public Sector Undertakings		
General	1-2	59
Accountability framework	3-4	60
Submission of accounts by PSUs	5-6	61
Investment by Government of Maharashtra in State Public Sector Undertakings	7-9	62
CHAPTER – III		
Functioning of State Power Sector Undertakings	3.1.1-3.1.24	65
CHAPTER – IV		
Compliance Audit Paragraphs relating to State Power Sector Undertakings		
Energy Department (Industries, Energy and Labour)		
Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	4.1	83
Low tension billing		
Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	4.2	92
Short recovery of operation and maintenance charges		
CHAPTER – V		
Functioning of State Public Sector Undertakings (other than Power Sector)	5.1.1-5.1.30	93
CHAPTER – VI		
Compliance Audit Paragraphs relating to State Public Sector Undertakings (other than Power Sector)		
Social Justice and Special Assistance Department		
Vasant Rao Naik Vimukta Jatis and Nomadic Tribes Development Corporation Limited	6.1	113
Violation of Government decision		
Statutory Corporation		
Home Department (Transport and Ports)		
Maharashtra State Road Transport Corporation		
Avoidable extra expenditure due to flawed tender evaluation	6.2	114
Loss of revenue	6.3	116

APPENDICES	Reference	
	Appendix	Page No.
Department wise outstanding Inspection Reports/ paragraphs issued up to December 2018 but outstanding as on 30 June 2019	1.1	119
Statement showing number of reviews/paragraphs in respect of which Government Explanatory Memoranda had not been received	1.2	122
Department-wise position of PAC recommendations on which Action Taken Notes were awaited	1.3	123
Status of groundwater level in 58 selected villages pre and post implementation of the Abhiyan	2.1.1	124
Statement showing diversion of funds sanctioned under faculty component	2.3.1	127
Non-starting of new PG course/increase PG seats due to delay in obtaining MoHFW permission	2.3.2	128
Request for item-wise funds not sent	2.3.3	129
Statement showing excess release of grants	2.12.1	130
Statement showing position of equity and outstanding loans relating to State Power Sector Undertakings as on 31 March 2019.	3.1.1	131
Summarised financial results of Power Sector Undertakings for the latest year for which accounts were finalised.	3.1.2	132
Statement showing State Government funds infused in the two Power Sector Undertakings since inception till 31 March 2019.	3.1.3	133
Statement showing position of equity and outstanding loans relating to State PSUs (other than Power Sector) as on 31 March 2019.	5.1.1	134
Statement showing difference between Finance Accounts of Government of Maharashtra and Accounts of the State PSUs (other than Power Sector) in respect of balances of Equity, Loans and Guarantee as on 31 March 2019.	5.1.2	140
Statement showing position of State Government investment in working State PSUs (other than Power Sector) accounts of which are in arrears.	5.1.3	143
Summarised financial results of State PSUs (other than Power Sector) for the latest year for which accounts were finalised.	5.1.4	144
Statement showing State Government funds infused in State PSUs (other than Power Sector).	5.1.5	149

Preface

This Report for the year ended 31 March 2019 has been prepared for submission to the Governor of the State of Maharashtra under Article 151 of the Constitution of India.

Part A of this Report relates to audit of the General & Social Sector of the Government Departments and Part B relates to audit of the Public Sector Undertakings of Government of Maharashtra conducted under the provisions of the Comptroller and Auditor General's (Duties, Powers and Conditions of Service) Act, 1971 and Regulations on Audit and Accounts, 2007 issued thereunder by the Comptroller and Auditor General of India. This Report is required to be placed before the State Legislature under Article 151 (2) of the Constitution of India.

The instances mentioned in this Report are those, which came to notice in the course of test audit for the period 2018-19 as well as those which came to notice in earlier years, but could not be reported in the previous Audit Reports; instances relating to the period subsequent to 2018-19 have also been included, wherever necessary.

The audit has been conducted in conformity with the Auditing Standards issued by the Comptroller and Auditor General of India.

PART-A
GENERAL AND SOCIAL SECTOR

CHAPTER - I

INTRODUCTION

**Page
1 to 7**

CHAPTER I

INTRODUCTION

1.1 About this Report

This Report of the Comptroller and Auditor General of India (C&AG) relates to matters arising from Compliance audit of Government Departments and Autonomous Bodies falling under General and Social Sector and Public Sector Undertakings (PSUs) of the Government of Maharashtra (GoM).

Compliance Audit refers to examination of the expenditure of the audited entities to ascertain whether the provisions of the Constitution of India, applicable laws, rules, regulations and various orders and instructions issued by the competent authorities are being complied with.

The primary purpose of this Report is to bring to the notice of the State Legislature, important results of audit. Auditing Standards require that the materiality level for reporting should be commensurate with the nature, volume and magnitude of transactions. The findings of audit are expected to enable the Executive to take corrective actions as also to frame policies and directives that will lead to improved operational efficiency and financial management of the organisations thus, contributing to better governance.

This chapter, in addition to explaining the planning and extent of audit, provides a synopsis of the significant deficiencies in working of selected schemes/projects, significant audit observations made during the audit of transactions and follow-up on previous Audit Reports. Chapter II contains observations emanating from compliance audit in Government Departments, and on Autonomous Bodies.

1.2 Audited Entity Profile

The Departments in the General and Social Sector in the State at the Secretariat level are headed by Additional Chief Secretaries/Principal Secretaries/Secretaries and assisted by Directors/Commissioners and subordinate officers.

A summary of the State Government's fiscal transactions during 2018-19 *vis-a-vis* the previous year is given in **Table 1.1**.

Table 1.1: Summary of Fiscal operations during 2018-19

(₹ in crore)

2017-18	Receipts	2018-19	2017-18	Disbursements	2018-19
Section-A: Revenue					Total
243654	Revenue receipts	278996	241571	Revenue expenditure	267022
167932	Tax revenue	187436	78535	General services	84765
16242	Non-tax revenue	15844	93054	Social services	109391
37219	Share of Union Taxes/Duties	42054	54189	Economic services	52759
22261	Grants from Government of India	33662	15793	Grants-in-aid and Contributions	20107
Section B: Capital and Others					
0	Miscellaneous Capital Receipts	0	26842	Capital Outlay	35049
1778	Recoveries of Loans and Advances	1604	979	Loans and Advances disbursed	1545
48075	Public debt receipts ^{\$}	26025 ^{\$}	15782	Repayment of Public Debt ^{\$}	25116 ^{##}
0	Appropriation from Contingency fund	1528	0	Appropriation to Contingency fund	3528
0	Contingency Fund	3528	0	Contingency Fund	1528
81877	Public Account Receipts	90665	70491	Public Account Disbursements	89758
27853	Opening Cash Balance a) Sinking Fund	33971	33971	Closing Cash Balance a) Sinking Fund	34488
40897	b) Cash balance	54498	54498	b) Cash balance	32781
444134	Total	490815	444134	Total	490815
[#] Lower Rounding ^{\$} Excluding ways and means advances (Receipt: nil and Disbursement: nil) Source: Finance Accounts of respective years					

1.3 Authority for Audit

The authority for audit by the C&AG is derived from Articles 149 and 151 of the Constitution of India and the Comptroller and Auditor General's (Duties, Powers and Conditions of Service) Act, 1971. The C&AG conducts audit of expenditure of the Departments of GoM under the provisions of the C&AG's (DPC) Act, 1971 and Regulations on Audit and Accounts, 2007 issued by the C&AG.

1.4 Organisational Structure of the Offices of the Principal Accountant General (Audit)-I, Mumbai and the Accountant General (Audit)-II, Nagpur

Under the directions of the C&AG, the Offices of the Principal Accountant General (Audit)-I, Mumbai and the Accountant General (Audit)-II, Nagpur conduct the audit of various Government Departments and Offices/ Autonomous Bodies/Institutions under them. While 17 districts from Konkan and Western Maharashtra fall under the audit jurisdiction of the Principal Accountant General (Audit)-I, Mumbai, the remaining 19 districts from Vidarbha and Marathwada are under the audit jurisdiction of the Accountant General (Audit)-II, Nagpur.

1.5 Planning and Conduct of Audit

The audit process starts with the assessment of risk faced by various Departments of the GoM, based on expenditure incurred, criticality/complexity of activities, the levels of delegated financial powers and assessment of overall internal controls and concerns of stakeholders. Previous audit findings are also considered in this exercise. Based on this risk assessment, the frequency and extent of audit are decided. During 2018-19, 5,335 party-days were used to carry out audit of 395 units (compliance and performance audits) of the various Departments, Organisations. The audit plan covered those units/entities which were vulnerable to significant risks as perceived by Audit.

After completion of audit of each unit, Inspection Reports (IRs) containing audit findings are issued to the Heads of the Departments. The Departments are requested to furnish replies to the audit findings within one month of receipt of the IRs. Whenever replies are received, audit findings are either settled or further action for compliance is advised. The important audit observations arising out of these IRs are processed for inclusion in the Audit Reports which are submitted to the Governor under Article 151 (2) of the Constitution of India.

1.6 Significant Audit Observations

In the last few years, Audit has reported several significant deficiencies in implementation of various programmes/activities through performance audits, as well as on the quality of internal controls in selected Departments. Similarly, the deficiencies noticed during compliance audit of the Government Departments/Organisations were also reported upon.

1.6.1 Compliance Audit of Government Transactions

There are 12 audit paragraphs (including three theme-based audit paragraphs) arising from compliance audits carried out. A significant audit findings are indicated below.

- The Jalyukt Shivar Abhiyan (Abhiyan) was implemented in the State with an overall objective of making the villages drought free through a combination of supply side interventions involving creation of storage structure to harvest maximum rainwater runoff and demand side interventions consisting of change in cropping pattern with focus on water efficient crops, improving water efficiency and increasing groundwater level and implementation of Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009. There were deficiencies in the preparation of village plans leading to less storage being planned. The planned storage was also not constructed in many of the selected villages. The concurrent evaluation done to ensure quality of works was inadequate. The lack of funds hampered the repair and maintenance of works executed under the Abhiyan. The demand side interventions envisaged under the Abhiyan were not effective due to non-implementation of the Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009 resulting in increase in the cultivation of cash crops. Despite spending an amount of ₹ 9,633.75 crore, the Abhiyan also had little impact in achieving water

neutrality and increasing groundwater level. Inadequate concurrent and third-party evaluation of works executed, incomplete uploading of photographs on website to ensure transparency in the execution of works and the significant number of villages not achieving water neutrality status indicated inadequate monitoring by the Department.

(Paragraph 2.1)

- The Sewerage Department had in-house cell for updating the maps but the extent to which the mapping was completed could not be ascertained in the absence of record of total sewer lines laid. The Hydraulic Engineering Department and Storm-Water Drain Department did not have updated maps and were dependent on outside agencies for updation of maps. GIS maps having greater accuracy were not utilised by the Sewerage Department and the Hydraulic Engineering Department as the validation of data/alignment testing was not completed. Water supply network with less than 100 mm diameter supplying water to individual buildings/establishments were not being mapped. Municipal Corporation of Greater Mumbai did not obtain maps for trenching done by external agencies for providing various underground utilities using open cut method while the GIS maps obtained for trenching done using horizontal directional drilling /micro trenching method was not put to any use.

(Paragraph 2.2)

- In the absence of direction and monitoring by the Directorate of Medical Education and Research and Government of Maharashtra (GoM), although proposals were sent to Government of India (GoI) but detailed plans for getting funds and prioritising expenditure were not prepared. There was absence of budgetary and expenditure controls. Though, matching grants were to be provided in the ratio of 75:25 by GOI and GoM, release of grants was not coordinated as such. No report of physical progress and achievement of set targets was ever prepared and submitted by the GoM, as prescribed. Even after seven years since the launch of the Scheme, including extended period of two years and after spending more than 91 *per cent* of the funds released, the Government Medical Colleges (GMCs) could only add 79 (11 *per cent*) Post-Graduates (PG) seats of the 692 seats targeted. Due to poor implementation of the Scheme, the objectives of upgrading the PG teaching facilities, increasing the intake capacity of the PG students, introducing new and higher courses, mitigating the shortage of specialists in the country, rectifying the deficiencies pointed out by Medical Council of India so as to protect colleges from derecognition of the existing courses and improving the quality of medical education, research and clinical treatment could not be achieved. There was lack of monitoring and evaluation of the scheme by the GoM. Therefore, GoM/GMC need to conduct a Gap Analysis as required and detailed proposals prepared for better implementation and achieving the intended objective atleast in the second phase of Strengthening/Up-grading of State Government Medical Colleges.

(Paragraph 2.3)

- Failure of Municipal Corporation of Greater Mumbai to monitor compliance to the lease agreement by obtaining periodical information/financial statements from a Sports Club resulted in non-recovery of premium of ₹ 20.55 crore from non-sports activities.

(Paragraph 2.4)

- Failure of Urban Development Department (UDD) to issue timely notification declaring a rail metro project as Vital Urban Transport Project undertaken by Pune Municipal Corporation and non-recovery of development charges at the enhanced rate by Thane Municipal Corporation even after issue of notification by UDD resulted in loss of ₹ 513.15 crore.

(Paragraph 2.5)

- Payment at higher rate applicable to non-affected area, for a portion of land affected by utilities where no development was possible, resulted in loss of ₹ 5.37 crore.

(Paragraph 2.6)

- Grant of No Objection Certificate (NOC) by Mumbai Building Repairs and Reconstruction Board for the entire sale component of a sale building despite non-fulfilment of the NOC condition, resulted in undue benefit of ₹ 32.12 crore to a developer.

(Paragraph 2.7)

- Non-construction of Government Tribal Hostel Building as per type plan resulted in idle expenditure of ₹ 1.65 crore and avoidable payment of hostel rent of ₹ 13.50 lakh besides depriving tribal students from availing proper Government hostel building facilities.

(Paragraph 2.8)

- Failure of Tribal Development Department to purchase and distribute Oil pumps and HDPE pipes resulted in blocking of fund of ₹ 54.58 crore and deprivation of benefit of irrigation facility to tribal farmers.

(Paragraph 2.9)

- Failure to comply with the Government directives by Social Justice & Special Assistance Department resulted in irregular construction of Memorial and Museum for personal belongings of Dr. B.R. Ambedkar on private land at Chincholi, Nagpur for ₹ 22.15 crore.

(Paragraph 2.10)

- Trauma Care Centre at Vaijapur, District Aurangabad was not operational since last six years for want of electric supply resulting in idle expenditure of ₹ 1.66 crore.

(Paragraph 2.11)

- Non-adjustment of excess grant released during previous years by Higher and Technical Education Office, Amravati resulted in irregular release of excess grant-in-aid of ₹ 1.34 crore in violation of the prescribed rules.

(Paragraph 2.12)

1.7 Responsiveness of Government to Audit

1.7.1 Inspection Reports Outstanding

Periodical inspections of Government Departments are conducted to test-check their transactions and verify the maintenance of important accounting and other records as per prescribed rules and procedures. These inspections are followed up with Inspection Report (IRs) which are issued to the Heads of the Offices inspected, with copies to the next higher authorities. Half yearly reports of pending IRs are sent to the Secretaries of the concerned Departments to facilitate monitoring of action taken on the audit observations included in the IRs.

As of June 2019, 2,887 IRs (12,148 paragraphs) were outstanding for settlement. Year-wise details of IRs and paragraphs are shown in **Appendix 1.1**.

1.7.2 Response of Departments to Draft Paragraphs and Performance Audits

The draft paragraphs (including theme-based audit paragraphs) were forwarded demi-officially to the Additional Chief Secretaries/Principal Secretaries/Secretaries of the concerned Departments between April 2019 and June 2020 with the request to send the responses within four weeks. The Government replies to none of the draft paragraphs (including theme-based audit paragraphs) featured in this Report were received.

1.7.3 Follow-up on Audit Reports

According to instructions issued by the Finance Department, GoM in January 2001, Administrative Departments were required to furnish Explanatory Memoranda (EMs) duly verified by Audit to the Maharashtra Legislature Secretariat in respect of paragraphs included in the Audit Reports of C&AG of India, within three months of presenting the Audit Reports to the State Legislature. The Administrative Departments, however, did not comply fully with these instructions. The status of outstanding EMs from 2012-13 to 2017-18 is indicated in **Table 1.2**. Department-wise details are shown in **Appendix 1.2**.

Table 1.2: Status of submission of EMs during 2012-18

Audit Report	Date of tabling the Report	Number of Paragraphs and Reviews	Number of EMs received	Balance
2012-13	14 June 2014	13	12	01
2013-14	10 April 2015	10	10	00
2014-15	05 August 2016	09	08	01
2015-16	11 August 2017	12	10	02
2016-17	28 March 2018	20	16	04
2017-18	02 July 2019	14	0	14
Total		78	56	22

With a view to ensuring accountability of the Executive in respect of all the issues dealt with in the Audit Reports, the Public Accounts Committee (PAC) lays down in each case, the period within which Action Taken Notes (ATNs) on its recommendations should be sent by the Departments.

The PAC discussed 294 paragraphs pertaining to the Audit Reports for the years from 2010-11 to 2016-17 and gave 541 recommendations of which, ATNs were pending on 438 recommendations, as indicated in **Table 1.3**.

Table 1.3: Position of outstanding ATNs on PAC recommendations

Year of Audit Report	PAC Report Number	Year of PAC	Number of recommendations	Number of ATNs awaited
2010-11	12, 17	2015-16	47	21
2011-12	29, 32, 34	2017-18	166	132
2012-13	24	2015-16	19	19
	27, 31	2017-18	112	70
2013-14	19	2015-16	61	61
2014-15	47, 52, 57	2017-18	79	79
2015-16	40, 41	2017-18	39	38
2016-17	58, 59	2017-18	18	18
Total			541	438

The Department-wise position of PAC recommendations on which ATNs were awaited is indicated in **Appendix 1.3**.

CHAPTER - II

AUDIT OF TRANSACTIONS **Page** **9 to 54**

- 2.1 Implementation of Jalyukta Shivar Abhiyan**
- 2.2 Mapping of underground utility services**
- 2.3 Strengthening/upgradation of State Government Medical Colleges for starting post graduate courses and creating post graduate seats**
- 2.4 Non-recovery of premium as per the lease agreement**
- 2.5 Loss of revenue due to non-recovery of development charges at enhanced rate**
- 2.6 Loss on purchase of land**
- 2.7 Undue benefit to a developer**
- 2.8 Idle expenditure**
- 2.9 Blocking of funds under the scheme of supply of Oil pumps and HDPE pipes to Tribal farmers**
- 2.10 Irregular construction**
- 2.11 Idle expenditure on establishment of Trauma Care Centre**
- 2.12 Irregular release of excess amount of grant-in-aid to the non-government technical institutes**

CHAPTER II

Audit of Transactions

Audit of transactions of the Government Departments, their field formations as well as that of the Autonomous Bodies brought out instances of lapses in management of resources and failures in the observance of the norms of regularity, propriety and economy. These have been presented in the succeeding paragraphs.

Soil and Water Conservation Department

2.1 Implementation of Jalyukta Shivar Abhiyan

2.1.1 Introduction

Maharashtra has 82 *per cent* dry land while 52 *per cent* area is drought prone. Groundwater Surveys and Development Agency (GSDA), Government of Maharashtra (GoM), Pune in its survey, reported (October 2014) that there was a possibility of acute shortage of water in 2,234 villages in 188 talukas. The Revenue and Forest Department (RFD), GoM declared (November 2014) 19,059 villages in 22 districts having drought like situation in the State. In this background, Water Conservation Department (renamed as Soil and Water Conservation Department (SWCD) in May 2017), GoM launched (December 2014) a programme, in a campaign mode, named Jalyukta Shivar Abhiyan (Abhiyan), converging existing water conservation schemes, in an endeavour to make Maharashtra a drought-free State by 2019. For this purpose, an annual target of 5,000 villages was set for coverage under the Abhiyan during the period 2015-19.

The objectives of the Abhiyan *inter alia* were harvesting maximum rainwater in the surrounding of the village, increasing groundwater level, increasing area under irrigation and assured water for farming and efficiency of water usage, creating decentralised water storages and implementing Maharashtra Groundwater (Development & Management) Act, 2009.

SWCD was the nodal department for implementation of the Abhiyan by convergence of funds approved for existing schemes under various Government departments¹, funding from Non-Government Organisations/Corporate Social Responsibility and through public participations/contribution in execution of works.

For effective implementation of the Abhiyan, committees at Division, District and Taluka level were established under the chairmanship of the respective Divisional Commissioners, District Collectors and Sub-Divisional Officers. A Transformation Committee was also established at Mantralaya for monitoring the implementation of the Abhiyan.

---

¹ Agriculture Department, Forest Department, Rural Development and Panchyat Raj, Soil and Water Conservation Department, Water Resource Department, Water Supply and Sanitation Department *etc.*

2.1.2 Audit Scope and Methodology

Audit was conducted from January 2019 to December 2019 to assess whether appropriate planning was done for effective and efficient implementation of the Abhiyan, adequate funds were provided, monitoring was effective and the Abhiyan was able to overcome the drought situation in the State.

For this purpose, records in SWCD, GoM, Commissionerate of Agriculture, Pune and GSDA were test-checked. Besides, out of 34 districts in which the Abhiyan was implemented, six districts (Ahmednagar, Beed, Buldhana, Palghar, Nagpur and Solapur) and 12 talukas (two talukas from each selected districts) having highest expenditure were selected for scrutiny. In the 12 selected talukas, 120 villages (10 villages in each talukas) were selected on random basis² for scrutiny. Test-check of records in the offices of District Collectors, District Superintending Agriculture Offices (DSAO), Taluka Agriculture Offices (TAO), GSDA, District Soil and Water Conservation Offices and other implementing agencies³, in the selected districts/talukas was done. Scrutiny of records of 1,128 works randomly selected (maximum 10 works from each selected village) was done and physical inspection of these selected works was carried out jointly with the officials of the implementing agencies.

The findings were issued (June 2020) to Government; the reply of Government was awaited as of June 2020.

Audit Findings

2.1.3 Planning

2.1.3.1 Improper preparation of village plan

The Taluka Agriculture Office (TAO) prepares the village plan of the village selected under the Abhiyan which details the geographical area, average rainfall, crop-wise cultivable area, human as well as livestock population, runoff of rain water, existing storage structures, additional structures to be created including repairs/renovation to existing structures. On approval of village plan by the respective Gram-Sabha, TAO prepares the Taluka Level Plan comprising of approved individual village plan and submits to the District Level Committee for approval. After approval, the planned works are implemented by respective implementing agencies.

Audit scrutinised the village plan of 120 selected villages, which revealed the following:

- The objective of the Abhiyan was to harvest maximum rainwater and arrest maximum runoff. Accordingly, villages prepared village plan wherein the runoff was calculated based on 10 years average rainfall.

---

² Selection of villages was done on random basis out of villages having either an observation well or had prepared an exit protocol report or both.

³ Agriculture, Forest, Minor Irrigation (Local Sector), Social Forestry, Water Supply and Sanitation, Water Resources and Zilla Parishads *etc.*

Audit, however, observed that in 76⁴ out of 120 test-checked villages, the storage planned was less than the estimated runoff by 1.64 lakh Thousand Cubic Meter (TCM). The village plans did not indicate any reason for proposing less storage structures than the estimated runoff nor was any clarification sought by the District Level Committee before approval of the village plans.

- In 10 out of these 76 villages, runoff calculated was less than the actual runoff due to adoption of incorrect multiplying factor from the ready reckoner table used for computing the runoff.

2.1.4 Implementation of the Abhiyan

The Abhiyan envisaged supply side interventions by creating new structures for harvesting runoff or improving the capacity of existing structures and demand side interventions by way of change in cropping pattern with focus on water efficient crops and improving water efficiency. Under the Abhiyan, various works *viz.*, cement nalla bandh, chain cement concrete nalla bandh, continuous contour trench, compartment/graded bunding, farm ponds, earthen dam, recharge shaft, repair of old structures such as percolation tank, storage tank, kolhapur type weir *etc.*, were undertaken by implementing agencies.

Under the Abhiyan, 22,586 villages (51 *per cent*) were covered and 6.41 lakh works were taken up during 2015-19. Out of 6.41 lakh works, 6.30 lakh works were completed (98 *per cent*) while balance works were in progress and the expenditure incurred on these completed/in-progress works was ₹ 9,633.75 crore (December 2019).

Out of 8,540 villages in the selected six districts, 1.77 lakh works were taken up in 5,194 villages (61 *per cent*) during 2015-19. Of the 1.77 lakh works taken up, 1.74 lakh works (98 *per cent*) were completed while balance works were in progress and the expenditure incurred on completed/in-progress works was ₹ 2,617.38 crore (December 2019).

The audit findings in the implementation of the Abhiyan are discussed in the following paragraphs:

A. Supply side interventions

2.1.4.1. Shortfall in creation of storage *vis-à-vis* planned storage

In 83 out of 120 selected villages, the storage created was not sufficient to meet the water requirement as indicated in the village plan for drinking and cultivation to the extent of 61,045 TCM. In 37 out of 83 villages, the shortfall in meeting the water requirement was due to less storage created than planned. Further, in 25 out of these 37 villages, the shortfall in creation of storage *vis-à-vis* planned storage was more than 20 *per cent*. Consequently, in 17 out of these 83 villages, water tankers were deployed for meeting the water requirement of the villages. The reasons for shortfall were neither mentioned in the Water Neutral Reports⁵ nor were it ascertained by District Level

⁴ Ahmednagar: 15; Beed: four; Buldhana: 20; Nagpur: 12, Palghar: 14 and Solapur: 11.

⁵ Water Neutral Report is prepared for each village after completion of planned work and the village is declared as water neutral if the water storage created meets the water requirement of the village.

Committee. Thus, the shortfall in creation of storage with the consequent inability of the villages to meet its water requirement defeated the objective of making the village drought free.

2.1.4.2 Inadequate concurrent evaluation of works executed

As per the Abhiyan, concurrent evaluation of the works was to be carried out twice during the progress of work to detect defects in the ongoing works for timely rectification, thereby ensuring quality of the works. For this purpose, a team was required to be formed by the Collectorate within each district for inspection in the adjoining district. The status of concurrent evaluation furnished by two districts viz., Ahmednagar and Solapur is given in **Table 2.1.1**.

Table 2.1.1: Status of concurrent evaluation in Ahmednagar and Solapur districts

Name of district	Year	Works (completed/ in-progress)	Concurrent evaluation done	Shortfall in concurrent evaluation (percentage)
Ahmednagar	2015-18	32,047	32,047	Nil
	2018-19	6,220	Nil	100
Solapur	2015-17	61,811	7,658	88
	2017-19	10,893	Nil	100
Total		1,10,971	39,705	64
<i>Source: Information furnished by DSAO of the district</i>				

Though, concurrent evaluation was critical to ensure quality of work, the District Level Committees/DSAO in the selected districts did not obtain periodical reports from the inspection team to monitor progress in the evaluation of the works. SWCD also did not obtain any report to monitor the progress in the concurrent evaluation of the works. Thus, an important mechanism under the Abhiyan, to ensure the quality of work was not implemented effectively.

2.1.4.3 Poor maintenance of works executed under the Abhiyan

Under the Abhiyan, funds for repairs and maintenance of common structures created in the village were to be collected through public contribution. The Gram Sabha was to decide the amount of cess to be collected for repairs and maintenance of structures. GoM would provide incentive grants equivalent to the funds raised by the villages for repairs and maintenance subject to a maximum of ₹ two lakh per year.

Audit noticed that in none of the 120 selected villages, Gram Sabha collected cess towards repairs and maintenance of structures. Consequently, GoM did not provide any incentive grant. Thus, no funds were available for repairs and maintenance of created structures to maintain its efficiency to store water and thereby increase groundwater level.

Joint inspection of works revealed poor repairs and maintenance of the works executed under the Abhiyan. The significant findings are indicated in **Table 2.1.2**.

Table 2.1.2: Significant findings of poor repairs and maintenance noticed during joint inspection

Nature of work	No. of works test-checked	Findings
Cement Nalla Bandh	440	Overgrowth of bushes and vegetation and accumulation of silt were noticed in 208 works (47 per cent).
		Berms i.e., space or barrier made of compacted soil along the cement nalla bandh, were not seen in 55 works (12 per cent) resulting in soil erosion and silt accumulation in cement nalla bandh.
Compartment Bunding	218	In 16 works, berms were not seen, resulting in soil erosion and silt accumulation in compartment bunding.
		In 34 works (16 per cent) compaction and dressing to the head of bund was not found intact, resulting in deterioration of the bunds.
Repairs to Percolation Tanks	48	In 22 works (46 per cent) pitching area was covered with trees, bushes and vegetation.
		In five repair works (10 per cent) completed during 2015-17, there was leakage of stored water.
Repairs to KT Weirs	33	<p>The needles of KT weirs were not found in 10 works (30 per cent) while in four works (12 per cent) the same was damaged leading to leakage of stored water.</p> <p>Village: Ringnabodi, Taluka: Katol, District: Nagpur Needles of KT weirs were not found.</p>

Source: Joint inspection done with officials of the implementing departments/agencies

It was also noticed that in four selected districts (Ahmednagar, Beed, Buldhana and Solapur), the trenches in 103 works of compartment bunding were filled/closed by the farmers in whose land compartment bunding was constructed and thus, the storage created was completely damaged. Though, the consent of the farmers were taken before construction of compartment bunding, no mechanism was devised by the implementing agencies in the form of any undertaking/agreement with the farmers to ensure that the farmers did not damage the works undertaken by the agencies.

Thus, poor maintenance of significant number of assets created under the Abhiyan would not only result in reducing the storage capacity but could also adversely affect the life of the assets on which an expenditure of ₹ 2,617.38 crore has been incurred in the six selected districts.

B. Demand side interventions under the Abhiyan

Under the Abhiyan, Gram Panchayats were required to take decision to dig borewell only to meet drinking water requirement and decide the cropping

pattern considering the water available, in consultation with the Agriculture Department/Agriculture University. The Abhiyan also stressed on adoption of drip irrigation for water used from wells, cultivation of water efficient crops, and implementation of Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009. Audit findings are discussed in the succeeding paragraphs.

2.1.4.4 Non-implementation of Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009

The Maharashtra Groundwater (Development and Management), Act, 2009 (Act) was notified and made effective from 1 June 2014. The Maharashtra Water Resources Regulatory Authority was declared as the State Groundwater Authority under the Act and has been vested *inter alia* with powers to notify areas to regulate development and management of groundwater. However, the Rules for implementation of the Act were not finalised (January 2020), in the absence of which important provisions in the Act such as notifying area for regulating the extraction or use of groundwater as per the recommendation of GSDA, issuing necessary guidelines for rain water harvesting to recharge groundwater, issuing guidelines to dis-incentivise groundwater user for taking water intensive crops, advice to the Government authorities to prepare a prospective crop plan based on the groundwater use plan in notified area, registration of owners of wells, registration of drilling rig owners and operators *etc.*, were not implemented.

Audit noticed that in 120 test-checked villages, there was an increase in construction of dugwells and borewells post implementation of the Abhiyan to the extent of 10 *per cent* and nine *per cent* respectively. The maximum increase in borewell was in 20 test-checked villages each in Nagpur (46 *per cent*) and Buldhana (40 *per cent*) districts. In the absence of registration of rig owners and operators, the possibility of unauthorised drilling of borewells and its adverse impact on groundwater level could not be ruled out.

2.1.4.5 Increase in cultivation of water intensive cash crops

In 65⁶ out of 112 selected villages, Audit observed from Water Neutral Reports (WNRs) that the cultivation of cash crop increased from 19,666 hectares to 22,610 hectares (15 *per cent*). This indicated that while finalising the crop pattern of these villages, Gram Sabha had not consulted the Agriculture Department/Agriculture University as stipulated in the Abhiyan guidelines. The Government needs to work out strategies to encourage farmers to shift to cultivation of water efficient crops and at the same time dis-incentivise cultivation of water intensive crops, to prevent depletion of ground water level.

---

⁶ In 19 villages there was decrease in cultivation of cash crops. In three villages there was no change in cultivation of cash crops while in balance 25 villages data of cultivation was not available in WNR.

2.1.5 Impact Assessment

2.1.5.1 Non-attainment of water neutrality

The Abhiyan envisaged supply side interventions and demand side interventions which was essential, keeping in view the availability of water which fluctuates from year to year depending on the rainfall. Essentially, the demand for water was to be equated with the supply to ensure that there is no recurrence of drought. Demand exceeding the supply would result in over-extraction of groundwater. To assess the impact of works carried out under the Abhiyan, SWCD issued (October 2017) detailed procedure for preparation of Water Neutral Report (WNR). The WNR provided *inter alia* information on storage created, crops cultivated, changes in cropping pattern, water requirement of the village, and shortfall in meeting water requirement *etc.* Villages in which the water requirement matched the water availability were to be declared as water neutral by the Taluka Level Committee. In case of villages not achieving water neutrality, works as per the village plan were to be executed and action taken for improving the water usage efficiency.

Scrutiny of records in 120 test-checked villages revealed that:

- Eight villages⁷ (Beed: 4; Nagpur: 4) did not prepare WNR though the works under the Abhiyan were completed.
- As per the information provided in the WNRs, 74 (66 *per cent*) out of 112 villages which had prepared WNR did not achieve water neutral status as storage created was less than the water requirement as per WNRs.
- Out of 80 villages, which were declared water neutral, Audit found that only 29 villages were actually water neutral. In the remaining 51 villages, though the storage created was less than the water requirement shown in the WNRs, the villages were declared water neutral.
- In 10 villages though the Taluka Level Committee had declared these villages as not water neutral, no action was taken for improving the water usage efficiency as per the guidelines of the Abhiyan.
- The water requirement based on crop production was incorrectly calculated in WNRs due to adoption of incorrect water consumption norms for crops. The norms for consumption of water was adopted from the publications of Agricultural Universities at Ahmednagar and Beed, Water and Land Management Institute, Aurangabad and circulars issued by the Commissionerate of Agriculture, Pune from time to time. As against the water requirement of 3.03 lakh TCM shown in the WNRs of 112 villages, the water requirement as per the consumption norms for crops worked out to 7.56 lakh TCM. Due to the incorrect computation of water requirement shown in the WNRs, only one village qualified as water neutral village whereas 111 villages did not qualify as water neutral villages.
- Equating requirement of water for drinking, cultivation *etc.*, with the available supply *i.e.*, achieving water neutrality, would ensure that there is

⁷ (i) Beed district: Limba Ganesh and Namalgaon in Beed taluka; Hingani and Chincholi in Ashti taluka (ii) Nagpur district: Gondimohagaon and Shekapur in Katol taluka; Lohara and Rohona in Narkhed taluka.

no over-extraction of groundwater. This would also entail giving priority to meeting the drinking water requirement of the village thereby avoiding the dependency on water tankers. Despite the implementation of the Abhiyan, the supply of drinking water through tankers increased from 3,368 tankers in 2017 to 67,948 tankers in 2019 in the six selected districts. This was a pointer to the fact that the villages did not achieve water neutrality by adopting adequately the demand side intervention envisaged under the Abhiyan.

2.1.5.2 Decline in groundwater level

To increase groundwater level was one of the objectives of the Abhiyan. For assessing the extent to which the objective was achieved, Audit compared groundwater level in 58 selected villages for which the data on groundwater level pre and post implementation of the Abhiyan was available with GSDA. For the purpose of comparison, the year in which rainfall post implementation of Abhiyan was more than the rainfall before implementation of the Abhiyan was taken into consideration. The groundwater level in the month of May succeeding the year so reckoned was compared to assess the increase or decrease in groundwater level. An analysis of the data revealed that out of 58 villages, in 35 villages (58 *per cent*), the groundwater level post implementation of the Abhiyan had decreased while in one village there was no change in the groundwater level (**Appendix 2.1.1**). Out of the remaining 22 villages in which there was increase in the groundwater level, in four of these villages, despite increase in rainfall, which ranged between 18 to 49 *per cent*, the increase in groundwater level ranged between four and 15 *per cent* only. Thus, the Abhiyan was not successful in preventing the decline in groundwater level in large number of villages thereby defeating the objective to increase groundwater level.

2.1.6 Monitoring

For monitoring of the Abhiyan, apart from the Transformation Office constituted at the Mantralaya, Divisional Coordination Committee, District Level Committee and Taluka Level Committee were responsible for the monitoring of works executed under the Abhiyan. Audit findings are discussed in the succeeding paragraphs.

2.1.6.1 Inadequate third party evaluation of works

Under the Abhiyan, the District Collector was required to appoint an agency to carry out third party evaluation of the works after its completion. Out of 1.74 lakh works completed in the test-checked districts during 2015-19, third party evaluation was done only in respect of 37,001 works (21 *per cent*). Third party evaluation of 25,199 works completed during 2017-18 (in all the six districts except Buldhana) and 16,688 works completed during 2018-19 in all the six districts was not done.

The third party evaluation reports of selected talukas/villages pointed out various deficiencies in the executed works such as improper site selection, structural deficiencies *etc.* Some of the major deficiencies noticed in the selected taluka of Jawhar and Mokhada in Palghar district during 2015-16 were as follows:

- Out of 13 cement nalla bandhs (CNBs) constructed in Jawhar taluka, seven CNBs (54 *per cent*) were reported as not being structurally sound, constructed at unsuitable locations and having fractured streambed and thus not holding water. In Mokhada taluka, six CNBs (16 *per cent*) out of 36 CNBs were reported as not being structurally sound.
- Out of 174 farm ponds constructed, 48 farm ponds (28 *per cent*) were not structurally sound.
- Six (35 *per cent*) out of 17 CNBs repaired were not structurally sound.
- Out of 24 CNBs deepening works in Mokhada taluka, 13 works (54 *per cent*) were not structurally sound and thus were not useful for storage.

Further, no action was taken on the deficiencies pointed out in 635 works in the selected talukas (December 2019). Thus, the monitoring by the Collectorate to rectify the deficiencies in the evaluation report was inadequate.

2.1.6.2 Shortfall in uploading of photographs of works on website

Geographic Information System (GIS) based photographs of the work (with latitude and longitude) before, during and after execution of work was to be uploaded on the website of Maharashtra Remote Sensing Application Centre by respective implementing agencies. The web based database had provisions to allot unique identity number to each work in the village, uploading photos of the status of work before, during and after execution of work.

Out of 1.77 lakh works taken up in six selected districts, GIS based photographs of only 1.01 lakh works were uploaded on the website. Uploading photos of the various stages of works on the website brings transparency by ensuring that the works including repairs works were actually carried out. Failure of the implementing departments/agencies to upload the photos vitiated the transparency envisaged under the Abhiyan.

2.1.7 Conclusion

The Jalyukt Shivar Abhiyan (Abhiyan) was implemented in the State with an overall objective of making the villages drought free through a combination of supply side interventions involving creation of storage structure to harvest maximum rainwater runoff and demand side interventions consisting of change in cropping pattern with focus on water efficient crops, improving water efficiency and increasing groundwater level and implementation of Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009. There were deficiencies in the preparation of village plans leading to less storage being planned. The planned storage was also not constructed in many of the selected villages. The concurrent evaluation done to ensure quality of works was inadequate. The lack of funds hampered the repair and maintenance of works executed under the Abhiyan. The demand side interventions envisaged under the Abhiyan were not effective due to non-implementation of the Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009 resulting in increase in the cultivation of cash crops. Despite spending an amount of ₹ 9,633.75 crore, the Abhiyan also had little impact in achieving water neutrality and increasing groundwater level. Inadequate concurrent and third-party evaluation of works executed, incomplete uploading of

photographs on website to ensure transparency in the execution of works and the significant number of villages not achieving water neutrality status indicated inadequate monitoring by the Department.

2.1.8 Recommendations

The Government may ensure that:

1. village plan is prepared with diligence to maximise harvesting of runoff and the storage so planned is constructed;
2. concurrent evaluation of the works and remedial action is taken without delay;
3. the funding mechanism stipulated for repairs and maintenance of structures created under the Abhiyan may be reviewed, since the extant mechanism did not succeed in generation of funds;
4. farmers are encouraged to shift to cultivation of water-efficient crops and Government may dis-incentivise cultivation of water-intensive crops to prevent depletion of groundwater level; and
5. the Rules for the implementation of Maharashtra Groundwater (Development and Management) Act, 2009 may be finalised on top priority to regulate the extraction or use of groundwater in the State thereby preventing its depletion.

Urban Development Department

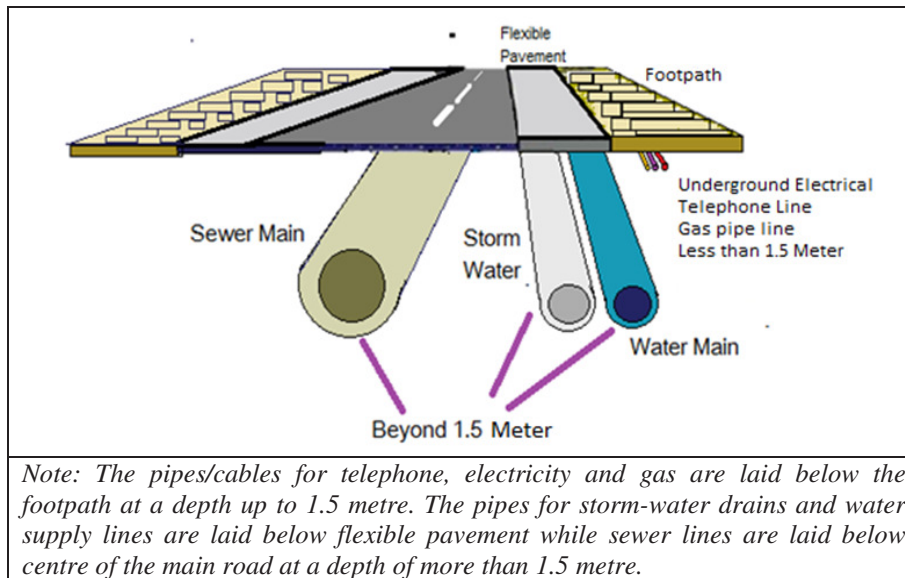
Municipal Corporation of Greater Mumbai

2.2 Mapping of underground utility services

2.2.1 Introduction

The Municipal Corporation of Greater Mumbai (MCGM) provides underground utility services such as sewerage drains, water-supply pipelines and storm-water drains⁸ in its jurisdiction. Semi-Government agencies and private agencies such as Mahanagar Telephone Nigam Limited, Brihanmumbai Electric Supply and Transport Undertaking and Mahanagar Gas Limited also lay underground pipes/cables for providing utility services such as telephone, electricity and piped gas respectively in the jurisdiction of MCGM. A pictorial depiction of underground utility services provided by MCGM, semi-government and private agencies is shown in **Chart 2.2.1**.

Chart 2.2.1: Various sections of road and location of underground utility services

Mapping of the constructed sewerage drains, water supply lines and storm-water drains is done by MCGM. A complete and accurate mapping of underground utilities is of vital importance to plan new capital works, carry out repairs/maintenance and prevent damage to underground utilities while executing any trenching/digging works.

Audit was conducted during November 2018 to April 2019, to examine the existence of an effective system of mapping of all underground utility services in the jurisdiction of MCGM. For this purpose, records covering the period 2015-16 to 2017-18 of three departments viz., Sewerage, Hydraulic Engineering and Storm-Water Drain were test-checked in one (Western suburbs) out of three Divisions and two (K/East ward and P/North ward) out of nine Ward Offices in the selected Division.

⁸ Rainwater runoff is channeled into storm-water drains, which are drained into the river/sea.

The findings were issued (February 2020) to the Government; the reply of the Government was awaited as of June 2020.

Audit findings

The Sewerage, Hydraulic Engineering and Storm-Water Drain Departments of MCGM carry out the work of laying underground utilities. These utilities are laid as per the maps prepared/approved by these departments and it is expected that the original maps would be well maintained and used by the departments. Audit, however, observed that the original maps were not being maintained adequately.

These departments execute capital works by awarding contracts. As per the contract condition, contractor is required to submit “As-Laid map” to the Sewerage Department and the Hydraulic Engineering Department and “As-Built map” to the Storm-Water Drain Department after completion of capital works.

These departments maintain maps in Reproducible Tracing Film (RTF) format and AutoCAD format which are updated on the basis of ‘As-Laid map’ or “As-Built map” submitted by contractors on completion of works. MCGM had also initiated mapping the underground utilities in Geographic Information System (GIS) format that would facilitate integration of the same on common platform and be accessible to different departments of MCGM for future planning viz., issuance of no objection certificates for undertaking new capital works, repairs and maintenance of existing lines *etc.*

Scrutiny of the system of mapping for completeness, accuracy and utilisation of maps received from the contractors in these three departments revealed the followings.

2.2.2 Completeness of mapping

a) Sewerage Department

The Sewerage Department comprises of three independent departments viz., Sewerage Project, Sewerage Operations and Mumbai Sewage Disposal Project. The Divisions in the Sewerage Department prepares Network Information (NI) sheets after the completion of works. The NI sheet contains various attributes of the sewer drains laid viz., name of the road, dimension and shape of pipeline, invert level⁹, landmark *etc.*, which is forwarded to the Sewerage Utility Management Centre (SUMC) established in the Sewerage Department for maintaining maps in Geographic Information System (GIS). The ‘As-Laid’ maps’ received from the contractor is forwarded to the Planning and Design (P&D) cell in the Sewerage Project Department for updating the maps maintained in RTF format.

Audit observed that the Sewerage Department did not maintain record of the total network of sewer line laid in MCGM area. However, GIS mapping of 2,014 kilometre (km) sewer lines was completed by SUMC as on November 2019. In the absence of record, Audit could not ascertain the extent to which mapping was completed in the Sewerage Department.

---

⁹ The bottom level of the pipe with reference to town hall datum.

Audit further observed that GIS mapping in respect of 757 out of 4,725 NI sheets could not be done by SUMC since the NI sheets lacked vital information such as upstream and downstream node numbers, downstream length, completion date and defect liability period. Though, SUMC returned these NI sheets to the divisions during 2015-16 to 2019-20, no record was available in SUMC to ascertain whether these NI sheets were returned by the divisions. SUMC had a system to record the NI sheets received from the divisions in a register to ensure that the same was finally mapped in GIS. However, they did not have a system to follow-up and obtain the NI sheets duly completed from the divisions to ensure completeness in mapping.

Though, NI sheet of work of providing and laying 400 mm and 350 mm diameter sewerage line in SVP Nagar, MHADA layout, Andheri (West) in K/West ward), was received by SUMC in March 2019, the same was mapped only in December 2019, after it was pointed out in audit. GIS mapping in respect of 958 NI sheets received during April 2017 to November 2019 were also pending in SUMC. Analysis revealed that out of 958 NI sheets, 240 NI sheets (25 per cent) were pending from 2017-18, 279 NI sheets (29 per cent) from 2018-19 while 439 NI sheets (46 per cent) from 2019-20. SUMC attributed delay in mapping to software and network issues, unavailability of staff due to long leave, need to train staff in the specialised software and NI sheets kept on hold for wanting information. The reasons attributed though acceptable for delays in mapping for short duration, the same did not justify delay in mapping since 2017-18.

Scrutiny of records in the test-checked divisions revealed the following systemic deficiencies:

- Penalty was not levied on failure of the contractors to submit RTF maps on completion of works and also there was no system to prepare RTF maps at the risk and cost of the defaulting contractors. Contractor did not submit RTF map on completion of work of providing and laying of sewer lines in Awadhoot Nagar Road, Dahisar (East). However, neither penalty was recovered from the contractor before final payment (April 2016) nor was the RTF map prepared to enable the P&D cell to maintain updated maps of the sewer lines in RTF format. The division also did not prepare NI sheet for the completed work and therefore, the mapping was also not done in GIS. This pointed to weakness in the system of preparing NI sheets in respect of completed contracts.
- The department did not have a system to ensure that NI sheets were prepared for the completed works even if other works in a contract consisting of multiple works were not completed and contract foreclosed. A contract comprising of three works for providing and laying sewer line at three places in H/West ward, was foreclosed in August 2017 pending completion of one work of providing and laying sewer lines along Station Road, Bandra (West), Slaughter House Road up to Badi Masjid. However, NI sheets were not prepared for the two works completed in May 2010 for updation in GIS.

b) Hydraulic Engineering Department

The network of the Hydraulic Engineering Department (HED) consists of water pipelines from lake to water treatment plant (Primary network), from

water treatment plant to Reservoir (Secondary network) and from reservoir to various consumers (Tertiary network). 'As-Laid' maps of the water pipelines were required to be submitted by the contractor in RTF format on completion of work. On receipt of RTF maps, the division office forwards the same to the respective ward office.

The ward Office did not use the available maps received for updating the maps. HED had prepared maps in AutoCAD in 1998-99, but the same was not updated thereafter. MCGM appointed (April 2014), a contractor for migration of maps from AutoCAD to GIS platform. As per the contract, migration of 7,500 km of water pipeline, station survey¹⁰ of 2,100 km and alignment testing to capture the latitude and longitude of the water mains of 7,000 km with positional accuracy of up to 50 cm was to be completed by July 2019. The contractor had completed migration of maps from AutoCAD to GIS of 5,132 km (68 *per cent*), station survey of 1,823 km (87 *per cent*) and alignment testing of 1,484 km (21 *per cent*) till July 2019.

HED had not established any in-house mechanism for updation of maps and carrying out the GIS mapping. The HED was dependent on outside agencies for updation of maps. This had an adverse impact since updation of maps was not being done on completion of work on a continuous basis. In the test-checked six completed works, though contractors submitted RTF maps, the same were not updated in GIS due to absence of a system for updation. The HED while accepting the fact stated (July 2019) that a protocol was being created for updation of maps in GIS platform.

Audit, further, observed that while awarding work to the contractor, the water pipeline network was estimated at 7,500 km, however, the details of additions to the water pipeline network subsequently (April 2014) was not available with HED. As a result, Audit could not ascertain the extent to which the mapping was completed in HED. Moreover, there was no system in place for keeping the details/records of work completed and water pipeline network added.

In MCGM, there were 3,28,373 consumers (individual buildings/ establishments) as of December 2019 to whom water was being supplied through water pipeline of less than 100 mm diameter from the nearest roadside water mains. However, the same was not being mapped, thereby exposing these pipelines to greater risk of damage during digging/trenching.

c) Storm-Water Drain Department

The network of Storm-Water Drain Department (SWD) consists of road side open drains, closed drains, box drains, major drains¹¹ and minor drains¹². The length of total network was 3,825 km.

SWD had GIS based contour maps¹³ in which only major drains of suburban area having a length of 193 km (74 *per cent*) out of the total length of major

---

¹⁰ Total station survey captures the surface features and measures the vertical and horizontal angle, slope and distance from the instrument used for conducting the survey.

¹¹ Drains which are more than 1.5 metre wide.

¹² Drains which are less than 1.5 metre wide.

¹³ Contour maps consist of contour lines joining places of equal elevation.

drains (262 km) were mapped with an accuracy level of 0.2 m. These were updated up to April 2018 by appointing a private agency. Thus, minor drains, roadside drains, box drains, closed drains and 69 km of major drains totalling 3,632 km (95 *per cent*) out of the total network of 3,825 km were not mapped by SWD. The box and closed drains in city area were last updated in 1991. SWD had invited tender in March 2015 to appoint a consultant for GIS mapping of road side and minor drain. However, MCGM cancelled the tender for carry out the said work departmentally. MCGM again invited e-tender in February 2018 for execution of the work but the same was cancelled (July 2018) and no action was taken thereafter.

The ‘As-Built’ maps in AutoCAD were being submitted by the contractor to the division office. However, the same were not being used for updating the maps. There was no mechanism/system of updating the maps submitted by the contractors after completion of the works awarded. As a result, SWD was dependent on outside agencies for updation of maps at a later stage due to which the maps were not updated.

In six test-checked works completed during January 2015 to May 2018, Audit noticed that the “As-Built” map in AutoCAD was submitted only in one work. However, SWD did not take action to prepare the “As-Built” map from outside agency at the cost of the defaulting contractor in addition to recovery of penalty as per the tender condition. This indicated lack of proper system in SWD. The SWD while admitting (August 2019) the non-existence of system for updation of existing map assured that the required software would be procured and process of updation would be initiated.

2.2.3 Accuracy of mapping

a) Sewerage Department

The NI Sheets prepared and submitted to SUMC did not contain information on longitude and latitude to indicate the actual location of the manholes/vent shaft. The GIS maps of sewerage network had an accuracy level of up to 5.0 m. To achieve positional accuracy of less than 1.0 m, the Sewerage Department decided (April 2016) to use Rovers (hand held terminals) for inspection of the entire sewerage network to capture the latitude and longitude. The work was carried out departmentally and inspection of 67,365 manholes (out of 72,858 manholes) and all the 3,678 vent shafts was completed and marked in the existing GIS as of December 2019. However, the location of manholes and vent shafts after inspection was not validated in the GIS system with the earlier reference number assigned to the manholes and vent shafts. In the absence of validation of data, GIS mapping having greater accuracy could not be used by the Sewerage Department.

Audit noticed instances of few works had to be abandoned due to obstructions from other underground utilities and damages to sewer drains, a direct result of not using the maps available or using inaccurate maps as discussed below:

(i) The Sewerage Department is the only department which sought No Objection Certificate (NOC) from other departments and outside agencies providing telephone, electricity *etc.*, before executing a capital work. If remarks/NOC on the proposed alignment of work is not received from the other departments/agencies within 15 days, the Sewerage Department

commences the work. During execution of works involving laying of sewer pipe line in Bandra (West), the Sewerage Department found that the alignment of the proposed sewer line had to cross storm-water drain at three locations and water main of 150 mm and 250 mm diameter, which was not envisaged in the contract. The contract had to be therefore, foreclosed in August 2017 after incurring an expenditure of ₹ 6.11 crore.

(ii) During 2016-18, seven instances of damage to sewer pipes were noticed since the Sewerage Department failed to communicate accurate (only tentative alignment of sewer network were furnished) alignment of sewer lines to two organisations.

b) Hydraulic Engineering department

The GIS mapping was done in HED *inter alia* to facilitate positional accuracy of up to 50 cm. However, the required accuracy of mapping was achieved only to the extent of 21 *per cent*, since alignment testing was not completed.

Instances of delay in execution of work and damage to water pipeline due to non-availability of accurate maps were as follows:

- The work of providing and laying of 150 mm underground water mains and connecting it to the underground 600 mm water main near the bridge over Vakola Nalla was delayed by 134 days. In the absence of accurate maps, the contractor was provided only schematic map (map without scale) due to which the contractor could not locate the existing 600 mm water main. The department therefore, had to deviate and connect the new line to another 1,200 mm water main resulting in delay.
- The Division had provided (October 2017) tentative alignment of water network marked on the location plan of one of the organisation executing work since the Division did not have accurate map. The organisation was instructed to ascertain the actual alignment of water pipes. In the absence of proper alignment of water pipes, during excavation, there was damage to the water mains in November 2017, leading to disruption of water supply to residents of Borivali (East) for five days and loss of 5,677 kilolitres of water.

2.2.4 Foreclosed and incomplete works

Audit observed that there was no system of mapping capital works which were foreclosed or works remaining incomplete for long periods of time in all the three selected departments. These works, which are not mapped, run a greater risk of being damaged as its existence is unknown during execution of works departmentally or by outside agencies. The mapping of such works would have facilitated in intimating other departments or outside agencies intending to execute any work, about the existence of underground utilities so that damage to the network so created is avoided.

2.2.5 Non-availability of maps of utilities provided by external agencies

Permission for trenching is sought by external agencies providing utility services such as telecommunication, electricity and piped gas facilities from various departments of MCGM. For this purpose, the external agencies submit alignment maps of the proposed line. MCGM issued guidelines (2015) on

trenching activity, which stipulated submission of GIS maps showing the alignment and depth of the laid underground utilities by the agencies in case the utility pipe/cable was laid by the Horizontal Directional Drilling (HDD)/micro trenching method. Audit findings are discussed below:

- Though there was a condition for submission of “As-Laid” maps in case trenching was done by HDD/micro trenching method, no such condition existed for trenching done through open cut method. During 2015-18, three Telecom Companies had laid 427.41 km of cable on eight occasions but the ‘As-Laid’ maps were not submitted by these agencies. There was no direction in the guidelines on what action was to be taken on GIS maps which are required to be obtained from external agencies who have carried out trenching using HDD/micro trenching method. Further, obtaining GIS maps in respect of works done through HDD/micro trenching method only, without covering works carried out by open cut method did not ensure completeness in mapping.
- The Mumbai Municipal Corporation Act, 1888 did not contain provision stipulating mapping of underground utilities both of the department and external agencies. Though, there was no provision, MCGM was mapping its underground utilities. Audit observed that MCGM requested (October 2018) all the external agencies to provide their utility network on GIS map as the same was required for mapping all the utilities by the Disaster Control Cell of MCGM, but the same was not received till date. Enabling provisions in the Act would have helped MCGM to obtain the maps from the external agencies.
- MCGM launched (December 2017) ‘One MCGM’¹⁴, a GIS portal for centralising the GIS data of all departments and accordingly appointed (March 2018) a contractor for integration of data of underground utilities. With the integration of maps under ‘One MCGM’ the need for obtaining NOC by one department from another department before commencing any work would not be necessary since the same would be system generated. It was noticed that the integration of utility maps with ‘One MCGM’ application was still pending as mapping had not been completed by individual departments.

2.2.6 Conclusion

The Sewerage Department had in-house cell for updating the maps but the extent to which the mapping was completed could not be ascertained in the absence of record of total sewer lines laid. The Hydraulic Engineering Department and Storm-Water Drain Department did not have updated maps and were dependent on outside agencies for updation of maps. GIS maps having greater accuracy were not utilised by the Sewerage Department and the Hydraulic Engineering Department as the validation of data/alignment testing was not completed. Water supply network with less than 100 mm diameter supplying water to individual buildings/establishments were not being mapped. MCGM did not obtain maps for trenching done by external agencies for providing various underground utilities using open cut method while the

¹⁴ It is a web and mobile based GIS application under which GIS data of all utilities in MCGM would be brought under one umbrella.

GIS maps obtained for trenching done using Horizontal Directional Drilling /micro trenching method was not put to any use.

2.2.7 Recommendations

Government may issue direction to MCGM for:

1. establishing appropriate mechanism to ensure that the updation of maps is done periodically;
2. taking suitable action to ensure that validation of data/alignment testing for ensuring greater accuracy of maps in the Sewerage and the Hydraulic Engineering Department is completed in a time bound manner; and
3. Government may consider enacting suitable legislation empowering MCGM to obtain updated underground utilities maps of external agencies.

Medical Education and Drugs Department

2.3 Strengthening/upgradation of State Government Medical Colleges for starting post graduate courses and creating post graduate seats

2.3.1 Introduction

A centrally sponsored scheme of “Strengthening/Up-grading of State Government Medical Colleges (SUSGMC)” through financial assistance for starting Post Graduate (PG) courses by creating PG seats for new PG courses and increasing PG seats of existing courses was launched by the Ministry of Health and Family Welfare (MoHFW), Government of India (GoI) at the end of the 11th Plan and the scheme had a validity period of entire 12th Plan period (2012-13 to 2016-17), further extended up to March 2019.

To improve the quality of medical education, research and clinical treatment and to mitigate the shortage of specialists in the country, the need was felt to upgrade the PG teaching facilities in GMCs, by recruiting faculty, improving infrastructure and equipment, to increase the intake capacity of the PG students by adding seats in new and existing courses. The scheme funds were directly released to the GMCs by the MoHFW on the basis of recommendations of the Technical Evaluation Committee (TEC) under Directorate of Health Services and after the approval of the Empowered Committee (EC). Before release of funds, the State Government has to sign a Memorandum of Understanding (MoU) with MoHFW. The funds were to be released in two instalments by the MoHFW. The funds were to be shared in the ratio of 75:25 by the GoI and State Government.

Based on the TEC visit to the GMCs between 13.09.2010 and 16.09.2010 and its recommendations MoHFW selected 11 GMCs¹⁵ (11.10.2011 and 26.12.2011), in Maharashtra for implementation of the scheme and approved a total fund of ₹ 345.79 crore with central share (75 per cent) of ₹ 259.34 crore and State share (25 per cent) of ₹ 86.45 crore. This amount was approved for starting PG courses by creating 116 PG seats in two¹⁶ GMCs and increasing 409 PG seats for 112 existing courses and creating 167 PG seats for 60 new PG courses in remaining nine GMCs by creating new capital assets, upgrading medical equipment and appointment of faculty.

2.3.2 Audit Scope and Methodology

Audit was conducted from May 2019 to October 2019 to assess whether appropriate planning was done for effective and efficient implementation of the scheme, adequate funds were provided, monitoring was effective and envisaged outcomes of the scheme were achieved.

¹⁵ GMC Akola, GMC Ambajogai, GMC Aurangabad, GMC Dhule, GMC Latur, Indira Gandhi GMC Nagpur, GMC Nanded, B.J. GMC Pune, GMC Sangli-Miraj, GMC Solapur, GMC Yavatmal.

¹⁶ GMC Akola and GMC Dhule.

For this purpose, records of the Government of Maharashtra (GoM), Directorate of Medical Education and Research (DMER) and 11 GMCs were test checked for the period from 2011-12 to 2018-19.

The findings were issued (February 2020) to Government; the reply of the Government was awaited as of June 2020.

Audit findings

2.3.3 Objective of Scheme not met

Audit examined the records in all the 11 GMCs and found that at the end of March 2019 an amount of ₹ 177.35 crore¹⁷ was spent by the GMCs out of total available grant of ₹ 194.54 crore¹⁸ and only 79 PG seats (11 per cent) could be increased/created as against the target of 692 PG seats¹⁹. Thus, as against the target of increase of 409 seats, only seven seats (1.71 per cent) could be increased and against target to create 283 seats, 72 seats (25 per cent) could be created. Even after seven years since the launch of the Scheme, including extended period of two years, and after spending more than 91 per cent of the funds released, the GMCs could only add 79 (11 per cent) PG seats of the 692 seats targeted.

Reasons for non-achievement of target of creation of/increase in PG seats are brought out in succeeding paragraphs.

2.3.3.1 Delay in completion of infrastructure works

Audit observed that in the GMC, Ambajogai ₹ 1.74 crore was transferred in April 2017 to Public Works Department (PWD) for construction of library building to be completed in February 2019. Similarly, GMC Nanded diverted GoI share of ₹ 8.93 crore meant for civil construction work of 12 PG departments in July 2014 to PWD, for construction of GoM funded college and hospital buildings to be completed by August 2015 after obtaining approval from GoM but without approval of MoHFW (as was done in June 2011 in case of Indira Gandhi Government Medical College, Nagpur). But, these works were still incomplete as of December 2019 due to want of revised administrative approval and non-pursuance of matter with PWD by the GMCs. Creation of this infrastructure was crucial for creating 36 PG seats in 12 PG courses in GMC, Nanded.

The DMER replied (January 2020) that the report from the GMC, Nanded would be called for.

2.3.3.2 Non-firming up timeline for procurement of equipment resulted in blocking of funds

The MoU of GoM with MoHFW provided for following the bid/purchase process analogous to the one followed by the GoM and it also provided that timelines should be firmed up keeping in view the requirements of equipment in existing departments. In the GMCs, procurement of equipment was carried

¹⁷ GoI share ₹ 112.38 crore and GoM share ₹ 64.97 crore.

¹⁸ GoI share ₹ 129.57 crore released directly to 11 GMCs between November 2011 and January 2012 and GoM share ₹ 64.97 crore during 2014-15 and 2018-19.

¹⁹ 283 seats in new 98 courses; 409 additional seats in existing 112 courses.

out through State Level Purchase Committee till 2016-17. Thereafter, GoM directed (July 2017) that from 15 August 2017 onwards medicines, medical equipment and other related items need to be procured only through -Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited (HBPCL), Mumbai, a Government company fully owned by Government of Maharashtra and registered under Companies Act,1956.

Audit observed that 11 GMCs transferred ₹ 35.03 crore to HBPCL for procurement of 200 medical equipment during the period from 2017-18 to 2018-19 without fixing any timelines as required under the MoU. But, only 24 equipment costing ₹ 5.75 crore were received by the seven²⁰ GMCs. Hence, even after lapse of nearly two years from the date of transfer of funds to HBPCL an amount of ₹ 29.28 crore is lying with the HBPCL without procurement of 176 necessary equipment for all the GMCs.

This has resulted in blocking of ₹ 29.28 crore besides defeating the objective of the scheme to create 283 seats for new PG courses and increase 409 seats for existing PG courses in 11 GMCs.

The DMER accepted the fact and stated (January 2020) that necessary instructions from the GoM would be obtained for time bound process of procurement of equipment. Reply is not acceptable as the MoU specifically provided for firming up timelines for procurement of equipment, which was neither ensured by the DMER nor by the GMCs.

2.3.3.3 Purchase of equipment not specified in original proposal

The scheme guidelines and MoU prescribed for submission of component wise and course wise proposals by all the GMCs to MoHFW for increasing/creating PG seats.

Audit observed that the original proposals were available/partly available with nine²¹GMCs and were not available with the GMCs, Aurangabad and Nanded. In eight²²out of the nine GMCs where this plan was available/partially available, it was noticed that 131 equipment worth ₹ 21.32 crore were purchased (2014-15 to 2018-19) which were different from the ones incorporated in the originally proposed plans. This had also resulted in non-creation of 138 PG seats in 43 departments of eight GMCs.

The DMER accepted (January 2020) the deviation in procurement of equipment from the original approved proposal. The deviation was attributed to the change in Medical Council of India (MCI) guidelines for equipment required for PG courses. The reply is not tenable since deviation should have been got approved from the MoHFW, which had sanctioned original proposals.

2.3.3.4 No action under faculty component

The original proposals submitted to MoHFW furnished to audit by the eight GMCs²³ only, showed a gap of 157 faculty positions based on MCI norms.

²⁰ Akola, Ambajogai, Aurangabad, Dhule, Nagpur, Nanded and Pune.

²¹ Akola, Ambajogai, Dhule, Latur, Miraj, Nagpur, Pune, Solapur and Yavatmal.

²² Akola, Ambajogai, Dhule, Latur, Miraj, Nagpur, Solapur and Yavatmal.

²³ Akola, Ambajogai, Dhule, Latur, Miraj, Pune, Solapur and Yavatmal.

Position of faculties in respect of 11 GMCs as of March 2019 showed shortfall of 236 faculties.

Audit observed that the GMC, Pune spent ₹ 0.53 crore against the released ₹ 0.81 crore on faculty component but no PG seats could be increased. Rest of the GMCs did not spend any amount under the faculty component even after lapse of around eight years from the date of receipt of central share. This resulted in non-approval of the PG courses by the MCI in five²⁴ GMCs due to non-availability of eligible faculty.

The DMER replied (January 2020) that the GMCs used services of existing faculty hence the amount under faculty remained unutilised. The reply is not acceptable since there was no need to submit the proposal for faculty component by the GMCs to the MoHFW if the existing faculty was sufficient for increasing/creating PG seats. Therefore, 324 seats which depended on the faculty component could not be created/added in 95 courses in 10 GMCs.

2.3.3.5 Diversion of funds sanctioned under faculty component

The MoHFW instructed (October and December 2011) that the funds must be specifically utilised for development of infrastructure, purchase of equipment and recruiting faculty without any diversion.

Audit observed that in six²⁵ GMCs an amount of ₹ 7.72 crore was spent out of total grant of ₹ 8.57 crore received under the faculty component on other than faculty components resulting in diversion of funds as well as violation of the MoHFW instructions as described in **Appendix 2.3.1**.

The DMER accepted the diversion and stated (January 2020) that the instructions would be issued for adjusting the diverted amount from the next sanctions of the fund. Reply is not acceptable since diversion of funds under faculty component has defeated the objective of creating 218 seats for 63 courses in six colleges.

2.3.3.6 Non-starting of new PG course/non-creation of PG seats due to delay in obtaining MoHFW permission

The Indian Medical Council (IMC) Act, 1956 provides for obtaining permission from MoHFW to start new PG course/increasing PG seats by the GMCs. The GoI sanctioned component wise and course wise grants to the GMCs under the scheme for this purpose.

Audit observed that in three²⁶ GMCs ₹ 8.64 crore was sanctioned by the GoI under infrastructure and equipment components for creation/increase of 33 seats in 10 PG courses. Further, these GMCs spent ₹ 11.01 crore on these two components thereby fulfilling the criteria for creating/starting PG seats. However, these GMCs did not apply to MoHFW for permission of starting new PG course/increasing PG seats as shown in the **Appendix 2.3.2**. This has resulted into non-creation of 33 PG seats in 10 PG courses even after spending more than the sanctioned amount under infrastructure and equipment components.

---

²⁴ Akola, Ambajogai, Dhule, Solapur and Yavatmal.

²⁵ Ambajogai, Aurangabad, Latur, Nanded, Solapur and Yavatmal.

²⁶ Ambajogai, Aurangabad and Yavatmal.

The DMER replied (January 2020) that the explanation would be called from the GMCs and accordingly instructions to apply for getting permission for starting PG course and increasing PG seats would be issued.

2.3.3.7 Diversion of funds

The MoHFW sanctioned (October 2011) total grant of ₹ 18.08 crore to GMC, Miraj of which ₹ 2.50 crore was meant for infrastructure, ₹ 10.58 crore for equipment and ₹ five crore for faculty. First instalment of ₹ 6.68 crore was released (November 2011) to the GMC.

Audit observed that as per sanction order only ₹ 2.50 crore was meant for infrastructure component but the GMC, Miraj transferred (March 2012) entire amount of ₹ 6.68 crore to the Public Works Division (PWD), Miraj. Thus, huge amount of ₹ 4.18 crore meant for equipment and faculty components was diverted to the PWD and the GMC asked (November 2014) the PWD, Miraj to refund the said amount 30 months after its transfer to PWD. However, PWD, Miraj refunded (February 2017) ₹ 4.18 crore to the GMC after retaining it for five years.

This resulted in irregular diversion of funds and defeating the objective of the scheme for improvement in quality of clinical treatment. Since, immediately after receipt of ₹ 4.18 crore from PWD, GMC submitted (February 2017) a proposal to purchase Digital Subtraction Angiography (DSA), a multipurpose equipment useful for Orthopaedics, Medicine and Paediatrics departments which could not be purchased till date. Further, if the GMC had transferred only ₹ 2.50 crore for the infrastructure component to PWD instead of ₹ 6.68 crore, then the DSA machine could have been purchased well before February 2017.

The GMC, Miraj stated (June 2019) that the entire central share amount was transferred to PWD, Miraj as per the directives given in the meeting held on (January 2012) at DMER office. Reply is not acceptable as the sanctioned amount under infrastructure component was ₹ 2.50 crore only.

2.3.3.8 Non-approval of PG course

Audit observed that six²⁷ GMCs had applied (June 2014 to July 2018) to MoHFW for obtaining permission to increase PG seats/start new PG course in terms of section 10A (2) (a) of the IMC Act, 1956. However, MoHFW did not grant the permission (during academic years 2017-18 to 2019-20) citing reasons of deficiency in faculty, insufficient infrastructure and non-availability of upgraded equipment.

Thus, non-rectification of the deficiencies pointed out by the MoHFW even when four²⁸ of these GMCs have unspent GoI grant of ₹ 11.84 crore has resulted into non-creation/non-increase of PG seats.

The DMER while accepting the fact stated (January 2020) that efforts would be made to remove the deficiencies.

²⁷ Akola, Ambajogai, Dhule, Nagpur, Solapur and Yavatmal.

²⁸ Akola, Ambajogai, Dhule and Nagpur for ₹ 2.50 crore, ₹ 0.40 crore, ₹ 7.86 crore and ₹ 1.08 crore respectively.

2.3.4 Absence of planning

2.3.4.1 Non-preparation of detailed action plan

The MoU prescribed for drawing up a detailed action plan including modalities for examining the propriety of expenditure (such as estimated value/tendered price of past supply *etc.*) by the DMER/GMCs.

Audit observed that the DMER/GMCs did not prepare any detailed action plan for implementation of the scheme.

The DMER replied that (January 2020) the discussion was regularly held in college council meeting. The reply is not acceptable since they were required to prepare detailed action plan as prescribed. A discussion cannot substitute for a properly approved action plan for a directed and coordinated effort to achieve the scheme objectives.

2.3.4.2 Request for item wise funds not sent

The MoU prescribed for sending request by all the GMCs for release of item wise funds to the MoHFW well in advance, depending on financial plan worked out by them.

It was observed that none of the GMCs sent any request for release of item wise funds. Audit analysis in respect of eight GMCs²⁹ revealed that had these GMCs worked out financial plan for any single component out of the three *viz.*, infrastructure, equipment and faculty, then 157 PG seats could have been created by incurring expenditure of ₹ 33.42 crore as described in **Appendix 2.3.3**. As against this, although these eight GMCs received (November 2011-January 2012) ₹ 87.62 crore of central share, they could spend only ₹ 20.77 crore thereby creating 24 PG seats only.

The DMER replied (January 2020) that there was no need to send the request in advance as the item wise funds were never released by the MoHFW. The reply is not tenable since the MoHFW cannot release item wise funds unless such request is sent by the GMCs well in advance, as prescribed in MoU.

2.3.5 Financial Management

2.3.5.1 Release of funds by the GoM

Position of the GoI grant received *vis-à-vis* release of GoM share and expenditure incurred by the 11 GMCs is as indicated in **Table 2.3.1**.

---

²⁹ Akola, Ambajogai, Aurangabad, Miraj, Nagpur, Nanded, Solapur and Yavatmal.

Table 2.3.1: Fund received and Expenditure incurred during 2011-19

(₹ in crore)

Year	Opening Balance	Funds received			Expenditure incurred			Closing Balance		
		GoI	GoM share	Total (2+3+4)	GoI grant	GoM share	Total	GoI	GoM share	Total
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
2011-12	0.00	129.57	0	129.57	0	0	0	129.57	0	129.57
2012-13	129.57	0	0	129.57	0.14	0	0.14	129.43	0	129.43
2013-14	129.43	0	0	129.43	4.62	0	4.62	124.81	0	124.81
2014-15	124.81	0	1.09	125.90	29.64	1.09	30.73	95.17	0	95.17
2015-16	95.17	0	13.61	108.78	35.31	13.61	48.92	59.86	0	59.86
2016-17	59.86	0	15.19	75.05	29.91	15.19	45.10	29.95	0	29.95
2017-18	29.95	0	19.88	49.83	4.18	19.88	24.06	25.77	0	25.77
2018-19	25.77	0	15.20	40.97	8.58	15.20	23.78	17.19	0	17.19
Total		129.57	64.97		112.38	64.97	177.35			

It is observed from **Table 2.3.1** that the MoHFW, GoI released (November 2011 and January 2012) first instalment of ₹ 129.57 crore directly to all the GMCs out of which expenditure of ₹ 112.38 crore was incurred as of March 2019 leaving an unspent balance of ₹ 17.19 crore. However, GoM released (between 2014-15 and 2018-19) its share of ₹ 64.97 crore only as against ₹ 86.45 crore due, resulting in short release of its share by ₹ 21.48 crore. Further, GoM released its share in instalments two to three years after receipt of first instalment of GoI share. Though, matching grants were to be provided in the ratio of 75:25 by GoI and GoM, release of grants was not coordinated as such.

Besides, MoHFW released (October 2017-September 2018) last and final instalment of ₹ 103.82 crore to GoM for onward distribution to the eleven GMCs. However, this amount was not disbursed to the GMCs. It was noticed that the four³⁰ GMCs requested (between July 2016 and March 2019) the GoM and DMER for release of balance amount *i.e.*, the last instalment of GoI share. Due to non-receipt of GoI share GMC, Ambajogai could not purchase MRI machine and GMC, Aurangabad could not complete the infrastructure works. Further, the GoM made a provision of ₹ 49.93 crore under the ‘major head - 4210’ in the budget for the year 2018-19 but this was also not distributed to the GMCs concerned.

The DMER replied (January 2020) that the Finance Department, GoM had asked for up-to-date details of the scheme such as objectives, target, achievement, share of the GoI/GoM funds received, expenditure incurred, utilisation certificates submitted *etc.* The same had been called (March 2019) for from the respective GMCs.

Thus, delay in release, short release and non-release of funds to the GMCs resulted into non-achievement of targets and objectives of the scheme.

2.3.5.2 Non-disbursal of GoM share allotted under the budget head

The budget head 4210-Capital outlay on Medical and Public Health, 03-Medical Education Training and Research, 105-Allopathy (Centrally Sponsored Scheme), (00) (39)-SUSGMC and starting new PG course and

³⁰ Ambajogai, Aurangabad, Pune and Yavatmal.

increasing PG seat, 52-Machinery and Equipment, related to purchase of machinery and equipment from the year 2013-14 onwards.

Scrutiny of Civil Budget Estimates and Appropriation Account revealed that the Medical Education and Drugs Department (MEDD) made provision (December 2013) of ₹ 20 crore in the budget for the year 2013-14 as supplementary grant for the purchase of machinery and equipment. However, this amount was not disbursed to the GMCs. It was also noticed that during 2014-15 and 2016-17, grant of ₹ 12.91 crore and ₹ 4.74 crore respectively was surrendered in the month of March of respective years.

The DMER replied (January 2020) that ₹ 20 crore was provided as supplementary grant in fourth quarter and there was insufficient time to spend the same. Hence, it was redistributed and brought to 'nil' in final modified grant. Reply is not acceptable since the appropriation accounts for 2013-14 show a saving of ₹ 20 crore under this head.

2.3.5.3 Non-provisioning of GoM share in the budget

Again, budget head 2210-Medical and Public Health, 01-Urban Health Services-Allopathy, 001-Direction and Administration, (00) (12)-SUSGMC for starting new PG course and increasing PG seat, 01-Grant-in-aid was operated during the period from 2015-16 to 2017-18. Audit observed that no provision was made under this head in the budget during this period. This resulted into non-approval of PG courses in six³¹ GMCs as discussed in **paragraph 2.3.3.8**.

Reply from DMER has not been received (January 2020).

2.3.5.4 Loss of interest

The MoU provided for opening of a separate dedicated bank account in Public Sector Bank to keep the funds received from MoHFW by the GMCs. In case of non-creation of stipulated number of PG seats, the EC may ask for return of the funds with interest and the GMCs were required to return the unutilised/misutilised funds along with interest.

Audit observed that there was no uniformity in opening of the bank accounts by all the GMCs. Six³² GMCs opened current account and five³³ GMCs opened savings account after receipt of GoI grants (first instalment). As, no interest is earned on current account there was loss of interest of ₹ 5.78 crore on the amount of grants kept in current account, presuming the annual interest rate of 4 per cent on saving account as of March 2019.

2.3.5.5 Accrued interest on GoI grant lying unutilised

The MoHFW instructed (May 2018) that the accrued interest on central share should be treated as part of central share.

Audit observed that no cognizance of above instruction was taken either by the DMER or GMCs and 10 GMCs kept the central grants in fixed deposit/saving

---

³¹ Akola, Ambajogai, Dhule, Nagpur, Solapur and Yavatmal.

³² Akola, Aurangabad, Latur, Miraj, Nanded and Solapur.

³³ Ambajogai, Dhule, Nagpur, Pune and Yavatmal.

account for different periods. As of March 2019, these GMCs earned ₹ 22.48 crore as interest on fixed deposit and saving account.

The DMER replied (January 2020) that there was lack of clarity on the issue from GoI, hence interest amount was not utilised. The reply is not acceptable since the GoI clearly instructed (May 2018) to treat the accrued interest as part of central share.

2.3.5.6 Irregular utilisation of funds

The MoHFW instructed (October and December 2011) that the funds must be specifically utilised for development of infrastructure, purchase of equipment and recruiting faculty without any diversion. It was already instructed (March 2011) that the funds should not be utilised on electrical, plumbing and painting works *etc.*

Four GMCs³⁴ spent ₹ 8.11 crore for construction of library, renovation, repair and electrical works *etc.*, not provided for in the sanction order of the MoHFW. Further, electrical and repair works are not admissible as per the MoHFW instructions and under infrastructure component only work of creation of new capital assets is to be done. Thus, expenditure of ₹ 8.11 crore incurred under the scheme was irregularly utilised on inadmissible items.

The DMER replied (January 2020) that details from the GMCs had been called for and compliance would be submitted thereafter.

2.3.5.7 Irregular excess expenditure

The MoHFW had sanctioned (October-December 2011) component wise grant for infrastructure, equipment and faculty components to create/increase PG seats. The administrative approval to these purchases was accorded by the MEDD/DMER/GMCs as per the delegation of financial powers from time to time. Further, the Administrative Approvals (AA) to these purchases provided for revised AA in cases of excess expenditure than the AA.

Audit observed that in four³⁵ GMCs 38 equipment were purchased after incurring an expenditure of ₹ 7.44 crore under the scheme against the administrative approval of ₹ 5.14 crore. This resulted in excess expenditure to the extent of ₹ 2.30 crore. Thus, incurring excess expenditure without prior sanction of competent authority was irregular.

The DMER replied (January 2020) that excess expenditure was due to time and cost overrun and excess amount was generally met from savings under the scheme/PLA funds *etc.* Reply is not tenable since details of the source of excess expenditure were not furnished and the revised administrative approvals by the competent authority were not obtained.

---

³⁴ Aurangabad, Latur, Miraj and Yavatmal.

³⁵ Miraj, Nagpur, Pune and Solapur.

2.3.6 Monitoring Mechanism

Monitoring is crucial for tracking the progress of any scheme, programme or a process with a view to detect deviations for early corrective action and learn lessons for future planning. Audit observed the following inadequacies in monitoring of the SUSGMC Scheme.

2.3.6.1 Audit of GoI grants not done

The GoI grant sanction order provided for internal audit/audit of the accounts of the grantee institution by the Ministry/sanctioning authority. It was observed that no such audit was conducted either by the Ministry or by the sanctioning authority as prescribed.

All the GMCs confirmed that no such audit was ever conducted.

2.3.6.2 Submission of Utilisation Certificates

The MoU condition number 8 and Rule 212 of GFR 2005, provided for furnishing of Utilisation Certificates (UCs) by the GMCs duly countersigned by the DMER to MoHFW before 15 March and 15 September every year. It was also provided that second/subsequent instalment would be given to GMCs only after UCs in respect of first/earlier instalment is submitted in time.

Audit observed that none of the GMCs submitted any UCs to MoHFW till December 2015. Further, UCs submitted to MoHFW was without counter signature of the DMER and delay in submission of UCs ranged between 46 and 85 months. It was further observed that as of March 2019, UCs for ₹ 42.69 crore are pending. Due to non-submission of UCs in time, MoHFW had released second and last instalment to GoM during the period from October 2017 to September 2018. Thus, delayed submission of UCs by the GMCs had adversely affected the availability of funds with the GMCs for infrastructure works, purchase of equipment and appointment of faculty. This finally led to non-creation/increase of PG seats.

The DMER accepted the fact and stated (January 2020) that the instructions were issued to the GMCs to properly submit the UCs.

2.3.6.3 Physical verification of progress

The guideline issued by MoHFW prescribed for physical verification of the progress made by the GMCs by the GoM/GoI to monitor the scheme. Audit observed that no such physical verification was ever carried out by the MEDD (GoM)/GoI during the period from 2011-12 to 2018-19. This indicates that no monitoring mechanism was in existence to keep watch over the progress made by the GMCs for effective implementation of the scheme.

The DMER accepted (January 2020) the audit observation.

2.3.6.4 Non-submission of quarterly progress report by GMCs

The grant sanction order (October 2011) specifies that quarterly progress report of the activity carried out by the GMCs should be submitted to MoHFW.

Audit observed that none of the GMCs submitted any quarterly progress report of the activities to MoHFW during the period from 2011-12 to 2018-19.

The DMER accepted (January 2020) the audit observation and issued instructions to the GMCs for submission of progress report.

2.3.6.5 Gap Analysis Report and proposal under Phase-II

MoHFW has launched (April 2018) Phase-II of the SUSGMC scheme for creating new PG medical seats during the period from 2018-19 to 2020-21. The MoHFW instructed (June and October 2018) GoM to conduct the Gap Analysis and furnish the details of proposal showing component wise requirement of funds. Accordingly, DMER instructed (November 2018 and May 2019) the GMCs for submission of proposals for starting of new PG courses.

Audit observed that six³⁶ GMCs did not initiate any action to prepare Gap Analysis Report and to submit proposals and two³⁷ GMCs formed (May 2019) a committee for this purpose and remaining three³⁸ GMCs submitted (December 2018 to May 2019) Gap Analysis Report and proposals to DMER. Thus, the detailed proposals showing component wise requirement of funds are still to be submitted to MoHFW by the GoM under Phase-II of SUSGMC scheme.

The DMER replied (January 2020) that detailed proposal would be submitted after receipt of the same from all the GMCs.

2.3.7 Conclusion

In the absence of direction and monitoring by the DMER and GoM, although proposals were sent to GoI but detailed plans for getting funds and prioritising expenditure were not prepared. There was absence of budgetary and expenditure controls. Though, matching grants were to be provided in the ratio of 75:25 by GOI and GoM, release of grants was not coordinated as such. No report of physical progress and achievement of set targets was ever prepared and submitted by the GoM, as prescribed. Even after seven years since the launch of the Scheme, including extended period of two years, and after spending more than 91 *per cent* of the funds released, the GMCs could only add 79 (11 *per cent*) PG seats of the 692 seats targeted. Due to poor implementation of the Scheme, the objectives of upgrading the PG teaching facilities, increasing the intake capacity of the PG students, introducing new and higher courses, mitigating the shortage of specialists in the country, rectifying the deficiencies pointed out by MCI so as to protect colleges from derecognition of the existing courses and improving the quality of medical education, research and clinical treatment could not be achieved.

There was lack of monitoring and evaluation of the scheme by the GoM. Therefore, GoM/GMC need to conduct a Gap Analysis as required and detailed proposals prepared for better implementation and achieving the intended objective atleast in the second phase of SUSGMC.

³⁶ Akola, Nagpur, Dhule, Nanded, Solapur and Yavatmal.

³⁷ Ambajogai and Aurangabad.

³⁸ Latur, Miraj and Pune.

2.3.8 Recommendations

1. Government may direct DMER to expedite the purchase of equipment and process of procurement of equipment, execution of infrastructure works and recruitment of faculty be well coordinated to avoid non-approval/rejection of PG courses/seats by the MOHFW;
2. Government may direct DMER to draw up a detailed action plan with component wise proposals for requirement of funds and submit to MoHFW since phase II of the scheme has started;
3. Government may ensure timely release of funds to GMC to create necessary infrastructure, equipment and faculty to increase/create PG seats. Government may also ensure necessary budgetary controls for proper utilisation of funds by the GMC; and
4. Government may direct DMER to ensure timely submission of utilisation certificate, monitoring and internal control mechanism be strengthened at all levels to achieve the objectives of the Scheme.

Urban Development Department

Municipal Corporation of Greater Mumbai

2.4 Non-recovery of premium as per the lease agreement

Failure of Municipal Corporation of Greater Mumbai to monitor compliance to the lease agreement by obtaining periodical information/financial statements from a Sports Club resulted in non-recovery of premium of ₹ 20.55 crore from non-sports activities.

The Municipal Corporation of Greater Mumbai (MCGM) executed (May 1993) an agreement for lease of land admeasuring 70,376 square meter situated at Worli, Mumbai to Sports Club for 99 years. The land was leased for sports facilities such as stadium, swimming pool, badminton hall and club house.

As per the terms and conditions of the agreement, the Sports Club should not assign or transfer the premises or any part thereof without the prior written consent of MCGM. Permission was also required to be obtained from MCGM for using the stadium for any purpose other than sports activities. Further, as per the prevailing policy of MCGM, premium at the rate of 33 *per cent* of the amount recovered by the Sports Club for holding any non-sports activities, was required to be paid to MCGM.

Scrutiny (November 2018 and November 2019) of the records of MCGM revealed the following:

(i) The Sports Club without obtaining the prior permission from MCGM, entered (November 2014) into an agreement with firm “A” for the operation and management of the arena and other specified areas, covering an area of 17,951 square meter, in the stadium at an annual management fee of ₹ 17.73 crore with escalation of 12 *per cent* per annum. The firm “A”, in turn, transferred (January 2015) rights, obligations and liabilities granted under the said agreement in favour of its subsidiary firm “B”. During 2014-18, the Sports Club had earned a revenue of ₹ 63.56 crore as management fees. However, the premium of ₹ 20.55 crore³⁹, being 33 *per cent* of the management fees earned by the Sports Club was not paid by them to MCGM as the Sports Club signed this agreement without obtaining the prior permission from MCGM, which was in violation of the extant rule/policy.

Further, as per the agreement executed between firm “A” and the Sports Club, the arena and specified area was to be utilised by firm “A” for 285 days in a year and balance 80 days by the Sports Club. Based on the information obtained from the Sports Club, Audit noticed that during 2013-19 (up to July 2018), the Sports Club/firm “B” had organised 323 events, of which 315 (98 *per cent*) events were non-sports events such as fashion week, award shows, femina beauty concerts, garba, musical concerts, religious functions and wedding functions. Thus, majority of events organised were non-sports events and the Sports Club had not obtained prior approval of MCGM in breach of the lease agreement.

Audit further observed that though the Sports Club had remitted premium of ₹ 1.26 crore for 70 non-sports events, MCGM did not counter-check the amount remitted by the Sports Club with the financial statements duly certified by Chartered Accountant nor did obtain periodical information of events or annual statements of accounts from the Sports Club.

(ii) During the inspection done by MCGM in 2018, it was noticed that the Sports Club had carried out unauthorised construction and change of use, contrary to the approved building plans of the premises. Some of the unauthorised construction and change of use noticed were as follows:

- Sports hall, seminar room and lecture hall were being used as banquet hall and card room.
- Equipment room at podium floor (foyer level) was being used as 200 seated multiplex movie hall.
- Equipment store was converted to kitchen for stadium. and;
- Construction of rooms on terrace.

MCGM also intimated (November 2019) the Sports Club about the possibility of mass casualty, which could happen due to fire incident or stampede in view of the unauthorised construction, change in use and various events being held without prior permission from fire, estates, building and factory departments of MCGM. Against a notice issued by MCGM in December 2018, directing the Sports Club to remove unauthorised construction and stop change of use,

---

³⁹ Management fees received by a Sports Club for both sports and non-sports events. Therefore, the premium at the rate of 33 *per cent* on management fees was calculated proportionately (₹ 62.29 crore) for non-sports events.

the Sports Club filed an appeal with the Urban Development Department (UDD), Government of Maharashtra, which granted (December 2018) stay on demolition and prosecution action against the Sports Club. However, no hearing in the case has been done by the UDD till date (November 2019). Thus, the unauthorised construction and change in use continued at the Sports Club without remedy, thereby risking the life of public attending the events.

MCGM stated (November 2019) that the Sports Club has been instructed to submit the agreements executed with the third parties and pay the share of revenue received from third parties along with 18 *per cent* interest. They further stated that notices were issued (April to December 2018) to the Sports Club against unauthorised construction but on appeal by the Sports Club a stay on demolition was granted by the UDD in December 2018.

Thus, the failure of MCGM to obtain information/financial statements from the Sports Club to ascertain the non-sports revenue/management fees and demand premium, resulted in non-recovery of premium of ₹ 20.55 crore. Besides, non-sports events are being held by the Sports Club without the permission of MCGM. The delay in vacating the stay has resulted in continued use of unauthorised construction and change in use risking public life. MCGM should establish a system to obtain periodical information/financial statements from all the leases to ensure that the leased land is used only for the intended purpose and the revenue due to MCGM is recovered in time, besides strengthening the internal control mechanism.

The matter was referred to the Government in January 2020; their reply was awaited as of June 2020.

Urban Development Department

2.5 Loss of revenue due to non-recovery of development charges at enhanced rate

Failure of Urban Development Department (UDD) to issue timely notification declaring a rail metro project as Vital Urban Transport Project undertaken by Pune Municipal Corporation and non-recovery of development charges at the enhanced rate by Thane Municipal Corporation even after issue of notification by UDD resulted in loss of ₹ 513.15 crore.

Development charges are levied by the Planning Authority (Authority) within its jurisdiction, on use or change or development of any land or building at rates specified under Section 124B of the Maharashtra Regional and Town Planning Act, 1966 (MRTP Act).

The Urban Development Department (UDD), Government of Maharashtra amended (August 2015) the provisions of Section 124B of MRTP Act and

inserted sub-section 2-1A under section 124B. As per sub-section 2-1A, the development charges levied and collected under the provisions of section 124B were required to be increased by one hundred *per cent* where the State Government declared its intention to undertake one or more “Vital Urban Transport Project” (VUTP). VUTP projects means project related to mass rapid transport system such as metro rail, monorail, bus rapid transport system and includes freeways and sea links.

Scrutiny of the records of Thane Municipal Corporation (June 2019) and Pune Municipal Corporation (August 2018) revealed the following:

(i) UDD issued notification (1 March 2017) under sub-section 2-1A of section 124B of MRTP Act declaring its intention to undertake metro rail projects under the jurisdiction of Thane Municipal Corporation (TMC) and Municipal Corporation of Greater Mumbai (MCGM) as VUTP. Though, MCGM commenced recovery of development charges at enhanced rate, TMC continued the recovery at old rate till August 2019. This resulted in loss of revenue of ₹ 308.12 crore⁴⁰ for the period March 2017 to May 2019.

The TMC stated (September 2019) that the development charges at enhanced rate was not recovered inadvertently and added that recovery at enhanced rate has been commenced from September 2019.

The non-commencement of recovery of development charges by TMC even after issue of notification by the State Government indicated weak internal control in TMC.

(ii) UDD granted (September 2012 and October 2013) sanction to declare metro rail projects under the jurisdiction of Pune Municipal Corporation (PMC) and Pimpri-Chinchwad Municipal Corporation (PCMC) as VUTP. However, UDD issued notification under sub-section 2-1A of section 124B of MRTP Act declaring its intention to undertake the said projects as VUTP only on 10 May 2018 *i.e.*, after a delay of 32 months from the date of amendment to section 124B of the MRTP Act in August 2015. Due to delay in issue of notification by UDD, recovery of development charges at enhanced rate could not be effected by PMC. However, even before the issue of notification by the UDD in May 2018, PMC, after passing a resolution in its meeting held in June 2017, commenced the recovery at enhanced rate from August 2017. UDD, based on a complaint received, directed PMC to recover development charges at the enhanced rate only from the date of issue of notification *i.e.*, May 2018. Thus, the delay in issue of notification resulted in loss of revenue of ₹ 205.03 crore⁴¹ for the period August 2015 to July 2017. Audit further noticed that PCMC also commenced recovery of development charges at enhanced rate from August 2015.

The PMC stated (October 2019) that the recovery would be made at the time of issue of occupancy certificate, plinth verification and revised sanction.

Reply is not acceptable as UDD had categorically stated that recovery at enhanced rate should be done only after issue of notification *i.e.*, May 2018. UDD also did not ensure that notifications for the VUTPs were issued

⁴⁰ ₹ 616.24 crore as per enhanced rate (-) ₹ 308.12 crore already recovered at old rate.

⁴¹ ₹ 410.06 crore as per enhanced rate (-) ₹ 205.03 crore already recovered at old rate.

promptly under sub-section 2-1A of section 124B subsequent to amendment in the MRTP Act to avoid any loss due to non-recovery of development charges at enhanced rate.

Thus, the failure of UDD to issue timely notification as per sub-section 2-1A of section 124B of the MRTP Act in respect of the metro rail project undertaken by PMC as VUTP and non-recovery of enhanced development charges by TMC resulted in loss of ₹ 513.15 crore⁴². As development charges at enhanced rate were required to be used specifically for financing VUTP, the non-recovery of development charges at enhanced rate would undermine the financing of VUTPs.

UDD should issue timely notifications declaring its intention to undertake one or more VUTP and Planning Authority like Municipal Corporations should invariably collect enhanced development charges. UDD should also have a monitoring mechanism to review and ensure that the development charges are recovered at enhanced rate.

The matter was referred to the Government in January 2020; their reply was awaited as of June 2020.

Housing Department

Maharashtra Housing and Area Development Authority

2.6 Loss on purchase of land

Payment at higher rate applicable to non-affected area, for a portion of land affected by utilities where no development was possible, resulted in loss of ₹ 5.37 crore.

The Pune Housing and Area Development Board (Board), a regional unit of the Maharashtra Housing and Area Development Authority (Authority), submitted (June 2016) a proposal to the Authority for purchase of private land at Jambul, Taluka Maval, District Pune measuring 1,23,230 square metre under section 52⁴³ of the Maharashtra Housing and Area Development (MHAD) Act, 1976. The proposed land had underground gas line and petroleum pipeline as well as 110 KV overhead high-tension power lines, on which no development works such as construction of building or structure, water tank, plantation and swimming pool was allowed.

During negotiations (October 2015) by the Rate Fixation Committee (RFC) of the Authority, the owner of the land offered to sell the land at the rate of ₹ 600

---

⁴² TMC: ₹ 308.12 crore plus PMC: ₹ 205.03 crore = ₹ 513.15 crore.

⁴³ Section 52 of MHAD Act empowers the Authority to purchase, lease or exchange any land for any purpose.

per square feet for the entire plot of land. However, no decision was taken by the RFC. In the subsequent negotiations (June 2016), the owner offered a rate of ₹ 600 per square feet for non-affected area of land and ready reckoner rate for the area affected by utilities as per the land records (7/12 extract) of the Revenue Department which was accepted by RFC. Authority approved (July 2016) the proposal of the Board to purchase the land at the rate of ₹ 600 per square feet (₹ 6,456 per square metre) for the non-affected area and ₹ 120 per square feet (₹ 1,291.20 per square metre) for affected area as per 7/12 extract or the actual measurement. The Authority also approved 90 per cent payment at the time of execution of the sale deed and balance 10 per cent after measurement of land. Accordingly, sale deed between the land owner and Authority was executed and registered on 30 September 2016 at a cost of ₹ 73.64 crore as shown in **Table 2.6.1**.

Table 2.6.1: Particulars of area of land and rate approved

Particulars	Area in square metre	Approved rate per square metre	Total amount (₹ in crore)
A. Non-affected area of land			
(i)Area of land without encroachment	106158	6456.00	68.54
(ii)Area of land under encroachment	6300		4.07
Total of (i) and (ii)	112458		72.61
B. Affected area of land :Due to gas line, petroleum pipeline and overhead high tension power lines	7985	1291.20	1.03
Total (A+B)	120443		73.64

Source: Sale deed of 30 September 2016 executed between Authority and Land owner

On joint measurement (February 2017) of land with the Revenue Department, the land was measured at 1,15,725.55 square metre (non-affected land: 1,07,739.55 square metre and affected land: 7,985 square metre), excluding encroached land. Authority paid (September 2016 and March 2017) ₹ 70.59 crore to the land owner for 1,15,725.55 square metre land in two instalments. The balance amount of ₹ 3.05 crore was not paid as land measuring 6,300 square metre was not handed over by the land owner to the Board free of encroachment (June 2019).

Audit scrutinised (June 2019) the records of the Board and observed that the No Objection Certificates issued on 24 March 2015, 28 May 2015 and 18 March 2016 by the utility providers stipulated that no development could be carried out at a distance of 30 metre, 18 metre and 22 metre around the underground gas line, petroleum pipeline and overhead high-tension power lines respectively. Accordingly, this area was also to be considered as affected. Considering this, the Board had correctly worked out (September 2016) the affected area of land in which no development activities could be carried out as 18,386⁴⁴ square metre.

However, RFC did not take this into consideration while working out the affected area though the details were available with the Board. RFC considered the area affected by utilities as 7,985 square metre without

⁴⁴ Gas and Petroleum pipe line: 13,311 square metre plus overhead high tension power line: 5,075 square metre.

reckoning the stipulation imposed by the utility providers and the consequent affected area worked out by the Board. Thus, the decision to purchase the affected land of 10,401⁴⁵ square metre at the rate of ₹ 6,456 per square metre instead of at the rate of ₹ 1,291.20 per square metre was not judicious, resulting in a loss of ₹ 5.37 crore⁴⁶.

Board stated (July 2019) that the land affected by utilities measuring 7,985 square metre was considered as per the Authority's decision. The reply was silent on the reasons for not considering the affected area as stipulated by the utility providers.

The matter was referred to the Government in October 2019; their reply was awaited as of June 2020.

Housing Department

Maharashtra Housing and Area Development Authority

2.7 Undue benefit to a developer

Grant of No Objection Certificate (NOC) by Mumbai Building Repairs and Reconstruction Board for the entire sale component of a sale building despite non-fulfilment of the NOC condition, resulted in undue benefit of ₹ 32.12 crore to a developer.

Redevelopment of category "A" cessed buildings⁴⁷ situated in the island city of Mumbai may be undertaken as per the provisions of Regulation 33(7) of the Development Control Regulations for Greater Mumbai, 1991 (DCR, 1991) and Section 103-I of the Maharashtra Housing and Area Development (MHAD) Act, 1976. Under these provisions, the developer is required to rehabilitate each occupier in the old building with the carpet area occupied by him subject to minimum of 20.90 square metre (225 square feet) and maximum carpet area of up to 70 square metre (753 square feet). The Floor Space Index (FSI)⁴⁸ for rehabilitation allowed was 2.5 of the gross plot area or the FSI required for rehabilitation of existing occupier plus 50 per cent incentive FSI, whichever is more. The incentive FSI was to be used by the developer for constructing building for sale (sale component). The surplus area (difference between FSI availed while reconstructing the building and the

---

⁴⁵ Total affected area: 18,386 square metre less affected area: 7,985 square metre considered by the Board.

⁴⁶ Rate for non-affected area: ₹ 6,456 per square metre *less* rate for affected area: ₹ 1291.20 per square metre = ₹ 5,164.80 per square metre. Therefore, the loss on 10,401 square metre at the rate of ₹ 5,164.80 per square metre worked out to ₹ 5,37,19,085 *i.e.*, ₹ 5.37 crore.

⁴⁷ Building that was built before the first day of September 1940 is classified as category "A" cessed building.

⁴⁸ FSI is the ratio of allowed built-up area to the plot area.

FSI utilised in the construction of the old building) was also required to be surrendered to Mumbai Building Repairs and Reconstruction Board (MBR&RB), a unit of Maharashtra Housing and Area Development Authority (Authority), to the extent specified in the Schedule III of MHAD Act, 1976.

Audit scrutinised (January 2019) the records of the MBR&RB and observed that MBR&RB had issued (November 2016), No Objection Certificate (NOC) to a developer for redevelopment of cessed building property at Chinchpokali, Mumbai under Regulation 33(7) of DCR, 1991, with FSI 2.5 for rehabilitation of 199 tenants. As per the plan approved (March 2007) by the Municipal Corporation of Greater Mumbai (MCGM), four buildings (three for rehabilitation; one for sale) were to be constructed.

The Urban Development Department (UDD), Government of Maharashtra vide amendment (May 2011) to DCR 33(7) increased the minimum carpet area to be provided to the tenants in the cessed building from 20.90 square metre to 27.88 square metre (300 square feet) and increased FSI from 2.5 to three. In October 2013, UDD deleted the condition in the amendment that the revised FSI was not applicable to the work completed up to plinth level. In view of the amendment, the developer applied (April 2014) for revised NOC considering FSI as three. The developer also revised/amended the building plan under which five buildings (three of rehabilitation; one for sale; one composite⁴⁹ building) were to be constructed. The revised/amended plan was approved by MCGM in November 2016.

Meanwhile, Housing Department, Government of Maharashtra, sanctioned (April 2014) the proposal of MBR&RB, for granting revised NOC with the condition that area of free of FSI and fungible area⁵⁰ should not be included in the carpet area of rehabilitation tenants. Accordingly, MBR&RB sanctioned (April 2014) revised NOC with FSI as three. As per the revised NOC, full occupation certificate for the sale building was not to be granted to the developer under any circumstances till all the occupants of old cessed buildings were rehoused and surplus area (3,595.65 square metre) was surrendered to MBR&RB.

The developer completed the construction of three rehabilitation buildings and one sale building having built up area of 10,782.61 square metre, out of the five buildings to be constructed. The developer also surrendered (June 2017) surplus area of 1,220.59 square metre, out of 3,596.65 square metre to be surrendered, to MBR&RB. The MBR&RB issued (April 2017) NOC for rehabilitation buildings and also for sale building to the developer for obtaining occupancy certificate (OC) from MCGM. MCGM issued (April 2017) full and final OC for three rehabilitation buildings and one sale building.

Audit observed that out of 199 cessed tenants to be rehabilitated, only 95 cessed tenants were re-housed while remaining tenants were not re-housed as they had filed writ petition in the Bombay High Court on the ground that the tenements constructed were not free of FSI and fungible area. Besides, the

---

⁴⁹ Comprised of rehabilitation, sale and surplus area.

⁵⁰ Fungible area is the additional floor area developed by the builder over and above the admissible floor space index.

developer also surrendered only part of the total surplus area instead of the total surplus area. Thus, though the developer had not fulfilled the condition of the revised NOC, MBR&RB issued NOC for the entire sale building having built-up area of 10,782.61 square metre. Even after considering the actual constructed area of 8,473.73 square metre for rehabilitation and surplus area, the excess release to the developer worked out to 2,308.88 square metre (10,782.61 less 8,473.73).

Thus, the grant of NOC for the entire sale component without restricting it to the rehabilitation and surplus area actually constructed by the developer resulted in undue benefit of ₹ 32.12 crore⁵¹ to the developer.

The matter was referred to the Government in August 2019; their reply was awaited as of June 2020.

Tribal Development Department

2.8 Idle expenditure

Non-construction of Government Tribal Hostel Building as per type plan resulted in idle expenditure of ₹ 1.65 crore and avoidable payment of hostel rent of ₹ 13.50 lakh besides depriving tribal students from availing proper Government hostel building facilities.

The Tribal Development Department (TDD), Government of Maharashtra issued (January 2007) the parameters/norms for construction of hostel building, which envisaged construction of ground plus two floors⁵² of hostel building accommodating 125 students in order to provide better facilities for education to tribal students. The TDD gave Administrative Approval (AA) of ₹ 1.72 crore each (October 2010) to construct hostel buildings for boys and girls accommodating 125 students each in Tumsar taluka of Bhandara district under Integrated Tribal Development Project (ITDP), Bhandara. The ITDP, Bhandara is required to prepare the proposal for construction of new hostel building after carrying out the survey and in case of ongoing construction works they are required to review the progress of the work as prescribed (November 1993) by the TDD. Thus, the ITDP, Bhandara should ensure the construction of the hostel according to type plan.

⁵¹ 2,308.88 square metre @ ₹ 1,39,100 per square metre as per Ready Reckoner rate of 2017-18 = ₹ 32,11,65,208 i.e., ₹ 32.12 crore.

⁵² Ground floor provision of Entrance/Waiting Room, Warden Residence room, Gymnasium, Entertainment hall, Dining hall, Sick room, Kitchen/Pantry. First floor provision of two Dormitories halls having eight student accommodation capacities, 12 rooms having capacity of 4 students in each room, library, study room, reading room, store room etc. Second floor provision of 21 rooms having capacity of 4 students in each room and the provision of two Toilet Block and bathrooms.

During scrutiny of the records of the ITDP, Bhandara (December 2018) it was observed that the Public Works Circle, Nagpur accorded the technical sanction (October 2012) only to the ground floor for girls hostel for ₹ 1.52 crore and ground plus first floor for boys hostel for ₹ 1.46 crore respectively instead of ground plus two floors in each building as per the norms of the TDD. This was attributed (July 2015) to the site being uneven and 2.5 meters below the level of the adjacent State highway which required additional work of refilling and levelling of the site. The AA cost was inadequate to cover this additional work.

Accordingly, the work order was issued (April 2013) by the Public Works Division (PWD), Bhandara for construction of the ground floor of girls hostel and ground plus first floor of boys hostel including the work of refilling and levelling of the site, instead of the ground plus two floors as prescribed by the TDD. This was in complete violation of the type plan and without obtaining revised AA from competent authority. The ITDP, Bhandara did not make any efforts to get the revised AA either by conducting survey or by review of the progress of work as prescribed by the TDD till September 2015.

Both the Hostels were completed (November 2016) and the ITDP, Bhandara was asked (December 2016) by the PWD to take possession of the buildings by handing over a signed receipt for the same to PWD. The ITDP, Bhandara took possession of these buildings (2017-18) without handing over signed receipt to PWD and accommodated 94 girl students in boys' hostel building which has intake capacity of 64 students only. Further, the hostel building constructed for girls was kept vacant since its completion (November 2016) as shown in the following photographs taken at the time of joint physical verification (February 2019).

The boys were not admitted in the newly constructed hostel building since 2016 as the hostel building was not constructed according to the type plan. Meanwhile, PWD, Bhandara sent (September 2015) revised estimates for ₹ 4.99 crore and ₹ 3.99 crore respectively for boys and girls hostel as per type plan *i.e.*, for ground plus two floors in each building to the ITDP to obtain the revised AA. The ITDP, Bhandara in turn, sent (September 2015, June 2016 and December 2016) it to the Regional Office Tribal Development, Nagpur for obtaining the revised AA from GoM.

The Regional Office Tribal Development, Nagpur replied (February 2019) that the matter was referred (March 2018) to the Public Works Circle, Nagpur for detailed study. The revised AA was awaited.

Thus, the tribal boys numbering between 77 and 125 during 2015-2019 had to be accommodated in a rented hostel building on which an amount of

₹ 13.50 lakh towards rent for the period 2016-2019 was paid. Non-construction of the hostels as per the prescribed Type plan resulted in overcrowding in the rented building for boys as well as the newly constructed boys hostel building where the girls were accommodated.

This has resulted in an idle expenditure of ₹ 1.65 crore on construction of hostel building for girls and avoidable payment of hostel rent of ₹ 13.50 lakh besides depriving tribal students from availing proper Government hostel building facilities.

The matter was referred to the Government in April 2019; their reply was awaited as of June 2020.

Tribal Development Department

2.9 Blocking of funds under the scheme of supply of Oil pumps and HDPE pipes to Tribal farmers

Failure of Tribal Development Department to purchase and distribute Oil pumps and HDPE pipes resulted in blocking of fund of ₹ 54.58 crore and deprivation of benefit of irrigation facility to tribal farmers.

The Tribal Development Department (TDD), Government of Maharashtra (GoM) is implementing (1977) a scheme of providing Oil pumps/Electrical pumps on 100 *per cent* subsidy to tribal farmers. The detailed instructions were also issued by the TDD from time to time for implementation of the scheme. The objective of the scheme was economic development of the tribal farmers by bringing the maximum possible land area under irrigation through optimum utilisation of available resources and energy with the intention of their agriculture development. Accordingly, the Maharashtra State Co-operative Tribal Development Corporation (MSCTDC), Nashik was entrusted with the job of Oil pumps procurement and their distribution to the tribal farmers selected by Integrated Tribal Development Projects (ITDPs). Similarly, the High Density Poly Ethylene (HDPE) pipes were also to be procured and distributed to these farmers through MSCTDC in terms of GoM instructions (February 2013) for the supply HDPE pipes.

Scrutiny of the records of the ITDP, Pandharakwada (September 2017) and further information made available (March 2019) by the MSCTDC, Nashik in respect of the 29 ITDPs in entire State revealed that 16,226 beneficiaries were selected for supply of oil pumps⁵³ and 18,588 were selected for supply of HDPE pipes during the period from 2014-15 to 2016-17, under Tribal Sub Plan (TSP) and Other TSP (OTSP). An amount of ₹ 54.58 crore was deposited

---

⁵³ Except for the year 2014-15.

with the MSCTDC, Nashik during the period from 2014-15 to 2016-17 by the 29 ITDPs.

In above context audit observed as follows:

E-tendering process for procurement of HDPE pipes for the year 2014-15 was taken up (June 2015) by the MSCTDC but it was cancelled (August 2015) by the TDD due to objections raised by some bidders. This process was again taken up (March 2016) but the same was also cancelled (October 2016) by MSCTDC citing the reason of technical difficulties.

Similarly, MSCTDC decided (October 2016) to procure Oil pumps for the year 2015-16 through e-tendering but the same could not materialise due to GoM decision (December 2016) of depositing the cost of these items into the bank account of the beneficiaries.

Based on the GoM decision (December 2016), MSCTDC, Nashik requested TDD to implement the scheme through the ITDPs. TDD directed (August 2017) MSCTDC to surrender the unspent amount of ₹ 54.58 crore to the Government account. But, TDD failed to intimate (March 2019) the head of account for depositing the same and the amount is still lying with the MSCTDC.

Again, TDD decided (December 2017) to implement the scheme through the Agricultural Department under the “Birsa Munda Krishi Kranti Yojana”. Accordingly, TDD issued a circular (January 2018) to all the ITDPs and MSCTDC to transfer the total fund received for purchase of Oil pumps and HDPE pipes along with list of beneficiaries to the District Superintendent Agriculture Offices (DSAOs) of the Agriculture Department. MSCTDC, Nasik transferred (January 2018) the funds to the regional MSCTDC offices for onward transfer to the DSAOs. But, the DSAOs refused to receive the amount except six⁵⁴ who received ₹ 13.26 crore, as the GoM instructions were regarding implementation of the scheme by the Agriculture Department from 30 December 2017 onwards and prior period scheme was to be implemented by the ITDPs only.

It was again decided (November 2018) by the TDD to transfer the cost of Oil pumps and HDPE pipes directly into bank accounts of the beneficiaries. Accordingly, TDD directed (February 2019) MSCTDC, to take back the amount transferred to the DSAOs but no action has been taken till date.

Thus, the MSCTDC, neither purchased the items nor surrendered the unspent amount of ₹ 54.58 crore to the government account till March 2019, in spite of the Government instructions (October 2017) to that effect. This indicated complete lack of coordination between various departments, agencies *etc.*, of the GoM in implementation of the scheme.

The ITDP, Pandharkwada attributed (August 2018) this to inordinate delay in taking action/decision on the part of MSCTDC. The MSCTDC stated (March 2019) that the matter was pending with GoM for appropriate decision.

Hence, failure of the TDD, GoM to take appropriate decision to purchase and distribute the Oil pumps and HDPE pipes to identified tribal farmers had

---

⁵⁴ Bhandara, Chandrapur, Gadchiroli, Junnar, Nandurbar and Yavatmal.

resulted in blocking of fund of ₹ 54.58 crore for more than five years with MSCTDC, besides depriving the tribal farmers of reaping the benefits of irrigation facility.

The matter was referred to the Government in May 2019; their reply was awaited as of June 2020.

Social Justice and Special Assistance Department

2.10 Irregular construction

Failure to comply with the Government directives by Social Justice & Special Assistance Department resulted in irregular construction of Memorial and Museum for personal belongings of Dr. B.R. Ambedkar on private land at Chincholi, Nagpur for ₹ 22.15 crore.

Under the Vidarbha Development Programme 2009-10, Social Justice and Special Assistance Department (SJSAD), Government of Maharashtra (GoM) decided (March 2011) to construct Memorial Museum, Meditation and Socio-culture Training centre for personal belongings of Dr. B.R. Ambedkar on a private land owned by Non-Government Organisation (NGO) at Chincholi in Nagpur. The administrative approval was accorded (March 2011) by SJSAD for ₹ five crore and subsequently revised (March 2012) to ₹ 40.76 crore.

GoM declared (March 2011) Nagpur Improvement Trust (NIT) as nodal agency for execution of the said work. The GoM directed (March 2011) the Regional Social Welfare Office, Nagpur (Regional Office) to execute a tripartite Memorandum of Understanding (MoU) among NIT, the Social Welfare Department, Nagpur and the NGO (land owner). These directions stipulated that the NGO should first transfer the land to SJSAD and thereafter NIT should start the proposed project construction work. After completion of the work, NIT should hand over the said project to SJSAD. Further, Maharashtra Public Works Manual ((MPWM) provides that no works should commence on the land which is not duly handed over by the responsible civil officer/person concerned.

During scrutiny of records of the Regional Office, Audit observed (February 2019) that a tripartite MoU was signed (August 2012) between NIT, NGO and Social Welfare Department, Nagpur. Further, an agreement was also executed (January 2013) between the NGO and Social Welfare Department, Nagpur for execution of the project stating that the land at Mouza, Chincholi was being transferred to the Social Welfare Department for development work. The SJSAD released ₹ 33 crore (₹ five crore – May 2011, ₹ five crore – April 2012 and ₹ 23 crore – March 2017) to NIT (March 2019). The Social Welfare Department, Nagpur asked (January 2013) NIT to start construction

work on the said land at Chincholi, Nagpur. However, it was noticed (February 2019) that neither the Social Welfare Department, Nagpur had taken any efforts towards transferring the land nor the NGO transferred it to SJSAD. NIT issued (June 2016) the work order and an expenditure of ₹ 22.15 crore was incurred (March 2019) on the work.

Meanwhile, GoM issued (December 2015) Rules governing the allotment of grants to the Non-Government Organisations (NGOs) for construction of memorial of great persons of the Scheduled Caste and Nav-Bouddha community and development of their historically important places. These Rules (Annexure C) stipulated that the agreement with these NGOs should contain a clause of recovery of grant amount in one lump along with interest rate applicable to long-term deposits of the nationalised bank for breach of terms and conditions. But, the Social Welfare Department, Nagpur failed to incorporate the said clause in the MoU/agreement with the NGO before issue of the work order by the NIT.

The NGO showed (July 2017) his inability to transfer the land to SJSAD.

Thus, without ensuring that the land was transferred to SJSAD, the Social Welfare Department, Nagpur asked NIT to start the work which had already spent (March 2019) ₹ 22.15 crore on the project constructed on the private land. This violated the GoM instructions, the tripartite MoU and the agreement resulting in irregular expenditure of ₹ 22.15 crore on the construction work carried out on a private land.

The Regional Social Welfare Office, Nagpur replied (February 2019) that the GoM would be requested to delete the condition of transfer of land to the SJSAD.

The reply is not acceptable since the expenditure out of government funds is always done for the public purpose and in the instant case no public purpose would be served if the title of the land is not in the name of the SJSAD. This may also result in the idling of the entire expenditure as the NGO by refusing to transfer the land had breached the MoU and agreement conditions. Besides, SJSAD failed to include the clause of recovery of the grant amount in one lump along with interest rate applicable to long term deposits of the nationalised banks in case of breach of MoU conditions by the NGO.

The matter was referred to the Government in April 2019; their reply was awaited as of June 2020.

Public Health Department

2.11 Idle expenditure on establishment of Trauma Care Centre

Trauma Care Centre at Vaijapur, District Aurangabad was not operational since last six years for want of electric supply resulting in idle expenditure of ₹ 1.66 crore.

Accidental trauma is a leading cause of mortality in India. If basic life support, first aid and replacement of fluids⁵⁵ can be arranged within the first hour of the injury (the golden hour), lives of many of the victims can be saved. In view of the above, the Public Health Department (PHD), Government of Maharashtra (GoM) decided (March 2007) to establish a Level III⁵⁶ Trauma Care Centre (TCC) having 10 beds⁵⁷ in the premises of Sub-District Hospital (SDH), Vaijapur, District Aurangabad, near National Highway-8.

The administrative approval was accorded (August 2010) and the technical sanction to the work was granted (May 2011) by Public Works Circle, Aurangabad for construction of the TCC. The Public Works Department (PWD) issued (August 2011) work order, completed the work after incurring an expenditure of ₹ 1.66 crore and handed over (August 2013) the TCC to SDH, Vaijapur (SDH).

During scrutiny of records of SDH, Vaijapur audit observed (August 2017) that after taking over possession of TCC, the SDH requested (May 2014) Maharashtra State Electricity Distribution Company Ltd. (MSEDCL) to submit the estimate for work of Express Feeder Line (EFL) considering the need of uninterrupted electric power supply to operate the lift and blood bank of the TCC. The SDH submitted (May 2014) an estimate of ₹ 75 lakh to the District Hospital, Aurangabad. But, the District Hospital, Aurangabad requested (September 2014) Directorate of Health Services, Mumbai (DHS) for the fund of ₹ 32 lakh only. The SDH again requested (June 2015) the District Hospital, Aurangabad for the fund of ₹ 77.22 lakh and the District Hospital, Aurangabad asked (June 2015) the SDH to submit the detailed estimate for the same which has not been submitted till date. This indicates lack of clarity between the District Hospital, Aurangabad and SDH with regard to the estimated expenditure on EFL.

Meanwhile, the MSEDCL refused (June 2015) to provide EFL/HT connection as the SDH and TCC are situated in the same premises and more than one HT connection cannot be provided for a single premises. The SDH was asked to apply for load enhancement and the application for load enhancement was accordingly made (August 2015) by the SDH. The MSEDCL accorded (December 2016) technical sanction for the above load enhancement for ₹ 2.64 lakh. But, the work could not be done as the said amount is yet to be paid by SDH.

⁵⁵ Fluid replacement or fluid resuscitation is the medical practice of replenishing bodily fluid lost through sweating, bleeding, fluid shifts or other pathologic processes.

⁵⁶ Level III TCC would provide initial evaluation and stabilise accident victims.

⁵⁷ Five Intensive Care Units and Five General Trauma Beds.

The DHS, Mumbai had appointed a total staff of eight consisting of Doctors, Nurses *etc.*, against the sanctioned strength of 15 for the TCC between August 2007 and December 2008. But, due to non-functioning of TCC, these persons were diverted to SDH.

During the period from 2013 to 2019, SDH Vaijapur had received 521 accidental cases and 114 head injury cases, which could not receive the benefit of TCC facility.

From the above it is clear that no efforts were made by either the SDH or the District Hospital, Aurangabad to deposit the fund of ₹ 2.64 lakh as demanded by the MSEDCL for load enhancement. Instead, the matter is being constantly pursued with the MSEDCL for providing EFL which had already been refused.

On this being pointed out, the SDH stated (May 2019) that for want of EFL, distribution point and the electric meter TCC is not functioning. The District Hospital, Aurangabad attributed (May 2019) this to non-submission of the detailed estimates for installation of EFL, distribution point and the electric meter by the SDH.

Thus, due to lack of clarity and coordination among the various Government departments and agencies desired electric supply was not provided to the TCC. This has resulted in idle expenditure of ₹ 1.16 crore on construction of TCC, besides depriving beneficiaries of intended benefits since last six years.

The matter was referred to the Government in June 2019; their reply was awaited as of June 2020.

Higher and Technical Education Department

2.12 Irregular release of excess amount of grant-in-aid to the non-government technical institutes

Non-adjustment of excess grant released during previous years by Higher and Technical Education Office, Amravati resulted in irregular release of excess grant-in-aid of ₹ 1.34 crore in violation of the prescribed Rules.

The Government of Maharashtra (GoM) issued (May 1978) directions approving the Rules for assessment and payment of grant-in-aid to Non-Government Engineering, Technical and Technological Colleges and Polytechnics in the State. These Rules stipulate payment of the maintenance grants to the grantee institutions at the rate of 90 *per cent* of the total admissible expenditure or the deficit (admissible expenditure minus receipts) whichever is less, on the budget estimates of the institutions for the year,

provided the excess or shortfall, if any, shall be adjusted in the following year, on the basis of actual audited expenditure.

Scrutiny of the records (May 2019) of the office of the Higher and Technical Education, Amravati (HTE) revealed that the HTE had carried out the assessment of grants released by the Directorate of Technical Education (DTE), Mumbai with reference to the expenditure incurred by two educational institutions at Amravati and Akola for the period from 2009-10 to 2017-18 and 2009-10 to 2016-17 respectively. The HTE in its assessment orders for both the institutes had pointed out excess release of grants amounting to ₹ 1.34 crore (₹ 99.60 lakh+₹ 33.93 lakh) as detailed in the **Appendix 2.12.1**. But, the DTE, Mumbai had been releasing the grant-in-aid to both the institutes without adjusting the excess release being pointed out by the HTE.

Thus, non-adjustment of excess grant released during previous years, tantamounts to irregular release of excess grant-in-aid of ₹ 1.34 crore in violation of the prescribed rules.

On this being pointed out by audit, the HTE stated (July 2019) that every year the matter of excess release of grant to the aforesaid institutions was reported to the DTE being grant releasing authority. The DTE, Mumbai stated (August 2019) that the HTE who is the drawing and Disbursing Officer for distributing the grant to the institutes had been instructed (June 2016) to adjust the excess grant paid previously before disbursing the grant for the current year.

Thus, the HTE had irregularly released excess grant in violation of the Rules to the private technical institutions.

The matter was referred to the Government in July 2019; their reply was awaited as of June 2020.

PART-B
PUBLIC SECTOR UNDERTAKINGS

OVERVIEW

**Page
55 to 57**

OVERVIEW

Functioning of State Public Sector Undertakings

Audit of Government Companies is governed by Sections 139 and 143 of the Companies Act, 2013. The financial statements of the Government Companies are audited by the Statutory Auditors who are appointed by the Comptroller and Auditor General of India (CAG). These financial statements are also subject to supplementary audit conducted by the CAG.

As on 31 March 2019, there were 103 State Public Sector Undertakings (PSUs) in Maharashtra, including 10 Statutory Corporations and 93 Government Companies (including 20 inactive Government Companies) under the audit jurisdiction of the CAG. The working PSUs registered an annual turnover of ₹ 1,02,195.78 crore as per their latest finalised accounts as on 30 September 2019. This turnover was equal to 3.84 per cent of the State Gross Domestic Product (GDP) of Maharashtra. As on 31 March 2019, the investment (equity and long term loans) in 103 State PSUs was ₹ 3,63,880.25 crore. The power sector received 79.20 per cent of total investment (₹ 1,68,456.57 crore) made during the period from 2014-15 to 2018-19.

Functioning of State Power Sector Undertakings

The turnover of eight Power sector PSUs was ₹ 91,317.99 crore in 2018-19 as per their latest finalised accounts. This turnover was equal to 3.43 per cent of the State GDP. The power sector PSUs earned an overall net profit of ₹ 870.95 crore as per their latest finalised accounts.

(Paragraph 3.1.1 and 3.1.8)

As on 31 March 2019, the investment (capital and long term loans) in eight Power sector PSUs was ₹ 2,22,534.82 crore. Out of this, Government of Maharashtra (GoM) had investment of ₹ 89,178.61 crore consisting of ₹ 88,940.67 crore towards equity and ₹ 237.94 crore towards long term loans. The GoM contributed ₹ 10,115.30 crore towards equity, loans and grants/subsidies during 2018-19.

(Paragraphs 3.1.3 and 3.1.4)

During the year 2018-19, out of eight working PSUs, two PSUs earned profit of ₹ 1,237.67 crore, five PSUs incurred loss of ₹ 366.72 crore and one PSU incurred marginal loss. The profit making PSUs were Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (₹ 745.43 crore) and Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (₹ 492.24 crore) whereas losses were incurred by Maharashtra State Power Generation Company Limited (₹ 325.81 crore). Three PSUs had arrears of three accounts as of September 2019.

(Paragraphs 3.1.6 and 3.1.8)

The balance of investment of the State Government in the share capital of the power sector PSUs increased to ₹ 88,940.67 crore in 2018-19 from ₹ 0.45 crore in 1999-2000. The present value of investments of the State Government upto 31 March 2019 worked out to ₹ 1,28,738.96 crore.

(Paragraph 3.1.11)

During the year, the Statutory Auditors had given qualified certificates for two accounts.

(Paragraph 3.1.20)

Compliance Audit Paragraph relating to State Power Sector Undertakings

In **Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited**, insufficient collection of security deposit (SD) in respect of live as well as disconnected consumers was observed as they had arrears of energy bills even after adjusting the available SD.

(Paragraph 4.1)

Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited did not recover operation and maintenance charges as determined by MERC resulting in short recovery of ₹ 184.11 crore.

(Paragraph 4.2)

Functioning of State Public Sector Undertakings (other than Power Sector)

The turnover of 95 State PSUs (other than Power Sector) was ₹ 10,877.79 crore in 2018-19 as per their latest finalised accounts. This turnover was equal to 0.41 per cent of the State GDP. The PSUs incurred an overall net loss of ₹ 1,368.55 crore as per their latest finalised accounts.

(Paragraphs 5.1.1, 5.1.2 and 5.1.11)

As on 31 March 2019, the investment (capital and long term loans) in 95 PSUs was ₹ 1,41,345.43 crore. Out of this, GoM had investment of ₹ 1,26,223.45 crore consisting of ₹ 1,25,018.47 crore towards equity and ₹ 1,204.98 crore towards long term loans. The GoM contributed ₹ 4,913.43 crore towards equity, loans and grants/subsidies during 2018-19.

(Paragraphs 5.1.4, 5.1.5 and 5.1.10)

Sixty working PSUs had arrears of 147 accounts as of September 2019. The extent of arrears was one to 20 years. There were 20 inactive companies.

(Paragraphs 5.1.7.1 and 5.1.7.2)

During 2018-19, out of 75 working PSUs, 36 PSUs earned profit of ₹ 756.10 crore and 19 PSUs incurred losses of ₹ 2,040.17 crore. Nine working PSUs did not incur either profit or loss, three companies had not yet submitted their first financial statements and financial statements of eight working PSUs were not due for submission. The major contributors to profit were Forest Development Corporation of Maharashtra Limited (₹ 123.41 crore) and Maharashtra State Warehousing Corporation (₹ 115.62 crore) whereas major losses were incurred by Maharashtra State Road Transport Corporation (₹ 1,578.67 crore) and Maharashtra Airport Development Company Limited (₹ 230.07 crore).

(Paragraph 5.1.11)

The balance of investment of the State Government in these PSUs increased to ₹ 1,25,479.82 crore in 2018-19 from ₹ 12,392.41 crore in 1999-2000. The present value of investments of the State Government upto 31 March 2019 worked out to ₹ 2,84,286.66 crore.

(Paragraph 5.1.14)

During the year, the Statutory Auditors had given qualified certificates for 16 accounts and adverse/disclaimer certificates (which mean that accounts do not reflect a true and fair view) for two accounts.

(Paragraph 5.1.24)

Compliance Audit Paragraphs relating to State Public Sector Undertakings (other than Power Sector)

Gist of some of the important audit observations is given below:

Vasantrao Naik Vimukta Jatis and Nomadic Tribes Development Corporation Limited made payment of arrears of ₹ 3.19 crore to employees in violation of Government orders. They also irregularly diverted NBCFDC funds to the tune of ₹ 1.60 crore for this purpose.

(Paragraph 6.1)

Maharashtra State Road Transport Corporation incurred avoidable expenditure of ₹ 22.35 crore due to flawed tender evaluation of Facility Management Services (FMS) contract. Also, the Corporation terminated parcel-courier licence contract without following due procedures resulting in loss of revenue of ₹ 1.58 crore.

(Paragraphs 6.2 and 6.3)

INTRODUCTION

**Page
59 to 63**

INTRODUCTION

Functioning of State Public Sector Undertakings

1. General

State Public Sector Undertakings (PSUs) consist of State Government Companies and Statutory Corporations. State PSUs are established to carry out activities of commercial nature keeping in view the welfare of people and occupy an important place in the State economy. As on 31 March 2019, there were 103 State PSUs in Maharashtra, including 10 Statutory Corporations¹ and 93 Government Companies (including 20 inactive Government Companies²) under the audit jurisdiction of the Comptroller & Auditor General of India. None of these Government Companies were listed on the stock exchange. One inactive PSU –Sahyadri Glass Works Limited was taken over by Official Liquidator and hence is no more within the audit jurisdiction of the C&AG of India.

2. The financial performance of the PSUs on the basis of latest finalised accounts as on 30 September 2019 is covered in this report. The nature of PSUs and the position of accounts are indicated in table below:

Table 1: Nature of PSUs covered in the Report

Nature of PSUs	Total	Number of PSUs of which accounts were received during the reporting period ³			Total	Number of PSUs of which accounts were in arrear (total accounts in arrear) as on 30 September 2019
		Accounts up to 2018-19	Accounts up to 2015-16 to 2017-18	Accounts up to 2014-15		
Working Government Companies ⁴	73	12	36	0	48	53 (136)
Statutory Corporations	10	0	9	0	9	10 (14)
Total working PSUs	83	12	45	0	57	63 (150)
Inactive Government Companies	20	5	11	0	16	15 (24)
Total	103	17	56	0	73	78 (174)

(Source: Information received from PSUs)

¹ Maharashtra State Warehousing Corporation (MSWC), Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC), Maharashtra State Road Transport Corporation (MSRTC), Maharashtra State Financial Corporation (MSFC), Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC) and Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC).

² Inactive PSUs are those which have ceased to carry out their operations.

³ From October 2018 to September 2019.

⁴ Government PSUs include other Companies referred to in Section 139(5) and 139(7) of the Companies Act 2013.

The working PSUs registered an annual turnover of ₹ 1,02,195.78 crore as per their latest finalised accounts as on 30 September 2019. This turnover was equal to 3.84 *per cent* of State Gross Domestic Product (GDP) for the year 2018-19 (₹ 26,60,318 crore). The working PSUs incurred loss of ₹ 413.12 crore as per their latest finalised accounts. As on March 2019, the State PSUs had employed around 2,10,379 employees.

There were 20 inactive PSUs having an investment⁵ of ₹ 697.78 crore (capital: ₹ 298.18 crore and long term loans: ₹ 399.60 crore). This is a critical area as the investment in inactive PSUs does not contribute to the economic growth of the State.

3. Accountability framework

The procedure for audit of Government Companies are laid down in Sections 139 and 143 of the Companies Act, 2013 (Act 2013). According to Section 2(45) of the Act 2013, a Government Company means any company in which not less than fifty one *percent* of the paid-up share capital is held by the Central Government or by any State Government or Governments or partly by the Central Government and partly by one or more State Governments, and includes a company which is a subsidiary company of such a Government Company. Besides, any other company⁶ owned or controlled, directly or indirectly, by the Central Government, or by any State Government or Governments, or partly by the Central Government and partly by one or more State Governments are referred to in this Report as Government Controlled other Companies.

Comptroller & Auditor General of India (CAG) appoints the Statutory Auditors of a Government Company and Government Controlled Other Company under Section 139(5) and (7) of the Companies Act, 2013. Section 139(5) of the Companies Act, 2013 provides that the Statutory Auditors in case of a Government Company or Government Controlled Other Company are to be appointed by the CAG within a period of one hundred and eighty days from the commencement of the financial year. Section 139(7) of the Companies Act, 2013 provides that in case of a Government Company or Government Controlled Other Company, the first auditors are to be appointed by the CAG within sixty days from the date of registration of the company and in case CAG does not appoint such auditor within the said period, the Board of Directors of the Company or the members of the Company have to appoint such auditor.

Further, as per sub-Section 7 of Section 143 of the Act 2013, the Comptroller and Auditor General of India (CAG) may, in case of any company covered under sub-Section (5) or sub-Section (7) of Section 139, if considered necessary, by an order, cause test audit to be conducted of the accounts of such Company and the provisions of Section 19A of the Comptroller and Auditor General's (Duties, Powers and Conditions of Service) Act, 1971 shall apply to the report of such test Audit. Thus, a Government Company or any other Company owned or controlled, directly or indirectly, by the Central

---

⁵ For details refer **Appendix – 5.1.1.**

⁶ Ministry of Corporate Affairs-(Removal of Difficulties) Seventh Order 2014 dated 4 September 2014.

Government, or by any State Government or Governments or partly by Central Government and partly by one or more State Governments is subject to audit by the CAG. An audit of the financial statements of a Company in respect of the financial years that commenced on or before 31 March 2014 shall continue to be governed by the provisions of the Companies Act, 1956.

4. *Statutory audit*

The financial statements of the Government Companies (as defined in Section 2(45) of the Act 2013) are audited by the Statutory Auditors, who are appointed by the CAG as per the provisions of Section 139(5) or 139(7) of the Act, 2013. The Statutory Auditors submit a copy of the Audit Report to the CAG including, among other things, financial statements of the Company under Section 143(5) of the Act, 2013. These financial statements are also subject to supplementary audit by the CAG within sixty days from the date of receipt of the audit report under the provisions of Section 143(6) of the Act, 2013.

Audit of Statutory Corporations is governed by their respective legislations. Out of 10 Statutory Corporations, the CAG is sole auditor for two Statutory Corporations *viz.* MIDC and MSRTC. The audit of MKVDC, KIDC, VIDC, TIDC, GMIDC and MWCC is conducted under Section 19(3) of the C&AG's (Duties, Powers and Conditions of Service (DPC) Act, 1971. In respect of MSWC and MSFC, the audit is conducted by Chartered Accountants and supplementary audit is conducted by the CAG.

Submission of accounts by PSUs

5. *Need for timely finalisation and submission*

According to Section 394 and 395 of the Companies Act, 2013, Annual Report on the working and affairs of a Government Company is to be prepared within three months of its Annual General Meeting (AGM) and as soon as may be after such preparation laid before the Houses or both the Houses of State Legislature together with a copy of the Audit Report and any comments upon or supplement to the Audit Report, made by the CAG. Almost similar provisions exist in the respective Acts regulating Statutory Corporations. This mechanism provides the necessary legislative control over the utilisation of public funds invested in the companies from the Consolidated Fund of the State.

Section 96 of the Act requires every company to hold AGM of the shareholders once in every calendar year. It is also stated that not more than 15 months shall elapse between the date of one AGM and that of the next. Further, Section 129 of the Act stipulates that the audited Financial Statement for the financial year has to be placed in the said AGM for their consideration. Section 129(7) of the Act provides for levy of penalty like fine and imprisonment on the persons including directors of the company responsible for non-compliance with the provisions of Section 129 of the Act.

6. *Role of Government and Legislature*

The State Government exercises control over the affairs of these PSUs through its administrative departments. The Chief Executive and Directors to the Board are appointed by the State Government.

The State Legislature also monitors the accounting and utilisation of Government investment in the PSUs. For this, the Annual Reports together with the Statutory Auditors' Reports and comments of the CAG, in respect of State Government Companies and Separate Audit Reports in case of Statutory Corporations are to be placed before the State Legislature under Section 394 of the Act, 2013 or as stipulated in the respective Acts. The Audit Reports of the CAG are submitted to the Government under Section 19A of the CAG's (DPC) Act, 1971.

7. Investment by Government of Maharashtra in State Public Sector Undertakings (PSUs)

The Government of Maharashtra (GoM) has high financial stake in the PSUs. This is mainly of three types:

- **Share capital and loans** – In addition to the share capital contribution, GoM also provides financial assistance by way of loans to the PSUs from time to time.
- **Special financial support** – GoM provides budgetary support by way of grants and subsidies to the PSUs as and when required.
- **Guarantees** – GoM also guarantees the repayment of loans with interest availed by the PSUs from Financial Institutions.

8. The sector-wise summary of investment⁷ in the PSUs as on 31 March 2019 is given below.

Table 2: Sector-wise investment in PSUs

Name of sector	Government Companies		Statutory Corporations	Total	Investment ⁸ (₹ in crore)			Percentage to total investment
	Working	Inactive	Working		Capital	Loans	Total	
					Power	8	--	
Agriculture and Allied	9	5	7	21	1,20,134.04	294.57	1,20,428.61	33.09
Infrastructure	19	6	1	26	4,804.67	7,033.61	11,838.28	3.25
Service	3	--	1	4	4,718.04	204.43	4,922.47	1.35
Finance	17	--	1	18	2,450.38	985.54	3,435.92	0.94
Manufacturing	9	7	--	16	305.54	377.60	683.14	0.19
Miscellaneous	8	2	--	10	29.88	7.13	37.01	0.01
Total	73	20	10	103	3,03,266.79	60,613.46	3,63,880.25	100.00

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

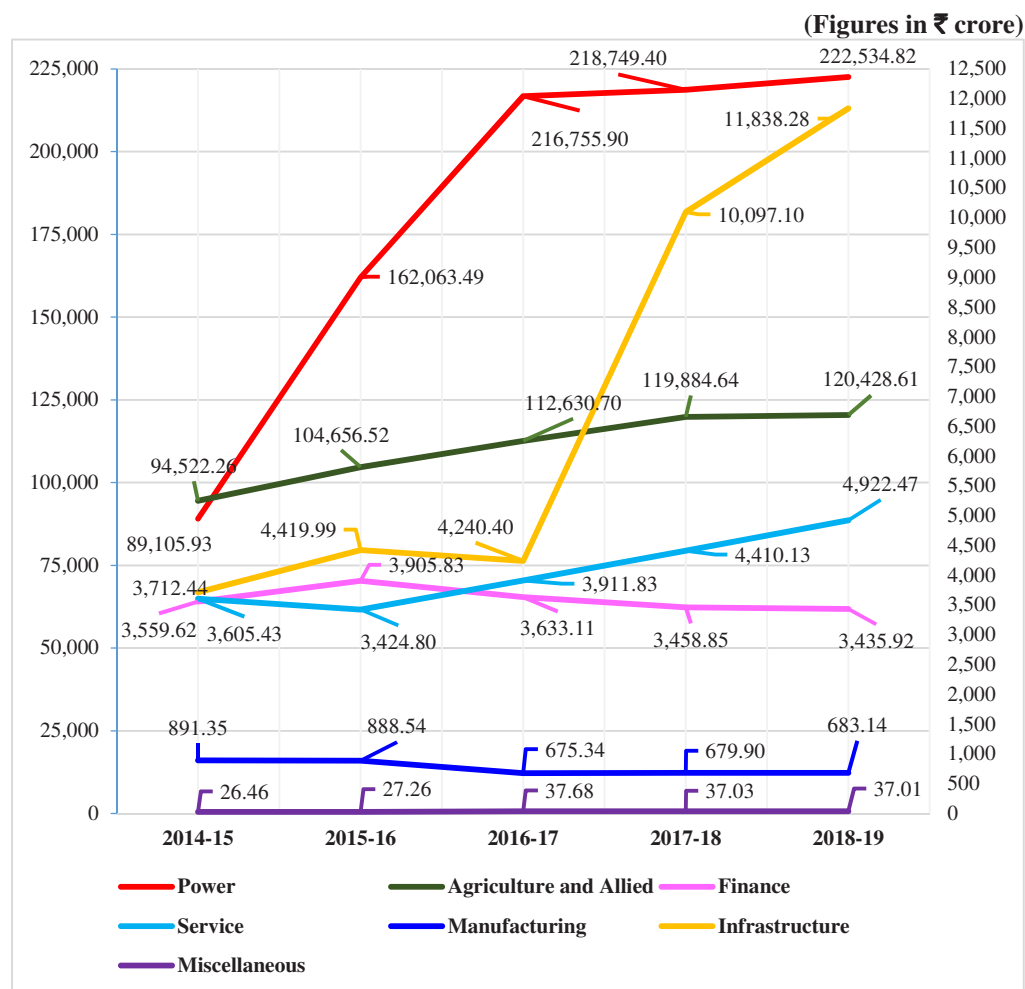
The thrust of PSU investment was mainly in power sector which increased from ₹ 89,105.93 crore to ₹ 2,22,534.82 crore during 2014-15 to 2018-19. The power sector received investment of ₹ 1,33,428.89 crore (79.20 per cent) out of total investment of ₹ 1,68,456.57 crore made during the period 2014-15 to 2018-19.

⁷ For details refer **Appendix 3.1.1** and **Appendix 5.1.1**.

⁸ Investment includes equity and long term loans.

9. The investment in various important sectors at the end of 31 March of each year from 2015 to 2019 is indicated in the chart below:

Chart 1: Sector-wise investment in Public Sector Undertakings

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

Keeping in view the high level of investment in Power Sector, we are presenting the results of audit of eight State Power Sector PSUs in Chapter III and Chapter IV⁹ of this report and of 95 State PSUs (other than Power Sector) in Chapter V and Chapter VI¹⁰ of the report.

⁹ Chapter-III (Functioning of State Power Sector Undertakings) and Chapter-IV (Compliance Audit Paragraphs relating to State Power Sector Undertakings).

¹⁰ Chapter-V (Functioning of State PSUs other than Power Sector) and Chapter-VI (Compliance Audit Paragraphs relating to State PSUs other than Power Sector).

CHAPTER - III

FUNCTIONING OF STATE POWER	Page
SECTOR UNDERTAKINGS	65 to 82

CHAPTER-III

3.1 Functioning of State Power Sector Undertakings

3.1.1 Introduction

The power sector companies play an important role in the economy of the State. Apart from providing a critical infrastructure required for development of the State's economy, the power sector also adds significantly to the GDP of the State. A *ratio* of power sector PSUs' turnover to State Gross Domestic Product (GDP) shows the extent of activities of PSUs in the economy of the State. The table below provides the details of turnover of the power sector undertakings and GDP of Maharashtra for a period of five years ending March 2019.

Table 3.1.1: Details of turnover of power sector undertakings vis-a-vis GDP of State
(₹ in crore)

Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
Turnover	74,759.11	79,995.61	75,186.17	79,543.51	91,317.99
Percentage change in turnover as compared to turnover of preceding year	10.93	7.00	(6.01)	5.80	14.80
GDP of Maharashtra	17,92,122.00	20,01,223.00	22,57,032.00	24,11,600.00 ¹	26,60,318.00 ²
Percentage change in State GDP as compared to State GDP of preceding year	8.78	11.67	12.78	6.85	10.31
Percentage of Turnover to GDP of Maharashtra	4.17	4.00	3.33	3.30	3.43

(Source: The figures of turnover have been compiled based on the latest finalised financial statements of the respective Power Sector Companies and GDP figures are taken from the State Finances Audit Report of Maharashtra)

The turnover of power sector undertakings has recorded continuous increase except for the year 2016-17 and it ranged between 5.80 *per cent* and 14.80 *per cent* during the period 2014-19, whereas the increase in GDP of Maharashtra ranged between 6.85 *per cent* and 12.78 *per cent* during the same period. The compounded annual growth is a useful method to measure growth rate over multiple time periods. During last five years, the compounded annual growth³ of State GDP was 10.06 *per cent* and the turnover of power sector undertakings recorded lower compounded annual growth of 6.27 *per cent*. This resulted in decrease in the share of turnover of these power sector undertakings to the State GDP from 4.17 *per cent* in 2014-15 to 3.43 *per cent* in 2018-19.

¹ Actuals.

² Advance estimates.

³ Rate of Compounded Annual Growth $[\{(Value\ of\ 2018-19 / Value\ of\ 2013-14) ^ (1/5\ years)\} - 1] * 100$ where turnover and State GDP for the year 2013-14 were ₹ 67,390.78 crore and ₹ 16,47,506 crore respectively.

3.1.2 Formation of Power Sector Undertakings

The State Government in exercise of the power conferred by the Electricity Act, 2003 notified (June 2005) the Maharashtra Electricity Reforms Transfer Scheme, 2005 providing and giving effect to the transfer of properties, interests, rights, liabilities, obligations, proceeding and personnel of Maharashtra State Electricity Board to the Transferees. The Transfer Scheme resulted in the creation of the following four successor Companies out of the erstwhile Maharashtra State Electricity Board (MSEB), namely, MSEB Holding Company Limited (MSEBHCL); Maharashtra State Power Generation Company Limited (MSPGCL); Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (MSETCL); and Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (MSEDCL). These four power sector companies came into existence with effect from 06 June 2005 and all the assets and liabilities of erstwhile MSEB (including Net Fixed Assets of ₹ 11,703 crore⁴ which were revalued to ₹ 74,303 crore and loan/liabilities of erstwhile MSEB of ₹ 5,632 crore were taken over by Government of Maharashtra (GoM) against equity share capital of the MSEBHCL) were distributed among these companies according to the provisions of the Transfer Scheme. MSEBHCL was notified to be the holding company of MSPGCL, MSETCL and MSEDCL as per the GoM's decision to reorganize the Board under the provisions of Part XIII of the Electricity Act, 2003. Besides these four companies, there are four other power sector companies⁵ which are subsidiary companies of MSPGCL, MSEDCL and the residuary Board as per Schedule E to the Transfer Scheme. Thus, there were eight power sector companies in the State as on 31 March 2019.

3.1.3 Investment in State Power Sector Undertakings

The activity-wise summary of investment in the power sector (refer **Appendix 3.1.1**) undertakings as on 31 March 2019 is given below:

Table 3.1.2: Activity-wise investment in power sector undertakings

Name of the Company	Activity	Number of Government undertakings	Investment(₹ in crore)		
			Equity	Long term loans	Total
MSEBHCL	Investment company	1	88,940.22	-	88,940.22
MSPGCL	Generation of Power	1	25,284.13	25,478.96	50,763.09
MSETCL	Transmission of Power	1	8,984.97	5,999.88	14,984.85
MSEDCL	Distribution of Power	1	47,614.32	19,197.94	66,812.26
Others	Power related	4	0.60	1,033.80	1,034.40
Total		8	1,70,824.24⁶	51,710.58	2,22,534.82

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

⁴ MSPGCL: ₹ 3,566 crore, MSETCL: ₹ 4,504 crore, MSEDCL: ₹ 3,585 crore and MSEBHCL: ₹ 48 crore.

⁵ Aurangabad Power Company Limited (subsidiary of MSEDCL), Dhopave Coastal Power Limited and Mahagenco Ash Management Services Limited (subsidiaries of MSPGCL) and Maharashtra Power Development Corporation Limited (MPDCL-subsidiary of erstwhile MSEB).

⁶ This includes ₹ 88,940.22 crore contributed by GoM to MSEBHCL which in turn has contributed the equity of its subsidiaries - MSEDCL, MSETCL and MSPGCL.

As on 31 March 2019, the total investment (equity and long term loans) in eight power sector undertakings was ₹ 2,22,534.82 crore. The investment consisted of 76.76 per cent towards equity and 23.24 per cent in long-term loans.

The State Government, as on 31 March 2019, had advanced ₹ 237.94 crore towards the long term loans, which constituted 0.46 per cent of the total long term loans (₹ 51,710.58 crore). These power sector undertakings had availed ₹ 51,472.64 crore (99.54 per cent) of the total long term loans from other financial institutions. During 2016-17, the State Government had taken over ₹ 4,959.75 crore (75 per cent) of the outstanding short and medium term debts (₹ 6,613 crore) of MSEDCL as on 30 September 2015 under Ujwal DISCOM Assurance Yojana⁷ (UDAY) scheme.

3.1.4 Budgetary Support to Power Sector Undertakings

The Government of Maharashtra (GoM) provides financial support to State PSUs in various forms through annual budget. The summarised details of budgetary outgo towards equity, loans, grants/subsidies, loans written off and loans converted into equity during the year in respect of power sector undertakings for the last three years ending March 2019 are as follows:

Table 3.1.3: Details of budgetary support to power sector undertakings during the years (₹ in crore)

Particulars ⁸	2016-17		2017-18		2018-19	
	Number of PSUs	Amount	Number of PSUs	Amount	Number of PSUs	Amount
Equity Capital (i)	2	1,086.57	1	37.00	1	853.68
Loans given (ii)	-	-	-	-	-	-
Grants/Subsidy provided (iii)	1	5.35	2	7,816.62	1	9,261.62
Total Outgo⁹(i + ii + iii)	3	1,091.92	3	7,853.62	2	10,115.30
Loan repayment written off	-	-	-	-	-	-
Loans converted into equity	-	-	-	-	-	-
Guarantees issued	-	-	-	-	-	-
Guarantee Commitment	2	3.95	1	0.13	-	-

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

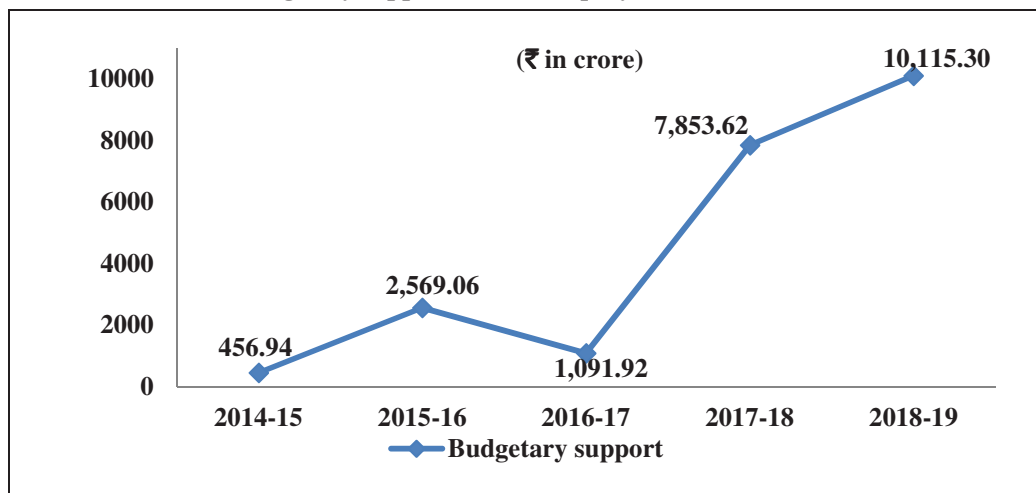
⁷ Scheme launched by Ministry of Power and GoI for financial and operational turnaround of DISCOMs.

⁸ Amount represents outgo from State Budget only.

⁹ The figure represents number of PSUs which have received outgo from budget under one or more heads i.e. equity, loans, grants/subsidy.

The details of budgetary support towards equity, loans and grants/subsidies for the last five years ending March 2019 are given in a graph below:

Chart 3.1.1: Budgetary support towards Equity, Loans and Grants/Subsidies

The budgetary assistance extended to these power sector undertakings ranged between ₹ 456.94 crore and ₹ 10,115.30 crore during the period 2014-15 to 2018-19. The budgetary assistance of ₹ 10,115.30 crore received during the year 2018-19 included ₹ 853.68 crore to MSEBHCL in the form of equity and ₹ 9,261.62 crore in the form of grants/subsidy to MSEDCL for carrying out various projects.

Besides, the Ministry of Power (MoP), Government of India also launched (20 November 2015) a Scheme (Ujwal Discom Assurance Yojana-UDAY) for operational and financial turnaround of State owned Power Distribution Companies (DISCOMs). The provisions of UDAY and status of implementation of the scheme by MSEDCL are discussed under **Para 3.1.19** of this Chapter.

In order to enable PSUs to obtain financial assistance from banks and financial institutions, State Government gives guarantee for which the guarantee fee is being charged. This fee varies from 0.50 *per cent* to two *per cent*, as decided by the State Government, depending upon the loanees. The guarantee commitment of State Government decreased to Nil during 2018-19 from ₹ 0.13 crore in 2017-18. Further, two power sector companies (MSPGCL and MSEDCL) paid guarantee fees to the tune of ₹ 0.54 crore during 2018-19. The outstanding guarantee fees/commission as on 31 March 2019 was Nil.

3.1.5 Reconciliation with Finance Accounts of Government of Maharashtra

The figures in respect of equity, loans and guarantees outstanding as per records of State PSUs should agree with that of the figures appearing in the Finance Accounts of the Government of Maharashtra. In case the figures do not agree, the concerned PSUs and the Finance Department should carry out reconciliation of the differences. The position in this regard as on 31 March 2019 with respect to four PSUs is stated below:

Table 3.1.4: Equity, loans, guarantees outstanding as per Finance Accounts vis-à-vis records of power sector PSUs

(₹ in crore)

Sl. No.	Name of the Company	Equity			Loan			Guarantee outstanding		
		Finance account	As furnished by PSU	Absolute difference	Finance account	As furnished by PSU	Absolute difference	Finance account	As furnished by PSU	Absolute difference
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
1	MSEBHCL	-	88,940.22	88,940.22	-	-	-	-	-	-
2	MSEDCL	-	--	-	2,506.46	19.99	2,486.47	-	-	-
3	MSETCL	-	-	-	-	217.95	217.95	-	-	-
4	MSPGCL	2,480.80	-	2,480.80	292.91	-	292.91	-	-	-
Total		2,480.80	88,940.22	91,421.02	2,799.37	237.94	2,997.33	-	-	-

(Source: Compiled based on information received from PSUs and Finance Accounts of Government of Maharashtra)

The matter is regularly taken up with the Chief Secretary/Additional Chief Secretary (Finance) the latest being in January 2019. During the year, three meetings had also been held with the officials of GoM and PSUs. The Government and the PSUs should take concrete steps to reconcile the differences in a time-bound manner.

3.1.6 Submission of accounts by Power Sector Undertakings

Timeliness in preparation of accounts by Power Sector Undertakings

The accounts of eight power sector undertakings are being audited by the CAG. As of 30 September 2019, five of these power sector PSUs submitted their accounts for the year 2018-19. Details of arrears in submission of accounts of power sector undertakings as on 30th September of each financial year for the last five years ending 31 March 2019 are given below:

Table 3.1.5: Position relating to submission of accounts of Power Sector Undertakings

Sl. No.	Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
1	Number of working PSUs	9	8	8	8	8
2	Number of accounts finalised during the year	9	5	10	9	9
3	Number of accounts in arrears	5	7	5	4	3
4	Number of working PSUs with arrears in accounts	5	7	5	4	3
5	Extent of arrears (numbers in years)	1	1	1	1	1

(Source: Compiled based on accounts of working PSUs received during the period October 2018 to September 2019)

All eight PSUs had finalised nine annual accounts during the period 1 October 2018 to 30 September 2019 which included five annual accounts for the year 2018-19 and four annual accounts for previous years. Further, three annual accounts were in arrears which pertain to three PSUs. However, all three PSUs finalised and submitted these three accounts by December 2019.

3.1.7 Performance of Power Sector Undertakings

The financial position and working results of eight power sector companies are detailed in **Appendix 3.1.2** as per their latest finalised accounts as of 30 September 2019.

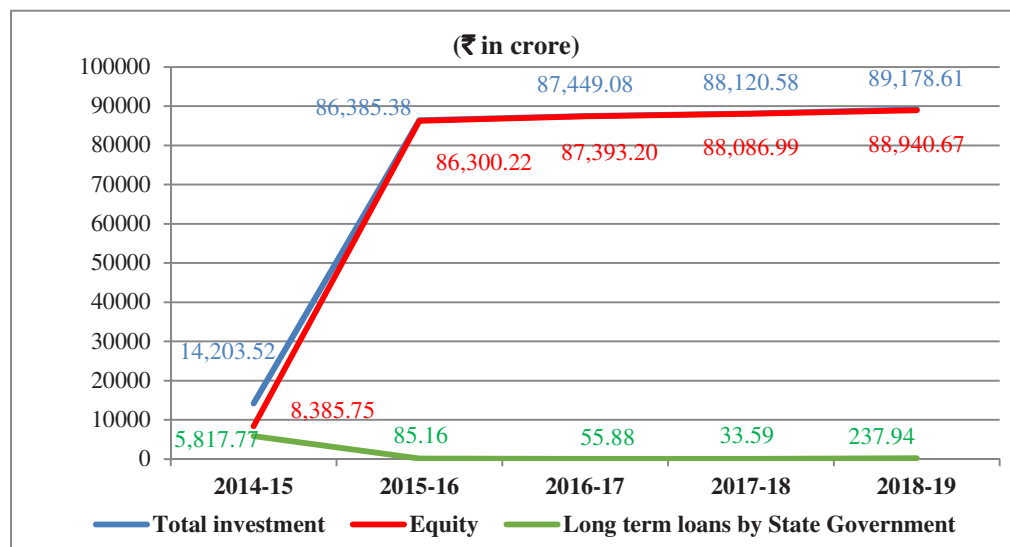
The Public Sector Undertakings are expected to yield reasonable return on investment made by Government in the undertakings. As on 31 March 2019, the total investment of State Government and others in the power sector PSUs

was ₹ 2,22,534.82 crore consisting of ₹ 1,70,824.24 crore as equity and ₹ 51,710.58 crore as long term loans (refer Appendix 3.1.1). Of this, GoM had investment of ₹ 89,178.61 crore consisting of equity ₹ 88,940.67 crore in MSEBHCL and Maharashtra Power Development Corporation Limited (MPDCL) and long term loans of ₹ 237.94 crore in MSETCL and MSEDCL (refer Appendix 3.1.1).

The year wise status of investment of GoM in the form of equity and long term loans in the power sector undertakings during the five years 2014-15 to 2018-19 is as follows:

Chart 3.1.2: Total investment of GoM in power sector undertakings

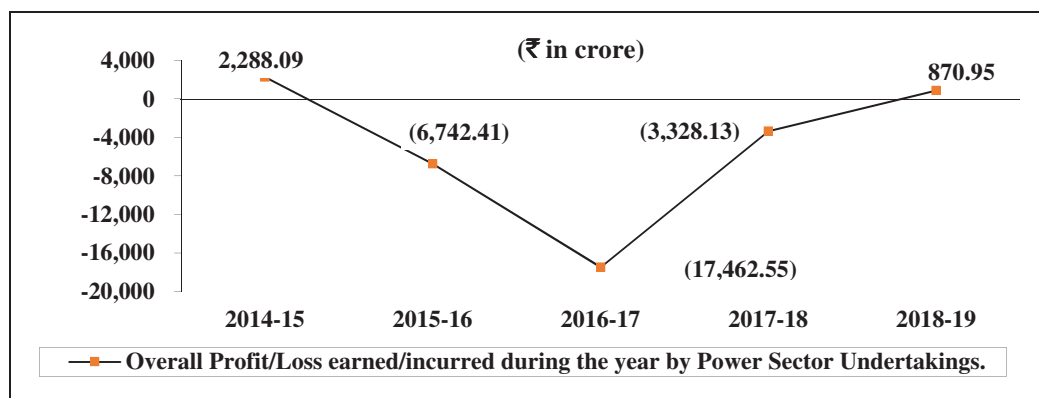
The profitability of a company is traditionally assessed through return on investment and return on capital employed. Return on investment measures the profit or loss made in a fixed year relating to the amount of money invested and is expressed as a percentage of net profit to total investment. Return on capital employed is a financial *ratio* that measures the company's profitability and the efficiency with which its capital is used.

3.1.8 Return on Investment

Return on investment is the percentage of profit/loss to the total investment. The overall position of profit/loss¹⁰ earned/incurred as per the finalised accounts as of 30 September 2019 by all the power sector undertakings during 2014-15 to 2018-19 is depicted below in a chart.

¹⁰ Figures are as per the latest finalised accounts during the respective years.

Chart 3.1.3: Profit/Loss earned/incurred by Power Sector Undertakings

The profit earned by these power sector undertakings was ₹ 870.95 crore in 2018-19 against loss of ₹ 3,328.13 crore incurred in 2017-18. As per the latest finalised financial statements of eight PSUs, two PSUs earned profit of ₹ 1,237.67 crore, five PSUs incurred loss of ₹ 366.72 crore and one PSU incurred marginal loss (**Appendix 3.1.2**). Major losses were incurred by MSPGCL (₹ 325.81 crore).

Position of power sector undertakings which earned/incurred profit/loss during 2014-15 to 2018-19 is given below:

Table 3.1.6: Power Sector Undertakings which earned/incurred profit/loss

Financial year	Total PSUs in power sector	Number of PSUs which earned profits during the year	Number of PSUs which incurred loss during the year	Number of PSUs which had marginal profit/loss during the year
2014-15	9	4	4	1
2015-16	8	3	5	-
2016-17	8	3	4	1
2017-18	8	1	5	2
2018-19	8	2	5	1

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

3.1.9 Return on the basis of historical cost of investment

Out of eight power sector undertakings of the State, the State Government infused funds in the form of equity, loans and grants/subsidies only in two power sector undertakings¹¹ during the year 2018-19. The State Government did not infuse any direct funds in the other six power sector companies. Out of the eight power sector undertakings of the State, the State Government had infused funds in the form of equity share capital only in two PSUs (MSEBHCL and MPDCL) while the equity of the remaining six companies was contributed by the concerned holding companies.

Out of the total long term loans, only interest free loans have been considered as investment of the Government in these PSUs as the interest free loans given to the PSUs are akin to equity since they have not been repaid and parts of the loans have been converted into equity subsequent to sanctions of the loans. Further, the funds made available in the form of the grants/subsidy

¹¹ MSEBHCL and MSEDCL.

have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment.

The investment of State Government in these two power sector undertakings, as on 31 March 2019 was ₹ 88,940.67 crore consisting entirely of equity. Out of the released long term loans (**Appendix 3.1.3**), ₹ 5,632 crore (2005-06) were interest free loans to MSEBHCL which were later (2015-16) converted into equity. Thus, the investment of the Government of Maharashtra on the basis of historical cost stood at ₹ 88,940.67 crore.

The return on investment on historical cost basis for the period 2014-15 to 2018-19 is as given below:

Table 3.1.7: Return on State Government Investment on historical cost basis

Financial year	Equity and Interest Free Loans on historical cost basis (₹ in crore)	Total Earnings/ Losses (₹ in crore)	Return on Investment (in per cent)
2014-15	14,017.75	2,288.09	16.32
2015-16	86,300.22	(6,742.41)	(7.81)
2016-17	87,393.20	(17,462.55)	(19.98)
2017-18	88,086.99	(3,328.13)	(3.78)
2018-19	88,940.67	870.95	0.98

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The return on investment of the power sector PSUs was positive in the year 2014-15. Subsequently, there was a negative return on investment in the years 2015-16, 2016-17 and 2017-18. However, the return turned positive once again in 2018-19.

3.1.10 On the basis of Present Value of Investment

In view of the significant investment by Government in the power sector companies, return on such investment is essential from the perspective of State Government. Traditional calculation of return based only on historical cost of investment may not be a correct indicator of the adequacy of the return on the investment since such calculations ignore the Present Value (PV) of money. Therefore, in addition to the calculation of return on funds invested by GoM in power sector companies on historical cost basis, the return on investment has also been calculated after considering the PV of money. PV of the State Government investment was computed where funds had been infused by the State Government in the form of equity and interest free loans since inception of these companies till 31 March 2019. The subsidy under UDAY scheme has been granted to MSEDCL in which there is no direct infusion of funds by the State Government in the form of equity share capital or interest free loans. Hence, the information pertaining to UDAY scheme has been given separately in **Para 3.1.19**.

The PV of the State Government investment in power sector undertakings was computed on the basis of following assumptions:

- Interest free loans have been considered as investment infusion by the State Government as no amount of interest free loans have been repaid by the power sector undertakings. Further, in those cases where interest free loans given to the PSUs were later converted into equity, the amount of loan converted into equity has been deducted from the amount of interest free loans and added to the equity of that year. The funds made available in the form of grant/subsidies have not been reckoned as investment.
- The average rate of interest on Government borrowings for the concerned financial year¹² was adopted as discount rate for arriving at PV since they represent the cost incurred by the Government towards investment of funds for the year and, therefore, considered as minimum expected rate of return on investments made by Government.

For the years 2015-16, 2016-17 and 2017-18 when the power sector companies incurred net losses, a more appropriate measure of performance is the erosion of net worth due to the losses which is commented upon in **Para 3.1.12.**

3.1.11 The Company wise position of State Government investment in the two power sector companies viz. MSEBHCL and MPDCL wherein the State Government had direct investment in the form of equity and interest free loans since inception till 31 March 2019 is indicated in **Appendix 3.1.3.** The consolidated position of the PV of the State Government investment relating to these two power sector companies since inception till 31 March 2019 is indicated in table below:

---

¹² The average rate of interest on Government borrowings was adopted from the Audit Reports of the C&AG of India on State Finances (Government of Maharashtra) for the concerned year wherein the calculation for the average rate for interest paid = Interest Payment/[(Amount of previous year's Fiscal Liabilities + Current year's Fiscal Liabilities)/2]*100.

Table 3.1.8: Year wise details of investment by the State Government and present value (PV) of Government funds since inception to 2018-19

(₹ in crore)

Financial year	Present value of total investment at the beginning of the year	Equity infused by the State Government during the year	Interest free loans given by the State Government during the year	Interest free loans converted during the year ¹³	Total investment during the year	Average rate of interest on Government borrowings (in per cent)	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year
(a)	(b)	(c)	(d)	(e)	(f)=c+d-e	(g)	(h) = (b+f)	(i) = {h x (100+g)/100}
Since inception to 2000	0.00	0.45	0.00	0.00	0.45	10.30	0.45	0.50
2000-01	0.50	0.00	0.00	0.00	0.00	9.10	0.50	0.54
2001-02	0.54	0.00	0.00	0.00	0.00	9.40	0.54	0.59
2002-03	0.59	0.00	0.00	0.00	0.00	8.90	0.59	0.65
2003-04	0.65	0.00	0.00	0.00	0.00	8.80	0.65	0.70
2004-05	0.70	0.00	0.00	0.00	0.00	8.00	0.70	0.76
2005-06	0.76	2.00	5,632.00	0.00	5,634.00	7.10	5,634.76	6,034.83
2006-07	6,034.83	0.00	0.00	0.00	0.00	7.80	6,034.83	6,505.54
2007-08	6,505.54	0.00	0.00	0.00	0.00	7.70	6,505.54	7,006.47
2008-09	7,006.47	0.00	0.00	0.00	0.00	7.30	7,006.47	7,517.94
2009-10	7,517.94	0.00	0.00	0.00	0.00	7.40	7,517.94	8,074.27
2010-11	8,074.27	0.00	0.00	0.00	0.00	7.40	8,074.27	8,671.76
2011-12	8,671.76	0.00	0.00	0.00	0.00	7.50	8,671.76	9,322.15
2012-13	9,322.15	0.00	0.00	0.00	0.00	7.40	9,322.15	10,011.99
2013-14	10,011.99	2,502.72	0.00	0.00	2,502.72	7.50	12,514.71	13,453.31
2014-15	13,453.31	5,880.58	0.00	0.00	5,880.58	7.80	19,333.89	20,841.93
2015-16	20,841.93	77,914.47	0.00	5,632.00	72,282.47	7.70	93,124.40	1,00,294.98
2016-17	1,00,294.98	1,092.98	0.00	0.00	1,092.98	7.60	1,01,387.96	1,09,093.45
2017-18	1,09,093.45	693.79	0.00	0.00	693.79	8.00	1,09,787.24	1,18,570.22
2018-19	1,18,570.22	853.68	0.00	0.00	853.68	7.80	1,19,423.90	1,28,738.96
Total		88,940.67	5,632.00	5,632.00	88,940.67			

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The balance of investment of the State Government in the power sector companies at the end of the year 2018-19 increased to ₹ 88,940.67 crore from ₹ 0.45 crore in 1999-2000. The State Government re-organised (June 2005) the erstwhile MSEB by transferring its assets and liabilities to four power sector companies of which one (MSEBHCL) was the holding company and three (MSPGCL, MSETCL and MSEDCL) were its subsidiaries. After re-organisation, the State Government made further investments in the form of equity share capital of ₹ 88,938.22 crore. The PV of investments of the State Government upto 31 March 2019 worked out to ₹ 1,28,738.96 crore.

Further, the position of total earnings relating to these PSUs as against the minimum expected return to recover the cost of funds for the years 2014-15 to 2018-19 is indicated in the table below:

¹³ Interest free loans of ₹ 5,632 crore received in 2005-06 converted into equity in 2015-16.

Table 3.1.9: Position of total earnings relating as against the minimum expected return*(₹ in crore)*

Financial year	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year	Minimum expected return to recover the cost of funds for the year	Total earnings for the year
2014-15	19,333.89	20,841.93	1,508.04	2,288.09
2015-16	93,124.40	1,00,294.98	7,170.58	(6,742.41)
2016-17	1,01,387.96	1,09,093.45	7,705.49	(17,462.55)
2017-18	1,09,787.24	1,18,570.22	8,782.98	(3,328.13)
2018-19	1,19,423.90	1,28,738.96	9,315.06	870.95

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

During 2015-16 to 2018-19, total earnings for the year remained below the minimum expected return to recover cost of funds infused in these PSUs due to heavy losses being incurred by MSEDCL and MSETCL in the years 2015-16 to 2017-18 from which these companies recovered slightly in 2018-19. As has been stated, the reason attributed for the same was the revaluation of assets and consequent effect on depreciation considering the Transfer Scheme in 2015-16. The rate of real return (RORR) is same as ROI based on PV as no grants were received by PSUs having investment of GoM.

Besides, the GoM, under UDAY scheme, had also given loan of ₹ 4,959.75 crore in 2016-17 to MSEDCL which is to be converted into grant in five annual instalments. If we consider this loan also as investment of the State Government, the return on investment as per Historic cost and Present Value (PV) of such investment during 2018-19 after considering such funds given under UDAY scheme and without considering such funds is given below:

Table 3.1.10: Return on State Government Funds*(₹ in crore)*

Particulars	Total Earnings/ Loss (-)	Investment by the GoM in form of Equity and Interest free Loans	Return on State Government investment on the basis of historical value(per cent)	Present value of the State Government investment at end of the year	Return on State Government investment considering the present value of the investments (per cent)
Without UDAY	870.95	88,940.67	0.98	1,28,738.96	0.68
With UDAY	870.95	93,900.42	0.93	1,34,952.15	0.65

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

3.1.12 Erosion of Net worth

Net worth of a Company indicates a measure of what an entity is worth to the owners. Net worth means the sum total of the paid-up capital and free reserves and surplus *minus* accumulated losses and deferred revenue expenditure. A negative net worth indicates that the entire investment by the owners has been wiped out by accumulated losses and deferred revenue expenditure. As per latest finalised accounts as of 30 September 2019 of power sector undertakings, the net accumulated losses of the eight power sector undertakings were ₹ 35,850.89 crore as against the share capital¹⁴ of

¹⁴ Includes Share application money pending allotment of the State Government.

₹ 88,940.67 crore of the State Government resulting in positive net worth of ₹ 53,089.78 crore. However, the net worth was eroded completely in MPDCL (-₹ 1,013.03 crore).

The following table indicates paid up capital, accumulated profit/loss and net worth of MPDCL during the period 2014-15 to 2018-19:

Table 3.1.11: Net worth of MPDCL during 2014-15 to 2018-19

(₹ in crore)

Year	Paid up capital at end of the year	Accumulated Profit (+)/(Loss) (-) at end of the year	Deferred revenue Expenditure	Net worth
2014-15	0.45	(1,012.47)	-	(1,012.02)
2015-16	0.45	(1,012.73)	-	(1,012.28)
2016-17	0.45	(1,013.04)	-	(1,012.59)
2017-18	0.45	(1,013.25)	-	(1,012.80)
2018-19	0.45	(1,013.48)	-	(1,013.03)

(Source: Compiled based on latest finalised financial statements of MPDCL)

3.1.13 Dividend Payout

The State Government had formulated (October 2003) a dividend policy under which all profit making PSUs are required to pay a minimum return of five *per cent* on the paid up share capital contributed by the State Government. None of the power sector undertakings where equity was directly infused by GoM declared a dividend during 2014-15 to 2018-19.

3.1.14 Return on Equity

Return on Equity (ROE) is a measure of financial performance to assess how effectively management is using company's assets to create profits and is calculated by dividing net income (*i.e.* net profit after taxes) by shareholders' fund. It is expressed as a percentage and can be calculated for any company if net income and shareholders' fund are both positive numbers.

Shareholders' fund of a Company is calculated by adding paid up capital and free reserves net of accumulated losses and deferred revenue expenditure and reveals how much would be left for a company's stakeholders if all assets were sold and all debts paid. A positive shareholders fund reveals that the company has enough assets to cover its liabilities while negative shareholder equity means that liabilities exceed assets.

There were two power sector undertakings (MSEBHCL and MPDCL) where equity share capital had been infused directly by the State Government. The details of ROE in these two power sector undertakings for the years 2016-17 to 2018-19 are given in table below:

Table 3.1.12: Return on Equity

Year	NPAT (₹ in crore)	Shareholders' fund (₹ in crore)	ROE (<i>per cent</i>)
2016-17	2,571.86	84,846.64	3.03
2017-18	(32.22)	84,972.03	(0.04)
2018-19	1,309.89	85,533.48	1.53

(Source: Compiled based on latest finalised financial statements)

The ROE of these PSUs for 2016-17 was 3.03 *per cent* which turned negative in 2017-18 and turned positive (1.53 *per cent*) once again in 2018-19.

3.1.15 Return on Capital Employed

Return on Capital Employed (ROCE) is a *ratio* that measures a company's profitability and the efficiency with which its capital is employed.

ROCE is calculated by dividing a company's earnings before interest and taxes (EBIT) by the capital employed¹⁵. The details of ROCE of all the eight power sector undertakings during the period from 2014-15 to 2018-19 are given in table below:

Table 3.1.13: Return on Capital Employed

Year	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE (per cent)
2014-15	7,877.12	82,953.85	9.50
2015-16	(1,257.67)	3,12,530.06	(0.40)
2016-17	(10,848.75)	1,82,466.68	(5.95)
2017-18	3,500.92	1,80,062.03	1.94
2018-19	7,179.01	1,81,215.67	3.96

(Source: Compiled based on latest finalised financial statements)

The ROCE of the power sector undertakings was 9.50 *per cent* during 2014-15. However, there was a negative ROCE during the years 2015-16 and 2016-17. The ROCE turned positive during 2017-18 at 1.94 *per cent* and improved to 3.96 *per cent* in 2018-19.

3.1.16 Analysis of Long term loans of the Companies

The analysis of the long term loans of the companies which had leverage during 2014-15 to 2018-19 was carried out to assess the ability of the companies to service the debt owed by the companies to Government, banks and other financial institutions. This is assessed through the Interest coverage *ratio* and Debt Turnover *ratio*.

3.1.17 Interest Coverage Ratio

Interest coverage *ratio* is used to determine the ability of a company to pay interest on outstanding debt and is calculated by dividing a company's earnings before interest and taxes (EBIT) by interest expenses of the same period. The lower the *ratio*, the lessor the ability of the company to pay interest on debt. An interest coverage *ratio* of below one indicates that the company was not generating sufficient revenues to meet its expenses on interest. The details of interest coverage *ratio* in those power sector companies which had interest burden during the period from 2014-15 to 2018-19 are given in table below:

¹⁵ Capital employed = Paid up share capital + free reserves and surplus + long term loans – accumulated losses - deferred revenue expenditure. Figures are as per the latest year for which accounts of the PSUs are finalised.

Table 3.1.14: Interest coverage ratio

Year	Interest (₹ in crore)	Net earnings before interest and tax (₹ in crore)	Number of PSUs having liability of loans from Government and Banks and other financial institutions	Number of companies having interest coverage ratio more than 1	Number of companies having interest coverage ratio less than 1
2014-15	5,589.03	7,876.00	4	2	2
2015-16	5,484.72	(1,257.44)	4	1	3
2016-17	6,613.80	(13,419.08)	3	0	3
2017-18	6,829.05	3,537.36	3	1	2
2018-19	6,308.06	7,219.92	3	2	1

(Source: Compiled based on latest finalised financial statements)

It was observed that interest coverage *ratio* was more than one in two power sector companies during 2014-15 and 2018-19 and in only one company in 2015-16 and 2017-18.

3.1.18 Debt-Turnover Ratio

During the last five years, the turnover of power sector undertakings recorded compounded annual growth of 6.27 *per cent*. The debt reduced at a compounded annual rate of (-)2.97 *per cent* due to which the Debt-Turnover Ratio improved from 0.69 in 2014-15 to 0.51 in 2018-19 as given in table below:

Table 3.1.15: Debt Turnover ratio relating to the power sector undertakings

Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
Debt from Government and others (Banks and Financial Institutions)	51,489.24	50,341.50	45,072.48	49,697.12	46,867.27
Turnover	74,759.11	79,995.61	75,186.17	79,543.51	91,317.99
Debt-Turnover Ratio	0.69:1	0.63:1	0.60:1	0.62:1	0.51:1

(Source: Compiled based on latest audited financial statements)

3.1.19 Assistance under Ujwal DISCOM Assurance Yojana (UDAY)

The Ministry of Power (MoP), Government of India launched (20 November 2015) Ujwal DISCOM Assurance Yojana (UDAY Scheme) for operational and financial turnaround of State owned Power Distribution Companies (DISCOMs). As per provisions of UDAY Scheme, the participating States were required to undertake following measures for operational and financial turnaround of DISCOMs:

3.1.19.1 Scheme for improving operational efficiency

The participating States were required to undertake various targeted activities like compulsory feeder and distribution transformer (DT) metering, consumer indexing and GIS mapping of losses, upgrading or changing transformers and meters, smart metering of all consumers consuming above 200 units per month, Demand Side Management (DSM) through energy efficient equipments, quarterly revision of tariff, comprehensive IEC campaign to check theft of power, assure increased power supply in areas where the aggregate technical and commercial (AT&C) losses have been reduced for improving the operational efficiencies. The timeline prescribed for these

targeted activities were also required to be followed so to ensure achievement of the targeted benefits viz. ability to track losses at feeder and DT level, identification of loss making areas, reduce technical losses and minimise outages, reduce power theft and enhance public participation for reducing the theft, reduce peak load and energy consumption etc. The outcomes of operational improvements were to be measured through indicators viz. reduction of AT&C loss to 18.14 per cent in 2018-19 as per loss reduction trajectory finalised by the MoP and States, reduction in gap between average cost of supply and average revenue realised to zero by 2018-19.

3.1.19.2 Scheme for financial turnaround

The GoM was required to take over 75 per cent of MSEDCL short and medium term debts as on 30 September 2015. The scheme for financial turnaround *inter alia* provided that:

- State will issue non-SLR bonds and the proceeds realised from issue of such bonds shall be transferred to the DISCOM which in turn shall discharge the corresponding amount of Banks/FIs short and medium term debt. The bonds so issued will have a maturity period of 10-15 years with a moratorium on repayment of principal upto five years.
- Debt of DISCOM will be taken over in the priority of debt already due, followed by debt with higher cost.
- The transfer to MSEDCL by the State Government in 2016-17 will be as a loan.

3.1.19.3 Implementation of the UDAY Scheme

The status of implementation of the UDAY Scheme is detailed below:

A. Achievement of operational parameters

The achievements *vis-a-vis* targets under UDAY Scheme regarding different operational parameters relating to the State DISCOM were as under:

Table 3.1.16: Parameter wise achievements vis-a-vis targets of operational performance upto September 2019

Parameter of UDAY Scheme	Target under UDAY Scheme	Progress under UDAY Scheme	Achievement (in per cent)
Feeder metering (in Nos.)	80	3,155	100
Metering at Distribution Transformers (in Nos.)			
Urban	16,748	3,876	23.14
Rural	10,341	1,743	16.86
Feeder Segregation (in Nos.)	612	5,974	100
Rural Feeder Audit (in Nos.)	189	1,740	100
Electricity to unconnected household (in lakh Nos.)	9.49	32.80	100
Smart metering (in Nos.)	80,065	-	-
Distribution of LED UJALA(in lakh Nos.)	83	102.18	100
AT&C Losses (in per cent)	18.14	18.09	-
ACS-ARR Gap (₹ per unit)	-	(0.12)	
Net Income or Profit/Loss including subsidy (₹ in crore)	6,109	828.60	13.56

(Source: State Health Card under UDAY Scheme as per website of the MoP, GoI)

The State has not initiated action for the Smart metering, it has performed poorly in the area of metering at Distribution Transformers, whereas the performance has been excellent in terms of feeder metering, feeder segregation, rural feeder audit, providing electricity to unconnected households and distribution of LEDs. Further, the State has not achieved the

most important target of reduction of AT&C loss to 15 *per cent* by 2018-19. According to the Ministry of Power, the Government of India, the State of Maharashtra stood third amongst all the states on the basis of overall achievements made by the State DISCOM under UDAY Scheme upto 30 September 2019.

B. Implementation of Financial Turnaround

The Government of Maharashtra (GoM) conveyed (14 September 2016) its '*in principle*' consent to MSEDCL to take benefit of the UDAY Scheme. Thereafter, tripartite Memorandum of Understanding (MoU) was signed (7 October 2016 between the MoP, the GoM and MSEDCL. As per provisions of the UDAY Scheme and tripartite MoU, out of total outstanding debts (₹ 22,097 crore) pertaining to MSEDCL as on 30 September 2015, the GoM took over 75 *per cent* (₹ 4,959.75 crore) of the total short and medium term debts of ₹ 6,613 crore in 2016-17 by raising Non-SLR/SDL bonds.

The amount of loan under UDAY Scheme was to be converted into grant over a period of five years *i.e.* 2016-17, 2017-18, 2018-19, 2019-20 and 2020-21. The GoM also charged interest of ₹ 219.03 crore during the year 2018-19 on the loan given to MSEDCL under the scheme.

3.1.20 Comments on Accounts of State Power Sector Undertakings

Eight power sector companies forwarded their nine audited accounts to the Accountant General during the period from 1 October 2018 to 30 September 2019. Of these, six accounts were selected for supplementary audit. The Audit Reports of Statutory Auditors and supplementary audit conducted by the CAG indicated that the quality of accounts needs to be improved. The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and the CAG for the accounts of 2016-19 are as follows:

Table 3.1.17: Impact of audit comments on power sector companies

(₹ in crore)

Sl. No.	Particulars	2016-17		2017-18		2018-19	
		No. of accounts	Amount	No. of accounts	Amount	No. of accounts	Amount
1.	Decrease in profit	-	-	1	858.80	2	487.92
2.	Increase in profit	-	-	1	154.99	2	2,235.36
3.	Increase in loss	3	11,732.30	1	13,940.63	1	292.29
4.	Decrease in loss	3	707.80	1	5.77	-	-
5.	Non-disclosure of material facts	-	-	1	45.24	-	-
6.	Errors of classification	2	92.20	-	-	2	109.21

(Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG in respect of power sector companies)

During the year 2018-19, the Statutory Auditors had issued qualified certificates on two accounts. Compliance to the Indian Accounting Standards (Ind-AS) by the PSUs remained average as the Statutory Auditors pointed out 10 instances of non-compliance to the Ind-AS in two accounts.

3.1.21 Compliance Audit Paragraphs

Two compliance audit paragraphs relating to power sector undertakings were issued to the Principal Secretary of Energy Department, GoM with request to furnish replies within six weeks for the Report of the Comptroller and Auditor General of India for the year ended 31 March 2019. Reply to two compliance audit paragraphs were awaited from the State Government (May 2020). The total financial impact of the compliance audit paragraph is ₹ 184.11 crore.

Follow up action on Audit Reports**3.1.22 Replies Outstanding**

The Report of the Comptroller and Auditor General of India is the product of audit scrutiny. It is, therefore, necessary that they elicit appropriate and timely response from the executive. The Finance Department, Government of Maharashtra issued (January 2001) instructions to all Administrative Departments to submit replies/explanatory notes to paragraphs/ performance audits included in the Reports of the CAG of India within a period of three months after their presentation to the Legislature, in the prescribed format, without waiting for any questionnaires from the Committee on Public Undertakings (COPU).

Table 3.1.18: Explanatory notes not received (as on 31 December 2019)

Year of the Audit Report PSUs	Date of placement of Audit Report in the State Legislature	Total Performance Audit and Paragraphs in the Audit Report		Number of Performance Audit/Paragraphs for which explanatory notes were not received	
		Performance Audit	Paragraphs	Performance Audit	Paragraphs
2016-17	20 July 2018	1	6	-	-
2017-18	4 March 2020				
Total		1	6	-	-

As on 31 December 2019, all explanatory notes upto Audit Report 2016-17 in respect of PSUs on Power Sector were received. Audit Report 2017-18 was placed in the State Legislature on 04 March 2020.

3.1.23 Discussion of Audit Reports by COPU

The status of discussion of Performance Audits and paragraphs that appeared in Audit Reports (PSUs) by the COPU as on 31 December 2019 was as under:

Table 3.1.19: Performance Audits/Paragraphs appeared in Audit Reports *vis-a-vis* discussed as on 31 December 2019

Period of Audit Report	Number of Performance Audits/Paragraphs			
	Appeared in Audit Report		Paragraphs discussed	
	Performance Audit	Paragraphs	Performance Audit	Paragraphs
2010-11	1	1	-	1
2011-12	1	3	-	3
2012-13	2	10	-	3
2013-14	-	4	-	4
2014-15	2	3	-	1
2015-16	-	5	-	-
2016-17	1	6	-	-
2017-18 ¹⁶				
Total	7	32	-	12

(Source: Compiled based on the discussions of COPU on the Audit Reports)

The discussion on Audit Reports (PSUs) upto 2009-10 has been completed.

3.1.24 Compliance to Reports of COPU

Action Taken Notes (ATN) on 10 Reports of the COPU presented to the State Legislature between 2005-06 and 2017-18 had not been received (as on 31 December 2019) relating to the State PSUs in Power Sector as indicated in the following table:

Table 3.1.20: Compliance to COPU Reports

Year of the COPU Report	Total number of Reports of COPU	Total no. of recommendations in COPU Reports	No. of recommendations where ATNs not received
2005-06	1	5	5
2007-08	1	8	8
2010-11	1	6	6
2012-13	2	28	21
2015-16	3	11	11
2017-18	2	2	2
Total	10	60	53

(Source: Compiled based on ATNs received on recommendations of COPU from the respective Departments of GoM.)

These Reports of COPU contained recommendations which appeared in the Reports of the Comptroller and Auditor General of India for the years 2001-02 to 2014-15.

¹⁶ Placed in the State Legislature on 04 March 2020.

CHAPTER - IV

COMPLIANCE AUDIT PARAGRAPHS RELATING TO STATE POWER SECTOR UNDERTAKINGS	Page 83 to 92
--	--------------------------

4.1 Low Tension Billing

4.2 Short recovery of operation and maintenance charges

CHAPTER-IV

Compliance Audit Paragraph relating to State Power Sector Undertakings

Important Audit findings emerging from test-check of transactions of the State Power Sector Companies is included in this Chapter.

Government Companies

Energy Department (Industries, Energy and Labour)

Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited

4.1 Low Tension Billing

4.1.1 Introduction

Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited (Company) distributes electricity in 44 Circles across the State of Maharashtra, except in Mumbai city and some parts of Mumbai suburbs. The Company supplied electricity to 2.66 crore consumers¹ under various categories and earned net revenue² of ₹ 72,749 crore. Low-tension (LT) consumers account for more than 90 *per cent* of the consumer base and around 50 *per cent* of the revenue share. The Company raises bills at the tariff rates approved from time to time by Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC) for each category of consumers.

The billing system³ of the Company has been developed by its in-house team and is managed centrally at its headquarters in Mumbai. However, varying profiles have been assigned to sub-divisions, and Circle authorities for the day-to-day activities like uploading of meter readings, printing of bills, etc. The Company has extended the online services (Web Self-Service) to consumers as well, wherein, the consumers can apply for new connection, change of name, lodge complaint about faulty meters, upload reading, pay bills etc.

4.1.2 Scope of Audit and sampling

The present audit covers the Low Tension consumers of the Company during the period from 2016-17 to 2018-19. Nine Circles⁴ out of 44 circles were selected from six strata (based on number of consumers in LT category) through Random Sampling technique using IDEA software.

---

¹ As of 31 March 2019.

² For the period 2018-19.

³ Front end: Java Spring Hibernate 1.0.7 and Back end: Sybase 16 sp03pl04 platform-hp Unix amendment version LTV4.0.8.

⁴ Amravati, Aurangabad (Urban), Kolhapur, Nagpur (Rural), Nanded, Rastapeth, Thane, Vashi and Wardha.

4.1.3 Audit Objectives

The audit objectives were:

- To assess whether the LT billing revenue is properly assessed, collected and accounted for;
- To assess whether internal controls are in place in the billing process; and
- To assess whether the Company has a system to manage the arrears.

4.1.4 Audit Criteria

The audit findings were evaluated against audit criteria which were derived from the following:

- The Electricity Act, 2003;
- Tariff orders and directives/ instructions issued by MERC;
- MERC (Electricity Supply Code and other conditions of supply) Regulations, 2005;
- MERC (Standards of Performance of Distribution Licensees, Period for giving supply and determination of compensation) Regulations, 2014 (MERC Regulations, 2014); and
- Commercial circulars issued by the Company from time to time.

4.1.5 Audit Methodology

Detailed analysis was made of records pertaining to 78.31 lakh LT consumers of nine selected circles. In case of LT consumers with Time of Day (TOD) meters, 100 *per cent* data was analysed. Data was obtained from the Company in '.csv' format and the audit was conducted using data analytic tool, KNIME⁵.

Audit Findings

4.1.6 Security Deposit

The Company is entitled to recover Security Deposit (SD) from a person to whom electricity supply is sanctioned/released as per Clause 11 of MERC Regulations, 2005. Such security amount shall be equivalent of the average of three months of billing or the billing cycle period, whichever is less, in case of existing consumers. Further, as per clause 11.6 of the Regulation, the amount of SD shall be recalculated on the actual billing of the consumer once in each financial year and demands were raised accordingly from the consumer.

4.1.6.1 *Insufficient security deposit from live consumers*

As on 31 March 2019, there were 59,490 live consumers across nine circles selected for audit with no SD. These consumers had cumulative arrears of energy bills (principal) of ₹ 263.09 crore. The arrears had been allowed to accumulate in spite of the consumer not having deposited any security amount, defeating the basic objective of security deposit. Recovery of arrears from

---

⁵ KNIME – Konstanz Information Miner, is a free and open-source data analytics, reporting and integration platform.

such consumers, in the event of default in payment, is remote in the absence of SD.

The Company replied (January 2020) that those consumers had applied for connection under ‘Soubhagya scheme’ and were not required to submit any SD. Moreover, additional SD is demanded every year in the month of April. On non-payment of the same, it is shown as SD arrears after due date till March of following year.

The reply is not tenable as the SD arrears continued as NIL even for the previous year. Further, the depiction of SD due as arrears throughout the year and reversing the same in the month of April without efforts to collect the same did not serve the basic purpose for collection of SD. The reply that the connections were under Soubhagya scheme was also not correct as none of the cases pointed out by audit were of Soubhagya scheme.

4.1.6.2 *Insufficient security deposit from disconnected consumers*

In order to protect the financial interest of the Company, the sufficiency of SD and electricity dues should be monitored on a continuous basis. If the SD falls short of the dues, the Company should take prompt action either to collect the due SD/the arrears of electricity charges or it should disconnect the supply as per the provisions of section 56 of the Electricity Act, before allowing it to accumulate to an unmanageable amount.

As on 31 March 2019, there were 3,50,852 permanently disconnected (PD) consumers across nine Circles who had cumulative arrears (principal) of ₹ 426.78 crore even after adjusting the available SD as per the details below:

(Arrears in ₹ crore)

Circle	Upto five years		Six to 10 years		More than 10 years	
	No. of consumers	Arrears	No. of consumers	Arrears	No. of consumers	Arrears
Amravati	9,676	5.92	12,431	7.14	24,329	11.71
Aurangabad (Urban)	1,066	5.93	6,576	15.20	15,428	18.18
Kolhapur	1,561	0.60	5,780	2.03	6,831	2.96
Nagpur (Rural)	3,787	2.91	5,748	3.07	18,214	7.36
Nanded	17,993	12.24	28,125	18.24	30,147	15.00
Rastapeth	4,832	5.84	15,785	26.18	29,324	36.65
Thane	11,852	41.79	35,857	105.48	41,710	66.44
Vashi	1,250	1.80	2,450	3.18	4,164	3.94
Wardha	1,547	0.80	2,702	1.21	11,687	4.98
TOTAL	53,564	77.83	1,15,454	181.73	1,81,834	167.22

Failure on the part of the Company to monitor the sufficiency of SD with reference to the dues and failure in taking timely action by disconnecting the supply lead to irrecoverable electricity dues to the extent of ₹ 426.78 crore.

The Company accepted (January 2020) that there were PD consumers who had outstanding arrears of energy bills and arrears towards interest and the Company had adjusted the SD held at the time of disconnection against the principal arrears. Hence, SD of these PD consumers was Nil although they had arrears against them.

The Company further stated that after the implementation of Centralized billing, disconnection is monitored through the centralized system from corporate office. The disconnection list is given to field offices through dashboard and the same is closely monitored from corporate office. With this, timely disconnection of defaulted consumers is done and accumulation of arrears is avoided, henceforth.

The reply is not tenable due to the fact that the Company could have taken steps either to collect due SD or disconnect the supply line without waiting for the arrears to accumulate to the extent of ₹ 426.78 crore in the nine Circles selected for audit.

4.1.7 Non provision of new connections within stipulated time

The Distribution Licensee shall, on an application by the owner/occupier of any premises, give supply of electricity to such premises, within one month after receipt of the completed application and payment of charges for requiring such supply, if the supply to an applicant is to be given from an existing network of the Distribution Licensee as per Regulation No. 4.7 of MERC Regulations, 2014. If the Distribution Licensee fails to provide connection within the prescribed time limit, it shall be liable to pay a penalty of ₹ 100/- per week or part thereof of delay.

In nine Circles selected for audit, it was observed that there were 1.11 lakh consumers awaiting connection for periods ranging from 2 months to 3 years as detailed below:

Name of Circle	Upto six months	Six months to one year	Upto 2 years	2 -3 years	Total
Amravati	4,869	7,992	335	2,950	16,146
Aurangabad (Urban)	1,654	78	1	47	1,780
Kolhapur	6,784	7,210	4	155	14,153
Nagpur (Rural)	3,706	5,037	19	967	9,729
Nanded	4,416	10,273	3	67	14,759
Rastapeth	24,107	2,252	376	300	27,035
Thane	13,007	1,297	149	590	15,043
Vashi	8,582	267	55	9	8,913
Wardha	1,804	2,071	-	27	3,902
TOTAL	68,929	36,477	942	5,112	1,11,460

Audit observed that the requests for new connections pending with the Company consisted of temporary connections including for religious purposes like Ganesh pandals etc.

The Company replied (January 2020) that in the recent past, application for new connection was made mandatory through online for all categories of urban and rural consumers including temporary religious connections. With Centralized billing system, additional validation would ensure billing of all such temporary connections in future.

While appreciating the corrective action taken by the Company, it is mentioned that there were many old cases existing in the system that need to be reconciled and disposed off. Action needs to be taken at sub-division level to identify and clear such cases so that the data shows the correct picture.

4.1.8 Delay in issue of first bill

As per Regulation No. 14.3 of MERC (Electricity Supply Code and Other Conditions of Supply) Regulations, 2005, the authorised representative shall undertake meter readings at least once in every three months in the case of agricultural consumers and atleast once in every two months in case of all other consumers. Regulation No. 15.1.1 states that the Distribution Licensee shall issue bills to the consumer at intervals of atleast once in every two months in respect of consumers in towns and cities and atleast once in every three months in respect of all other consumers.

Audit observed delays in issuing the first bill in nine Circles selected for scrutiny, after releasing the connection to the consumers as under:

Circle	Delay (in months)				
	2 to 6	7 to 12	13 to 18	19 to 24	More than 24
Amravati	18,525	1,886	188	54	27
Aurangabad (Urban)	2,482	224	25	5	4
Kolhapur	21,153	1,048	151	29	68
Nagpur (Rural)	9,727	1,054	126	130	114
Nanded	17,511	849	76	18	3
Rastapeth	17,783	871	68	199	179
Thane	10,792	259	72	13	2
Vashi	6,149	228	29	9	5
Wardha	9,034	318	32	6	3
TOTAL	113,156	6,737	767	463	405

Delay in raising bills results in delay in collection of revenue and consequently finance costs in raising funds from other sources. Moreover, as per section 56(2) of the Electricity Act 2003, no sum due from any consumer under this section shall be recoverable after a period of two years from the date when such sum became first due unless such sum has been shown continuously as recoverable as arrears of charges for electricity supplied. There were 405 cases where the delay in issuing first bill was beyond two years.

The Company replied (January 2020) that from March 2019 onwards there will be no delay in issuing the first bill to new consumers as the Company commenced its Online New Connection System for releasing new connections.

Though Audit appreciates the efforts of the Company in minimizing delays through the online system introduced recently, it is recommended that such delays may be avoided to ensure timely billing and collection of revenue.

4.1.9 Average billing in case of faulty meter and 'no meter'

4.1.9.1 Faulty Meter

Faulty meters are those which are not working or working too fast or too slow or showing erratic reading. As per clause 7.3 of Maharashtra Electricity Regulatory Commission (Standards of Performance of Distribution Licensees, Period for Giving Supply and Determination of Compensation) Regulations, 2014, the Distribution Licensee shall carry out an inspection for faulty/non-working (stuck up, running slow /fast or creeping) meter within four days of the receipt of a complaint in Class-I cities, within seven days of the receipt of

a complaint in urban areas and within twelve days of the receipt of a complaint in rural areas and in case the meter is found faulty, the same shall be replaced before the end of subsequent billing cycle.

Further, as per clause 7.2 of the Regulations *ibid*, if for any reason, the Distribution Licensee fails to carry out the meter reading during billing cycle, it shall prepare and provide a provisional bill to the consumer, based on the average consumption of last three billing cycles wherein, the meter readings were carried out, provided further that normally provisional billing shall not continue for more than two billing cycles at a stretch. As per above regulations, the Company is liable to pay a penalty of ₹ 50/- per week or part thereof for delay in replacing the faulty meter within the prescribed time.

The Company vide circular dated 3 June 2017 directed its section officers in the sub-divisions to take active steps to eliminate average and faulty billing from the system. It also prescribed proactive steps to be undertaken for correction of meter status as average billing not only jeopardizes the Company's revenue but also increases consumer disputes.

Audit observed that 6.06 lakh consumers had faulty meters for months ranging from 1 to 34 months during the period of audit in the nine Circles selected for audit as under:

Sr. No.	Circle	No. of Billing Units	No. of consumers	No. of months meter was faulty ⁶
1	Amravati	23	100,983	1 – 34
2	Aurangabad (Urban)	8	21,442	1 – 34
3	Kolhapur	30	87,408	1 – 34
4	Nagpur (Rural)	18	29,231	1 – 34
5	Nanded	16	64,792	1 – 34
6	Rastapeth	16	80,056	1 – 34
7	Thane	18	1,28,942	1 – 34
8	Vashi	10	67,283	1 – 34
9	Wardha	13	25,882	1 – 34
10	TOTAL		6,06,019	

The above consumers were billed at average consumption during the time the meter status was faulty resulting in incorrect/under billing.

4.1.9.2 *Non provision of meter leading to average billing*

As per Clause 21.1.1 of the 'Conditions of Supply based on the Maharashtra Electricity Regulatory Commission (Electricity Supply Code & Other Conditions of Supply) Regulations, 2005, 'the Company shall not approve power supply/ release electric connection to any applicant/ consumer without meter of an appropriate rating, suitable to record all such parameters as may be necessary for billing the charges as per the specification laid down in CEA (Installation & Operation of Meters) Regulations, 2006'.

⁶ Only those cases have been considered where the meter was faulty for atleast three months on conservative basis. The upper range is therefore limited to 34 months due to limitation of the period of three years data commencing from 1.4.2016.

Audit observed that in case of 1.13 lakh consumers across nine circles selected for audit, the status of meter showed 'No meter' for periods ranging from one to 29 months as detailed below:

Circle	No. of billing units	No. of consumers	No. of months⁷
Amravati	23	7,387	1 – 21
Aurangabad (Urban)	8	10,725	1 – 29
Kolhapur	30	6,353	1 – 21
Nagpur (Rural)	17	4,754	1 – 25
Nanded	16	13,556	1 – 28
Rastapeth	16	19,838	1 – 29
Thane	17	34,292	1 – 24
Vashi	11	12,291	1 – 29
Wardha	12	4,179	1 – 26
TOTAL		1,13,375	

In the absence of meter, the said consumers were billed at average consumption which resulted in incorrect billing of these consumers. Therefore, in the best interest of the Company to avoid usage without correct billing, all the connections which are marked as 'No meter' may be reviewed by the Company and meters installed.

4.1.10 Manual intervention in the 'Previous Reading' field

One of the main yardsticks to judge the reliability of any system is the extent of manual intervention. With the objective of examining the extent of manual intervention, Audit compared the figures of 'previous reading' which must be equal to the figures of 'current reading' of the previous bill of the same consumer.

The consumption quantity to be billed being the difference between the current meter reading and the previous meter reading, both the previous and current reading figures assume paramount importance. It was observed that in 20.04 lakh bills, the figures of previous reading were at variance with the figures of current reading of the corresponding previous bills, leading to discrepancies as under:

---

⁷ Lower range of one month is calculated from commencement date of 1.4.2016 as the data from that date was analysed.

Name of Circle	Total No. of bills with discrepancies	Cases where Previous reading is zero	Cases where Previous reading is more than Current reading of previous month
Amravati	2,27,273	65,535	1,32,470
Aurangabad (Urban)	1,03,711	43,711	48,150
Kolhapur	2,48,413	72,495	1,32,649
Nagpur (Rural)	1,21,651	49,993	60,576
Nanded	1,97,575	61,053	1,21,426
Rastapeth	2,82,664	83,701	1,16,990
Thane	3,83,183	1,39,929	1,84,192
Vashi	3,25,057	93,532	1,67,151
Wardha	1,14,512	47,845	58,832
Total	20,04,039	6,57,794	10,22,436

In all the above cases, the meter status was shown as 'normal' and there was no change in meter number. This indicated that the previous reading was not drawn directly from the database and could have been altered manually. In cases where the previous reading noted in current bill was on higher side, the consumption billed to the consumer is less than actual, leading to revenue loss.

4.1.11 Absence of data validation

4.1.11.1 Inconsistencies in Supply date

'Supply date' refers to the date when electricity connection was actually granted to the consumers. It was observed that there were discrepancies in the 'supply date' column. The said column contained dates which were beyond the current date in case of 367 consumers in nine Circles selected for audit, which indicated deficiencies in data validation of the date entered in this field.

The Company replied (January 2020) that the date mentioned were in dd-mm-yy format on bill and that all the future dates pointed out by audit were of 20th century.

The reply is not tenable as some of the dates were of the year 20, 21, 39 etc. The contention of the Company that these are 1920, 1921, 1939 is incorrect as even the erstwhile MSEB came into existence only in 1960.

4.1.11.2 Receipts generated without/ incorrect cheque number and MICR

On scrutiny of 2.71 crore records (of Receipts) pertaining to Thane Circle, the following discrepancies were observed:

- Eleven rows existed with receipt amount as Zero.
- The column length for Cheque number was not predefined as 6-digit string. The column RCPT_CHEQUE_NUMBER should always be a six digit numeric number. Audit observed that 5,35,309 rows were having cheque numbers with less than six digits.
- If the mode of payment is cheque, then cheque number should be a mandatory field. Audit observed that the data validation checks were not properly defined and hence it was possible to enter cheque receipt data even without entering cheque number.

- Missing MICR (Magnetic Ink Character Recognition technology) number: Audit observed that there were 67,761 rows wherein the MICR code was missing and 10,570 rows where MICR code was mentioned as '000000000'.
- Audit also observed that a single cheque number associated with unique MICR and unique Indian Financial System Code (IFSC) was used to generate multiple receipts ranging from two to 1,405 receipts per cheque number.

4.1.11.3 'Authority Code'

The column 'Authority code' in billing data contains specific code for different types of consumers. On scrutiny of records pertaining to Rastapeth Circle for the period 2016-2019, it was observed that the authority code '8' for 'Railways', '9' for 'Military', '1' for 'Central Government', '2' for 'State Government', '19' for 'Home Department State' contained consumers who do not belong to the stated type of category. Further, there were 3,275 records where there was no authority master. Audit also observed that Authority code, '50' was allotted to a consumer, though it did not exist in the master table.

This indicated that the data entered has either not been verified before entry or the validation of the above columns was inadequate/ incorrect.

Conclusion

Insufficient collection of security deposit (SD) in respect of live as well as disconnected consumers was observed as they had arrears of energy bills even after adjusting the available SD. Consumers were billed at average consumption due to faulty meters. The figures of previous reading were at variance with the figures of current reading of the corresponding previous bills. Instances of absence of data validation like inconsistencies in supply date and generation of receipts without capturing complete details were observed.

The billing system supports all the consumers of the Company. It is therefore essential that the system should run smoothly and effectively.

Efforts need to be taken to attend to faulty meters noticed as continued billing of consumers at average rate results in incorrect reflection of revenue due to the Company. Timely disconnection of supply of electricity needs to be done to avoid loss of revenue from defaulting consumers

The matter was reported to the Company/Government (May 2020); their reply was awaited (June 2020).

Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited

4.2 Short recovery of operation and maintenance charges

The Company did not recover operation and maintenance charges as determined by MERC resulting in short recovery of ₹ 184.11 crore

Multi Year Tariff (MYT) determined by Maharashtra Electricity Regulatory Commission (MERC) *inter alia* stipulated the Operation and Maintenance (O&M) expenses for the transmission licensee for a particular control period. MERC issued (October 2011 and December 2015) MYT Regulations, 2011 and 2015 effective for the period 2011-16 and 2016-20 respectively. As per the Regulations, different yearly rates have been specified for O&M expenses for transmission lines based on the circuit kilometres and voltage level for bays in the sub-stations. Transmission Licensees whose bays are installed in the premises of and maintained by another transmission licensee, the O & M expenses for such assets shall be allowed in accordance with the norms applicable for the Transmission Licensee who performs the O & M of such assets.

Audit observed that the O&M of 27 bays of six parties in three zones⁸ was entrusted to Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited (Company). The Company had entered into/renewed Memorandum of Understandings (MoUs) with these six parties during September 1993 to January 2019 which specified that the O&M charges were to be recovered at the rate of one *per cent* per annum of the cost of the bays with yearly escalation at the rate of 10 *per cent*. The Company continued to recover O&M charges at the rate of one *per cent* per annum of the cost of the bays instead of recovery on the basis of circuit kilometre and number of bays in the sub-station of the transmission licensee as per the MYT Regulations of 2011 and 2015.

Consequently, against the O&M charges of ₹ 197.01 crore to be recovered as per the MYT Regulations of 2011 and 2015, the Company recovered ₹ 12.90 crore resulting in short recovery of ₹ 184.11 crore for the period from April 2011 to March 2019.

The Company in its reply accepted (July 2019) the audit contention and stated that (May 2019) they had issued (May and July 2019) demand notices to these six parties for payment of O&M charges of ₹ 184.11 crore in respect of 27 bays. Further, the Company also stated that directions were issued to the field offices for executing/renewing the MoUs and levy of O&M charges as per MYT Regulations of 2011 and 2015.

The fact remains that the Company did not recover O&M charges as determined by MERC resulting in short recovery of ₹ 184.11 crore.

The matter was reported to the Government (October 2019); their reply was awaited (March 2020).

⁸ Amravati-Nine bays, Aurangabad-Six bays and Nagpur- 12 bays.

CHAPTER - V

FUNCTIONING OF STATE PUBLIC SECTOR UNDERTAKINGS (OTHER THAN POWER SECTOR)	Page 93 to 112
--	---------------------------

CHAPTER-V

5.1. Functioning of State Public Sector Undertakings (other than Power Sector)

5.1.1 Introduction

There were 95 State Public Sector Undertakings (PSUs) as on 31 March 2019 which were related to sectors other than Power Sector. These State PSUs were incorporated between 1957-58 and 2018-19 and included 85 Government Companies and 10 Statutory Corporations¹. These Government Companies further included 65 working companies (43 held directly by State Government² and 22 subsidiaries of other Government Companies) and 20 inactive companies (eight held directly by State Government and 12 subsidiaries of other Government Companies).

The State Government provides financial support to the State PSUs in the form of equity, loans and grants/subsidy from time to time. Of the 95 State PSUs (other than Power Sector), the State Government invested funds in 61 State PSUs only as the State Government did not infuse any funds in 34 Government Companies which were incorporated as joint venture/subsidiary of other Government Companies. Equity of these 34 joint venture/subsidiary companies was contributed by the respective Co-partner/Holding Companies.

5.1.2 Contribution to Economy of the State

A *ratio* of turnover of the PSUs to the State Gross Domestic Product (GDP) shows the extent of activities of the PSUs in the economy of the State. The table below provides the details of turnover of State PSUs (other than Power Sector) and GDP of Maharashtra for a period of five years ending March 2019:

Table 5.1.1: Turnover of PSUs (other than Power Sector) vis-a-vis GDP (₹ in crore)

Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
Turnover	10,880.28	11,402.08	11,191.67	10,791.18	10,877.79
Percentage change in turnover as compared to turnover of preceding year	8.03	4.80	(1.85)	(3.58)	0.80
GDP of Maharashtra	17,92,122	20,01,223	22,57,032	24,11,600 ³	26,60,318 ⁴
Percentage change in State GDP as compared to State GDP of preceding year	8.78	11.67	12.78	6.85	10.31
Percentage of Turnover to GDP of Maharashtra	0.61	0.57	0.50	0.45	0.41

(Source: The figures of turnover have been compiled based on the latest finalised financial statements of the respective PSUs and GDP figures are taken from the State Finances Audit Report of Maharashtra)

¹ Maharashtra State Warehousing Corporation (MSWC), Maharashtra Industrial Development Corporation (MIDC), Maharashtra State Road Transport Corporation (MSRTC), Maharashtra State Financial Corporation (MSFC), Maharashtra Krishna Valley Development Corporation (MKVDC), Konkan Irrigation Development Corporation (KIDC), Vidarbha Irrigation Development Corporation (VIDC), Tapi Irrigation Development Corporation (TIDC), Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation (GMIDC) and Maharashtra Water Conservation Corporation (MWCC).

² Of these, Maharashtra Bamboo Promotion Foundation, Chhatrapati Shahu Maharaj Research, Training and Human Development Institute (SARTHI) and Babasaheb Ambedkar Samata Pratishthan are companies limited by guarantee and not having share capital.

³ Actuals.

⁴ Advance estimates.

The turnover of these PSUs has recorded increase during the three years 2014-15, 2015-16 and 2018-19 whereas it decreased over the two years 2016-17 and 2017-18. The change in turnover ranged between (-) 3.58 per cent and 8.03 per cent during the period 2014-19, whereas increase in GDP of the State ranged between 6.85 per cent and 12.78 per cent during the same period.

The compounded annual growth is a useful method to measure growth rate over multiple time periods. The compounded annual growth⁵ rate of the State GDP was 10.06 per cent during the last five years. Against the compounded annual growth rate of 10.06 per cent in the State GDP, the turnover of public sector undertakings (other than Power Sector) recorded lower compounded annual growth rate of 1.55 per cent during the last five years. This resulted in marginal decrease in the share of turnover of these PSUs to the State GDP from 0.61 per cent in 2014-15 to 0.41 per cent in 2018-19.

5.1.3 Investment in State PSUs (other than Power Sector)

In Maharashtra, the PSUs are classified in different sectors according to their activities and the administrative department of the Government of Maharashtra (GoM) under which they function. The details of investment made in the 95 State PSUs in the form of equity and long term loans upto 31 March 2019 are detailed in **Appendix 5.1.1**.

5.1.4 The sector-wise summary of total investment in these State PSUs as on 31 March 2019 is given below:

Table 5.1.2: Sector-wise investment in State PSUs (other than Power Sector)

Name of sector	Government Companies		Statutory Corporations	Total	Investment (₹ in crore)			Percentage to total investment
	Working	Inactive	Working		Capital	Loans	Total	
Agriculture and Allied	9	5	7	21	1,20,134.04	294.57	1,20,428.61	85.20
Infrastructure	19	6	1	26	4,804.67	7,033.61	11,838.28	8.38
Service	3	--	1	4	4,718.04	204.43	4,922.47	3.48
Finance	17	--	1	18	2,450.38	985.54	3,435.92	2.43
Manufacturing	9	7	--	16	305.54	377.60	683.14	0.48
Miscellaneous	8	2	0	10	29.88	7.13	37.01	0.03
Total	65	20	10	95	1,32,442.55	8,902.88	1,41,345.43	100.00

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

As on 31 March 2019, the total investment (equity and long term loans) in these 95 PSUs was ₹ 1,41,345.43 crore (refer **Appendix 5.1.1**). The investment consisted of 93.70 per cent towards equity and 6.30 per cent in long-term loans. The long term loans advanced by the State Government constituted 13.53 per cent (₹ 1,204.98 crore) of the total long term loans whereas 86.47 per cent (₹ 7,697.90 crore) of the total long term loans were availed from Central Government and other financial institutions. The investment has grown by 20.22 per cent from ₹ 1,17,574.94 crore in 2015-16 to ₹ 1,41,345.43 crore in 2018-19.

⁵ Rate of Compounded Annual Growth $\left[\left\{ \left(\frac{\text{Value of 2018-19}}{\text{Value of 2013-14}} \right)^{1/5} - 1 \right\} \times 100 \right]$ where turnover and State GDP for the year 2013-14 were ₹ 10,071.78 crore and ₹ 16,47,506 crore respectively.

5.1.5 Budgetary Support to State PSUs (other than Power Sector)

The GoM provides financial support to public sector undertakings in various forms through annual budget. The summarised details of budgetary outgo towards equity, loans, grants/subsidies, loans written off and loans converted into equity during the year in respect of public sector undertakings for the last three years ending March 2019 are as follows:

Table 5.1.3: Details regarding budgetary support to State PSUs (other than Power Sector) during the years

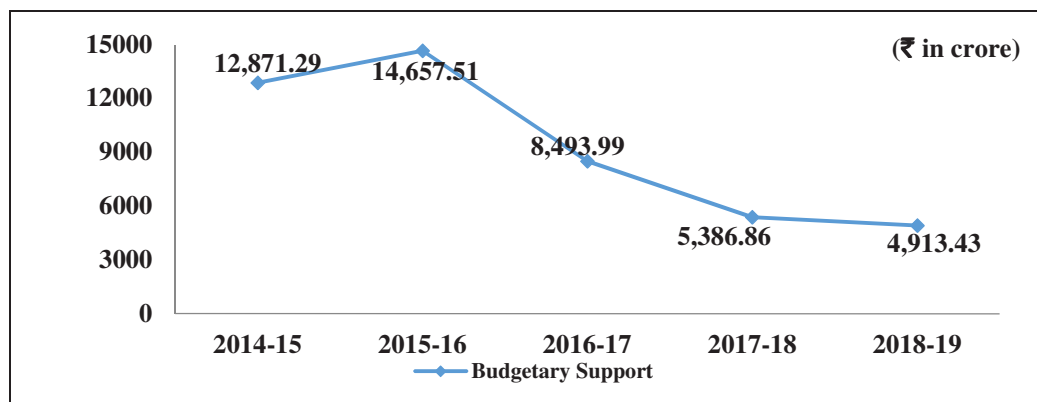
(₹ in crore)

Particulars ⁶	2016-17		2017-18		2018-19	
	Number of PSUs	Amount	Number of PSUs	Amount	Number of PSUs	Amount
Equity Capital outgo (i)	6	4,586.2	3	3,733.33	1	0.70
Loans given (ii)	7	253.63	-	-	-	-
Grants/Subsidy provided (iii)	22	3,654.16	13	1,653.53	12	4,912.73
Total Outgo⁷ (i+ii+iii)	27	8,493.99	14	5,386.86	13	4,913.43
Loan repayment written off	-	-	-	-	-	-
Loans converted into equity	-	-	-	-	1	0.56
Guarantees issued	3	7.29	2	6.51	1	70.00
Guarantee Commitment	11	1,759.39	7	1,462.47	5	1,054.50

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The details regarding budgetary outgo towards equity, loans and grants/subsidies for the last five years ending March 2019 are given in a graph below:

Chart 5.1.1: Budgetary outgo towards Equity, Loans and Grants/Subsidies

The annual budgetary assistance to these PSUs ranged between ₹ 4,913.43 crore and ₹ 14,657.51 crore during the period 2014-15 to 2018-19. The budgetary assistance of ₹ 4,913.43 crore given during the year 2018-19 included ₹ 0.70 crore and ₹ 4,912.73 crore in the form of equity and grants/subsidy respectively. The State Government did not provide any loans to these PSUs during 2018-19. The State Government provided significant assistance to MKVDC (₹ 2,331.42 crore) and TIDC (₹ 1,144.45 crore) in the form of Grants/Subsidy for different irrigation projects and to Maharashtra Police Housing and Welfare Corporation Limited (₹ 597.80 crore) for the purpose of construction of police quarters and administrative buildings.

⁶ Amount represents outgo from State Budget only.

⁷ The figure represents number of PSUs which have received outgo from budget under one or more heads *i.e.* equity, loans, grants/subsidy.

In order to enable PSUs to obtain financial assistance from banks and financial institutions, State Government gives guarantee for which the guarantee fee is being charged. This fee varies from 0.50 *per cent* to two *per cent*, as decided by the State Government, depending upon the loanees. The guarantee commitment of State Government decreased to ₹ 1,054.50 crore during 2018-19 from ₹ 1,462.47 crore in 2017-18. Further, one PSU⁸ paid guarantee fee to the tune of ₹ 0.69 crore during 2018-19 whereas six PSUs did not pay guarantee fees/commission during the year. The accumulated/outstanding guarantee fees/commission there against was ₹ 571 crore as on 31 March 2019.

5.1.6 Reconciliation with Finance Accounts of Government of Maharashtra

The figures in respect of equity, loans and guarantees outstanding as per records of State PSUs (other than Power Sector) should agree with that of the figures appearing in the Finance Accounts of the Government of Maharashtra. In case the figures do not agree, the concerned PSUs and the Finance Department should carry out reconciliation of the differences. The position in this regard as on 31 March 2019 is stated below:

Table 5.1.4: Difference in Equity, loans, guarantees outstanding as per Finance Accounts vis-a-vis records of State PSUs (other than Power Sector)

(₹ in crore)

Outstanding in respect of	Absolute difference between Finance Accounts and records of State PSUs (Other than Power)
Equity	12,607.87
Loans	1,175.06
Guarantees	1,797.67

(Source: Compiled based on information received from PSUs and Finance Accounts)

Audit observed that out of 95 State PSUs, such differences occurred in respect of 49 PSUs as shown in **Appendix 5.1.2**. The matter is regularly taken up with the Chief Secretary/Additional Chief Secretary (Finance) the latest being in January 2019. The Government and the PSUs should take concrete steps to reconcile the differences in a time-bound manner.

5.1.7 Submission of accounts by State PSUs (other than Power Sector)

Of the total 95 State PSUs (other than Power Sector), there were 75 working PSUs *i.e.* 65 Government Companies and 10 Statutory Corporations and 20 inactive PSUs under the purview of CAG as of 31 March 2019. The status of timelines followed by the State PSUs in preparation of accounts is as detailed under:

5.1.7.1 Timeliness in preparation of accounts by the working State PSUs

Accounts for the year 2018-19 were required to be submitted by all the working PSUs by 30 September 2019. However, out of 65 working Government Companies, seven Government Companies submitted their accounts for the year 2018-19 for audit by CAG on or before 30 September 2019 whereas accounts of 58 Government Companies were in

⁸ Maharashtra Rajya Itar Magasvargiya Vitta ani Vikas Mahamandal Limited.

arrears⁸. Out of 10 Statutory Corporations, the CAG is the sole auditor in eight Statutory Corporations⁹. None of the 10 Statutory Corporations presented their accounts for the year 2018-19 for audit in time.

Details of arrears in submission of accounts of working PSUs (other than Power Sector) as on 30 September 2019 are given below:

Table 5.1.5: Position relating to submission of accounts by the working State PSUs (other than Power Sector)

Sl. No.	Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
1	Number of working PSUs	56	57	58	66*	75 ⁸
2	Number of accounts finalised during the year	55	52	45	68	56
3	Number of accounts in arrears	120	122	132	137 ^Δ	147
4	Number of working PSUs with arrears in accounts	49	50	48	57	60
5	Extent of arrears (numbers in years)	1 to 16 years	1 to 17 years	1 to 18 years	1 to 19 years	1 to 20 years

(Source: Compiled based on accounts of PSUs received during the period October 2018 to September 2019)

Of these 75 working State PSUs, 45 PSUs had finalised 56 annual accounts during the period 1 October 2018 to 30 September 2019 which included seven annual accounts for the year 2018-19 and 49 annual accounts for previous years. Further, 147 annual accounts were in arrears which pertain to 60 working PSUs. The Administrative Departments have the responsibility to oversee the activities of these entities and to ensure that the accounts are finalised and adopted by these PSUs within the stipulated period. The PSUs and their concerned Departments were informed regularly and meetings were also held for liquidating the arrears of accounts.

The GoM had provided ₹ 13,786.37 crore (Equity: ₹ 6,605.85 crore, Loan: ₹ 33.70 crore, Grant: ₹ 7,146.82 crore) to 22 working State PSUs, accounts of which were in arrears as on 30 September 2019 whereas no investment was made in the remaining 38 working PSUs during the period for which accounts were in arrears. Details of investment made by State Government in 22 working State PSUs during the years for which accounts were in arrears are shown in **Appendix 5.1.3**.

In the absence of finalisation of accounts and their subsequent audit in 22 PSUs, it could not be ensured whether the investment and expenditure incurred had been properly accounted for and the purpose for which the amount was invested was achieved. The GoM may also consider availing external assistance relating to preparation of accounts wherever there is lack of expertise.

⁸ Of these, nine were newly incorporated.

⁹ MIDC, MSRTC, MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC.

* The data pertaining to MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC is included from the year 2017-18.

^Δ After including seven accounts pertaining to MKVDC, KIDC, TIDC, VIDC, GMIDC and MWCC which were in arrears as on 01 April 2017 and included from the year 2017-18.

5.1.7.2 Timeliness in preparation of accounts by inactive State PSUs

In addition to above, as on 30 September 2019, there were arrears in finalisation of accounts by inactive PSUs. Out of 20 inactive PSUs, 15 PSUs had arrears of 24 accounts.

Table 5.1.6: Position relating to arrears of accounts in respect of inactive PSUs

No. of inactive companies	Period for which accounts were in arrears	No. of years for which accounts were in arrears
10	2018-19	1
1	2017-18 to 2018-19	2
2	2016-17 to 2018-19	3
1	2013-14 to 2018-19	6

(Source: Compiled based on accounts of PSUs received during the period October 2018 to September 2019)

Five PSUs¹⁰ did not finalise even one account during 2018-19.

5.1.8 Placement of Separate Audit Reports of Statutory Corporations

Out of 10 working Statutory Corporations, none of the Corporations had forwarded their accounts of 2018-19 by 30 September 2019.

Separate Audit Reports (SARs) are audit reports of the CAG on the accounts of Statutory Corporations. These reports are to be laid before the Legislature as per the provisions of the respective Acts. Status of annual accounts of Statutory Corporations and placement of their SARs in legislature is detailed below:

Table 5.1.7: Status of placement of SARs of the Statutory Corporations

Sl. No.	Name of Statutory Corporations	Year of Accounts	Month of placement of SAR
1.	Maharashtra State Warehousing Corporation	2017-18	-
2.	Maharashtra Industrial Development Corporation	2013-14	July 2018
3.	Maharashtra State Financial Corporation	2014-15	-
4.	Maharashtra State Road Transport Corporation	2015-16	December 2017
5.	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	2017-18	December 2019
6.	Konkan Irrigation Development Corporation	2016-17	December 2019
7.	Vidarbha Irrigation Development Corporation	2014-15	March 2018
8.	Tapi Irrigation Development Corporation	2016-17	-
9.	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	2015-16	-
10.	Maharashtra Water Conservation Corporation	2015-16	August 2019

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

5.1.9 Impact of non-finalisation of accounts of State PSUs (other than Power Sector)

As pointed in **Para 5.1.7**, the delay in finalisation of accounts may also result in risk of fraud and leakage of public money apart from violation of the provisions of the relevant statutes. In view of the above state of arrears of accounts, the actual contribution of the State PSUs (other than Power Sector) to State GDP for the year 2018-19 could not be ascertained and their contribution to State exchequer was also not reported to the State Legislature.

¹⁰ Maharashtra Land Development Corporation Limited, Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited, Maharashtra Rural Development Corporation Limited, Maharashtra State Housing Corporation Limited and Maharashtra Electronics Corporation Limited.

It is, therefore, recommended that the Administrative Department should strictly monitor and issue necessary directions to liquidate the arrears in accounts. The Government may also look into the constraints in preparing the accounts of the PSUs and take necessary steps to liquidate the arrears in accounts.

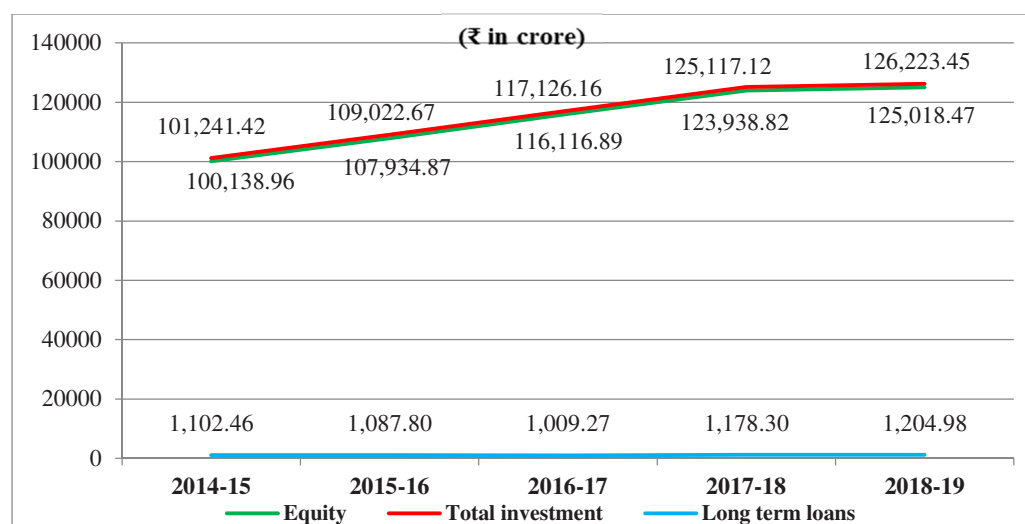
5.1.10 Performance of State PSUs (other than Power Sector)

The financial position and working results of the 95 State PSUs (other than Power Sector) as per their latest finalised accounts as of 30 September 2019 are detailed in **Appendix 5.1.4**.

The Public Sector Undertakings are expected to yield reasonable return on investment made by Government in the undertakings. The amount of investment as on 31 March 2019 in the PSUs other than Power Sector was ₹ 1,41,345.43 crore consisting of ₹ 1,32,442.55 crore as equity and ₹ 8,902.88 crore as long term loans (refer **Appendix 5.1.1**). Out of this, Government of Maharashtra had investment of ₹ 1,26,223.45 crore in the 61 PSUs other than Power Sector consisting of equity of ₹ 1,25,018.47 crore and long term loans of ₹ 1,204.98 crore.

The year wise investment of GoM in the PSUs other than Power Sector during the period 2014-15 to 2018-19 was as follows:

Chart 5.1.2: Total investment of GoM in PSUs (other than Power Sector)

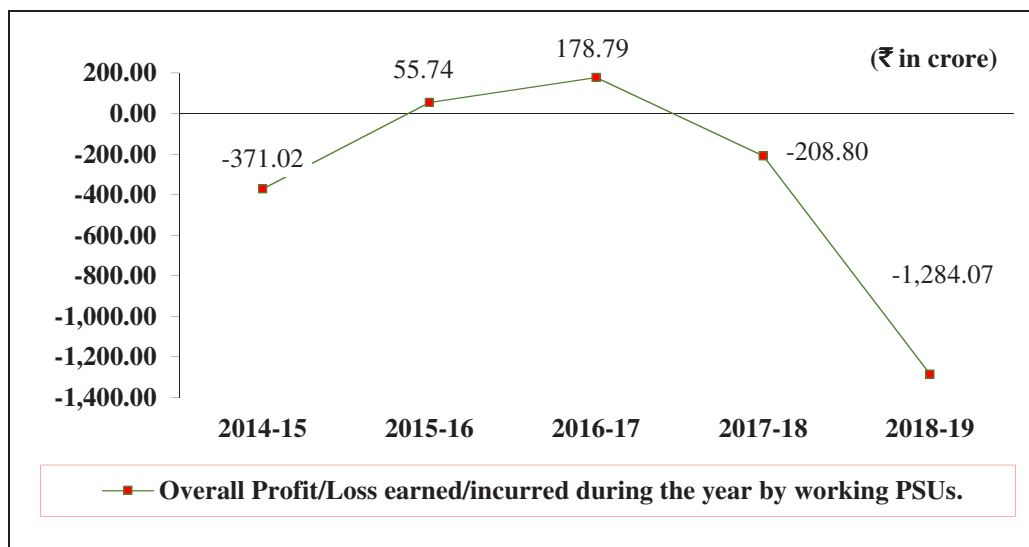

The profitability of a company is traditionally assessed through return on investment, return on equity and return on capital employed. Return on investment measures the profit or loss made in a fixed year relating to the amount of money invested in the form of equity and long term loans and is expressed as a percentage of profit to total investment. Return on capital employed is a financial ratio that measures the company's profitability and the efficiency with which its capital is used and is calculated by dividing company's earnings before interest and taxes by capital employed. Return on Equity is a measure of performance calculated by dividing net profit after tax by shareholders' fund.

5.1.11 Return on Investment

The return on investment (RoI) is the percentage of profit/loss to the total investment. The overall position of profit/loss¹¹ earned/incurred by the working State PSUs (other than Power Sector) during 2014-15 to 2018-19 is depicted below in a chart:

Chart 5.1.3: Profit/Loss earned/incurred by working PSUs (other than Power Sector) during the years 2014-15 to 2018-19

These working PSUs incurred loss in the year 2014-15 (₹ 371.02 crore) which transformed into profits of ₹ 55.74 crore in 2015-16 and ₹ 178.79 crore in 2016-17 and once again incurred losses of ₹ 208.80 crore in 2017-18 and ₹ 1,284.07 crore in 2018-19. As per latest finalised accounts for the year 2018-19, out of 75 working State PSUs, 36 PSUs earned profit of ₹ 756.10 crore and 19 PSUs incurred losses of ₹ 2,040.17 crore as detailed in **Appendix 5.1.4**.

Nine working PSUs did not incur either profit or loss, three companies had not yet submitted their first financial statements and financial statements of eight working PSUs were not due for submission.

The top profit making companies were Forest Development Corporation of Maharashtra Limited (₹ 123.41 crore) and Maharashtra State Warehousing Corporation (₹ 115.62 crore) whereas losses were incurred by MSRTC (₹ 1,578.67 crore) and Maharashtra Airport Development Company Limited (₹ 230.07 crore).

Of the 36 PSUs which are profit earning, as many as 18 companies were operating in monopoly environment and earned a profit before tax of ₹ 451.41 crore. Of these, ₹ 280.03 crore (62.03 per cent) was contributed by only four PSUs which functioned in Agriculture and Allied sector.

Only eight PSUs were operating in the competitive environment and earned a profit before tax of ₹ 206.96 crore. However, a further analysis of these eight profit-making PSUs in the competitive environment revealed that these PSUs were mainly dependent on Government for their operations and

¹¹ Figures are as per the latest finalised accounts of the respective years.

earnings. For instance, two PSUs viz., Maharashtra State Warehousing Corporation (MSWC) and Maharashtra State Seeds Corporation Limited (MSSCL) aggregated a profit before tax of ₹ 147.15 crore (71.10 per cent). MSWC is the only entity which is entrusted with the task of warehousing food grains and other products on behalf of the State Government and in turn, it gets warehousing charges from the State Government as well as Food Corporation of India. MSSCL receives money from the State Government in the nature of reimbursements of expenses for carrying out activities on behalf of the State Government, as also grants from the State Government.

There were 10 companies in the Social sector which were formed with a social objective to cater to a specific section of the society/population and hence did not fall either in competitive or monopoly environment. They are dependent on Government funding and registered a profit before tax of ₹ 97.73 crore. However, the profit in these 10 companies in the social sector was mainly out of non-operating income such as interest on deposits with banks. These deposits were unutilised funds received from GoI and GoM, which should have been used for implementation of various social sector schemes rather than earning interest thereon.

Of the 75 working PSUs (other than Power Sector) as on 31 March 2019, position of PSUs which earned/incurred profit/loss during 2014-15 to 2018-19 is given below:

Table 5.1.8: Details of working Public Sector Undertakings (other than Power Sector) which earned/incurred profit/loss during 2014-15 to 2018-19

Financial year	Total number of PSUs (other than Power Sector)	Number of PSUs which earned profits during the year	Number of PSUs which incurred loss during the year	Number of PSUs which either did not incur profit/loss during the year or had not submitted their first accounts
2014-15	62	37	19	6
2015-16	63	34	18	11
2016-17	64	37	13	14
2017-18	66	36	17	13
2018-19	75	36	19	20

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

5.1.12 Return on Investment on the basis of historical cost of investment

Out of 95 Public Sector Undertakings (other than Power Sector) of the State, the State Government infused funds in the form of equity and long term loans in 58 PSUs only (refer Appendix 5.1.1) while three PSUs did not have a share capital being companies limited by guarantee. The Government had invested ₹ 1,26,223.45 crore in these 58 PSUs including equity of ₹ 1,25,018.47 crore and long term loans of ₹ 1,204.98 crore.

The Return on Investment from the PSUs has been calculated on the investment made by the Government of Maharashtra in the PSUs in the form of equity and loans. In the case of loans, only interest free loans are considered as investment since the Government does not receive any interest on such loans and are therefore of the nature of equity investment by Government except to the extent that the loans are liable to be repaid as per terms and conditions of repayment. Thus, investment of State Government in these

58 other than Power Sector PSUs has been arrived at by considering the equity and the interest free loans. In cases where interest free loans have been repaid by the PSUs or have been converted into equity, the value of investment based on historic cost and present value (PV) was calculated on the reduced balances of interest free loans over the period as detailed in **Table 5.1.9**. The funds made available in the forms of the grants/subsidy have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment except in the case of four Statutory Corporations¹² which account for Government grants as a part of capital contribution of the Government.

As on 31 March 2019, the equity of the State Government in these 58 PSUs was ₹ 1,25,018.47 crore. Out of the released long term loans of ₹ 1,204.98 crore, ₹ 461.35 crore were interest free loans (refer **Appendix 5.1.5**) based on the reduced balances of interest free loans over the period. Thus, the investment of the State Government in these 58 PSUs on the basis of historical cost stood at ₹ 1,25,479.82 crore (₹ 1,25,018.47 crore + ₹ 461.35 crore).

The sector-wise return on investment on the basis of historical cost of investment for the period 2014-15 to 2018-19 is as given below:

Table 5.1.9: Return on State Government Funds on the basis of historical cost of investment

(₹ in crore)

Year wise Sector-wise break-up	Total Earnings ¹³ for the year	Equity and Interest Free Loans on historical cost	Return on State Government investment on historical cost basis (Per cent)
2014-15			
Agriculture & Allied Sector	244.40	94,006.72	0.26
Finance Sector	(83.04)	2,182.46	(3.80)
Infrastructure Sector	(32.49)	1,164.26	(2.79)
Manufacturing Sector	(2.73)	282.95	(0.96)
Service Sector	(566.70)	2,945.10	(19.24)
Miscellaneous Sector	14.62	18.64	78.43
Total	(425.94)	1,00,600.13	(0.42)
2015-16			
Agriculture & Allied Sector	248.33	1,01,277.07	0.25
Finance Sector	40.06	2,268.53	1.77
Infrastructure Sector	65.89	1,164.26	5.66
Manufacturing Sector	19.94	282.95	7.05
Service Sector	(387.13)	3,364.59	(11.51)
Miscellaneous Sector	8.77	18.64	47.05
Total	(4.14)	1,08,376.04	0.00
2016-17			
Agriculture & Allied Sector	263.31	1,08,922.21	0.24
Finance Sector	102.62	2,307.48	4.45
Infrastructure Sector	(93.98)	1,164.25	(8.07)
Manufacturing Sector	(45.69)	283.95	(16.09)
Service Sector	(118.03)	3,851.57	(3.06)
Miscellaneous Sector	9.60	28.65	33.51
Total	117.83	1,16,558.11	0.10

¹² MKVDC, KIDC, TIDC and MWCC.

¹³ Earnings represents Net profit before tax.

Year wise Sector-wise break-up	Total Earnings ¹⁴ for the year	Equity and Interest Free Loans on historical cost	Return on State Government investment on historical cost basis (Per cent)
2017-18			
Agriculture & Allied Sector	330.55	1,16,239.95	0.28
Finance Sector	120.42	2,332.48	5.16
Infrastructure Sector	(170.02)	1,164.24	(14.60)
Manufacturing Sector	(59.69)	284.75	(20.96)
Service Sector	(525.79)	4,349.89	(12.09)
Miscellaneous Sector	9.90	28.86	34.30
Total	(294.63)	1,24,400.17	(0.24)
2018-19			
Agriculture & Allied Sector	374.14	1,16,802.51	0.32
Finance Sector	120.74	2,336.35	5.17
Infrastructure Sector	(220.04)	1,164.24	(18.90)
Manufacturing Sector	(71.57)	285.63	(25.06)
Service Sector	(1581.68)	4,862.23	(32.53)
Miscellaneous Sector	9.86	28.86	34.16
Total	(1,368.55)	1,25,479.82	(1.09)
(Source: Compiled based on latest finalised Financial Statements and information received from PSUs)			

The return on State Government investment is worked out by dividing the total earnings¹⁵ of these PSUs by the cost of the State Government investment. The return earned on State Government investment ranged between (-)1.09 per cent and 0.10 per cent during the period 2014-15 to 2018-19.

The overall return on State Government investment was negative during 2018-19 which was mainly due to heavy losses incurred by MSRTC in service sector (₹ 1,578.67 crore) and Maharashtra Airport Development Company Limited (MADC) in infrastructure sector (₹ 230.07 crore). Further analysis revealed that negative returns from Infrastructure and Manufacturing sector increased substantially from (-)2.79 per cent and (-)0.96 per cent respectively in 2014-15 to (-)14.60 per cent and (-)20.96 per cent in 2017-18 and further to (-)18.90 per cent and (-)25.06 per cent in 2018-19 mainly due to increase in losses of MADC (Infrastructure) and Maharashtra State Textiles Corporation Limited (Manufacturing).

5.1.13 Return on Investment on the basis of Present Value of Investment

An analysis of the earnings *vis-a-vis* investments in respect of those 58 State PSUs (other than Power Sector) where funds had been infused by the State Government was carried out to assess the profitability of these PSUs. Traditional calculation of return based only on the historical cost of investment may not be a correct indicator of the adequacy of the return on the investment since such calculations ignore the present value of money. The present value of the Government investments has been computed to assess the rate of return on the present value of investments of GoM in the State PSUs as compared to historical value of investments. In order to bring the

¹⁴ Earnings represents Net profit before tax.

¹⁵ This includes net profit/losses for all State PSUs (Other than Power sector).

historical cost of investments to its present value at the end of each year upto 31 March 2019, the past investments/year-wise funds infused by the GoM in the State PSUs have been compounded at the year-wise average rate of interest on Government borrowings which is considered as the minimum cost of funds to the Government for the concerned year. Therefore, Present Value (PV) of the State Government investment was computed in respect of those 58 State PSUs (other than Power Sector) where funds had been infused by the State Government in the form of equity and interest free loan since inception of these companies till 31 March 2019. During the period from 2014-15 to 2018-19, these 58 PSUs had a positive return on investment only during the year 2016-17. The return on investment for 2016-17 has, therefore, been calculated and depicted on the basis of PV. The rate of real return (RORR) was same as ROI based on PV since no grants were received for operational or administrative expenditure by PSUs other than irrigation corporations.

The PV of the State Government investment in the 58 PSUs was computed on the following assumptions:

- Interest free loans have been considered as fund infusion by the State Government. However, in case of repayment of loans by the PSUs or conversion of loan into equity, the PV was calculated on the reduced balances of interest free loans over the period. The funds made available in the form of grant/subsidy have not been reckoned as investment since they do not qualify to be considered as investment as indicated by the nature of subsidy indicated in **Para 5.1.5** except in the case of four Statutory Corporations¹⁶ which account for Government grants as a part of capital contribution of the Government.
- The average rate of interest on Government borrowings for the concerned financial year¹⁷ was adopted as compounded rate for arriving at present value since they represent the cost incurred by the Government towards investment of funds for the year and therefore considered as the minimum expected rate of return on investments made by the Government.

For the year 2018-19 when these 58 companies incurred losses, a more appropriate measure of performance is the erosion of net worth due to the losses. The erosion of net worth of the companies is commented upon in **Para 5.1.16**.

5.1.14 PSU wise position of State Government investment in these 58 State PSUs in the form of equity and loans on historical cost basis for the period from 2000-01 to 2018-19 is indicated in **Appendix 5.1.5**. Further, consolidated position of present value of the State Government investment relating to these PSUs for the period 2000-01 to 2018-19 is indicated in the table below:

---

¹⁶ MKVDC, KIDC, TIDC and MWCC.

¹⁷ The average rate of interest on Government borrowings was adopted from the Reports of the C&AG of India on State Finances (Government of Maharashtra) for the concerned year wherein the average rate for interest paid = $\text{Interest Payment} / [(\text{Amount of previous year's Fiscal Liabilities} + \text{Current year's Fiscal Liabilities})/2] * 100$.

Table 5.1.10: Year wise details of investment by the State Government and present value (PV) of Government investment for the period from 2000-01 to 2018-19

(₹ in crore)

Financial year	Present value of total investment at the beginning of the year	Equity infused by the State Government during the year	Interest free loans given by the State Government during the year ¹⁸	Interest free loans repaid during the year	Interest free loans converted during the year	Total investment during the year	Average rate of interest on Government borrowing (in per cent)	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year
i	ii	iii	iv	v	vi	vii=iii+iv-v-vi	viii	ix=ii + vii	x={ix*(100+viii)/100}
Since inception to 2000	0.00	12,323.48	68.98	0.05	0.00	12,392.41	10.30	12,392.41	13,668.83
2000-01	13,668.83	728.96	1.50	0.00	0.00	730.46	9.10	14,399.28	15,709.62
2001-02	15,709.62	977.46	1.48	0.00	0.00	978.94	9.40	16,688.56	18,257.28
2002-03	18,257.28	2,142.64	2.02	0.00	0.00	2,144.66	8.90	20,401.94	22,217.72
2003-04	22,217.72	3,723.59	2.62	0.00	0.00	3,726.21	8.80	25,943.92	28,226.99
2004-05	28,226.99	4,374.55	6.78	0.00	0.40	4,380.93	8.00	32,607.92	35,216.55
2005-06	35,216.55	6,718.82	138.60	0.00	0.00	6,857.42	7.10	42,073.97	45,061.22
2006-07	45,061.22	6,746.37	0.00	0.00	0.00	6,746.37	7.80	51,807.59	55,848.59
2007-08	55,848.59	6,358.12	0.00	138.60	0.00	6,219.52	7.70	62,068.11	66,847.35
2008-09	66,847.35	9,722.05	0.00	0.00	0.00	9,722.05	7.30	76,569.40	82,158.97
2009-10	82,158.97	7,454.87	0.00	0.00	0.00	7,454.87	7.40	89,613.84	96,245.26
2010-11	96,245.26	8,328.12	0.00	0.68	0.00	8,327.44	7.40	1,04,572.70	1,12,311.08
2011-12	1,12,311.08	8,110.91	200.00	0.05	0.00	8,310.86	7.50	1,20,621.94	1,29,668.59
2012-13	1,29,668.59	7,767.94	179.02	0.01	0.00	7,946.95	7.40	1,37,615.54	1,47,799.09
2013-14	1,47,799.09	7,763.19	0.00	0.01	0.00	7,763.18	7.50	1,55,562.27	1,67,229.44
2014-15	1,67,229.44	6,877.98	0.00	0.04	0.00	6,877.94	7.80	1,74,107.37	1,87,687.75
2015-16	1,87,687.75	7,795.85	0.00	0.00	0.00	7,795.85	7.70	1,95,483.60	2,10,535.84
2016-17	2,10,535.84	8,182.08	0.00	0.01	0.00	8,182.07	7.60	2,18,717.91	2,35,340.47
2017-18	2,35,340.47	7,841.85	0.21	0.01	0.00	7,842.05	8.00	2,43,182.52	2,62,637.12
2018-19	2,62,637.12	1,079.64	0.00	0.00	0.00	1,079.64	7.80	2,63,716.75	2,84,286.66
		1,25,018.47	601.21	139.46	0.40	125,479.82			

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

Further, the position of total earnings relating to these PSUs as against the minimum expected return to recover the cost of funds for the years 2014-15 to 2018-19 is indicated in the table below:

Table 5.1.11: Position of total earnings as against the minimum expected return

(₹ in crore)

Financial year	Total investment at the end of the year	Present value of total investment at the end of the year	Minimum expected return to recover the cost of funds for the year	Total earnings for the year
2014-15	1,74,107.37	1,87,687.75	13,580.38	(425.94)
2015-16	1,95,483.60	2,10,535.84	15,052.24	(4.14)
2016-17	2,18,717.91	2,35,340.47	16,622.56	117.83
2017-18	2,43,182.52	2,62,637.12	19,454.60	(294.63)
2018-19	2,63,716.75	2,84,286.66	20,569.91	(1,368.55)

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The balance of investment by the State Government in these PSUs at the end of the year increased to ₹ 1,25,479.82 crore in 2018-19 from ₹ 12,392.41 crore in 1999-2000 as the State Government made further investments in the shape of equity (₹ 1,12,694.99 crore) and interest free loans (₹ 392.42 crore) during the period 2000-2001 to 2018-2019. The present value of funds infused by the State Government upto 31 March 2019 amounted to ₹ 2,84,286.66 crore.

¹⁸ Negative figures of Interest free loans shown in this column represent repayment of loans by the PSUs to the State Government during the concerned year.

During 2014-15 to 2018-19, total earnings for the year remained below the minimum expected return to recover cost of funds infused in these PSUs due to substantial capital investment in irrigation development corporations which do not earn corresponding profit.

5.1.15 As during 2016-17, the Government had positive returns on investments made in these PSUs the comparison of returns on State Government funds at historical cost and at present value for this year is given in the table below:

Table 5.1.12: Return on State Government Funds (₹ in crore)

Year	Total Earnings for the year	Equity and Interest Free Loans on historical cost	Return on State Government investment on historical cost basis (per cent)	PV of the State Government investment at end of the year	Return on State Government investment considering the present value of the investments (per cent)
2016-17	117.83	1,16,558.11	0.10	2,35,340.47	0.05

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The return earned on State Government investment on historical cost basis was 0.10 per cent in 2016-17 whereas the return earned on State Government funds considering the present value of the investments was 0.05 per cent during the same period.

5.1.16 Erosion of Net worth

Net worth means the sum total of the paid-up capital and free reserves and surplus minus accumulated losses and deferred revenue expenditure. Essentially it is a measure of what an entity is worth to the owners. A negative net worth indicates that the entire investment by the owners has been wiped out by accumulated losses and deferred revenue expenditure.

The net accumulated losses in respect of the PSUs (other than Power Sector) as per their latest finalised financial statements as of 30 September 2019 were ₹ 7,852.96 crore as detailed in **Appendix 5.1.4**. Of these PSUs, net worth was eroded in 11 PSUs¹⁹ of which three PSUs had made profit as per their latest finalised accounts. The paidup share capital of the State Government in these 11 PSUs was ₹ 1,189.57 crore. The net worth was eroded primarily in Maharashtra State Textile Corporation Limited (₹ 844.09 crore), Maharashtra State Financial Corporation (₹ 625.26 crore) and Maharashtra Electronics Corporation Limited (₹ 368.38 crore) as detailed in **Appendix 5.1.4**.

As the chance of earning return on investment made in Companies incurring losses, and where their accumulated losses have resulted in erosion of the net-worth, is remote, the State Government may consider future payments to these Companies in the form of Grants instead of Share Capital, so as to reduce the disparity in investment vis-à-vis return.

¹⁹ Development Corporation of Vidarbha Limited ₹ 7.63 crore, Maharashtra State Handlooms Corporation Limited ₹ 47.18 crore, Maharashtra Electronics Corporation Limited ₹ 368.38 crore, Maharashtra State Road Development Corporation Limited ₹ 247.71 crore, Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited ₹ 2.81 crore, Maharashtra State Textile Corporation Limited ₹ 844.09 crore, MSFC ₹ 625.26 crore, Development Corporation of Konkan Limited ₹ 6.05 crore, Maharashtra State Farming Corporation Limited ₹ 191.98 crore, Marathwada Development Corporation Limited ₹ 1.30 crore and Maharashtra Land Development Corporation Limited ₹ 16.01 crore.

5.1.17 Dividend Payout

The State Government had formulated (October 2003) a dividend policy under which all profit making PSUs are required to pay a minimum return of five *per cent* on the paid up share capital contributed by the State Government.

Dividend Payout relating to PSUs (other than Power Sector) where equity was infused by GoM during the period 2014-15 to 2018-19 is shown in table below:

Table 5.1.13: Dividend Payout of PSUs (other than Power Sector) during 2014-15 to 2018-19

(₹ in crore)

Year	Total PSUs where equity infused by GoM		PSUs which earned profit during the year		PSUs which declared/paid dividend during the year		Dividend Payout Ratio (<i>per cent</i>)
	Number of PSUs	Equity infused by GoM	Number of PSUs	Equity infused by GoM	Number of PSUs	Dividend declared/paid by PSUs	
2014-15	57	1,00,138.96	31	64,311.00	5	12.94	0.02
2015-16	57	1,07,934.87	30	38,151.33	6	49.61	0.13
2016-17	59	1,16,116.89	34	41,391.92	6	4.53	0.01
2017-18	58	1,23,938.82	33	45,251.50	4	2.94	0.006
2018-19	58	1,25,018.47	32	53,368.62	5	9.28	0.017

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

During the period 2014-15 to 2018-19, the number of PSUs which earned profits ranged between 30 and 34 PSUs. During this period, number of PSUs which declared/paid dividend to GoM ranged between four and six PSUs. The Dividend Payout Ratio during 2014-15 to 2018-19 ranged between 0.006 *per cent* and 0.13 *per cent* only.

Of the five PSUs which declared/paid dividend during 2018-19, all PSUs²⁰ declared dividend higher than the prescribed limit.

5.1.18 Return on Equity

Return on Equity (ROE) is a measure of financial performance to assess how effectively management is using shareholders' fund to create profits and is calculated by dividing net income (*i.e.* net profit after taxes) by shareholders' fund. It is expressed as a percentage and can be calculated for any company if net income and shareholders' fund are both positive numbers.

Shareholders' fund of a Company is calculated by adding paid up capital and free reserves net of accumulated losses and deferred revenue expenditure and reveals how much would be left for a company's stakeholders if all assets were sold and all debts paid. A positive shareholders fund reveals that the company has enough assets to cover its liabilities while negative shareholder equity means that liabilities exceed assets.

²⁰ Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited, Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited, Western Maharashtra Development Corporation, FDCM and MSWC.

Return on Equity has been computed in respect of 58 PSUs other than Power Sector undertakings where funds had been infused by the State Government. The details of Shareholders' fund and ROE relating to 58 PSUs (other than Power Sector) during the period from 2015-16 to 2018-19 as per their latest finalised accounts as of 30 September 2019 are given in table below:

Table 5.1.14: Return on Equity relating to PSUs (other than Power Sector) where funds were infused by the GoM

Year	Net Income ²¹ (₹ in crore)	Shareholders' Fund(₹ in crore)	ROE(per cent)
2015-16	(144.56)	91,700.49	(0.16)
2016-17	(41.14)	1,00,437.68	(0.04)
2017-18	(53.87)	1,06,421.58	(0.05)
2018-19	(1,064.72)	1,14,707.95	(0.93)

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

During the last four years ended March 2019, the Net Income was negative in all the years.

5.1.19 Return on Capital Employed

Return on Capital Employed (ROCE) is a *ratio* that measures a company's profitability and the efficiency with which its capital is employed. ROCE is calculated by dividing a company's earnings before interest and taxes (EBIT) by the capital employed²². The details of total ROCE of all the 95 State PSUs (other than Power Sector) together during the period from 2014-15 to 2018-19 are given in table below:

Table 5.1.15: Return on Capital Employed

Year	EBIT (₹ in crore)	Capital Employed (₹ in crore)	ROCE(per cent)
2014-15	81.24	97,541.27	0.08
2015-16	371.60	1,07,158.32	0.35
2016-17	404.19	1,13,778.94	0.36
2017-18	(84.23)	1,13,541.35	(0.07)
2018-19	(895.21)	1,23,424.53	(0.73)

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The ROCE of these State PSUs ranged between 0.08 *per cent* and 0.36 *per cent* during 2014-15 and 2016-17. The EBIT for 2017-18 and 2018-19 was negative.

5.1.20 Analysis of Long Term Loans of the PSUs (other than Power Sector)

Analysis of the Long Term Loans of the PSUs which had leverage during 2014-15 to 2018-19 was carried out to assess the ability of the companies to serve the debt owed by the companies to the Government, banks and other financial institutions. This is assessed through the interest coverage *ratio* and debt turnover *ratio*.

²¹ Net Income refers to Net Profit after tax (-) Preference dividend.

²² Capital employed = Paid up share capital + free reserves and surplus + long term loans - accumulated losses - deferred revenue expenditure. Figures are as per the latest year for which accounts of the PSUs are finalised.

5.1.21 Interest Coverage Ratio

Interest coverage *ratio* is used to determine the ability of a PSU to pay interest on outstanding debt and is calculated by dividing earnings before interest and taxes (EBIT) of a PSU by interest expenses of the same period. The lower the *ratio*, the lesser the ability of the PSU to pay interest on debt. An interest coverage *ratio* below one indicated that the PSU was not generating sufficient revenues to meet its expenses on interest. The details of positive and negative interest coverage *ratio* in respect of PSUs which had interest burden during the period from 2014-15 to 2018-19 are given in table below:

Table 5.1.16: Interest Coverage Ratio relating to State PSUs (other than Power Sector)

Year	Interest (₹ in crore)	Earnings before interest and tax (EBIT) (₹ in crore)	Number of PSUs having liability of loan/interest from Government and Banks and other financial institutions	Number of PSUs having interest coverage <i>ratio</i> more than 1	Number of PSUs having interest coverage <i>ratio</i> less than 1
2014-15	535.74	81.24	28	21	7
2015-16	502.70	371.60	31	23	8
2016-17	495.73	404.19	32	22	10
2017-18	489.65	(84.23)	34	22	12
2018-19	474.34	(1,006.04)	35	23	12

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

There were 35 State PSUs (other than Power Sector) having liability of loans from Government as well as banks and other financial institutions during 2018-19. Of these, 23 PSUs had interest coverage *ratio* of more than one whereas remaining 12 PSUs had interest coverage *ratio* below one which indicates that these 12 PSUs could not generate sufficient revenues to meet their expenses on interest during the year.

5.1.22 Debt Turnover Ratio

During the last five years, the turnover of the 95 PSUs recorded compounded annual growth of 1.55 *per cent*. The debt increased at a compounded annual rate of 5.46 *per cent* due to which the Debt turnover *ratio* increased from 0.27 in 2014-15 to 0.41 in 2018-19 as given in table below:

Table 5.1.17: Debt Turnover Ratio relating to the State PSUs (other than Power Sector)
(₹ in crore)

Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
Debt from Government and others (Banks and Financial Institutions)	2,988.42	4,915.64	4,555.82	4,529.66	4,508.95
Turnover	10,880.28	11,402.08	11,191.67	10,791.18	10,877.79
Debt-Turnover Ratio	0.27:1	0.43:1	0.41:1	0.42:1	0.41:1

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

The debt-turnover *ratio* ranged between 0.27 and 0.43 during this period.

5.1.23 Winding up of inactive State PSUs

Twenty of the 95 State PSUs (other than Power Sector) were inactive companies having a total investment of ₹ 697.78 crore towards capital (₹ 298.18 crore) and long term loans (₹ 399.60 crore) as on 31 March 2019.

The number of inactive PSUs at the end of each year during last five years ended 31 March 2019 are given below:

Table 5.1.18: Inactive State PSUs

Particulars	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19
No. of inactive companies	22	22	22	21	20

(Source: Compiled based on information received from PSUs)

One PSU (Sahyadri Glass Works Limited) has been taken over by the Official Liquidator. The Government may take a decision regarding winding up of 20 inactive PSUs.

5.1.24 Comments on Accounts of State PSUs (other than Power Sector)

Thirty six working companies forwarded their 45 audited accounts to the Accountant General during the period 1 October 2018 to 30 September 2019. Of these, 23 accounts of 18 companies were selected for supplementary audit. The Audit Reports of Statutory Auditors and supplementary audit conducted by the CAG indicated that the quality of accounts needs to be improved substantially. The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and the CAG are as follows:

Table 5.1.19: Impact of audit comments on Working Companies (other than Power Sector)

(₹ in crore)

Sl. No.	Particulars	2016-17		2017-18		2018-19	
		Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount
1.	Decrease in profit	8	66.18	4	22.56	4	23.20
2.	Increase in profit	3	7.33	2	4.99	1	0.76
3.	Increase in loss	3	18.99	5	65.26	3	87.90
4.	Decrease in loss	2	126.40	--	--	2	113.22
5.	Non-disclosure of material facts	--	--	--	--	1	587.71
6.	Errors of classification	2	0.59	--	--	3	222.57

(Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG)

During the year 2018-19, the Statutory Auditors had issued qualified certificates on 16 and adverse certificate / disclaimer (which means that accounts do not reflect a true and fair position) for two accounts. Compliance to the Accounting Standards by the PSUs remained poor as the Statutory Auditors pointed out 26 instances of non-compliance to the Accounting Standards in 11 accounts.

5.1.25 Similarly, eight working Statutory Corporations²³ forwarded their ten accounts to AG during the year 2018-19.

The details of aggregate money value of the comments of Statutory Auditors and supplementary audit by the CAG in respect of Statutory Corporations are given below:

²³ MSWC, MKVDC, KIDC, VIDC, TIDC, MWCC, MIDC and MSRTC.

Table 5.1.20: Impact of audit comments on Statutory Corporations

(₹ in crore)

Sl. No.	Particulars	2016-17		2017-18		2018-19	
		Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount	Number of accounts	Amount
1.	Decrease in profit	-	-	1	0.55	1	4.35
2.	Increase in profit	1	1.3	1	0.4	1	0.17
3.	Increase in loss	1	40.83	-	-	-	-
4.	Decrease in loss	1	1.62	-	-	-	-
5.	Non-disclosure of material facts	1	7.88	-	-	-	-
6.	Errors of classification	-	-	-	-	-	-

(Source: Compiled from comments of the Statutory Auditors/C&AG in respect of Statutory Corporations)

5.1.26 Compliance Audit Report

Three compliance audit paragraphs related Vasantnao Naik Vimukta Jatis and Nomedic Tribes Development Corporation Limited and Maharashtra State Road Transport Corporation were issued to the Principal Secretaries of the respective Administrative Departments with request to furnish replies for the Report of the Comptroller and Auditor General of India for the year ended 31 March 2019. Reply to compliance audit paragraphs were awaited from the State Government (May 2020). The total financial impact of the compliance audit paragraphs is ₹ 27.12 crore.

Follow up action on Audit Reports

5.1.27 Replies Outstanding

The Report of the Comptroller and Auditor General of India (CAG) is the product of audit scrutiny. It is, therefore, necessary that they elicit appropriate and timely response from the executive. The Finance Department, Government of Maharashtra issued (January 2001) instructions to all Administrative Departments to submit replies/explanatory notes to paragraphs/performance audits included in the Reports of the CAG of India within a period of three months after their presentation to the Legislature, in the prescribed format, without waiting for any questionnaires from the Committee on Public Undertakings (COPU).

Table 5.1.21: Position of explanatory notes on Audit Reports related to PSUs other than Power Sector (as on 31 December 2019)

Year of the Audit Report (PSUs)	Date of placement of Audit Report in the State Legislature	Total Performance Audits (PAs) and Paragraphs related to Non Power Sector in the Audit Report		Number of PAs/Paragraphs for which explanatory notes were not received	
		PAs	Paragraphs	PAs	Paragraphs
2015-16	07 April 2017	1	9	--	2
2016-17	20 July 2018	--	5	--	2
2017-18	Placed on 04 March 2020				
Total		1	14	--	4

(Source: Compiled based on explanatory notes received from respective Departments of GoM)

Explanatory notes on four compliance audit paragraphs were pending with two departments as on 31 December 2019.

5.1.28 Discussion of Audit Reports by COPU

The status of discussion of Performance Audits and paragraphs related to PSUs (other than Power Sector) that appeared in Audit Reports (PSUs) by the COPU as on 31 December 2019 was as under:

Table 5.1.22: Performance Audits/Paragraphs appeared in Audit Reports vis-a-vis discussed as on 31 December 2019

Year of Audit Report	Number of Performance Audits/Paragraphs			
	Appeared in Audit Report		Paragraphs discussed	
	Performance Audit	Paragraphs	Performance Audit	Paragraphs
2008-09	2	15	1	15
2009-10	1	16	1	16
2010-11	1	18	--	17
2011-12	1	18	1	15
2012-13	1	4	1	3
2013-14	2	2	2	2
2014-15	2	9	--	8
2015-16	1	9	--	1
2016-17	--	5	--	--
2017-18	Placed on 04 March 2020			
Total	11	96	6	77

(Source: Compiled based on the discussions of COPU on the Audit Reports)

The discussion on Audit Reports (PSUs) up to 2007-08 has been completed.

5.1.29 Compliance to Reports of COPU

Action Taken Notes (ATNs) on 22 Reports of the COPU presented to the State Legislature between 2007-08 and 2017-18 had not been received (as on 31 December 2019) relating to the State PSUs (other than Power Sector) as indicated below:

Table 5.1.23: Compliance to COPU Reports

Year of the COPU Report	Total number of Reports of COPU	Total number of recommendation in COPU Reports	Number of recommendations where ATNs not received
2007-08	1	8	8
2010-11	4	27	19
2012-13	1	17	3
2013-14	2	20	14
2015-16	10	48	32
2017-18	4	32	23
Total	22	152	99

(Source: Compiled based on ATNs received on recommendations of COPU from the respective Departments of GoM)

These Reports of COPU contained recommendations in respect of paragraphs pertaining to 12 departments, which appeared in the Reports of the CAG of India for the year 2004-05 to 2014-15.

5.1.30 Disinvestment, Restructuring and Privatisation of State PSUs (other than Power Sector)

During the year 2018-19, no disinvestment, restructuring or privatisation was done by the State Government in State PSUs (other than Power Sector).

CHAPTER - VI

COMPLIANCE AUDIT PARAGRAPHS RELATING TO STATE PUBLIC SECTOR UNDERTAKINGS (OTHER THAN POWER SECTOR)	Page 113 to 117
---	----------------------------

- 6.1 Violation of Government decision**
- 6.2 Avoidable extra expenditure due to flawed tender evaluation**
- 6.3 Loss of revenue**

CHAPTER-VI

Compliance Audit Paragraphs relating to State Public Sector Undertakings (other than Power Sector)

Important Audit findings emerging from test-check of transactions of the State Government Companies and Statutory Corporation (other than Power Sector) are included in this Chapter.

Government companies

Social Justice and Special Assistance Department

Vasantrao Naik Vimukta Jatis and Nomadic Tribes Development Corporation Limited

6.1 *Violation of Government decision*

The Company made payment of arrears of ₹ 3.19 crore to employees in violation of Government orders. They also irregularly diverted NBCFDC funds to the tune of ₹ 1.60 crore for this purpose.

Vasantrao Naik Vimukta Jatis and Nomadic Tribes Development Corporation Limited (Company) acts as a State Channelising Agency for implementation of various schemes of the Government of Maharashtra (GoM) and National Backward Classes Finance and Development Corporation (NBCFDC) for development of Vimukta Jatis and Nomadic Tribes in the State of Maharashtra.

The GoM approved (June 2012) implementation of recommendations of sixth Pay Commission to employees of the Company with effect from 26 June 2012 without any payment of arrears for the period prior to 26 June 2012.

Audit observed that the Company decided (May 2015) to disburse arrears to the employees for the period from 01 January 2006 to 31 May 2012 from the available corpus of ₹ 2.80 crore (including ₹ 0.40 crore received from NBCFDC) held with different banks and administrative grant of ₹ 1.20 crore to be received from GoM. Subsequently, the Company diverted (May 2015) funds of ₹ 1.20 crore received from NBCFDC for the purpose of disbursing arrears pending receipt of administrative grant from GoM. Accordingly, the pay scale of the employees was revised with effect from 01 January 2006 and arrears of ₹ 3.19 crore was disbursed (May 2015) to 86 employees (including ₹ 1.39 crore to 34 employees retired after 1st January 2006). The Company later (April 2018) decided to recover the amount from its employees.

The Company in its reply (February 2019) accepted that the then administrative/finance officers without the permission of GoM and without approval from BoD had disbursed the arrears and recovery of the same would be effected from the salary of the employees. The recovery has been put on hold from May 2019 based on the order (April 2019) of Bombay High Court (HC), Aurangabad Bench after writ petitions were filed by employees of the Company. Further, as regards, recovery from retired employees, decision was

not yet taken by the Company/GoM (October 2019). Out of ₹ 3.19 crore disbursed as pay arrears to the employees (working and retired), ₹ 1.39 crore were arrears in respect of 34 retired employees and thus the possibility of recovery of the above was remote.

The decision of the Company for payment of arrears of ₹ 3.19 crore to its employees/retired employees was in violation of Government orders and diversion of NBCFDC funds for this purpose was irregular.

The matter was reported to the Government/Management (October 2019); their reply was awaited (April 2020).

Statutory Corporation

Home Department (Transport and Ports)

Maharashtra State Road Transport Corporation

6.2 Avoidable extra expenditure due to flawed tender evaluation

The Corporation incurred avoidable expenditure of ₹ 22.35 crore due to flawed tender evaluation of Facility Management Services (FMS) contract

The Board of Maharashtra State Road Transport Corporation (Corporation) decided (May 2016) to appoint an agency for state-wide Facility Management Services (FMS) by inviting tender. The scope of work included cleaning of 31 divisional offices, 250 bus depots, 588 bus stands, open spaces, 17000 buses etc. for a period of three years. Tenders were invited in August 2016 under two-bid system with quality-cum-cost-based-selection (QCBS)¹ methodology which were subsequently cancelled (November 2016) due to lack of clarity in tender conditions. Subsequently, a consultant was appointed (November 2016) for drafting of detailed tender document and revised tenders were published (January 2017) under QCBS methodology. In response, six bidders participated of which three bidders qualified technically.

---

¹ QCBS methodology of selection entails assigning of weightage for technical and financial bids (in this case it was in ratio of 70:30 for technical and financial bid) to determine the most responsive bidder.

The technical² and financial score (based on commercial bids) were as follows:

Bidder name	Tech-score out of 100	T-weight (at the rate of 70 per cent)	Financial bid (₹in crore)	Fin-Score ³	F-weight (at the rate of 30 per cent)	Result
	(a)	(b) = a x 0.70	(c)	(d)	(e) = d x 0.30	(f) = b + e
Party A	100	70.00	491.71	86.36	25.91	95.91
Party B	100	70.00	477.16	89.00	26.70	96.70
Party C	94	65.80	424.65	100.00	30.00	95.80

Party B quoted ₹ 477.16 crore and was L2. It was however declared as the most responsive bidder in terms of the combined score and called for negotiation. During negotiation, Party B lowered its quote to ₹ 447 crore which was accepted by the Corporation and Letter of Intent (LOI) was issued (August 2017).

Audit observed that Party C was awarded 94 out of 100 in technical evaluation with 2-mark reduction for ISO (SA-8000) certification deficiency⁴ and 4-mark reduction for lower experience. Party C had submitted ISO 26000:2010 certificate which included all requirements of SA-8000. This was also confirmed by the ISO Certifying Authority. Thus, Party C was eligible for full 15 marks. It is pertinent to mention that in case 15 marks were awarded for Party C, the revised position of bidders would be as under:

Bidder name	Tech-score out of 100	T-weight (at the rate of 70 per cent)	Financial bid (₹in crore)	Fin-Score	F-weight (at the rate of 30 per cent)	Result
	(a)	(b) = a x 0.70	(c)	(d)	(e) = d x 0.30	(f) = b + e
Party A	100	70.00	491.71	86.36	25.91	95.91
Party B	100	70.00	477.16	89.00	26.70	96.70
Party C	96	67.20	424.65	100.00	30.00	97.20

Consequently, this would have resulted in Party C being the most responsive bidder with a quote of ₹ 424.65 crore which was ₹ 22.35 crore lesser than Party B (L2) even after considering the negotiated price. Thus, the Corporation incurred avoidable expenditure of ₹ 22.35 crore due to flawed tender evaluation of FMS contract by disregarding the ISO 26000:2010 certificate of Party C.

The Corporation replied (December 2019) that the certification sought (SA-8000) was not furnished by Party C resulting in deduction of marks. The reply, however, did not address the reason for ignoring the ISO 26000:2010 certificate.

The matter was reported to the Government (October 2019); their reply was awaited (April 2020).

² Technical evaluation on basis of Turnover (20 marks), Employee count (20 marks), Years of experience (15 marks), Project execution experience (30 marks) and Quality-Certifications (15 marks).

³ Ratio of individual financial bid to the lowest financial bid.

⁴ Non-submission of SA-8000 (Social Accountability) certificate; full marks (15 out of 15) for three or more certifications (ISO-9001, OHSAS, SA-8000), 13 marks for two certifications and 11 marks for single certification.

6.3 Loss of revenue

The Corporation terminated parcel-courier licence contract without following due procedures resulting in loss of revenue of ₹ 1.58 crore.

Maharashtra State Road Transport Corporation (Corporation) entered (November 2015) into a three-year licence deed for parcel-courier services for a consolidated licence fee of ₹ 37.50 crore *plus* taxes which was receivable on monthly basis in advance. The licensee was allowed to operate the parcel-courier business in bus stands of the Corporation and use the roof of the bus for shipments. The entire execution of the parcel-courier business was the responsibility of the licensee and the licensor was entitled to guaranteed monthly revenue (₹ 1.04 crore per month). As per Clause 41 of the licence deed, the Corporation was required to issue a notice in writing to the licensee to remove the cause of any dissatisfaction within a period of 30 days. Further, if the licensee failed to remedy such causes of dissatisfaction within the above period, the Corporation was at liberty to terminate the licence deed by giving the licensee 15 days' notice in writing. The Corporation terminated (16 December 2017) the contract of the licensee from 18 December 2017 citing certain violations⁵. It also decided to retender the parcel-courier contract and operate the parcel-courier services on its own and collect the revenue in the interim.

Audit observed that the termination order of the Corporation was not in conformity with the Clause 41 of the licence deed as the termination was effected without issuing the notice as mentioned in the licence deed. The violations pointed out were old and the individual breaches committed by the licensee were already penalised with monetary penalty. The licensee filed (December 2017) a writ petition with the High Court against the termination order. The Court, while setting aside (January 2018) the termination order had also observed that the said order was in violation of the Clause 41 of the licence deed. Subsequently, the Corporation restored the services of the licensee with effect from 14 February 2018 and allowed the operations for the balance tenure (till October 2018). However, during the interim two month period of non-operation, the Corporation lost the revenue towards licence fee of ₹ 2.08 crore from the licensee. Meanwhile, the Corporation could collect only ₹ 49.86 lakh during this period through its own collection mode. Thus, the hasty action of the Corporation to terminate the licensee without following due procedures and adhering to Clause 41 of the licence deed resulted in a loss of revenue of ₹ 1.58 crore (₹ 2.08 crore - ₹ 49.86 lakh) to the Corporation.

The Corporation replied (July 2019) that the licensee committed violations like illegal transportation of acids, milk products and carrying excess weight beyond permissible 500 Kg, and to avoid such future incidences, the contract was terminated with immediate effect. The reply was not tenable as the Corporation had not followed the due procedures in terminating the contract as laid out in Clause 41 of the contract which resulted in reinstatement of the

---

⁵ Transporting 100 kg beyond the 500 kg load limit, non-submission of GST certificate, carrying prohibited articles like acids, *etc.*

licensee and loss to the Corporation in the interim period. Moreover, the individual breaches committed by the licensee were old and were already penalised with monetary penalty.

The matter was reported to the Government (November 2019); their reply was awaited (April 2020).

Mumbai,
The 03 August 2020

(S. K JAIPURIYAR)
Principal Accountant General (Audit)-I,
Maharashtra, Mumbai

Countersigned

(RAJIV MEHRISHI)
Comptroller and Auditor General of India

New Delhi,
The 05 August 2020

APPENDICES

Appendix 1.1 (Reference: Paragraph 1.7.1) Department-wise outstanding Inspection Reports/paragraphs issued up to December 2018 but outstanding as on 30 June 2019																			
Sr No	Name of Department	Mumbai/ Nagpur	Upto 2012-13		2013-14		2014-15		2015-16		2016-17		2017-18		2018-19		Total		
			IR	Paras	IR	Paras	IR	Paras	IR	Paras	IR	Paras	IR	Paras	IR	Paras	IR	Paras	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
General Sector																			
1	Finance	Mumbai	6	12	1	1	0	0	2	5	2	2	4	20	2	3	17	43	
		Nagpur	0	0	0	0	4	12	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	12
		Total	6	12	1	1	4	12	2	5	2	2	4	20	2	3	21	55	
2	General Administration	Mumbai	16	20	1	1	3	10	8	19	8	31	8	38	5	46	49	165	
		Nagpur	5	7	0	0	3	6	0	0	0	0	0	0	1	3	9	16	
		Total	21	27	1	1	6	16	8	19	8	31	8	38	6	49	58	181	
3	Home	Mumbai	61	91	14	40	11	32	23	88	38	206	22	152	14	90	183	699	
		Nagpur	46	73	24	55	21	67	20	46	24	93	22	119	17	123	174	576	
		Total	107	164	38	95	32	99	43	134	62	299	44	271	31	213	357	1275	
4	Law and Judiciary	Mumbai	12	21	2	5	6	11	7	27	9	29	5	25	6	40	47	158	
		Nagpur	37	59	0	0	13	34	0	0	3	10	2	5	2	7	57	115	
		Total	49	80	2	5	19	45	7	27	12	39	7	30	8	47	104	273	
5	Maharashtra Legislature Secretariat & Parliamentary Affairs	Mumbai	2	5	0	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	3	10	
		Nagpur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
		Total	2	5	0	0	1	5	0	0	0	0	0	0	0	0	3	10	
6	Planning	Mumbai	2	2	0	0	0	0	1	3	1	6	1	3	0	0	5	14	
		Nagpur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	2	
		Total	2	2	0	0	0	0	1	3	1	6	1	3	1	2	6	16	

Appendix 1.1. (contd....)																			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
Social Sector																			
7	Maharashtra State Language	Mumbai	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1	
		Nagpur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Total	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	1
8	Employment and Self Employment/Skill Development and Entrepreneurship	Mumbai	8	10	0	0	5	9	8	18	1	13	3	25	8	38	33	113	
		Nagpur	3	4	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	4
		Total	11	14	0	0	5	9	8	18	1	13	3	25	8	38	36	117	
9	Higher and Technical Education	Mumbai	58	160	5	40	7	19	23	116	6	27	20	180	4	56	123	598	
		Nagpur	340	2109	32	143	36	250	42	236	28	255	12	66	4	50	494	3109	
		Total	398	2269	37	183	43	269	65	352	34	282	32	246	8	106	617	3707	
10	Housing	Mumbai	49	93	7	21	9	38	11	46	17	117	14	116	6	53	113	484	
		Nagpur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Total	49	93	7	21	9	38	11	46	17	117	14	116	6	53	113	484	
11	Medical Education and Drugs	Mumbai	27	73	13	35	5	31	7	69	6	60	9	67	7	50	74	385	
		Nagpur	32	74	14	39	6	31	14	65	16	90	6	36	6	55	94	390	
		Total	59	147	27	74	11	62	21	134	22	150	15	103	13	105	168	775	
12	Public Health	Mumbai	32	67	15	34	2	8	11	39	8	41	5	49	14	109	87	347	
		Nagpur	121	247	30	64	21	88	43	177	12	20	16	95	4	29	247	720	
		Total	153	314	45	98	23	96	54	216	20	61	21	144	18	138	334	1067	
13	Social Justice and Special Assistance	Mumbai	19	33	4	8	5	15	7	30	10	33	22	127	4	26	71	272	
		Nagpur	17	24	16	35	12	27	23	51	18	46	23	131	20	107	129	421	
		Total	36	57	20	43	17	42	30	81	28	79	45	258	24	133	200	693	

Appendix 1.1. (concl.)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
14	School Education and Sports	Mumbai	78	211	4	12	46	133	16	44	12	69	14	90	4	33	174	592
		Nagpur	35	132	6	23	4	20	14	115	3	26	0	0	1	7	63	323
		Total	113	343	10	35	50	153	30	159	15	95	14	90	5	40	237	915
15	Tribal Development	Mumbai	41	99	3	18	4	25	7	41	12	166	1	12	0	0	68	361
		Nagpur	24	42	24	68	10	29	14	50	20	77	17	101	23	158	132	525
		Total	65	141	27	86	14	54	21	91	32	243	18	113	23	158	200	886
16	Women and Child Development	Mumbai	21	44	1	3	1	3	13	36	6	47	3	27	9	95	54	255
		Nagpur	10	17	0	0	4	6	1	4	8	26	3	15	8	25	34	93
		Total	31	61	1	3	5	9	14	40	14	73	6	42	17	120	88	348
17	Water supply and Sanitation	Mumbai	35	51	2	4	6	25	8	29	5	35	8	54	2	10	66	208
		Nagpur	13	17	11	20	3	10	11	23	1	2	0	0	1	3	40	75
		Total	48	68	13	24	9	35	19	52	6	37	8	54	3	13	106	283
18	Minorities Development	Mumbai	2	6	0	0	1	3	0	0	3	19	0	0	0	0	6	28
		Nagpur	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
		Total	2	6	0	0	1	3	0	0	3	19	0	0	0	0	6	28
19	Revenue & Forest	Mumbai	25	37	8	12	6	11	14	36	13	40	34	280	21	184	121	600
		Nagpur	38	57	5	16	15	40	16	54	21	105	9	98	7	64	111	434
		Total	63	94	13	28	21	51	30	90	34	145	43	378	28	248	232	1034
Grand Total			1215	3897	242	697	270	998	364	1467	312	1692	283	1931	201	1466	2887	12148

Appendix 1.2
(Reference Paragraph 1.7.3)
Statement showing number of reviews/paragraphs in respect of which Government
Explanatory Memoranda had not been received

Sr. No.	Name of Department	Up to 2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	Total
General Sector									
1	Home	0	0	0	0	1	0	1	2
2	Maharashtra Legislature Secretariat & Parliamentary Affairs	0	0	0	0	0	0	0	0
3	Planning	0	0	0	0	0	0	0	0
Social Sector									
4	Law and Judiciary	0	0	0	0	0	0	0	0
5	Housing	0	0	0	0	0	0	3	3
6	Medical Education & Drugs	0	0	0	0	0	2	1	3
7	Public Health	0	0	0	1	0	0	0	1
8	School Education and Sports	0	1	0	0	0	1	0	2
9	Social Justice and Special Assistance	0	0	0	0	0	0	1	1
10	Tribal Development	0	0	0	0	0	0	1	1
11	Urban Development	0	0	0	0	0	0	2	2
12	Water Supply and Sanitation	0	0	0	0	0	0	0	0
13	Women and Child Development	0	0	0	0	0	0	1	1
14	General Administration	0	0	0	0	1	0	0	1
15	Employment, Self-Employment, Skill Development & Entrepreneurship	0	0	0	0	0	0	0	0
16	Finance	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Higher and Technical Education	0	0	0	0	0	1	1	2
18	Revenue and Forest	0	0	0	0	0	0	2	2
19	Minorities Development	0	0	0	0	0	0	1	1
Total		0	1	0	1	2	4	14	22

Appendix 1.3

(Reference: Paragraph 1.7.3)

Department-wise position of PAC recommendations on which Action Taken Notes were awaited

Sr. No.	Name of Department	2010-11	2011-12	2012-13	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	Total
1	School Education & Sports	0	1	0	9	18	0	0	28
2	Social Justice and Special Assistance	0	0	0	0	0	3	1	4
3	Urban Development	0	0	24	16	0	0	3	43
4	Home	0	30	1	9	0	0	0	40
5	Housing	0	37	13	1	6	1	3	61
6	Revenue and Forests	0	0	0	0	0	0	1	1
7	Rural Development and Water Conservation	7	0	0	0	0	0	0	7
8	Employment & Self Employment, Skill Development and Entrepreneurship	0	0	0	0	0	15	1	16
9	Public Health	0	0	4	0	0	1	0	5
10	Higher & Technical Education	3	4	0	4	0	0	0	11
11	General Administration	0	0	0	0	0	0	0	0
12	Medical Education & Drugs	0	2	1	3	0	12	9	27
13	Water Supply & Sanitation	0	0	46	5	0	0	0	51
14	Planning	11	0	0	0	0	0	0	11
15	Tribal Development	0	0	0	0	23	0	0	23
16	Finance	0	0	0	0	0	0	0	0
17	Women and Child Development	0	58	0	14	24	0	0	96
18	Law & Judiciary	0	0	0	0	8	6	0	14
Total		21	132	89	61	79	38	18	438

Appendix 2.1.1
(Reference: Paragraph 2.1.5.2)

Status of groundwater level in 58 selected villages pre and post implementation of the Abhiyan

Taluka	Village	Particulars	Month\ year	Rainfall (mm)	Month\ year	SWL (mtr)	Depth of observation well	Status of Ground Water level
Barshi	Pangaon	Pre Abhiyan	Oct-13	516	May-14	6.8	7.80	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	663.7	May-18	6.5		
Sangola	Ajanle	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	6.9	7.80	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	7.8		
	Javala	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	8.8	8.80	Increase
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	6.6		
Jamkhed	Arangaon	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	6.7	9.20	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	9.2		
	Chondi	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	10.6	11.00	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	11		
	Dongaon	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	11.4	13.35	Increase
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	9.1		
	Jamkhed	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	7.9	13.40	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	13.4		
	Kaudgaon	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	10.3	13.80	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	13.6		
	Nanaj	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	14.8	14.80	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	14.8		
	Pimpalgao n-Alwa	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	5.4	9.20	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	7.7		
	Satefal	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	5.9	6.25	No change
		Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	5.9		
Sonegaon	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	6.3	9.60	Decrease	
	Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	9.6			
Zikhri	Pre Abhiyan	Oct-13	418.8	May-14	7.5	10.80	Increase	
	Post Abhiyan	Oct-16	424.6	May-17	6			
Karjat	Chincholik aldat	Pre Abhiyan	Oct-13	480.8	May-14	7.9	13.50	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	717.2	May-18	8.5		
	Karegaon	Pre Abhiyan	Oct-13	480.8	May-14	7.4	11.10	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	717.2	May-18	5.4		
	Mirajgaon	Pre Abhiyan	Oct-13	480.8	May-14	9.2	13.50	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	717.2	May-18	7.5		
	Nagalwadi	Pre Abhiyan	Oct-13	480.8	May-14	11.7	14.50	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	717.2	May-18	11.3		
	Nimgaon-daku	Pre Abhiyan	Oct-13	480.8	May-14	7.9	7.90	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	717.2	May-18	7.5		
Rashin	Pre Abhiyan	Oct-13	480.8	May-14	8.6	12.80	Decrease	
	Post Abhiyan	Oct-17	717.2	May-18	12.8			
Sindhkhed	Changefal	Pre Abhiyan	Oct-14	484.8	May-15	9.2	9.20	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-18	489.3	May-19	9.2		
	Dusarbid	Pre Abhiyan	Oct-14	484.8	May-15	6.7	7.10	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-18	489.3	May-19	7.1		
	Malkapurp angra	Pre Abhiyan	Oct-14	484.8	May-15	6.9	7.00	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-18	489.3	May-19	7		
	Sendurjan	Pre Abhiyan	Oct-14	484.8	May-15	7.8	7.80	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-18	489.3	May-19	7.8		
	Sindhkhed- raja	Pre Abhiyan	Oct-14	484.8	May-15	9	11.00	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-18	489.3	May-19	10.5		
Khamgaon	Ambetakali	Pre Abhiyan	Oct-14	419.9	May-15	7.5	9.90	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	478.3	May-18	8.4		

	Awar	Pre Abhiyan	Oct-14	419.9	May-15	6	7.10	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	478.3	May-18	7.1		
	Hiwarkhed	Pre Abhiyan	Oct-14	419.9	May-15	8.5	9.50	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	478.3	May-18	9.5		
	Jaipur-lande	Pre Abhiyan	Oct-14	419.9	May-15	9	12.60	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	478.3	May-18	10.6		
Katol	Khangaon	Pre Abhiyan	Oct-14	647.5	May-15	7.3	15.80	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	766.7	May-18	8.7		
	Gondi digras	Pre Abhiyan	Oct-14	647.5	May-15	7	14.50	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	766.7	May-18	6.6		
	Ringanabodi	Pre Abhiyan	Oct-14	647.5	May-15	6.4	13.65	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	766.7	May-18	7		
Narkhed	Belona	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	5.8	9.50	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	7.2		
	Lohara	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	5.8	11.00	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	5.9		
	Mendhla	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	8.7	15.00	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	9.5		
	Yenikoni	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	6.2	17.80	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	9.4		
	Jamgaonbhu	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	10	11.00	Increase
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	8		
	Rohana	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	9.4	11.00	Increase
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	8.9		
	Sawargaon	Pre Abhiyan	Oct-14	707.5	May-15	4.8	12.00	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-16	737	May-17	5.9		
Beed	Chausala	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	14.5	14.50	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	6.4		
	Hingni Bk	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	16.3	16.30	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	13.2		
	It	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	10	10.00	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	9.9		
	Limbaganesh	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	7.3	7.35	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	6.4		
	Manjarsumbha	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	12	13.05	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	12.2		
	Namalgaon	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	11.5	12.05	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	10.3		
	Neknoor	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	7.8	8.30	Decrease
		Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	8.3		
Pimpalner	Pre Abhiyan	Oct-13	567.1	May-14	11.2	12.00	Increase	
	Post Abhiyan	Oct-17	591.6	May-18	5.8			
Ashti	Bawi	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	12.5	20.00	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	8.4		
	Deolali	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	8.5	8.50	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	6.7		
	Dongargan	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	7.3	9.00	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	9		
	Hingani	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	8.1	10.00	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	10		
	Loni	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	12.8	18.30	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	8.7		
	Nimgaonchoba	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	11.1	16.00	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	8.8		
	Pimpla	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	9	15.38	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	7.9		
Salewadgaon	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	6.1	11.00	Decrease	
	Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	10.2			

Appendices

	Shiral	Pre Abhiyan	Oct-13	282	May-14	12.5	12.50	Increase
		Post Abhiyan	Oct-17	279.7	May-18	11		
Jawhar	Dhanoshi	Pre Abhiyan	Oct-15	1729.8	May-16	6.5	6.50	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-16	2468.5	May-17	6.5		
Mokhada	Dolhare	Pre Abhiyan	Oct-15	1673.4	May-16	5.5	5.50	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-18	2304.4	May-19	5.5		
	Morhande	Pre Abhiyan	Oct-15	1673.4	May-16	5.1	5.10	Depth reached
		Post Abhiyan	Oct-18	2304.4	May-19	5.1		

Appendix 2.3.1
(Reference: Paragraph 2.3.3.5)
Statement showing diversion of funds sanctioned under faculty component
(₹ in crore)

Sr. No.	Name of GMC	No. of sanctioned PG courses	Target of PG seats as per TEC recommendation	Amount Sanctioned	Amount received	Expenditure incurred	Expenditure incurred on other than the Faculty component
1	Ambajogai	7	28	2.38	0.90	0	0.50
2	Aurangabad	6	18	2.16	0.81	0	0.81
3	Latur	18	60	5.12	1.92	0	1.92
4	Nanded	6	25	2.16	0.815	0	0.361
5	Solapur	20	65	8.85	3.32	0	3.32
6	Yavatmal	6	22	2.16	0.81	0	0.81
Total		63	218	22.83	8.575	0	7.721

Appendix 2.3.2
(Reference: Paragraph 2.3.3.6)
Non-starting of new PG course/increase PG seats due to delay in obtaining MoHFW permission

SN	Name of GMC	Name of PG course	No of existing PG seat	No of additional PG seats to be increased under scheme	Component wise sanctioned amount and actual expenditure incurred by GMCs (in crore)								Period of expenditure incurred	
					Infrastructure		Equipment		Faculty		Total		Infra structure	Equipme nt
					San.	Exp.	San.	Exp.	San.	Exp.	San.	Exp.		
1	Ambajogai	Pharmacology	3	1	0	0	0.06	0.10	0	0	0.06	0.10	-	December 2014 to June 2016
		Anesthesiology	3	2	0	0	0.93	1.98	0	0	0.93	1.98	-	March 2014 to March 2019
		Pediatrics	1	1	0	0	0.17	0.66	0	0	0.17	0.66	-	May 2013 to March 2019
		OBGY	1	3	0	0	0.68	0.83	0	0	0.68	0.83	-	May 2013 to March 2019
		Surgery	3	2	0	0	4.51	4.50	0	0	4.51	4.50	-	January 2014 to March 2019
2	Aurangabad	Anatomy	3	4	0.03	0.03	0.03	0.03	0	0	0.06	0.06	April 2013 to March 2014	April 2012 to March 2013
		Physiology	3	8	0	0	0.31	0.34	0	0	0.31	0.34	-	April 2012 to March 2016
		PSM/PCM	3	6	0.02	0.02	0	0	0	0	0.02	0.02	April 2016 to March 2017	-
		Radiology	2	3	0	0	0.90	0.80	0	0	0.90	0.80	-	April 2015 to March 2018
3	Yavatmal	Radiology	0	3	0	0	1.00	1.72	0	0	1.00	1.72	-	April 2015 to March 2017
	Total	10	22	33	0.05	0.05	8.59	10.96	0	0	8.64	11.01		

Appendix 2.3.3
(Reference: Paragraph 2.3.4.2)
Request for item-wise funds not sent

SN	Name of GMC	Central share received	No of PG course	No of PG seat Sanctioned under SUSGMC	Position of component wise sanction (San) amount by TEC and expenditure (Exp) incurred by GMC (₹ in crore)								Actual No of PG seat created
					Infrastructure		Equipment		Faculty		Total		
					San	Exp	San	Exp	San	Exp	San	Exp	
1	Akola	14.99	8	18	0	0	2.5	1.07	0	0	2.50	1.07	10
2	Ambajogai	12.18	12	22	0	0	9.48	10.94	0.36	0	9.84	10.94	3
3	Aurangabad	5.91	9	44	0.37	0.16	5.65	2.28	0.36	0	6.38	2.44	2
4	Miraj	6.68	5	17	0	0	3.69	0.4	0	0	3.69	0.4	7
5	Nagpur	18.21	2	4	0.2	0	0.24	0.3	0	0	0.44	0.3	0
6	Nanded	16.72	5	15	0	0	7.605	3.06	0	0	7.60	3.06	0
7	Solapur	9.96	3	17	0	0	0.5	0.32	0.72	0	1.22	0.32	0
8	Yavatmal	2.97	6	20	0.3	0	1.45	2.24	0	0	1.75	2.24	2
Total		87.62	50	157	0.87	0.16	31.115	20.61	1.44	0	33.42	20.77	24

Appendix 2.12.1
(Reference: Paragraph 2.12)
Statement showing excess release of grants

(amount in ₹)

Year	Grant-in-aid Admissible	Actual amount paid in the year	Excess grants paid	Excess grants paid upto the end of preceding year	Net excess grants paid to the institution
Educational Institution at Amravati					
2009-10	15471948	19405000	3933052	(-)1379990	2553062
2010-11	20005415	19490000	(-)515415	2553062	2037647
2011-12	35547953	28276150	(-)7271803	2037645	(-)5234158
2012-13	29052887	34387000	5334113	(-)5234158	99955
2013-14	35340269	38390800	3050531	99955	3150486
2014-15	49167212	53093000	3925788	3150486	7076274
2015-16	23343847	25363000	2019153	7076274	9095442
2016-17	48205959	48912142	706183	9095442	9801625
2017-18	34168401	34326917	158516	9801625	9960141
Excess grant paid					9960141
Educational Institution at Akola					
2009-10	5446403	6793000	1346597	(-)14682	1331915
2010-11	8489480	7085000	(-)1404480	1331915	(-) 72565
2011-12	9658522	10181820	523298	(-) 72565	450733
2012-13	8613417	11814588	3201171	450733	3651904
2013-14	15121354	12961600	(-)2159754	3651904	1492150
2014-15	13465614	14788000	1322386	1492150	2814536
2015-16	5883172	5479000	404172	2814536	2410364
2016-17	12308356	13291609	983253	2410364	3393617
Excess grant paid					3393617

Appendix 3.1.1

Statement showing position of equity and outstanding loans relating to State Power Sector Undertakings as on 31 March 2019 (Referred to in paragraph 3.1.3 and 3.1.7)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
1	Aurangabad Power Company Limited	Industries, Energy and Labour	June 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	6.29	6.29
2	Dhopave Coastal Power Limited	Industries, Energy and Labour	March 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	8.24	8.24
3	Mahagenco Ash Management Services Limited	Industries, Energy and Labour	August 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	1.45	1.45
4	M.S.E.B. Holding Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	88,940.22	-	-	88,940.22	-	-	-	-
5	Maharashtra Power Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	December 1997	0.45	-	-	0.45	-	-	1,017.82	1,017.82
6	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	47,614.32	47,614.32	19.99	-	19,177.95	19,197.94
7	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	8,984.97	8,984.97	217.95	-	5,781.93	5,999.88
8	Maharashtra State Power Generation Company Limited	Industries, Energy and Labour	May 2005	-	-	25,284.13	25,284.13	-	-	25,478.96	25,478.96
Sector Wise Total				88,940.67	0.00	81,883.57	1,70,824.24	237.94	0.00	51,472.64	51,710.58

Note :GoM has investment of ₹ 88,960.66 crore (Equity ₹ 88,940.22 crore in M.S.E.B. Holding Company Limited and ₹ 0.45 crore in Maharashtra Power Development Corporation Limited and long term loans ₹ 19.99 crore in Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited)

Appendix 3.1.2
Summarised financial results of Power Sector Undertakings for the latest year for which accounts were finalised
(Referred to in paragraph 3.1.7 and 3.1.8)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit(+)/ Loss(-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
1	Aurangabad Power Company Limited	2017-18	2018-19	(6.25)	(6.25)	(6.25)	-	0.05	143.00	136.80	(6.20)	(6.25)
2	Dhopave Coastal Power Limited	2018-19	2019-20	(0.00)	(0.00)	(0.004)	-	0.05	8.25	0.00	(8.25)	(8.30)
3	Mahagenco Ash Management Services Limited	2018-19	2019-20	(0.42)	(0.42)	(0.42)	-	0.05	1.46	0.11	(1.35)	(1.40)
4	M.S.E.B. Holding Company Limited	2017-18	2018-19	(34.01)	(34.01)	(34.01)	-	88,684.34	-	86,546.51	86,546.51	(2,137.83)
5	Maharashtra Power Development Corporation Limited	2018-19	2019-20	(0.23)	(0.23)	(0.23)	-	0.45	1,017.82	4.79	(1,013.03)	(1,013.48)
6	Maharashtra State Electricity Distribution Company Limited	2017-18	2018-19	3,096.35	492.24	492.24	66,311.84	47,245.25	17,681.04	37,701.06	20,020.02	(27,225.23)
7	Maharashtra State Electricity Transmission Company Limited	2018-19	2019-20	1,284.34	745.43	525.06	3,590.33	8,984.97	5,003.59	15,379.09	10,375.50	1,390.53
8	Maharashtra State Power Generation Company Limited	2018-19	2019-20	2,839.23	(325.81)	333.50	21,415.82	25,284.13	23,012.11	41,447.31	18,435.20	(6,848.93)
	Total			7,179.01	870.95	1,309.88	91,317.99	1,70,199.29	46,867.27	1,81,215.67	1,34,348.40	(35,850.89)

1 Paid-up capital includes share application money.

2 Loans outstanding at the end of the year represents long term loans from all sources

3 capital employed represents Shareholding funds (+) Long term Borrowings

Appendix 3.1.3

**Statement showing State Government funds infused in the two Power Sector Undertakings since inception till 31 March 2019
(Referred to in paragraph 3.1.9 & 3.1.11)**

(₹ in crore)

Year	Maharashtra Power Development Corporation Limited			M.S.E.B. Holding Company Limited			Total		
	Equity	Interest Free Loan (IFL)	IFL converted into equity	Equity	Interest Free Loan (IFL)	IFL converted into equity	Equity	Interest Free Loan (IFL)	IFL converted into equity
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
Since inception to 1999-2000	0.45	-	-	-	-	-	0.45	-	-
2000-01	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2001-02	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002-03	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003-04	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2004-05	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2005-06	-	-	-	2.00	5,632.00	-	2.00	5,632.00	-
2006-07	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2007-08	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2008-09	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2009-10	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2010-11	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2011-12	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2012-13	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2013-14	-	-	-	2,502.72	-	-	2,502.72	-	-
2014-15	-	-	-	5,880.58	-	-	5,880.58	-	-
2015-16	-	-	-	77,914.47	-	5,632.00	77,914.47	-	5,632.00
2016-17	-	-	-	1,092.98	-	-	1,092.98	-	-
2017-18	-	-	-	693.79	-	-	693.79	-	-
2018-19	-	-	-	853.68	-	-	853.68	-	-
Total	0.45	-	-	88,940.22	5,632.00	5,632.00	88,940.67	5,632.00	5,632.00

Appendix 5.1.1

Position of equity and outstanding loans relating to State PSUs (other than Power Sector) as on 31 March 2019

(Referred to in paragraph 5.1.3, 5.1.4, 5.1.10 and 5.1.12)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity * at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
WORKING GOVERNMENT COMPANIES											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	Revenue and Forest	February 1974	323.12	-	-	323.12	-	-	-	-
2	The Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	December 1965	3.00	2.50	-	5.50	-	-	-	-
3	Maharashtra Insecticides Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	May 1984	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited	Revenue and Forest	March 1963	2.75	-	-	2.75	107.90	-	-	107.90
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	Agriculture	April 1976	2.05	1.48	0.65	4.18	-	-	-	-
6	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi VaSheli Vikas Mahamandal Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	August 1978	3.84	2.13	-	5.97	-	-	-	-
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	Agriculture, Dairy Development, Animal Husbandry and Fisheries	February 1973	4.04	-	-	4.04	1.10	-	-	1.10
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited	Revenue and Forests	November 2018	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation	Revenue and Forests	April 2019	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				338.80	6.11	2.65	347.56	109.00	0.00	0.00	109.00
FINANCE											
10	Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit	Skill Development and Entrepreneurship	November 1998	50.00	-	-	50.00	-	-	-	-
11	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	Tourism and Cultural Affairs	March 1985	3.24	-	-	3.24	-	-	-	-
12	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	July 1985	394.26	0.34	-	394.60	0.23	-	155.35	155.58
13	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	August 2001	8.00	-	1.40	9.40	101.70	-	-	101.70
14	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	September 1977	12.30	-	-	12.30	0.56	-	-	0.56

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity * at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
15	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited	Planning	December 2002	0.06	-	-	0.06	-	-	50.50	50.50
16	Maharashtra Rajyaltar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	Social Justice and Special Assistance	April 1999	134.95	-	-	134.95	-	-	15.53	15.53
17	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	October 1962	14.50	-	-	14.50	-	-	-	-
18	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	March 2002	47.51	-	-	47.51	-	-	37.88	37.88
19	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	October 1971	88.71	1.90	-	90.61	23.29	-	4.09	27.38
20	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited	Industries, Energy and Labour	June 2001	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
21	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	July 1978	568.58	64.07	-	632.65	40.99	178.66	-	219.65
22	Maulana Azad Alpasan "khyank" Arthik Vikas Mahamandal Limited	Minority Development	October 2000	400.70	-	-	400.70	-	-	23.08	23.08
23	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	May 1974	306.21	-	-	306.21	-	-	29.41	29.41
24	Shabari Adivasi Vitta Va Vikas Mahamandal Maryadit	Tribal Development	January 1999	73.59	3.52	-	77.11	-	-	24.63	24.63
25	Shamrao Peje Kokan Itar Magasvarg Aarthik Vikas Mahamandal Limited	Social Justice and Special Assistance	June 2010	-	-	15.00	15.00	-	-	1.00	1.00
26	Vasantrao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	Social Justice and Special Assistance	February 1984	198.85	-	-	198.85	33.47	17.20	18.37	69.04
Sector Wise Total				2,301.51	69.83	16.40	2,387.74	200.24	195.86	359.84	755.94
INFRASTRUCTURE											
27	Aurangabad Industrial Township Limited	Industries, Energy and Labour	December 2014	-	-	3,576.94	3,576.94	-	-	-	-
28	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	Urban Development	March 1970	3.95	-	-	3.95	-	-	3.48	3.48
29	Development Corporation of Konkan Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	8.81	-	-	8.81	5.92	-	-	5.92
30	Maharashtra Airport Development Company Limited	General Administration (Civil Aviation)	August 2002	-	-	17.05	17.05	-	-	187.40	187.40
31	Maharashtra Satara Kagal Infrastructure Limited	Public Works Department	December 2016	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
32	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	Home	March 1974	7.96	-	-	7.96	-	-	676.53	676.53

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity * at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
33	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	Public Works Department	August 1996	773.56	-	-	773.56	179.02	-	5,815.08	5,994.10
34	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	Urban Development	August 2002	0.25	-	0.24	0.49	-	-	-	-
35	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	Urban Development	August 2002	0.05	-	0.05	0.10	-	-	-	-
36	Mihan India Limited	General Administration (Civil Aviation)	June 2009	-	9.80	10.20	20.00	-	-	36.25	36.25
37	ShivshahiPunarvasanPrakalp Limited	Housing	September 1998	115.00	-	-	115.00	-	-	-	-
38	Western Maharashtra Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	3.06	-	-	3.06	26.51	-	-	26.51
39	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	Public Works Department	January 2018	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
40	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	Public Works Department	May 2017	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
41	Mumbai Pune Expressway Limited	Public Works Department	Apr-18	-	-	250.05	250.05	-	-	-	-
42	VersovaBandra Sea Link Limited	Public Works Department	Apr-18	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
43	MSRDC Sea Link Limited	Public Works Department	Oct-18	-	-	1.00	1.00	-	-	-	-
44	MSRDC Tunnels Limited	Public Works Department	Sep-18	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
45	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited	Urban Development	Jun-19	-	-	5.00	5.00	-	-	-	-
Sector Wise Total				912.64	9.80	3,860.78	4,783.22	211.45	0.00	6,718.74	6,930.19
MANUFACTURING											
46	HaffkineAjintha Pharmaceuticals Limited	Medical Education and Drugs	April 1977	-	-	0.18	0.18	-	-	18.44	18.44
47	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	Medical Education and Drugs	April 1974	8.71	-	-	8.71	3.99	-	-	3.99
48	Mahaguj Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	November 2006	-	-	0.05	0.05	-	-	60.68	60.68
49	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	April 1981	8.96	-	-	8.96	-	-	-	-
50	Maharashtra State Mining Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	November 1973	2.07	-	-	2.07	4.57	-	-	4.57
51	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	February 1972	15.27	-	-	15.27	0.20	-	-	0.20
52	Maha Tamil Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	August 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
53	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	Industries, Energy and Labour	February 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	3.26	3.26
54	MSMC Warora Collieries Limited	Industries, Energy and Labour	July 2010	-	-	0.01	0.01	-	-	2.98	2.98
Sector Wise Total				35.01	0.00	0.30	35.31	8.76	0.00	85.36	94.12

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity * at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
SERVICE											
55	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	January 1975	15.39	-	-	15.39	4.40	-	-	4.40
56	Mahatourism Corporation Limited	Tourism and Cultural Affairs	May 2009	-	-	0.05	0.05	-	-	0.03	0.03
57	Nagpur Mass Transport Company Private Limited	Transport	June 2008	-	-	2.00	2.00	-	-	-	-
Sector Wise Total				15.39	0.00	2.05	17.44	4.40	0.00	0.03	4.43
MISCELLANEOUS											
58	Krupanidhi Limited	Industries, Energy and Labour	December 1964	-	-	0.01	0.01	-	-	-	-
59	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	General Administration	March 2002	14.95	-	-	14.95	-	-	-	-
60	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	Information Technology	October 2017	10.00	-	-	10.00	-	-	-	-
61	MahilaArthikVikasMahamandal	Women and Child Development	February 1975	2.84	0.46	0.02	3.32	-	-	-	-
62	Nagpur Flying Club Private Limited	Civil Aviation	March 2007	0.85	-	-	0.85	-	-	-	-
63	Village Social Transformation Foundation	Rural Development	January 2017	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
64	Dr. BabasahebAmbedkarSamataPratishthan	Social Justice and Special Assisance	Jul-17	-	-	-	-	-	-	-	-
65	ChhatrapatiShahuMaharaj Research, Training & Human Development Institute	Social Justice and Special Assisance (VimuktaJatis, Nomadic Tribes, Other Backward Classes and Special Backward Classes Welfare Department)	Jun-18	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				28.65	0.46	0.03	29.14	-	-	-	-
Total A (All sector wise working Government Companies)				3,632.00	86.20	3,882.21	7,600.41	533.85	195.86	7,163.97	7,893.68
WORKING STATUTORY CORPORATIONS											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	Co-operation, Marketing and Textile	August 1957	4.36	-	4.35	8.71	-	-	-	-
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	Water Resources	April 1996	35,862.16	3,339.30	-	39,201.46	-	-	180.00	180.00
3	Konkan Irrigation Development Corporation	Water Resources	January 1998	8,342.15	-	-	8,342.15	-	-	-	-
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	Water Resources	May 1997	42,562.67	-	-	42,562.67	-	-	-	-
5	Tapi Irrigation Development Corporation	Water Resources	January 1998	10,819.17	-	-	10,819.17	-	-	-	-

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity * at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
6	Maharashtra Water Conservation Corporation	Water Resources	August 2000	2,063.26	-	-	2,063.26	-	-	-	-
7	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	Water Resources	October 1998	16,783.30	-	-	16,783.30	-	-	-	-
Sector Wise Total				1,16,437.07	3,339.30	4.35	1,19,780.72	-	-	180.00	180.00
FINANCE											
8	Maharashtra State Financial Corporation	Industries, Energy and Labour	August 1962	34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
Sector Wise Total				34.28	2.93	25.43	62.64	136.49	-	93.11	229.60
INFRASTRUCTURE											
9	Maharashtra Industrial Development Corporation	Industries, Energy and Labour	August 1962	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector Wise Total				-	-	-	-	-	-	-	-
SERVICE											
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	Transport	July 1961	4,643.83	56.77	-	4,700.60	200.00	-	-	200.00
Sector Wise Total				4,643.83	56.77	-	4,700.60	200.00	-	-	200.00
Total B (All sector wise working Statutory Corporations)				1,21,115.18	3,399.00	29.78	1,24,543.96	336.49	-	273.11	609.60
Grand Total (A+B)				1,24,747.18	3,485.20	3,911.99	1,32,144.37	870.34	195.86	7,437.08	8,503.28
INACTIVE GOVERNMENT COMPANIES											
AGRICULTURE AND ALLIED											
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	Industries, Energy and Labour	March 1974	-	-	0.38	0.38	-	-	2.79	2.79
2	Ellora Milk Products Limited	Industries, Energy and Labour	February 1985	-	-	0.05	0.05	-	-	1.44	1.44
3	MAFCO Limited	Finance	December 1970	5.04	-	-	5.04	-	-	-	-
4	ParbhaniKrishi Go-sanvardhan Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	1.00	1.00
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	Industries, Energy and Labour	February 1973	-	-	0.10	0.10	-	-	0.34	0.34
Sector Wise Total				5.04	0.00	0.72	5.76	0.00	0.00	5.57	5.57
INFRASTRUCTURE											
6	Development Corporation of Vidarbha Limited	Industries, Energy and Labour	December 1970	7.17	-	-	7.17	7.96	-	0.41	8.37
7	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited	Industries, Energy and Labour	January 2007	-	-	0.05	0.05	-	-	-	-
8	The Maharashtra Land Development Corporation Limited	Irrigation (Water resources)	July 1973	3.00	1.00	-	4.00	46.89	-	-	46.89

Sl. No.	Sector and Name of the PSU	Name of the Department	Month and year of incorporation	Equity * at close of the year 2018-19				Long term loans outstanding at close of the year 2018-19			
				GoM	GoI	Others	Total	GoM	GoI	Others	Total
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)
9	Maharashtra Rural Development Corporation Limited	Rural Development	September 1982	0.05	-	-	0.05	-	-	-	-
10	Maharashtra State Housing Corporation Limited	Housing	October 1974	0.01	-	-	0.01	-	-	-	-
11	Marathwada Development Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	August 1967	10.17	-	-	10.17	48.16	-	-	48.16
Sector Wise Total				20.40	1.00	0.05	21.45	103.01	0.00	0.41	103.42
MANUFACTURING											
12	Godavari Garments Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.24	0.24	-	-	7.73	7.73
13	Kinwat Roofing Tiles Limited	Industries, Energy and Labour	March 1977	-	-	0.19	0.19	-	-	0.96	0.96
14	Maharashtra Electronics Corporation Limited	Industries, Energy and Labour	January 1978	9.69	-	-	9.69	57.72	-	12.19	69.91
15	Maharashtra State Textile Corporation Limited	Co-operation, Marketing and Textile	September 1966	236.16	-	-	236.16	173.91	-	-	173.91
16	Marathwada Ceramic Complex Limited	Industries, Energy and Labour	December 1977	-	-	0.68	0.68	-	-	6.55	6.55
17	The Gondwana Paints and Minerals Limited	Industries, Energy and Labour	July 1946	-	-	0.10	0.10	-	-	1.30	1.30
18	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	Co-operation, Marketing and Textile	August 1966	-	-	23.17	23.17	-	-	23.12	23.12
Sector Wise Total				245.85	0.00	24.38	270.23	231.63	0.00	51.85	283.48
MISCELLANEOUS											
19	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	Industries, Energy and Labour	March 1974	-	-	0.64	0.64	-	-	6.09	6.09
20	Vidarbha Tanneries Limited	Industries, Energy and Labour	May 1979	-	-	0.10	0.10	-	-	1.04	1.04
Sector Wise Total				0.00	0.00	0.74	0.74	0.00	0.00	7.13	7.13
Total C (All sector wise Inactive Government Companies)				271.29	1.00	25.89	298.18	334.64	0.00	64.96	399.60
Grand Total (A+B+C)				1,25,018.47	3,486.20	3,937.88	1,32,442.55	1,204.98	195.86	7,502.04	8,902.88

*Equity includes share application money

Appendix 5.1.2
Statement showing difference between Finance Accounts of Government of Maharashtra and Accounts of
the State PSUs (other than Power Sector) in respect of balances of Equity, Loans and Guarantee as on 31 March 2019
(Referred to in paragraph 5.1.6)

(₹ in crore)

Sl. No.	Name of the Company	Equity			Loan			Guarantee outstanding		
		Finance account	As furnished by PSU	Difference	Finance account	As furnished by PSU	Difference	Finance account	As furnished by PSU	Difference
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
WORKING GOVERNMENT COMPANIES										
1	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	3.00	3.00	-	0.04	-	0.04	-	-	-
2	Maharashtra State Farming Corporation Limited	2.75	2.75	-	20.62	107.90	87.28	-	-	-
3	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	2.05	2.05	-	1.89	-	1.89	-	-	-
4	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited		3.84	3.84	-	-	0	-	-	-
5	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	5.81	4.04	1.77	8.04	1.10	6.94	-	-	-
6	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited	399.53	394.26	5.27	0.23	0.23	0	121.08	8.44	112.64
7	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited	88.05	7.54	80.51	-	101.70	101.70	-	-	-
8	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited	23.90	3.24	20.66	81.50	-	81.50	-	-	-
9	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	12.30	12.30	-	0.55	0.56	0.01	-	-	-
10	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited	-	0.05	0.05	-	-	0	-	50.50	50.50
11	Maharashtra Rajya Itar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	134.95	134.95	-	-	-	0	85.83	70.50	15.33
12	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	14.40	14.50	0.10	1.76	-	1.76	-	-	-
13	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	33.11	88.71	55.60	85.96	23.29	62.67	-	-	-

Sl. No.	Name of the Company	Equity			Loan			Guarantee outstanding		
		Finance account	As furnished by PSU	Difference	Finance account	As furnished by PSU	Difference	Finance account	As furnished by PSU	Difference
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
14	Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited	-	0.05	0.05	-	-	0	-	-	-
15	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited	574.89	568.58	6.31	-	40.99	40.99	198.30	184.09	14.21
16	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited	450.19	400.70	49.49	-	-	0	33.88	30.00	3.88
17	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation of Maharashtra Limited	281.21	306.21	25.00	-	-	0	72.85	29.41	43.44
18	Shabari Adivasi VittaVaVikasMahamandalMaryadit	58.59	73.59	15.00	-	-	0	24.10	24.63	0.53
19	VasatraoNaikVimuktaJatis and Nomadic Tribes Development Corporation Limited	195.95	3.40	192.55	1.02	33.47	32.45	16.56	18.72	2.16
20	City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	3.95	3.95	-	1.38	-	1.38	-	-	-
21	Development Corporation of Konkan Limited	8.81	8.81	-	-	5.92	5.92	-	-	-
22	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	7.95	7.96	0.01	578.17	-	578.17	-	-	-
23	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	773.83	773.56	0.27	179.02	179.02	0	804.65	804.65	-
24	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	0.49	0.25	0.24	-	-	0	-	-	-
25	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	0.10	0.05	0.05	-	-	0	-	-	-
26	Western Maharashtra Development Corporation Limited	3.06	3.06	-	-	26.51	26.51	-	-	-
27	Haffkine Bio-Pharmaceuticals Corporation Limited	8.71	8.71	-	-	3.99	3.99	-	-	-
28	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2.07	2.07	-	3.72	4.57	0.85	-	-	-
29	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	15.57	15.27	0.30	0.20	0.20	0	-	-	-
30	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	0.01	-	0.01	-	-	0	-	-	-

Sl. No.	Name of the Company	Equity			Loan			Guarantee outstanding		
		Finance account	As furnished by PSU	Difference	Finance account	As furnished by PSU	Difference	Finance account	As furnished by PSU	Difference
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)
31	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	15.89	15.38	0.51	3.72	4.40	0.68	-	-	-
32	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	10.05	14.95	4.90	-	-	0	-	-	-
33	Maharashtra Information Technology Corporation Limited	-	10.00	10.00	-	-	0	-	-	-
34	MahilaArthikVikasMahamandal	3.39	2.84	0.55	-	-	0	-	-	-
35	Village Social Transformation Foundation		0.01	0.01		-	0			
Sector Wise Total A		3,134.56	2,890.63	473.05	967.82	533.85	1,034.73	1,357.25	1,220.94	242.69
WORKING STATUTORY CORPORATIONS										
1	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	34,063.46	35,862.16	1,798.70	-	-	-	-	-	-
2	Konkan Irrigation Development Corporation	8,409.91	8,342.15	67.76				-		
3	Vidarbha Irrigation Development Corporation	42,919.97	42,562.67	357.30				-	35.63	35.63
4	Tapi Irrigation Development Corporation	10,561.46	10,819.17	257.71	-	-	-	-	42.04	42.04
5	Maharashtra Water Conservation Corporation	2,653.62	2,063.26	590.36	-	-	-	-	59.98	59.98
6	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	25,719.51	16,783.30	8,936.21	-	-	-	-	1,417.33	1,417.33
7	Maharashtra State Finance Corporation	34.28	34.28	0	117.35	136.49	19.14	-	-	-
8	Maharashtra State Road Transport Corporation	4,518.41	4,643.83	125.42	200.00	200.00	-	-	-	-
Sector Wise Total B		128,880.62	121,110.82	12,133.46	317.35	336.49	19.14	0	1,554.98	1,554.98
INACTIVE GOVERNMENT COMPANIES										
1	MAFCO Limited	5.04	5.04	-	0.00	-	0.00	-	-	-
2	Development Corporation of Vidarbha Limited	7.17	7.17	-	-	7.96	7.96	-	-	-
3	Maharashtra Land Development Corporation Limited	3.00	3.00	-	23.13	46.89	23.76	-	-	-
4	Marathwada Development Corporation Limited	10.17	10.17	-	0.50	48.16	47.66	-	-	-
5	Maharashtra Electronics Corporation Limited	9.69	9.69	-	85.96	57.72	28.24	-	-	-
6	Maharashtra State Textile Corporation Limited	234.79	236.15	1.36	160.34	173.91	13.57	-	-	-
Sector Wise Total C		269.86	271.22	1.36	269.93	334.64	121.19	0	0	0
Grand Total (A+B+C)				12,607.87	1,555.10	1,204.98	1,175.06	1,357.25	2,775.92	1,797.67

Appendix 5.1.3
Statement showing position of State Government investment in
working State PSUs (other than Power Sector) accounts of which are in arrears
(Referred to in paragraph 5.1.7.1)

(Figures in columns 4 and 6 to 8 are ₹ in crore)

Sl. No.	Name of the Public Sector Undertaking	Year up to which accounts finalised	Paid up capital as per last finalised accounts	Period of accounts pending finalisation	Investment made by State Government during the year of which accounts are in arrears		
					Equity	Loans	Grants
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)
A Working Government Companies							
1	Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi VaSheli Vikas Mahamandal Limited	2017-18	5.97	2018-19	-	-	17.29
2	Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited *	1998-99	2.89	1999-2000 to 2018-19	0.35	-	17.30
3	Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited *	2009-10	118.35	2010-11 to 2018-19	276.25	0.23	50.99
4	Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited *	2011-12	0.06	2012-13 to 2018-19	-	-	5.37
5	Maharashtra Rajyaltar Magas Vargiya Vitta Ani Vikas Mahamandal Limited	2017-18	85.46	2018-19	-	-	9.85
6	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	2017-18	14.50	2018-19	-	-	9.74
7	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited	2010-11	14.23	2011-12 to 2018-19	33.28	-	12.60
8	Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited *	2012-13	206.39	2013-14 to 2018-19	194.31	-	-
9	Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited *	2015-16	306.21	2016-17 to 2018-19	-	-	8.52
10	Vasant Rao Naik Vimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited	2013-14	169.01	2014-15 to 2018-19	29.84	33.47	32.94
11	Maharashtra Airport Development Company Limited *	2016-17	17.05	2017-18 to 2018-19	-	-	121.15
12	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2017-18	7.96	2018-19	-	-	597.80
13	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	2016-17	773.56	2017-18 to 2018-19	-	-	648.36
14	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2017-18	14.57	2018-19	0.70	-	-
15	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited	2013-14	15.39	2014-15 to 2018-19	-	-	548.15
16	Maharashtra Information Technology Limited	FAA	10.00	Since Inception	10.00	-	-
17	Nagpur Flying Club	2017-18	0.85	2018-19	-	-	0.74
Total A (Working Government Companies)			1,762.45		544.73	33.70	2,080.80
B Working Statutory Corporations							
1	Maharashtra State Road Transport Corporation	2017-18	4,184.29	2018-19	512.34	-	93.20
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	2017-18	36,373.82	2018-19	-	-	2,331.42
3	Vidarbha Irrigation Development Corporation	2016-17	37,625.80	2017-18	4,936.87	-	253.45
4	Tapi Irrigation Development Corporation	2017-18	10,819.01	2018-19	-	-	1,144.45
5	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation *	2015-16	15,923.32	2016-17 to 2018-19	611.91	-	1,243.50
Total B (Working Statutory Corporations)			1,04,926.24		6,061.12	-	5,066.02
Grand Total (A + B)			1,06,688.69		6,605.85	33.70	7,146.82

Appendix 5.1.4

Summarised financial results of State PSUs (other than Power Sector) for the latest year for which accounts were finalised
(Referred to in paragraph 5.1.10, 5.1.11 and 5.1.16)

(₹ in crore)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/ loss (-) before dividend and tax	Net profit/ loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
WORKING GOVERNMENT COMPANIES												
AGRICULTURE AND ALLIED												
1	Forest Development Corporation of Maharashtra Limited	2017-18	2018-19	123.41	123.41	96.61	222.96	323.12	0.00	1,027.98	1,538.59	704.86
2	Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited	2017-18	2019-20	2.16	0.49	0.03	597.54	5.50	0.00	194.64	195.53	189.14
3	Maharashtra Insecticides Limited	2017-18	2018-19	(0.04)	(0.04)	(0.04)	16.55	1.00	0.00	11.29	11.29	10.29
4	The Maharashtra State Farming Corporation Limited.	2017-18	2019-20	40.17	40.17	39.69	18.08	2.75	0.00	(191.98)	(191.98)	(194.73)
5	Maharashtra State Seeds Corporation Limited	2017-18	2018-19	32.14	31.53	20.45	569.81	4.18	0.00	300.82	320.02	296.64
6	PunyashlokaAhilyadevi Maharashtra Mendi VaSheliVikasMahamandal Limited	2017-18	2019-20	2.48	2.48	1.84	24.09	5.97	0.00	9.16	9.16	3.19
7	Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited	2014-15	2017-18	1.50	1.36	1.36	8.48	4.04	1.09	2.57	1.48	(2.56)
8	FDCM Essel World Gorewada Zoo Private Limited [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Maharashtra Bamboo Promotion Foundation [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				201.82	199.40	159.94	1,457.51	346.56	1.09	1,354.48	1,884.09	1,006.83
FINANCE												
10	AnnasahebPatilArthik Magas VikasMahamandalMaryadit φ	2010-11	2012-13	2.37	2.37	2.37	3.43	50.00	0.00	59.10	58.85	8.85
11	Kolhapur ChitranagriMahamandal Limited φ	1998-99	2013-14	(0.14)	(0.14)	(0.14)	0.17	2.89	0.00	1.41	1.28	(1.61)
12	SahityaRatnaLokshahirAnnabhauSathe Development Corporation Limited φ	2009-10	2014-15	2.92	2.19	2.19	1.55	118.35	25.94	107.69	81.75	(36.60)
13	Maharashtra Co-operative Development Corporation Limited φ	2018-19	2019-20	13.19	1.55	1.12	13.12	9.40	101.70	119.53	17.83	8.43
14	Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited	2018-19	2019-20	40.99	40.99	28.28	70.57	12.30	0.56	185.72	185.16	172.86
15	Maharashtra PatbandhareVittiya Company Limited (•) φ	2011-12	2016-17	82.66	0	0	0	0.06	690.13	690.18	0.01	(0.01)
16	Maharashtra Rajyaltar Magas VargiyaVitta Ani VikasMahamandal Limited φ	2017-18	2019-20	13.98	11.52	11.52	5.50	85.46	13.65	199.05	185.4	99.94
17	Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited	2017-18	2019-20	(1.61)	(1.61)	0.7	13.54	14.50	0.77	51.50	56.92	36.23
18	Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited φ	2010-11	2014-15	0.80	(0.11)	(0.11)	1.21	14.23	36.41	54.28	17.87	3.64

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/ loss (-) before dividend and tax	Net profit/ loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
19	Maharashtra State Handlooms Corporation Limited	2018-19	2019-20	0.96	(1.95)	(1.95)	11.39	90.61	23.29	(23.89)	(47.18)	(137.79)
20	Maharashtra VikrikarRokhePradhikaran Limited (*)	2016-17	2018-19	0.85	0	0	0.00	0.05	0.00	0.45	1.52	0.40
21	Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited ϕ	2015-16	2017-18	46.03	41.55	41.55	14.86	632.64	167.79	871.05	703.26	70.62
22	Maulana Azad AlpasankyakArthikVikasMahamandal Limited	2012-13	2018-19	9.99	9.34	9.34	8.72	206.39	28.13	265.83	237.70	31.31
23	SantRohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited ϕ	2015-16	2017-18	17.79	16.58	9.08	10.97	306.21	22.74	355.36	332.62	26.41
24	Shabari Adivasi VittaVaVikasMahamandalMaryadit	2017-18	2018-19	4.76	4.79	3.81	0.38	77.11	24.63	129.71	126.15	27.97
25	ShamraoPejeKokanItarMagasvargAarthikVikasMahamandal Limited ϕ	2017-18	2019-20	1.27	1.2	1.20	0.13	15.00	0.87	21.75	20.88	5.88
26	VasantraoNaikVimuktaJatis& Nomadic Tribes Development Corporation Limited	2013-14	2016-17	7.04	6.25	6.25	6.56	169.01	26.54	164.85	138.31	(30.70)
Sector wise total				243.85	134.52	115.21	162.10	1,804.21	1,163.15	3,253.57	2,118.33	285.83
INFRASTRUCTURE												
27	Aurangabad Industrial Township Limited	2018-19	2019-20	74.75	74.75	49	120.48	3,576.94	0.00	3,735.84	3,735.84	158.90
28	City & Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited	2016-17	2018-19	0.05	0.05	0.035	0.05	3.95	8.79	15.01	6.22	2.27
29	Development Corporation of Konkan Limited	2018-19	2019-20	(0.26)	(0.26)	(0.26)	0.31	8.81	5.92	(0.56)	(6.05)	(15.29)
30	Maharashtra Airport Development Company Limited	2016-17	2019-20	(230.07)	(230.07)	(230.07)	109.24	17.05	279.29	37.05	1,496.35	(259.29)
31	Maharashtra SataraKagal Infrastructure Limited ^	2017-18	2018-19	(0.00)	(0.00)	(0.0044)	0.00	0.05	0.00	0.02	0.019	(0.03)
32	Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited	2017-18	2018-19	26.40	26.40	18.34	35.56	7.96	2.53	30.68	28.15	20.19
33	Maharashtra State Road Development Corporation Limited	2016-17	2018-19	139.90	(141.90)	141.9	618.76	773.56	1,394.85	(1,626.26)	(247.71)	(3,794.67)
34	Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited	2017-18	2019-20	1.35	1.35	0.91	1.53	0.49	0.00	7.97	7.97	7.48
35	Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited	2017-18	2018-19	0.0005	0.0005	0.00036	0.00	0.10	0.00	0.11	0.11	0.01
36	Mihan India Limited	2017-18	2018-19	(0.62)	(4.39)	10.31	72.55	20.00	32.20	(4.01)	50.01	(56.21)
37	ShivshahiPunarvasanPrakalp Limited ϕ	2016-17	2018-19	40.49	40.49	19.01	72.55	115.00	500.00	866.84	366.84	251.84
38	Western Maharashtra Development Corporation Limited	2017-18	2018-19	13.41	12.97	12.02	3.55	3.06	26.51	59.01	32.50	29.44
39	Thane Creek Bridge Infrastructure Limited	FAA										
40	Nagpur Mumbai Super Communication Expressway Limited	31.05.2017 to 31.03.2018	2018-19	(0.01)	(0.01)		0.00	0.05	0.00	0.04	0.04	(0.01)

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/ loss (-) before dividend and tax	Net profit/ loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
41	Mumbai Pune Expressway Limited [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
42	VersovaBandra Sea Link Limited [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
43	MSRDC Sea Link Limited [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
44	MSRDC Tunnels Limited [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
45	Maha Mumbai Metro (M3) Operation Corporation Limited [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				65.39	(220.62)	21.19	1,034.58	4,527.02	2,250.09	3,121.74	5,470.29	(3,655.37)
MANUFACTURING												
46	HaffkineAjintha Pharmaceuticals Limited	2017-18	2018-19	(3.49)	(3.49)	(3.49)	0.05	0.18	18.44	2.07	(16.01)	(16.55)
47	Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited	2017-18	2018-19	16.47	16.44	10.48	195.06	8.71	3.99	175.94	172.13	163.24
48	Mahaguj Collieries Limited	2018-19	2019-20	(2.69)	(2.69)	(2.69)	0.00	0.05	60.68	54.30	(6.38)	(6.43)
49	Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited	2017-18	2018-19	0.19	0.19	0.12	0.00	8.96	0.00	21.67	21.67	12.71
50	Maharashtra State Mining Corporation Limited	2017-18	2018-19	1.24	1.24	0.86	43.54	2.07	4.57	51.77	65.03	45.13
51	Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited	2017-18	2018-19	(0.79)	(0.84)	(0.84)	8.10	14.57	0.00	(2.81)	(2.81)	(17.38)
52	Maha Tamil Collieries Limited	2017-18	2018-19	2.25	2.25	1.59	0.00	0.05	0.00	5.74	5.74	5.69
53	MSMC Adkoli Natural Resources Limited	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.01	3.25	3.26	0.01	0.00
54	MSMC Warora Collieries Limited φ	2010-11	2013-14	0.00	0.00	-	-	0.01	2.96	2.97	0.01	-
Sector wise total				13.18	13.10	6.03	246.75	34.61	93.89	314.91	239.39	186.41
SERVICE												
55	Maharashtra Tourism Development Corporation Limited φ	2013-14	2017-18	(2.99)	(3.15)	(3.74)	28.24	15.39	9.56	46.34	36.78	21.39
56	Mahtourism Corporation Limited	2017-18	2018-19	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.05	0.00	(0.02)	(0.02)	(0.07)
57	Nagpur Mass Transport Company Private Limited	2015-16	2016-17	0.15	0.15	0.10	0.00	2.00	0.00	2.23	2.23	0.23
Sector wise total				(2.85)	(3.01)	(3.65)	28.24	17.44	9.56	48.55	38.99	21.55
MISCELLANEOUS												
58	Krupanidhi Limited ♦	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
59	Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited	2015-16	2018-19	8.34	7.78	7.78	213.66	14.95	0.80	87.89	89.09	72.14
60	Maharashtra Information Technology Corporation Limited ^	FAA										
61	MahilaArthikVikasMahamandal	2017-18	2018-19	1.94	1.94	1.94	0.00	3.32	0.00	8.92	27.74	5.60
62	Nagpur Flying Club	2017-18	2018-19	0.15	0.15	0.15	0.32	0.85	0.00	2.87	2.87	2.02
63	Village Social Transformation Foundation	2018-19	2019-20	0.00	0	0	0.00	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00
64	BabasahebAmbedkarSamataPratishthan [^]	FAA										
65	ChhatrapatiShahuMaharaj Research, Training & Human Development Institute [^]	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sector wise total				10.43	9.87	9.87	213.98	19.14	0.8	99.7	119.72	79.76
Total A (All sector wise working Government companies)				531.82	133.26	308.59	3,143.16	6,748.98	3,518.58	8,192.95	9,870.81	-2,074.99

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/loss (-) before dividend and tax	Net profit/loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
B. Working Statutory corporations												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Maharashtra State Warehousing Corporation	2017-18	2018-19	117.86	115.62	71.62	394.00	8.71	19.83	28.54	535.04	0.00
2	Maharashtra Krishna Valley Development Corporation	2017-18	2018-19	0.39	0.00	0	0.00	36,373.82	236.85	36,610.67	36,373.82	0.00
3	Konkan Irrigation Development Corporation	2017-18	2018-19	29.57	29.57	29.57	50.49	8,342.15	0.00	8,398.16	8,398.16	56.01
4	Vidarbha Irrigation Development Corporation	2017-18	2018-19	86.88	86.88	86.88	35.85	40,924.01	0.00	41,008.96	41,027.26	84.95
5	Tapi Irrigation Development Corporation	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	10,819.01	0.00	10,819.01	10,819.01	0.00
6	Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation	2015-16	2017-18	0.00	0.00	0	0.00	16,783.30	0.00	16,783.30	24,736.31	0.00
7	Maharashtra Water Conservation Corporation	2017-18	2018-19	(57.06)	(57.06)	(57.06)	0.10	1,931.18	0.00	1,931.18	2,154.89	0.00
Sector wise total				177.64	175.01	131.01	480.44	1,15,182.18	256.68	1,15,579.82	1,24,044.49	140.96
FINANCE												
8	Maharashtra State Financial Corporation φ	2014-15	2015-16	(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.26)	(687.90)
Sector wise total				(13.78)	(13.78)	(13.78)	9.29	62.64	350.17	(224.76)	(625.26)	(687.90)
INFRASTRUCTURE												
9	Maharashtra Industrial Development Corporation φ	2017-18	2019-20	6.89	0.11	0.11	366.56	0.00	0.00	38.39	38.94	38.94
Sector wise total				6.89	0.11	0.11	366.56	0	0	38.39	38.94	38.94
SERVICE												
10	Maharashtra State Road Transport Corporation	2017-18	2019-20	(1,573.75)	(1,578.67)	(1,578.67)	6,878.34	4,184.29	200.00	962.27	521.08	(3,663.21)
Sector wise total				(1,573.75)	(1,578.67)	(1,578.67)	6,878.34	4,184.29	200	962.27	521.08	(3,663.21)
Total B (All sector wise working Statutory corporations)				(1,403.00)	(1,417.33)	(1,461.33)	7,734.63	1,19,429.11	806.85	1,16,355.72	1,23,979.25	(4,171.21)
Grand Total (A + B)				(871.18)	(1,284.07)	(1,152.74)	10,877.79	1,26,178.09	4,325.43	1,24,548.67	1,33,850.06	(6,246.20)
C. Inactive Government companies												
AGRICULTURE & ALLIED												
1	Dairy Development Corporation of Marathwada Limited	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.38	0.00	(2.75)	(2.75)	(3.13)
2	Ellora Milk Products Limited	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.05	1.35	(0.13)	(1.48)	(1.53)
3	MAFCO Limited	2017-18	2018-19	(0.23)	(0.23)	(0.20)	0.00	5.04	0.00	5.40	5.4	0.36
4	Parbhani Krishi Go-sanvardhan Limited	2017-18	2018-19	(0.03)	(0.03)	0	0.00	0.19	0.84	(0.12)	(0.74)	(1.15)
5	Vidarbha Quality Seeds Limited	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	0.00	(0.32)	(0.32)	(0.42)
Sector wise total				(0.27)	(0.27)	(0.21)	0	5.76	2.19	2.08	0.11	(5.87)
INFRASTRUCTURE												
6	Development Corporation of Vidarbha Limited φ	2018-19	2019-20	0.04	0.04	0.04	0.00	7.17	8.37	0.74	(7.63)	(14.80)
7	The Maharashtra Land Development Corporation Limited φ	2015-16	2018-19	0.00	0.00	-	0.00	4.00	46.89	30.88	(16.01)	(20.01)
8	Maharashtra Industrial Gas Transmission Company Limited φ !	FAA										

Sl. No.	Sector, Type and Name of the PSU	Period of accounts	Year in which finalised	Earnings before interest and tax (EBIT)	Net profit/ loss (-) before dividend and tax	Net profit/ loss (-) after interest and tax	Turnover	Paid-up capital ¹	Loans outstanding at the end of year ²	Capital employed ³	Net worth	Accumulated profit (+)/ Loss (-)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)	(11)	(12)	(13)
9	Maharashtra Rural Development Corporation Limited ϕ	2012-13	2014-15	0.00	0	-	0	0.05	0	0	0	(0.05)
10	Maharashtra State Housing Corporation Limited	2015-16	2016-17	0.02	0.02	0.02	0.00	0.01	0.00	0.54	0.54	0.53
11	Marathwada Development Corporation Limited	2017-18	2018-19	0.41	0.41	0.28	0.00	10.17	48.15	46.85	(1.30)	(11.47)
Sector wise total				0.47	0.47	0.34	0	21.40	103.41	79.01	(24.40)	(45.80)
MANUFACTURING												
12	Godavari Garments Limited	2017-18	2018-19	(0.00)	0.00	0	0.00	0.24	7.73	(0.20)	(7.93)	(8.17)
13	Kinwat Roofing Tiles Limited	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.19	0.00	(0.05)	(1.02)	(1.21)
14	Maharashtra Electronics Corporation Limited	2016-17	2017-18	(22.04)	(42.71)	(42.71)	0.00	9.69	56.72	(311.66)	(368.38)	(378.07)
15	Maharashtra State Textile Corporation Limited	2017-18	2018-19	(2.16)	(41.95)	(41.95)	0.00	236.16	0.00	(850.97)	(844.09)	(1,087.13)
16	Marathwada Ceramic Complex Limited	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.68	6.30	(0.25)	(6.55)	(7.23)
17	The Gondwana Paints and Minerals Limited	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.0083)	(0.0083)	0.00	0.10	0.00	(1.34)	(1.34)	(1.44)
18	The Pratap Spinning, Weaving and Manufacturing Company Limited	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.0056)	(0.0056)	0.00	23.17	0.00	(40.73)	(40.73)	(63.90)
Sector wise total				(24.22)	(84.67)	(84.67)	0	270.23	70.75	(1,205.20)	(1,270.04)	(1,547.15)
MISCELLANEOUS												
19	Leather Industries Corporation of Marathwada Limited	2017-18	2018-19	0.00	0.00	0	0.00	0.64	6.13	0.06	(6.0514)	(6.71)
20	Vidarbha Tanneries Limited	2018-19	2019-20	(0.01)	(0.01)	(0.01)	0.00	0.10	1.04	(0.09)	(1.09)	(1.23)
Sector wise total				(0.01)	(0.01)	(0.01)	0	0.74	7.17	(0.03)	(7.1414)	(7.94)
Total C (All sector wise inactive Government Companies)				(24.03)	(84.48)	(84.55)	0	298.13	183.52	-1,124.14	-1,301.47	(1,606.76)
Grand Total (A + B+C)				(895.21)	(1,368.55)	(1,237.29)	10,877.79	1,26,476.22	4,508.95	1,23,424.53	1,32,548.59	(7,852.96)

1 Paid-up capital includes share application money.

2 Loans outstanding at the end of the year represents long term loans from all sources.

3Capital employed represents Shareholding funds (+) Long term Borrowings.

ϕ Did not finalise even a single account.

(*) Expenditure in respect of companies at Sl.No. A-15 and A-20 is recouped from Government hence the figure under profit/loss is 'Nil'.

♦ Deficit is recoverable from share holders hence there is no loss/accumulated loss (Sl.No. A-58)

^New Company Sr. No A-8,A-9, A-41 to A-45, A-64 to A-65

! Company has not started commercial activity and has not prepared profit and loss account.

Appendix 5.1.5
Statement showing State Government funds infused in State PSUs (other than Power Sector)
(Referred to in paragraph 5.1.12 and 5.1.14)

(₹ in crore)

A Agriculture and Allied Sector (1 to 6) and Finance Sector (7 to 10)																				
Sl. No.	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10	
Name of the PSUs	FDCML		MAIDCL		MSFCL		MSSCL		PAMMVSVMML		MFDCL		APAMVMM		KCML		SRLASDCL		MCDCL	
Year	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL
Up to 1999-00	27.66	0.00	3.00	0.00	2.75	21.60	2.05	0.00	2.05	0.00	1.41	0.00	5.00	0.00	3.24	0.00	10.15	0.00	0.00	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.47	0.00	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.75	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6.00	0.00	0.00	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7.00	0.00	0.00	0.00	8.00	0.00	0.00	0.00
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	12.11	0.00	3.19	0.00
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.71	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	20.00	0.00	0.00	0.00
2006-07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.05	0.00	1.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2007-08	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.65	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.28	0.00	26.60	0.00	0.00	0.00	60.00	0.00	0.00	0.00
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.25	0.00	0.00	0.00	3.00	0.00	0.00	0.00
2010-11	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	32.00	0.00	4.35	0.00
2011-12	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	68.00	0.00	0.00	0.00
2012-13	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.85	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	60.00	0.00	0.00	0.00
2013-14	0.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	60.00	0.00	0.00	0.00
2014-15	0.19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	56.25	0.00	0.00	0.00
2015-16	0.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2017-18	294.54	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.46	0.00
Total	323.12	0.00	3.00	0.00	2.75	21.60	2.05	0.00	3.84	0.00	4.04	0.00	50.00	0.00	3.24	0.00	394.26	0.00	8.00	0.00

(1-Forest Development Corporation of Maharashtra Limited, 2-Maharashtra Agro Industries Development Corporation Limited, 3-Maharashtra State Farming Corporation Limited, 4-Maharashtra State Seeds Corporation Limited, 5-Punyashloka Ahilyadevi Maharashtra Mendi Va Sheli Vikas Mahamandal Limited, 6-Maharashtra Fisheries Development Corporation Limited, 7-Annasaheb Patil Arthik Magas Vikas Mahamandal Maryadit,8-Kolhapur Chitranagri Mahamandal Limited, 9-Sahitya Ratna Lokshahir Annabhau Sathe Development Corporation Limited. 10-MaharashtraCo-operative Development Corporation Limited).

A Finance Sector (11 to 20)

Sl. No.	11		12		13		14		15		16		17		18		19		20	
Name of the PSUs	MFS&CDCL		MPVCL		MRIMVVAVML		MSSIDCL		MSHF&DCL		MSHCL		MVRPL		MPBCDCL		MAAAVML		SRLI&CDCL	
Year	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL
Up to 1999-00	4.63	0.56	0.00	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	12.37	0.00	0.00	0.00	40.36	0.00	0.00	0.00	20.21	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	1.59	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.40	0.00	0.00	0.00	15.00	0.00	5.00	0.00	1.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	1.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.25	0.00	0.05	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.06	0.00	4.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.57	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	2.00	0.00
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	55.79	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6.50	0.00	0.00	0.00
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	11.00	0.00	9.79	0.00	3.10	0.00	0.42	0.00	0.00	0.00	9.25	0.00	5.00	0.00	5.00	0.00
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.20	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00	55.23	0.00	19.20	0.00	15.00	0.00
2006-07	6.00	0.00	0.00	0.00	5.00	0.00	0.75	0.00	0.75	0.00	2.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.40	0.00	0.00	0.00
2007-08	1.67	0.00	0.00	0.00	7.00	0.00	3.96	0.00	0.88	0.00	2.20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.54	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	2.20	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	50.00	0.00	30.00	0.00
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	3.20	0.00	0.00	0.00	2.40	0.00	1.76	0.00	0.00	0.00	100.00	0.00	60.50	0.00	10.00	0.00
2010-11	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	5.40	0.00	0.09	0.00	0.00	0.00	42.33	0.00	18.37	0.00	10.00	0.00
2011-12	0.00	0.00	0.00	0.00	44.37	0.00	0.00	0.00	9.00	0.00	3.40	0.00	0.00	0.00	147.00	0.00	7.50	0.00	68.00	0.00
2012-13	0.00	0.00	0.00	0.00	12.00	0.00	0.00	0.00	7.20	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	120.00	0.00	30.69	0.00	60.00	0.00
2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	12.00	0.00	0.00	0.00	8.00	0.00	1.82	0.00	0.00	0.00	3.84	0.00	60.00	0.00	60.00	0.00
2014-15	0.00	0.00	0.00	0.00	3.50	0.00	0.00	0.00	2.08	0.00	0.74	0.00	0.00	0.00	35.57	0.00	0.00	0.00	25.00	0.00
2015-16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	69.25	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.70	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	38.25	0.00	0.00	0.00
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	25.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Total	12.30	0.56	0.06	0.00	134.95	0.00	14.50	0.00	47.51	0.00	88.71	0.00	0.05	0.00	568.58	0.00	400.70	0.00	306.21	0.00

(11-Maharashtra Film, Stage and Cultural Development Corporation Limited, 12-Maharashtra Patbandhare Vittiya Company Limited, 13-Maharashtra Rajya Itar Magas VargiyaVitta Ani Vikas Mahamandal Limited, 14-Maharashtra Small Scale Industries Development Corporation Limited, 15-Maharashtra State Handicapped Finance & Development Corporation Limited, 16-Maharashtra State Handlooms Corporation Limited, 17-Maharashtra Vikrikar Rokhe Pradhikaran Limited, 18-Mahatma Phule Backward Class Development Corporation Limited, 19-Maulana Azad Alpasankyak Arthik Vikas Mahamandal Limited, 20-Sant Rohidas Leather Industries and Charmakar Development Corporation Limited).

A Finance Sector (21 to 22) and Infrastructure Sector (23 to 30)																				
Sl. No.	21		22		23		24		25		26		27		28		29		30	
Name of the PSUs	SAVVMM		VNVJ&NTDCL		CIDCO		DCKL		MSPH&WCL		MSRDCL		MUIDCL		MUIFTCL		SPPL		WMDCL	
Year	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL
Up to 1999-00	15.00	0.00	19.50	0.00	3.95	0.00	8.81	0.00	7.96	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	115.00	0.00	3.06	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	1.75	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.25	0.00	0.05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2003-04	7.17	0.00	4.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2004-05	1.10	0.00	13.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2005-06	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	138.60	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2006-07	0.50	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2007-08	4.00	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(138.60)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.46	0.00	32.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2009-10	4.00	0.00	12.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	454.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2010-11	15.00	0.00	9.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	314.56	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2011-12	8.50	0.00	17.93	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2012-13	8.00	0.00	32.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	179.02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2013-14	4.11	0.00	14.40	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2014-15	5.75	0.00	9.45	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2015-16	0.00	0.00	8.82	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	3.40	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Total	73.59	0.00	198.85	0.00	3.95	0.00	8.81	0.00	7.96	0.00	773.56	179.02	0.25	0.00	0.05	0.00	115.00	0.00	3.06	0.00

(21-Shabari Adivasi VittaVaVikas Mahamandal Maryadit, 22-Vasandrao NaikVimukta Jatis & Nomadic Tribes Development Corporation Limited, 23-City and Industrial Development Corporation of Maharashtra Limited, 24-Development Corporation of Konkan Limited, 25-Maharashtra State Police Housing and Welfare Corporation Limited, 26-Maharashtra State Road Development Corporation Limited, 27-Maharashtra Urban Infrastructure Development Company Limited, 28-Maharashtra Urban Infrastructure Fund Trustee Company Limited, 29-Shivshahi Punarvasan Prakalp Limited, 30-Western Maharashtra Development Corporation Limited).

A Manufacturing Sector (31 to 34), Service Sector (35) and Miscellaneous Sector (36 to 40)																				
Sl. No.	31		32		33		34		35		36		37		38		39		40	
Name of the PSUs	HBPCL		MPCL		MSMCL		MSPCL		MTDCL		MESCL		MITCL		MAVIM		NFCPL		VSTF	
Year	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL
Up to 1999-00	8.71	0.00	8.96	0.00	2.07	4.57	11.05	0.00	14.33	3.01	0.00	0.00	0.00	0.00	1.66	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.29	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2002-03	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	3.55	0.00	0.00	0.00	0.15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.20	0.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.70	0.00	0.30	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2006-07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.40	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2007-08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.10	0.00	0.85	0.00	0.00	0.00
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.75	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2010-11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2011-12	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2012-13	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2014-15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.58	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2015-16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	10.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.80	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.21	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.88	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Total	8.71	0.00	8.96	0.00	2.07	4.57	15.27	0.20	15.39	3.01	14.95	0.00	10.00	0.21	2.84	0.00	0.85	0.00	0.01	0.00

(31-Haffkine Bio-Pharmaceutical Corporation Limited, 32-Maharashtra Petrochemicals Corporation Limited, 33-Maharashtra State Mining Corporation Limited, 34-Maharashtra State Powerlooms Corporation Limited, 35-Maharashtra Tourism Development Corporation Limited, 36-Maharashtra Ex-Servicemen Corporation Limited, 37-Maharashtra Information Technology Corporation Limited, 38-Mahila Arthik Vikas Mahamandal, 39-Nagpur Flying Club Private Limited, 40-Village Social Transformation Foundation).

B Agriculture and Allied Sector (41 to 47), Finance Sector (48), Infrastructure Sector (49) and Service Sector (50)																				
Sl. No.	41		42		43		44		45		46		47		48		49		50	
Name of the PSUs	MSWC		MKVDC		KIDC		VIDC		TIDC		GMIDC		MWCC		MSFC		MIDC		MSRTC	
Year	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL
Up to 1999-00	4.36	0.00	5,168.05	0.00	52.51	0.00	418.24	0.00	2,188.31	0.00	3,685.16	0.00	0.00	0.00	32.83	0.00	0.00	0.00	143.40	0.00
2000-01	0.00	0.00	413.18	0.00	29.52	0.00	104.55	0.00	51.90	0.00	0.00	0.00	5.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100.75	0.00
2001-02	0.00	0.00	648.42	0.00	20.94	0.00	179.72	0.00	5.25	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.45	0.00	0.00	0.00	114.36	0.00
2002-03	0.00	0.00	1,523.98	0.00	75.48	0.00	254.35	0.00	19.28	0.00	127.50	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	120.87	0.00
2003-04	0.00	0.00	1,594.22	0.00	228.85	0.00	855.25	0.00	511.73	0.00	267.02	0.00	50.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	121.29	0.00
2004-05	0.00	0.00	2,344.10	0.00	178.37	0.00	1,126.27	0.00	273.17	0.00	214.32	0.00	37.56	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	127.80	0.00
2005-06	0.00	0.00	2,638.36	0.00	222.12	0.00	1,661.55	0.00	960.99	0.00	962.79	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	138.57	0.00
2006-07	0.00	0.00	2,864.38	0.00	385.36	0.00	1,771.62	0.00	417.82	0.00	1,059.71	0.00	74.27	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	148.76	0.00
2007-08	0.00	0.00	1,175.02	0.00	443.12	0.00	2,626.19	0.00	735.94	0.00	1,034.40	0.00	155.35	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	159.20	0.00
2008-09	0.00	0.00	3,962.89	0.00	572.90	0.00	2,952.24	0.00	1,041.36	0.00	727.30	0.00	85.96	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	171.60	0.00
2009-10	0.00	0.00	1,835.46	0.00	756.00	0.00	2,472.05	0.00	646.32	0.00	876.31	0.00	40.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	175.82	0.00
2010-11	0.00	0.00	1,308.45	0.00	594.16	0.00	3,951.98	0.00	456.55	0.00	1,203.97	0.00	151.15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	199.33	0.00
2011-12	0.00	0.00	2,063.57	0.00	685.50	0.00	3,134.56	0.00	496.27	0.00	938.47	0.00	195.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	223.72	200.00
2012-13	0.00	0.00	1,391.56	0.00	698.36	0.00	3,541.58	0.00	444.37	0.00	963.50	0.00	158.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	238.64	0.00
2013-14	0.00	0.00	1,617.42	0.00	625.56	0.00	3,398.66	0.00	130.24	0.00	1,269.28	0.00	230.99	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	256.54	0.00
2014-15	0.00	0.00	1,167.94	0.00	552.24	0.00	2,986.16	0.00	432.85	0.00	1,092.46	0.00	221.17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	286.05	0.00
2015-16	0.00	0.00	1,072.17	0.00	580.50	0.00	3,809.47	0.00	567.08	0.00	1,260.82	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	419.49	0.00
2016-17	0.00	0.00	1,316.02	0.00	554.52	0.00	3,766.57	0.00	870.09	0.00	852.22	0.00	285.47	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	486.98	0.00
2017-18	0.00	0.00	1,756.97	0.00	771.65	0.00	3,551.66	0.00	569.65	0.00	0.00	0.00	373.26	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	498.32	0.00
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	314.49	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	248.07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	512.34	0.00
Total	4.36	0.00	35,862.16	0.00	8,342.15	0.00	42,562.67	0.00	10,819.17	0.00	16,783.30	0.00	2,063.26	0.00	34.28	0.00	0.00	0.00	4,643.83	200.00

41-Maharashtra State Warehousing Corporation, 42-Maharashtra Krishna Valley Development Corporation, 43-Konkan Irrigation Development Corporation, 44-Vidarbha Irrigation Development Corporation, 45-Tapi Irrigation Development Corporation, 46-Godavari Marathwada Irrigation Development Corporation, 47-Maharashtra Water Conservation Corporation, 48-Maharashtra State Financial Corporation, 49-Maharashtra Industrial Development Corporation, 50-Maharashtra State Road Transport Corporation).

C Agriculture and Allied Sector (51), Infrastructure Sector (52 to 56) and Manufacturing Sector (57 to 58)																		
Sl. No.	51		52		53		54		55		56		57		58		Grand Total	
Name of the PSUs	MAFCO		DCVL		MLDCL		MRDCL		MSHCL		MDCL		MECL		MSTCL		(Sl. No.1 to 58)	
Year	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL	Equity	IFL
Up to 1999-00	5.04	0.00	7.17	2.52	3.00	0.00	0.05	0.00	0.01	0.00	10.17	36.67	9.69	0.00	231.56	0.00	12,323.49	68.93
2000-01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.50	0.00	0.00	0.00	0.00	728.95	1.50
2001-02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1.48	0.00	0.00	0.00	0.00	977.46	1.48
2002-03	0.00	0.00	0.00	1.51	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.51	0.00	0.00	0.00	0.00	2,142.64	2.02
2003-04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	2.42	0.00	0.00	4.60	0.00	3,723.59	2.62
2004-05	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6.38	0.00	0.00	0.00	0.00	4,374.55	6.38
2005-06	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6,718.82	138.60
2006-07	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6,746.37	0
2007-08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	6,358.12	(138.60)
2008-09	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	9,722.04	0
2009-10	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7,454.87	0
2010-11	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.68)	0.00	0.00	0.00	0.00	8,328.12	(0.68)
2011-12	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.05)	0.00	0.00	0.00	0.00	8,110.91	199.95
2012-13	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	7,767.95	179.01
2013-14	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	7,763.19	(0.01)
2014-15	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.04)	0.00	0.00	0.00	0.00	6,877.98	(0.04)
2015-16	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	7,795.85	0
2016-17	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	8,182.08	(0.01)
2017-18	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	(0.01)	0.00	0.00	0.00	0.00	7,841.85	0.20
2018-19	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	1,079.64	0.00
Total	5.04	0.00	7.17	4.03	3.00	0.00	0.05	0.00	0.01	0.00	10.17	48.15	9.69	0.00	236.16	0.00	125,018.47	461.35

(51-MAFCO Limited, 52-Development Corporation of Vidarbha Limited, 53-The Maharashtra Land Development Corporation Limited, 54-Maharashtra Rural Development Corporation Limited, 55-Maharashtra State Housing Corporation Limited, 56-Marathwada Development Corporation Limited, 57-Maharashtra Electronics Corporation Limited, 58-Maharashtra State Textile Corporation Limited).

©
Comptroller and Auditor General of India

www.cag.gov.in

www.agmaha.nic.in